

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

MUHAMMED B. EBİ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HADÂİKU'L-HAKÂİK ADLI
ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Nazym MAZHIRANOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. Adil YAVUZ

KONYA 2025

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	NAZYM MAZHIRANOVA		
	Numarası	21810601125		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HADÂİKU'L-HAKÂİK ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riâyet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nazym MAZHIRANOVA

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	NAZYM MAZHIRANOVA		
	Numarası	21810601125		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HADÂİKU'L-HAKÂİK ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Tasavvuf alanında telif edilen kaynaklar, yalnızca içerikleriyle değil, aynı zamanda rivayet yöntemleri ve hadisleri kullanma biçimleriyle de dikkat çekmektedir. Çünkü tasavvufla ilgilenen bazı alimler ve yazarlar, hadisleri kullanırken zaman zaman eleştirilere maruz kalmış, özellikle hadislerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda soru işaretleri oluşmuştur. Bu nedenle, tasavvufla ilgili eserlerde yer alan hadislerin kaynağı, sıhhati ve rivayet şekilleri, ilmî açıdan titizlikle incelenmeyi gerektiren önemli bir meseledir.

Bu bağlamda çalışmamız, Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Hadâiku'l-hakâik* adlı eserindeki hadislerin tahrîci ve değerlendirilmesine odaklanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Muhammed B. Ebî Bekr er-Râzî'nin hayatı, eserleri ve *Hadâiku'l-hakâik* adlı eseri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise, eserde geçen 170 hadisin tahrîci yapılmış, her bir hadis ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir ve rivayetlerle ilgili sahih, hasen ve zayıf vb. olarak verilen hükümler tablolar halinde verilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise hadislerin tahlili neticesinde elde edilen bulgular değerlendirilerek ve esas aldığımız *Hadâiku'l-hakâik*'teki sıralamaya göre bir hadis fihrisi ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, Hadis, Değerlendirme, Tahrîc.

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	NAZYM MAZHIRANOVA		
	Student Number	21810601126		
	Department	Basic Islamic Sciences / Department of Hadith		
	Study Programme	Masters's Degree (MA)	x	
		Doctoral's Degree (Ph.D)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Title of Thesis/Dissertation	The Extraction and Evaluation of Hadiths Used by Mohammad b. Abu Bakr al-Râzî's Book Titled Hadâik al-Hakâik.			

The sources compiled in the field of Sufism are noteworthy not only for their content but also for their methods of narration and the way they use hadiths. This is because some scholars and writers who are interested in Sufism have at times been criticized for their use of hadiths, particularly regarding the authenticity and reliability of the hadiths. Therefore, it is crucial to meticulously examine the hadiths found in Sufi works, as the source, authenticity, and narration methods of the hadiths are significant issues that require careful scholarly investigation.

In this context, our study focuses on the authentication and evaluation of the hadiths in the work *Hadaïq al-Haqaiq* by Mohammad b. Abu Bakr ar-Razi.

In the first part of the study, the life, works, and the *Hadaïq al-Haqaiq* work of Mohammad b. Abu Bakr ar-Razi are introduced. In the second part, the 170 hadiths found in the work are authenticated, and each hadith is evaluated in details. Judgments regarding the authenticity, such as sahih, hasan, and da'if, are provided in tables and evaluated accordingly. In the conclusion section of the study, the findings from the analysis and evaluation of the hadiths are discussed, and the work is completed by organizing it in accordance with the hadith index and the order followed in *Hadaïq al-Haqaiq*.

Keywords: Mohammad b. Abu Bakr ar-Razi, Hadith, Evaluation, Extraction.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	ix
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	2
5. KONUyla İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Muhammed B. Ebû Bekr Er-Râzî'nin Hayatı	6
1.2. İlmî Şahsiyeti.....	6
1.2.1. İlim Tahsili	6
1.2.2. İ'tikâdî ve Fıkhî Mezhebi	8
1.3. Vefatı.....	8
1.4. Eserleri.....	9
1.4.1. Hadis Alanındaki Eserleri.....	9
1.4.1.1. Şerhu'l-ehâdisi'l-erbaîn	9
1.4.1.2. Kenzü'l-hikme	9
1.4.2. Dil ve Edebiyat Alanındaki Eserleri.....	10
1.4.2.1. Muhtâru's-sihâh.....	10
1.4.2.2. Ravzatu'l-fesâha.....	10
1.4.2.3. Kitâbü'l-emsâl ve'l-hikem	10
1.4.2.4. Künüzü'l-berâ'a bi-letâ'ifi rumûzi'l-ibâre	10
1.4.2.5. Zehrü'r-rebî'	11
1.4.2.6. Meğani'l-me'âni.....	11
1.4.2.7. Fi'l-esmâ'i'l-mü'enneseti's-sema'iyye	11

1.4.2.8. <i>Devhatü'l-belâga</i>	11
1.4.2.9. <i>Kitabü'l-ebiyati'l-mu'temed aleyha</i>	11
1.4.3. Tefsir Alanındaki Eserleri	11
1.4.3.1. <i>Tefsîru garîbi'l-kur'ân</i>	11
1.4.3.2. <i>Es'iletü'l-kur'ân ve ecvibetuhâ</i>	12
1.4.3.3. <i>Tefsîru süreti'l-en'âm</i>	12
1.4.3.4. <i>Ez- Zehebü'l- ibrîz fi tefsîri'l- kitâbi'l- azîz</i>	12
1.4.4. Diğer Eserleri.....	12
1.4.4.1. <i>Muhtâru't-tahbîr</i>	12
1.4.4.2. <i>El-Hidâye mine'l-i'tikâd</i>	12
1.4.4.3. <i>Tuhfetü'l-mülûk</i>	13
1.4.4.4. <i>Et-Târîh</i>	13
1.4.4.5. <i>Risâle fi't-tevhîd</i>	13
1.4.4.6. <i>Dakâ'iku'l-hakâik</i>	13
1.4.4.7. <i>Hadâiku'l-hakâik</i>	13

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HADÂİKU'L-HAKÂİK ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Tasavvufa Ait İstılahlar ile İlgili Rivayetler.....	17
2.1.1. Nefs, Ruh ve Kalp	17
2.1.2. Hakikat Ehlinin İstılahları	17
2.2. Sûfîlerin Ahlakı ile İlgili Rivayetler	21
2.2.1. Mücahede.....	21
2.2.2. Uzlet ve Halvet	22
2.2.3. Nefse Muhalefet	23
2.2.4. Haset	24
2.2.5. Gıybet	25
2.2.6. Sukût.....	29
2.2.7. Tefekkür.....	35
2.2.8. Açlık	35
2.2.9. Fütüvvet.....	36
2.2.10. Cömertlik ve Kerem	36
2.2.11. Edep.....	38
2.2.12. Ahlak	39

2.2.13.	Sefer.....	42
2.2.14.	Zikir	42
2.2.15.	Şükür.....	46
2.2.16.	Dua	48
2.2.17.	Yaşlılara Saygı ve Hürmet Gösterme ve Onlara Muhalefetten Kaçınma.....	51
2.3.	Sûfîlerin Amel ve Hasletleri ile İlgili Rivayetler	52
2.3.1.	Tevbe	52
2.3.2.	Fakirlik (Az imkân ile yetinme)	56
2.3.3.	Kanaat.....	61
2.3.4.	Tevekkül.....	63
2.3.5.	Sabır.....	64
2.3.6.	Rıza.....	69
2.3.7.	Teslimiyet.....	70
2.3.8.	Takvâ	71
2.3.9.	Zühd.....	73
2.3.10.	Vera'	77
2.3.11.	Yakîn	79
2.3.12.	İhlâs	81
2.3.13.	Ubûdiyet	83
2.3.14.	Hürriyet (Dünyalıklara düşkünlükten kurtulma).....	85
2.3.15.	Sıdk.....	87
2.3.16.	Hayâ.....	88
2.3.17.	Huşû' ve Tevâzu'	89
2.3.18.	İrâde	91
2.3.19.	Tevhîd.....	92
2.3.20.	Murâkabe	93
2.3.21.	İstikâmet	93
2.3.22.	Velayet.....	95
2.3.23.	Marifet	95
2.3.24.	Muhabbet.....	96
2.4.	Sûfîlerin Halleri ile İlgili Rivayetler	100
2.4.1.	Havf.....	100
2.4.2.	Ümitvar Olmak	105
2.4.3.	Hüzün	109

2.4.4.	Ağlamak	111
2.4.5.	Şevk	112
2.4.6.	Sema	113
2.4.7.	Feraset.....	114
2.5.	Vefîlerin Kerametleri ile İlgili Rivayetler	117
2.6.	Sûfilerin Rüyaları ile İlgili Rivayetler.....	119
2.7.	Müridlere Tavsiyeler ile İlgili Rivayetler	120
2.7.1.	Dünya	120
2.7.2.	Emel.....	123
2.7.3.	Bela.....	124
2.8.	Hadislerin Bulunduğu Kaynakların ve Güvenilirlik Derecelerinin Tablolar Halinde Gösterilmesi.....	127
	Tablo 1: Rivayetlerin Yer Aldığı Kaynaklar ve Sıhhat Durumlarına Göre Dağılımı.....	127
	Tablo 2: Rivayetlerin Kaynaklara Göre Dağılımı.....	136
	Tablo 3: Rivayetlerin Sıhhatine Göre Dağılımı	136
	Tablo 4: Rivayetlerin Makbûl Ve Merdûd Olma Açısından Dağılımı	136
	DEĞERLENDİRME	137
	SONUÇ	140
	KAYNAKÇA.....	142
	HADİS FİHRİSTİ	158

ÖNSÖZ

İslam kültür tarihi, farklı düşünce akımlarının ve anlayışlarının zaman içinde nasıl şekillendiğini gösteren önemli bir disiplindir. Bu bağlamda, zühd anlayışından tasavvufa geçiş, İslam düşüncesindeki önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Hicri 2. asırdan itibaren tasavvuf, özellikle inanç, ibadet ve ahlak alanlarında kendine özgü bir yaklaşım geliştirmiştir. Ancak tasavvufun gelişimi, zamanla farklı kültürlerin ve felsefi düşüncelerin etkisiyle yeni bir boyut kazanmış ve zaman içinde kısmen de olsa İslam'ın özünden farklı yorumlara yol açmıştır.

İslami ilimler arasında önemli bir yere sahip olan hadis, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sözlerini, fiillerini ve onaylarını doğru şekilde aktarmayı amaçlayan bir disiplindir. Hadisler, İslam'ın temel kaynakları arasında yer alır ve sahih olan her bir hadis, İslam'ın pratiği hakkında önemli bilgiler sunar. Tasavvuf alanda telif edilen kaynaklar, yalnızca içerikleriyle değil, aynı zamanda rivayet yöntemleri ve hadisleri kullanma biçimleriyle de dikkat çekmektedir. Çünkü tasavvufu ilgilleyen bazı alimler ve yazarlar, hadisleri kullanırken zaman zaman eleştirilere maruz kalmış, özellikle eserlerine aldıkları hadislerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda soru işaretleri oluşmuştur. Bu nedenle, tasavvufu ilgili eserlerde yer alan hadislerin titizlikle incelenmesi, hadis ilminde daha sağlam bir din anlayışının geliştirilmesine katkı sağlar.

Bu çalışmada, Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin kaleme aldığı *Hadâiku'l-hakâik* adlı eserde yer alan hadislerin tahrîci ve değerlendirmesi yapılmıştır. Söz konusu eser, nasihat ve irşad yönü ağır basan bir muhtevaya sahip olup, tasavvufî konular hadislerle desteklenmiş ve zenginleştirilmiştir. Ancak bu hadislerin kaynağı, sıhhati ve kullanım şekli, derinlemesine inceleme gerektiren konulardır. Bu bağlamda, çalışmamızda eserde geçen hadislerin tek tek tespiti, tahrîci ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Her bir hadis titizlikle incelenerek, sahih, hasen, zayıf ve mevzû olmaları açısından değerlendirilerek her rivayet hakkında mümkün olduğunca açık bilgiler sunulmuştur.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve metodu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin hayatı, telif ettiği eserleri ve çalışmamıza esas aldığımız *Hadâiku'l-hakâik* adlı eseri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise *Hadâiku'l-hakâik*'te geçen hadislerin tahrîci ve değerlendirmesi yapılmış, rivayetlerle ilgili sahih, hasen ve zayıf vb. olarak verilen hükümler tablolar halinde verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, tahrîclerini yaptığımız hadislerin kaynaklarına ve sıhhatlerine dair genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Son olarak hadisler, *Hadâiku'l-hakâik*'deki sıralamaya göre bir fihrist halinde düzenlenmiştir. Araştırmada kullandığımız kısaltmalar, dipnotlar ve kaynakça İsnad Atıf Sistemine göre hazırlanmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında hiçbir zaman yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Adil YAVUZ'a, çalışmamı okuyup inceleyerek gerekli katkıları sağlayan ve üzerimde emeği olan bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Nazym MAZHIRANOVA

KONYA, 2025

KISALTMALAR

- a. mlf. :Aynı müellif
- a.s. :Aleyhi's-Selâm
- b. :Bin, İbn
- bk. :Bakınız
- c. :Cilt
- DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- ed. :Editör
- h. :Hicrî
- haz. :Hazırlayan
- H.z. :Hazreti
- Krş :Karşılaştırınız
- No. :Numara
- nşr. :Neşreden
- ö. :Ölüm tarihi
- r.a. :Radıyallahu anhu / Radıyallahu anhâ
- s. :Sayfa
- s.a.v. :Sallallahu aleyhi ve sellem
- TDV :Türkiye Diyanet Vakfı
- thk. :Tahkik eden
- ts. :Tarihsiz
- v.d. :Ve diğerleri
- yay. :Yayınları
- y.y. :Yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusu Türk asıllı müfessir ve Arap dili ve edebiyatı alimi, Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin *Hadâiku'l-hakâik* adlı eserindeki hadislerin tahrîci ve değerlendirilmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin *Hadâiku'l-hakâik* adlı kitabındaki hadisleri tespit etmek, tespit edilen hadislerin sıhhat durumunu değerlendirmektir. Dolayısıyla Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin eserindeki yer alan hadislerin hem geçtiği kaynakların tespiti hem de onların sıhhat durumu ile ilgili bilgiler verilecektir. Böylece bir yönüyle bir sufi olan ve vahdet-i vücud anlayışının önemli simalarından Sadreddin Konevî'den (673/1274) ders alan Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin tasavvuf alanı ile ilgili bu eserinde ne ölçüde sahih ve makbul rivayetleri kullandığı tespit edilip, akademik camiaya arz edilecektir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Cibrîl hadisinde, onun Hz. Peygambere soru olarak yönelttiği, Peygamberin de verdiği cevaba göre dinin, üç temel esasından bahsedilmektedir. Bunlar, İman, İslam ve İhsan'dır. Bazı ilim adamları, insanı ihsan makamına ulaştıracak yolun tasavvuf olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla kendisini manevi açıdan geliştirmek isteyenlerin bir kısmı, tasavvuf ve zühd yolunu tutmuşlardır. Dinin diğer alanlarında olduğu gibi tasavvufun da iki ana kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu alanda yazılan eserlerde, farklı ölçüde hadislere müracaat edilmiştir. Ancak bu eserlerde yer alan rivayetlerin sıhhati konusu hep tartışılmalıdır. Bu sebeple hadisçilerin bir kısmı da bu alanda yazılan eserleri tetkik etmiş ve hadislerini tahkik edip değerlendirmişlerdir.

Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö.666/1268'den sonra), Rey'de doğmuş, ilim tahsili için Mısır ve Şam'da bulunmuştur. Ömrünün son dönemlerini Konya'da geçirmiş ve tasavvuf alanındaki kendi döneminde vahdet-i vücûd anlayışının önemli temsilcisi olan Sadreddin Konevî'den (ö.673/1274), İbnü'l-Esîr'in (ö.606/1210) *Câmiu'l-usûl*'ünü okuyup icazet almıştır. Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, tasavvuf alanında *Hadâiku'l-Hakâik* adlı bir eser telif etmiş ve bu eserinde önemli ölçüde hadislere yer vermiştir. Biz de onun bu eserindeki rivayetleri tahrîc edip değerlendirmek istiyoruz. Bu çalışmada bazı sufilerde görüldüğü üzere aşırı zaaf içeren,

makbul olmayan rivayetlere yer verilip verilmediğini, ne ölçüde sahih ve makbul rivayetlerden faydalandığını tespit etmek istiyoruz.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızın ilk bölümünde Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bilgiler verilecektir ve bunun için, Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-zünûn*'una, Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Îzâhu'l-meknûn*'una ve *Hediyyetü'l-ârifin*'ine, Ziriklî'nin *el-A'lâm*'ına müracaat edilecektir. Ayrıca Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî ve müellefatı üzerine yapılan çalışmalar da müracaat edilen eserler arasında yer alacaktır. Çalışmamızda genel olarak literatür taraması, veri analizi yöntemi uygulanacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin telif ettiği ve Said Abdülfettah tarafından yayınlanan *Hadâiku'l-hakâik* adlı baskısı esas alınacaktır. Bu eserde geçen tüm hadislerin tahriri ve değerlendirmesi yapılırken takip edilen metot şu şekilde sıralanabilir:

1. Bundan sonraki bölümlerde, tez konusunu teşkil eden *Hadâiku'l-Hakâik* adlı eserin müellifi Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, yaygın şekilde bilinen lakabıyla Zeynuddîn er-Râzî olarak anılacaktır.
2. Hadis, önce eserde yer aldığı şekilde aktarılacak ve tercümesi yapılacaktır. Daha sonra, başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr* ve *el-Mu'cemü'l-evsat*, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şu'abü'l-îmân* gibi erken dönemlere ait hadis kaynaklarına başvurularak, bu kaynaklarda yer alan rivayetlerin bir tanesinin (ihtiyaç duyulursa daha fazlasının) sened ve metinleri tespit edilecektir. Sonrasında, hadisin tahriri yapılacak ve sened açısından bir değerlendirme sunulacaktır.
3. Hadislerin tahriri yapılırken, müttefekun aleyh olan ya da Şeyhain'in münferiden rivayet ettiği hadisler için herhangi bir sıhhat değerlendirmesi yapılmadan, bunlar, rivayeti eserine alan müellifin kriterlerine göre "sahih" kabul edilecektir.
4. Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'de (ö. 261/875) yer almayan bir hadis, Tirmizî'de (ö. 279/892) geçiyorsa, Tirmizî'nin değerlendirmesi de aktarılacaktır. Hadislerin sıhhat durumu hakkında değerlendirme yapan Hâkim (ö. 405/1014), Münzirî (ö. 656/1258), Zehebî (ö. 748/1348), Irâkî (ö. 806/1404), Heysemî (807/1404), İbn Hacer (ö. 852/1449), Suyûtî (ö. 911/1505), Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö.1968), Elbânî (ö.1999) Şu'ayb el-

Arnaût (ö.2016), Nebîl b. Mansûr, Hüseyin Selîm Esed ve Abdüllatîf el-Hümeym gibi âlimlerin görüşlerinden de faydalanılacaktır.

5. Hadisin senesinde yer alan raviler, özellikle ricâl kitaplarından incelenerek değerlendirilecektir. Bu bağlamda, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-kemâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *el-Kâşif*, *el-Muğnî* ve *Mizânu'l-i'tidâl* adlı eserleri; İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzibü't-tehzib*, *Lisânü'l-mîzan* ve *et-Takrîb* gibi kitaplarından yararlanılacaktır.
6. Eserimizde geçtiği şekilde tespit edilemeyen hadisler için, anlam bakımından benzer rivayetlere işaret edilerek tahrirci yapılacaktır. Ancak herhangi bir kaynakta yer aldığı tespit edilemeyen hadisler hakkında hüküm verilmeyecektir.
7. Tezde adı geçen hocaların adlarının yazımında ve vefat tarihlerinin belirlenmesinde TDV İslâm Ansiklopedisi'nden faydalanılacaktır.
8. Rivayetlerin tespit edilmesinde *el-Mektebetu's-şamile* adlı dijital hadis programı kullanılacaktır.
9. Araştırmada kullanılan kısaltmalar, dipnotlar ve kaynakça, İsnad Atıf Sistemi'ne göre düzenlenecektir.
10. Sonuç bölümünde ulaşılan bilgiler aktarıldıktan sonra rivayetlerle ilgili veriler tablolar halinde sunulacaktır.
11. Dipnot ve kaynakça kısmı, Zotero programının sağladığı kolaylıklardan yararlanarak oluşturulacaktır.
12. Son olarak, hadislerin fihristi, esas aldığımız *Hadâiku'l-hakâik*'deki sıralamaya göre düzenlenip verilecektir.

5. KONUYLA İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Araştırmamız sırasında Zeynuddîn er-Râzî'nin (ö. 666/1268'den sonra) *Hadâiku'l-hakâik* isimli eserinde yer alan rivayetlerin tahrirci ve değerlendirilmesi üzerine bir araştırma tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Zeynuddîn er-Râzî'nin hayatı ve bazı eserlerini ele alan bazı makale ve tezler mevcuttur.

1. İbrahim Görener tarafından *Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdu'l-Kadir Er-Râzî ve Mesâilü'r-Râzî an ayi't-tenzîl adlı eserinin tahlili* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tez 1990 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmıştır.

2. Ramazan Şimşek, *Ravzatu'l-fasâha: Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî* (2. Cilt) adlı yüksek lisans çalışmasını 1995 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Bu araştırma, Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin belagat alanındaki en önemli eserlerinden biri olan *Ravzatu'l-fesâha*'nın tahkikine yöneliktir. Müellifin Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin ilmî kişiliği ve Türk asıllı oluşuna dair ipuçlarına da işaret edilmiştir.
3. Muammer Erbaş tarafından hazırlanan *Muhammed b. Ebi Bekr er-Razi ve Tefsiru surati'l-en'am isimli eseri* üzerine yapılan yüksek lisans tezi, 1995 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunulmuş ve 2003 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışma, Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî ve *Tefsiru surati'l-en'am* adlı eserini tanıtmakta ve eserin tahkikini içermektedir. Türkçe bölümde müellifin hayatı, dönemi, eserleri ve *Tefsiru surati'l-en'am isimli* eserin içeriği ele alınmış; Arapça bölümde ise eserin tahkiki yapılmıştır.
4. Abdullah Kızılcık tarafından kaleme alınan *Ebû Bekr er-Râzî hayatı, eserleri ve Ravzatu'l-fesaha*'sı doktora tezi olarak hazırlanan çalışma, 2000 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmıştır. Bu tez, Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Ravzatu'l-Fesaha* adlı belagat eserini tanıtmak ve tahkik etmek amacıyla hazırlanmıştır. Eserin yazıldığı dönem olan 13. yüzyılda Moğol istilasının etkilerine rağmen Anadolu'da ilmî faaliyetlerin sürdüğü, Zeynuddîn er-Râzî'nin de bu dönemde Artuklu ve Selçuklu himayesinde Mardin ve Konya'da ilimle meşgul olduğu belirtilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmakta; girişte dönemin siyasi ve kültürel ortamı, birinci bölümde müellifin hayatı ve eserleri, ikinci bölümde *Ravzatu'l-fesaha*'nın tanıtımı ve tahkik yöntemi, üçüncü bölümde ise eserin tahkikli metni yer almıştır. Ancak bu çalışmanın başlığında, ele alınan müellifin ismiyle ilgili bir hata dikkat çekmektedir. Zira burada "Ebû Bekr er-Râzî" olarak anılan şahsiyetin tam ismi, Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'dir.
5. *Muhammed bin Abu Bakr er-Razi ve Tefsir garib al-kur'an'i* adlı doktora tezi Hüseyin Elmalı tarafından Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış, bu çalışma daha sonra yayımlanmıştır.
6. Abdullah Kızılcık, aynı zamanda *Muhtâru's-Sihâh Sahibi Ebû Bekr er-Râzî ve Arapça Eserleri* başlıklı makalesini doktora tezini esas alarak hazırlamıştır. Bu makale, 2004 yılında *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*'nde (cilt: 4, sayı: 12) yayımlanmıştır. İlgili çalışmada, tezin başlığında da görüldüğü gibi, ele alınan müellifin ismine ilişkin bir yanlışlık söz konusudur.

7. Ubeydullah Efe tarafından *Selçuklu Konya'sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin hadis faaliyetleri ve Kenzü'l-hikme isimli hadis şerhi* isimli makalesini 2024 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin *Akıf Dergisi* 'nde (cilt: 54, sayı: 2) yayımlanmıştır. Bu makalede, Anadolu Selçuklu döneminde Konya'da ilmî faaliyetlerde bulunan Zeynuddîn er-Râzî'nin (ö. 666/1268 sonrası) *Kenzü'l-hikme* adlı hadis şerhini ele almıştır. *Kenzü'l-hikme* isimli hadis şerhi, Anadolu Selçuklu devrinde az sayıda bulunan müstakil hadis şerhlerinden birisidir. Eser, genellikle zühd ve rekâik konularına odaklanmakta, sûfi çevrelerle ilişkili rivayetleri ele almakta. Şerhte genelde sahih rivayetleri tercih edilmiş, zayıf ve mevzû hadislerine az ölçüde yer verilmiştir. Bu yönüyle eser hem dönemsel ilmî yönelimleri hem de müellifin ilmî kişiliğini yansıtan kıymetli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Görüldüğü üzere Zeynuddîn er-Râzî'nin hayatı ve bazı eserleri tez veya makale konusu olarak çalışılmışsa da hiçbiri bizim tez konumuz ile doğrudan ilgili değildir. İnternet üzerinde yaptığımız araştırma neticesinde tez konumuzu ele alan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Araştırmamız ile ilgili bu genel bilgileri arz ettikten sonra Zeynuddîn er-Râzî'nin hayatı ve ilmi şahsiyetini ele almak istiyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Muhammed B. Ebû Bekr Er-Râzî'nin Hayatı

Türk kökenli olup Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. Onun ismi ile ilgili farklı bilgiler vardır. *Hadâiku'l-hakâik* adlı kitabında, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî el-Hanefî olarak geçmektedir. Zeynuddîn ve Şemsuddin ve Tâcuddin onun lakapları olarak zikredilmektedir.¹ Ayrıca İbn Sirâc olarak da bilinmektedir.² Kâtib Çelebî, onun Kâdî'l-kudât Ebû'l-Abbâs es-Serûcî'nin torunu olduğunu ifade etmiştir.³ *Tuhfetü'l-mülûk* mukaddimesinde ise İbn Kutluboğa ve Ebû'l-Vefa onun dedesinin ismini, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülmuhsin olarak belirtirken Taşköprüzade, Muhammed b. Ebî Bekr b. Hasan, Kâtib Çelebî ise Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr Hasan er-Râzî el-Hanefî olarak zikretmiştir.⁴ Ancak genel kanaate göre müellifimizin ismi Ebû Abdillâh Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî'dir.⁵ Doğum tarihi ile ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Aynı şekilde çocukluğu ve gençliği hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanamamıştır.

1.2. İlmî Şahsiyeti

1.2.1. İlim Tahsili

Zeynuddîn er-Râzî'nin eğitimini nerede ve nasıl aldığına dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunamamıştır. Ancak, onun *el-Hidâye mine'l-i'tikâd* adlı eserinin sonunda yer alan “Buhara ve Semerkant'ta Ehli Sünnet'in reisi olan hocalarımızdan bize ulaşan bilgi budur...” ifadesi dikkate alınınca onun ilim tahsilini Buhara ve Semerkant'ta gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.⁶ Fakat hangi âlimlerden ders aldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kâtib Çelebî onun müftü olduğunu zikretmektedir.⁷ Bununla birlikte Zeynuddîn er-Râzî *Garîbu'l-kur'ân* adlı eserinin ilim talebeleri ve Kur'ân hâfızlarının kendisinden Kur'ân'daki

¹ Muhammed (Zeynuddîn, Şemsuddîn, Tâcuddîn, İbn Sirâc) b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî el-Hanefî, *Hadâiku'l-Hakâik* (Kahire: Mektebetu's-Sekâfati'd-Diniyye, 2001), 9. (Tez konumuz olan bu müellifin ismi çok yer kaplamaması için bundan sonraki dipnotlarda Zeynuddîn er-Râzî olarak verilecektir).

² Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphane, ts.), 3/292.

³ Kâtib Çelebi, *Süllemu'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/215.

⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Tuhfetü'l-mülûk*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1417/1997), 11.

⁵ Bk.Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34/487-488 (Erişim 15 Mayıs 2024).

⁶ Hüseyin Elmalı, “Zeynuddîn Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî ‘Hayatı, Eserleri ve Tefsir-Garibi’l Kur’ani’l-Azim’i” (*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, 9), 40.

⁷ Kâtib Çelebi, *Süllemu'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/215.

garip kelimeleri bir araya getirmesini talep etmeleri üzerine bu eseri kaleme aldığını belirtmesi, onun tedris faaliyetiyle meşgul olduğunu göstermektedir.⁸

Hüseyin Elmalı, M. Şerafettin Yaltkaya'nın *İbnü'l-Esîrler ve meşâhir-i ulemâ* adlı eserinde, Zeynuddîn er-Râzî'nin Şam'daki Eşrefiyye ve Gazneviyye medreselerinde müderrislik yaptığı, daha sonra ise Mısır'da kadılık görevinde bulunduğuna dair bilgiler aktardığını belirtmektedir. Ancak Hüseyin Elmalı, bu bilgilere başka kaynaklarda rastlanmadığını ve doğruluklarının teyit edilemediğini de ifade etmektedir.⁹ Yapılan incelemelere göre, M. Şerafettin Yaltkaya'nın burada Zeynuddîn er-Râzî'yi, babası olarak zikrettiği Ömer b. Mahmûd b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir ile karıştırmış olma ihtimali bulunmaktadır. Zira Şam'daki müderrislik ve Mısır'da kadılık görevine ilişkin bilgiler, Ömer b. Mahmûd'un biyografisinde yer almaktadır.¹⁰

Ziriklî'nin *el-A'lâm* adlı eserinde, Zeynuddîn er-Râzî'nin Kahire, Şam ve 666/1268 yılında Konya'da bulunduğu bilgisi yer almaktadır.¹¹ Makrîzî'nin aktardığına göre, Zeynuddîn er-Râzî'nin 651/1253 yılından önce Mısır'da bulunduğu ve yine bu tarihlerde Şam'da olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Zeynuddîn er-Râzî'nin 651/1253 yılında Şam'da olduğu kesinlik kazanmışsa da burada ne kadar süre kaldığına ve ilmî faaliyetlerinin mahiyetine dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Diğer yandan onun 658/1260 yılından önce buradan ayrıldığını da anlamaktayız. Zira bu tarih, Zeynuddîn er-Râzî'nin görüştüğü ve adına eser telif ettiği Artuklu hükümdarı Saîd Necmeddin Gâzî'nin (ö. 658/1260) vefat yılına tekabül etmektedir. Saîd Necmeddin Gâzî'nin 637-658/1240-1260 yılları arasında Artuklu tahtında bulunduğu dikkate alındığında, Zeynuddîn er-Râzî'nin bu yıllar arasında Mardin'de bulunduğu tahmin edilmektedir ve buradan Konya'ya geçerek dönemin önde gelen sûfi ve âlimlerinden Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) ile görüşmüş ve onun ilim halkalarına katılmıştır ve Konevî'nin rehberliğinde İbnü'l-Esîr'e (ö. 606/1209) ait *Câmi'u'l-uşûl* adlı eserini okumuştur.¹² Dolayısıyla *Kenzü'l-hikme* adlı şerhine de 660/1262 yılında başlamış olabileceği değerlendirilmektedir. Bu eserini öğrencilere kolaylık sağlamak amacıyla yazdığını söylemesi, onun Konya'da hadis tedrisiyle meşgul olduğuna ve talebe yetiştirdiğine işaret etmektedir.¹³

⁸ Adil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn* (Beyrut; Lübnan: Muessesetu Nüveyhid, 1409), 2/501.

⁹ Bk. Hüseyin Elmalı, "Zeynuddîn Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî 'Hayatı, Eserleri ve Tefsir-Garibi'l Kur'ani'l-Azim'i" (*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, 9), 40.

¹⁰ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyeye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, 2/670.

¹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/55.

¹² Abdullah Kızılcık, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2000), 19.

¹³ Bk. Ubeydullah Efe, "Selçuklu Konya'sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin Hadis Faaliyetleri ve *Kenzü'l-Hikme* İsimli Hadis Şerhi" *Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Akif Dergisi* 54/2 (2024), 369.

1.2.2. İ'tikâdî ve Fıkhî Mezhebi

Ziriklî onun Hanefî fakihlerinden olduğunu aktarmaktadır.¹⁴ Kuraşî onun fıkıh alanındaki *el-Hidâye* adlı eseri ezbere bildiğini ve onu okuttuğunu nakletmektedir.¹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, itikaden Maturudî'dir. Diğer taraftan onun dilci, sûfi, müfessir, edîb olduğunu da öğrenmekteyiz. O, mutasavvıflar için sürekli olarak "Ehlü'l-Hakîka" tabirini kullanmaktadır.¹⁶ Bu onun tasavvuf ehline verdiği değeri göstermektedir.

1.3. Vefatı

Zeynuddîn er-Râzî'nin vefat tarihi konusunda, ihtilafların olduğunu görmekteyiz. Kâtib Çelebî onun Kahire'de Zilkade 766/1365 yılında vefat ettiğini ve Bâbü'n-Nasr'a defnedildiğini kaydetmiştir.¹⁷ Uskurî, onu 721/1321 yılında,¹⁸ Bağdatlı İsmâil Paşa 660/1261 yılında vefat ettiğini söylemişlerdir.¹⁹ Makrîzî eserinde onun vefat tarihini Dimaşk'ta 651/1253 yılı olarak kaydetmiştir.²⁰

Kudüs'teki Halidiye Kütüphanesinde bulunan ve müellif hattı olan *Muhtâr's-sıhah* adlı eserinin ferağ kaydında bu eserini 666/1267 yılında tamamlandığını ifade etmesi, bize onun bu tarihte hayatta olduğunu açıkça göstermektedir. Yukarıda zikrettiğimiz bilgilere göre onun 666/1267 tarihinde Konya'da bulunduğu bilindiğine göre, son yıllarını muhtemelen yine Konya ve civarında geçirmiş olmalıdır. Ancak ne var ki müellifimizin daha ne kadar yaşadığı ve nerede vefat ettiği araştırmalarımıza rağmen belirlenememiştir.²¹ Dolayısıyla alimlerin çoğu, Zeynuddîn er-Râzî'nin 666/1268 yılından sonra vefat ettiğinde birleşmişlerdir.

¹⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/55.

¹⁵ Küreşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, 2/105.

¹⁶ Bk. Abdullah Kızılcık, "Muhtâr's-Sıhâh Sahibi Ebû Bekir er-Râzî ve Arapça Eserleri", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* IV/12 (2004), 43.

¹⁷ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/215.

¹⁸ Uskurî, *el-Menhecü's-Sahih fi'l-Cem' Beyne Mafi'l-Mukni' ve't-Tenkîh*, ts., 2/1131.

¹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul, ts.), 1/475.

²⁰ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 3/274.

²¹ Abdullah Kızılcık, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı*, 21.

1.4. Eserleri

1.4.1. Hadis Alanındaki Eserleri

1.4.1.1. *Şerhu'l-ehâdisi'l-erbaîn*

Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) *el-Ehâdisi'l-erbaîn* adlı eserine yazdığı şerhten ibarettir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde, esere ait bir nüsha mevcuttur (bk. Carullah Efendi, nr. 410; Hâlet Efendi, nr. 799).²²

1.4.1.2. *Kenzü'l-hikme*

Zeynuddîn er-Râzî, bu eserine “Hamd yalnızca Allah’a mahsustur...” ifadeleriyle başlamaktadır, ardından kendisini “Allah katında fakir ve aciz bir kul olan Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir” şeklinde tanıtmaktadır. Telif gerekçesine dair yaptığı açıklamada, Kütüb-i Sitte kaynaklarından seçtiği yüz hadis-i şerifi derleyerek muhtasar bir eser kaleme aldığını ve öğrencilerin metinleri kolaylıkla ezberleyip nakledebilmeleri maksadıyla hadis sayısını özellikle yüzle sınırlandırdığını ifade etmektedir. Kütüb-i Sitte olarak geçen eserlere atıf yaparken Buhârî için (خ), Müslim için (م), Mâlik için (ط), Ebû Dâvûd için (د), Tirmizî için (ت) ve Nesâî için (س) kısaltmalar kullanmaktadır ve bununla birlikte Zeynuddîn er-Râzî: “Bu kitabımı, usûl-i sittedeki hadisler, bana *Câmi’u’l usûl* isimli eser aracılığıyla muttasıl ve sahih bir isnad ile ulaştıktan sonra yazdım” demektedir.²³

Bu kitap üzerine Ubeydullah Efe bir makale kaleme almıştır. Onun bu eser ile ilgili tespitleri dikkate alarak kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir:

Eserin sistematiği incelendiğinde, her hadisin başında konu başlığı yer aldığı, yalnızca sahâbî râvînin zikredildiği ve ardından kaynakların rumuzlarla belirtildiği görülmektedir. Hadisler kısaca şerh edilmiş, zor kelimeler sade veya nahiv açısından açıklanmış, ilgili âyetlerle desteklenmiştir. Şerhler kısa tutulmuş, nadiren detaylara girilmiştir. Bu yönüyle eser, ilmî bir tenkit çalışmasından ziyade eğitici bir ders kitabı niteliğindedir. Müellif, hadisleri güvenilir gördüğü kaynaklardan seçmiş ancak sıhhat derecelerine dair değerlendirme yapmamıştır. Tahlillerde, 32 hadisin Sahîhayn’dan alındığı ve sahih kabul edildiği, kalan 68 hadisten ise Elbânî’ye göre 40’ının sahih, 13’ünün hasen, 13’ünün zayıf, 2’sinin ise bazı yollarla zayıf, bazı yollarla mevzû olduğu belirlenmiştir. Bu durum, eserin ahlaki ve öğüt verici amacının öne

²² Abdullah Kızılcık, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu’l-Fesâha’sı*, 26.

²³ Zeynuddîn er-Râzî, *Kenzü’l-Hikme*, ed. Muhammed b. Abdullah Ahmed (Lübnan: Dâru Kutubu’l-İlmiyye, 1433), 33.

çıkıldığını göstermektedir.²⁴ Bir nüshası da *Kenzü'l-hikme fi'l-hadis* adıyla Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²⁵

1.4.2. Dil ve Edebiyat Alanındaki Eserleri

1.4.2.1. *Muhtâru's-sihâh*

Zeynuddîn er-Râzî, mukaddimesinde belirttiği gibi bu eseri, lügat kitapları arasında en güzel şekilde düzenlenmiş, erişilmesi kolay ve insanların arasında çokça kullanılmış olduğu için Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-arabiyye* adlı eserinden derlenmiş bir muhtasardır. Bu eserin kısa ve ezberlemesi kolay olması için, garip ve çetin kelimelerden kaçınarak her ilim adamı, fakih, muhaddis ve edip için bilinmesi ve ezberlenmesi gerekli olan özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen lafızlarla sınırlanmış. Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîb'inden* ve güvenilir lügat kaynaklarından birçok faydalı bilgilerden yararlanılmış ve bununla birlikte kitapta "قُلْتُ" diyerek orijinal esere ek olarak kendi ilmî müktesebatından da esere özgün katkılar sağlamıştır.²⁶

1.4.2.2. *Ravzatu'l-fesâha*

Edebi kişiliği ve yaşadığı dönemi hakkında önemli bilgiler içeren meşhur bir muhtasardır. Eserin başlangıcı "Hamd, insanoğlunu yaratan ve ona beyanı öğreten Allah'a mahsustur" şeklindedir. Zeynuddîn er-Râzî, önsözünde belagat alanındaki bu kitabı Necmeddin el-Vâhid Gazi için yazdığını belirtmiştir ve bu eser de onun zamanında telif edilmiştir.²⁷

1.4.2.3. *Kitâbü'l-emsâl ve'l-hikem*

Edebe dair kitaplardan ve şiirlerin beyitlerinden Allah'a yönelmek, tevekkül, zühd, kanaat, teselli, şükür gibi ahlaki konulardan teşekkül eden bir eserdir.²⁸

1.4.2.4. *Künüzü'l-berâ'a bi-letâ'ifi rumûzi'l-ibâre*

Harîrî'nin *Makâmât'ının* şerhidir.²⁹

²⁴ Bk. Ubeydullah Efe, "Selçuklu Konya'sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin Hadis Faaliyetleri ve Kenzü'l-Hikme İsimli Hadis Şerhi" *Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Akif Dergisi* 54/2 (2024), 369-372.

²⁵ Abdullah Kızılcık, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı*, 26.

²⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, (Beyrut; Sayda: ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999), 7.

²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetu'l-Mussennâ, 1941), 1/929.

²⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Sûrati'l-En'am*, (İzmir, 2003), 15.

²⁹ Hüseyin Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", 34/488.

1.4.2.5. *Zehrü'r-rebî'*

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Rebî'ul-ebrâr* isimli eserinin muhtasarıdır. Edebi üslup ile yazılan 61 bapta meydana gelmiştir. Her bapta ahlaki konuları Peygamberimizin hadislerinden, sahabîlerin, şairlerin, alimlerin sözlerinden istifade ederek açıklamıştır.³⁰

1.4.2.6. *Meğani'l-me'âni*

10 fasıldan ve 100000 beyitten oluşan bir eseridir³¹.

1.4.2.7. *Fi'l-esmâ'i'l-mü'enneseti's-sema'iyye*

Bu manzume Muhammed Vecîh Tikrîtî tarafından yayımlanmıştır³².

1.4.2.8. *Devhatü'l-belâga*

Bu eserin nüshası elimize ulaşmamıştır. Ancak bu eserle ilgili bazı bilgileri müellifimizin diğer bir çalışması *Revzatü'l-fesâha*'sından öğrenmekteyiz. Zeynuddîn er-Râzî şöyle diyor: “Teşbih konusunda daha fazla malumat almak isteyenlerin özellikle belagatin 3 edebi sanat; teşbih, istiare ve tevriyeye dair kaleme aldığım kitaba müracaat etmeleri gerekmektedir³³.”

1.4.2.9. *Kitabü'l-ebiyati'l-mu'temed aleyha*

İsminden de anlaşılacağı gibi Arap şiirlerinden oluşan bir eserdir. Bu eserin, *Kitâbü'l-emsâl ve'l-hikem* olması muhtemeldir.³⁴

1.4.3. Tefsir Alanındaki Eserleri

1.4.3.1. *Tefsîru garîbi'l-kur'ân*

Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru garîbi'l-kur'ân* adlı eserinin, kendi kaleme aldığı çalışmalar arasında en güzel ve en niteliklisi olduğunu bizzat ifade etmektedir. Bu eserde kendisinden önce Garîbü'l-Kur'ân alanında kaleme alınmış eserler arasında hem içerdiği garîb kelime sayısının fazlalığı hem de tertip ve üslubunun açık, sistemli ve istifadeye son derece elverişli olması ile temayüz etmiştir.

Zeynuddîn er-Râzî bu eserini, daha önce bu sahada eser yazan hiçbir müellifin uygulamadığı bir usul ile yazmıştır. Takip ettiği sistem, dil âlimlerinden Cevherî'nin *Sihâh*'ında ve Zeynuddîn er-Râzî'nin kendi telifi olan *Muhtâru's-Şihâh* adlı eserindeki “bâb ve fasıl” esaslı tertibe benzemektedir.

³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Sûrati'l-En'am*, 15.

³¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Sûrati'l-En'am*, 17.

³² Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir”, 34/488.

³³ Kızılcık, “Muhtâru's-Sihâh Sahibi Ebû Bekir er-Râzî ve Arapça Eserleri”, 92.

³⁴ Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir”, 34/488.

Eserin önemli bir diğer yönü de Kur'ân'daki farklı kıraatlerin sistemli bir biçimde ilk kez bu çalışmada ele alınmış ve bunlardan doğan anlam farklılıklarına işaret edilmiş olmasıdır. Ayrıca, konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yer yer nahiv ve belâgat kurallarına da müracaat edilmiştir. Bu eser, 663 / 1265 yılında tamamlanmıştır.³⁵

1.4.3.2. *Es'iletü'l-kur'ân ve ecvibetuhâ*

Mesâ'ilu er-Râzî ve ecvibetuhâ min garâ'ibi ayi't-tenzîl ve garîbu'l-kur'ân olarak da tanınan tefsir ile alakalı bir eserdir. 1200 soru cevap şeklinde ve konuların sürelerin sıralamasına uygun bir şekilde yazılmış olan bu eserde, Kur'ân'daki nadir kelimeleri açıklarken sözcük anlamları, belagatle ilgili meseleler Arapların şiir örnekleriyle açıklanmaktadır.³⁶

1.4.3.3. *Tefsîru süreti'l-en'âm*

Eserimiz doğrudan en'âm süresinin tefsiriyle başlamaktadır ve müellife ait bir mukaddime içermemektedir. Zeynuddîn er-Râzî öncelikle sure içerisindeki ayetlerin sayısını belirtmektedir, arkasından nüzul sebebini başta İbn Abbâs (r.a.) olmak üzere müfessirlerin rivayetlerine dayanarak açıklamaktadır. Ayrıca ayetler, Mekke döneminde mi yoksa Medine döneminde mi nazil olduğu meselesini tartışmaktadır. Daha sonra, sürenin faziletlerini hadis-i şerifleri naklederek zikretmektedir. Ancak ayetlerim tam metnini vermemektedir.³⁷

1.4.3.4. *Ez- Zehebü'l- ibrîz fi tefsîri'l- kitâbi'l- azîz*³⁸

1.4.4. Diğer Eserleri

1.4.4.1. *Muhtâru't-tahbîr*

Büyük mutasavvıf Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) Esmâ'ül-Hüsna'yı şerhettiği *et-Tahbir fi't-tezkir* isimli eserinin muhtasarıdır.³⁹

1.4.4.2. *El-Hidâye mine'l-i'tikâd*

Sirâcüddîn Alî b. Osman b. Muhammed b. Süleyman et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Ûşî'nin (ö.569/1173) *Kasidetü'l- emâlî* isimli kasidesinin şerhidir. “Bu şerhi, Ehl-i Sünnet'in genel görüşünü temsil eden ana kaynaklardan, *el-Fıkhü'l-ekber'den*, İmam Tahâvî ve *ed-Durru'l-ezher* ve benzeri kaynaklardan derleyerek toplamıştır.⁴⁰ Bu şerhinde yazarımız

³⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm'i*, thk. Hüseyin Elmalı (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 52; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Sûrati'l-En'am*, 17.

³⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm'i*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 34.

³⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm'i*, 36.

³⁸ Zirikli, *el-A'lâm*, 6/55.

³⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm'i*, 42.

⁴⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1350.

“Cebriyye”, “Kaderiyye” gibi mezheplerinin görüşlerini eleştirmiştir. Onlara, hadislerden, mütekaddim alimlerin delillerinden istifade ederek cevap vermiştir.⁴¹

1.4.4.3. *Tuhfetü'l-mülûk*

Eserin girişinde belirttiği gibi tahâret, namaz, zekât, oruç, hac, av ve kurban, mekruhlar, ferâiz, kazanç ve edep gibi 10 temel fikhî konudan oluşan bir eserdir. Hanefî fikhını esas alarak yazılmış bir eserdir. Eserin çeşitli şerhleri mevcuttur.⁴²

1.4.4.4. *Et-Târîh*

İslâm'ın ilk gününden kendi vefatına kadar ortaya çıkan olayları bir araya getiren eseridir.⁴³

1.4.4.5. *Risâle fi't-tevhîd*

“Tevhid” konusundan başlayarak lügatte ve ıstılahta aslî tasavvufî terimleri açıklayan bir eseridir.⁴⁴

1.4.4.6. *Dakâ'iku'l-hakâik*

Tasavvufla ilgili bir eseridir.⁴⁵

1.4.4.7. *Hadâiku'l-hakâik*

Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-hakâik* adlı eserinin oldukça muhtasar tutulan mukaddimesine “Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun” diyerek başlamış, ardından kendisini, Allah katında “fakir ve zayıf bir kul” olarak tanıtmıştır. Bu mukaddimede, eserini Kur'ân Kerim'den, Peygamberimiz'in sünnetinden, sahâbî ve tarikatların erbabı olan ariflerin, hakikat ehlinin sözlerinden istifade ederek telif ettiğini ifade etmiş ve çalışmasını tasavvufî konulara dair 60 bab hâlinde düzenlediğini beyan ederek bu babların (bölümlerin) başlıklarını sıralamıştır.

Bu genel bilgiler ışığında, eserin yapısal sistematığı şu şekilde özetlenebilir:

Her bâb, belirli bir tasavvufî kavram başlığı altında ele alınmıştır. Bölüm başında önce ilgili kavramın lugavî anlamı, ardından da ıstilahî anlamı açıklanmıştır. Konuyla ilgili olarak ayetlerden, Peygamberimizin sözlerinden, sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîne ait sözlerden örnekler verilmiştir. Bu metinlerin şerhinde ise çoğu zaman muhtasar bir açıklama yöntemi tercih

⁴¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm*'i, 44.

⁴² Zeynuddîn er-Râzî, *Tuhfetü'l-mulûk*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1417/1997).

⁴³ Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir”, 34/488.

⁴⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Sûrati'l-En'am*, 15.

⁴⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/475.

edilmiştir. Zeynuddîn er-Râzî, bazen ayet veya hadislerde geçen önemli kelimelerin anlamlarını sade ve kısa bir şekilde açıklamıştır.

Bu temel metinlerin ardından, Zeynuddîn er-Râzî çoğu zaman konuyu, عند أهل الحقيقة diyerek tasavvufî bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Bu yorumlarda sûfîlerin sözlere, manevî tecrübelerine ve ahlâkî değerlendirmelerine sıklıkla yer vermiştir. Özellikle Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781 [?]), Bişr el-Hâfî (ö. 227/841), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 [?]), Hâtim el-Esam (ö. 237/851), Zûnnûn el-Mısrî (ö. 245/859 [?]), Serî es-Sakatî (ö. 251/865), Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 260/874), Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896) ve Kuşeyrî (ö. 465/1072) gibi önceki sûfîlerin veciz sözleri, menkıbeleri veya alıntıları ile zenginleştirilmiştir. Bazı bölümlerin sonunda Zeynuddîn er-Râzî, okuyucularına tavsiyelerde bulunarak kendisi de bazı değerlendirmeler yaparak konuları işlemiştir.

Hadâiku'l-hakâik, bir hadis kitabı olmamakla birlikte, müellif bu eserinde hadislerden sıkça istifade etmiştir. Yapılan tespitlere göre, eserde mükerrerler dahil edildiğinde 170 çıkarıldığında ise yine 163 hadis yer almaktadır. Bu durum, Zeynuddîn er-Râzî'nin Sünnet'e verdiği önemi göstermektedir. Ancak, sûfî geleneğe uygun olarak hadislerin senedini hafzetme, lafız yerine muhtevaya daha fazla önem verme, metni ihtisar etme ve hadis sevk lafızları ile sıhhat durumu arasındaki uyumsuzluk gibi hususlar dikkati çekmektedir.

Hadisler senedsiz olarak zikredilmiş olup çoğunun başında, senede ait teknik ifadeler yer verilmeksizin, sözün merfû hadis olduğunu düşündürecek tarzda, cezm sigasıyla (Hz. Peygamber dedi ki) ifadesini kullanarak rivayette bulunmuştur. Eserimizdeki senetle ilgili işaret edeceğimiz diğer hususlardan biri hadislerin aktarımında kullanılan edâ sigaları ile hadislerin sıhhati arasında tam bir uyum gözetilmemiştir.

Sahih veya hasen derecesindeki hadis için “Hz. Peygamber'den böyle rivayet edilmiştir” gibi kesinlik içermeyen temrîz sigası kullanılırken,⁴⁶ zayıf hatta uydurma olduğu tespit edilen bazı hadislerin başında “Hz. Peygamber şöyle dedi” gibi kesinlik bildiren en güçlü cezm sigalarına yer verilmiştir.⁴⁷

Bununla birlikte, sûfî geleneğin bir parçası olarak Zeynuddîn er-Râzî, eserde geçen bazı kudsî hadisleri kendine has lafızlarla nakletmiştir. Mesela kudsî hadisleri naklederken şu lafızlara yer vermiştir:

و قال النبي صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى⁴⁸

⁴⁶ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 269, 313.

⁴⁷ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 29, 50.

⁴⁸ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 80,81.

و قال النبي صلى الله عليه و سلم حكاية عن الله تعالى⁴⁹

و قال النبي صلى الله عليه و سلم قال الله تعالى⁵⁰

و يؤيد ذلك قوله صلى الله عليه و سلم قال الله تعالى حكاية عن الله تعالى⁵¹

وقد قال النبي صلى الله عليه و سلم خيرا عن الله تعالى⁵²

Bazen de müellifimiz, hadisleri herhangi bir rivayet lafzı kullanmadan, doğrudan kendi sözleri arasında aktararak metnin bir parçası gibi de nakletmiştir⁵³ ve bazen hadisin sadece konusunu vermekle yetinmiştir.⁵⁴ “Sahih hadiste” diyerek bir iki hadisin sahihlik hükmüne işaret etmiştir ki bu iki rivayet de Sahihayn’da yer almaktadır.⁵⁵

Tezimizin bu bölümünde Zeynuddîn er-Râzî’nin hayatı ve eserleri ile ilgili konuları ele aldık. Çalışmamızın ikinci bölümünde onun *Hadâiku’l-hakâik* adlı eserindeki hadislerin tahriri ve değerlendirmesini yapacağız.

⁴⁹ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 136.

⁵⁰ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 173.

⁵¹ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 226.

⁵² Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 196.

⁵³ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 101, 121, 124.

⁵⁴ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 258.

⁵⁵ Bk. Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 81, 193, 258 .

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED B. EBÎ BEKR ER-RÂZÎ'NİN HADÂİKU'L-HAKÂİK ADLI

ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynuddîn er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra), tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi İslami ilimlerde çeşitli eserler kaleme almıştır. Bu çalışmalar arasında tasavvuf alanında yazdığı *Hadâiku'l-Hakâik* adlı eser önemli bir yer tutar. Eserin özellikle tevbe, zühd, takva, ihlâs ve tevekkül gibi kavramlar etrafında şekillenen tasavvufî muhtevası, onun Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'siyle içerik olarak yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim *Hadâiku'l-Hakâik*'te yer alan 170 rivayet ile *er-Risâle*'deki 163 rivayet karşılaştırıldığında, 79 rivayetin ortak olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, iki eserin içerik açısından kısmen benzerlik taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak Zeynuddîn er-Râzî'nin *Hadâiku'l-Hakâik*'in, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'sinin özeti veya doğrudan bir tekrarı olduğu söylenemez. Bu benzerlik, Zeynuddîn er-Râzî'nin Kuşeyrî'den faydalandığını ya da her iki müellifin ortak bir tasavvufî gelenek içinde yer aldığını düşündürmektedir. Sonuç olarak, içerik ve rivayetler açısından görülen paralellikler, Zeynuddîn er-Râzî'nin Kuşeyrî'den (ö. 465/1072) belli ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik* adlı eserinde hadis rivayetlerini aktarırken senedsiz bir şekilde nakletmeyi tercih etmiştir ve önceki bölümlerde belirttiğimiz bir yöntem çerçevesinde hareket etmiştir. Bu nedenle, söz konusu bölümde her iki eser arasında içerik açısından örtüşen noktaların kısa bir özetini verdikten sonra *Hadâiku'l-Hakâik*'te yer alan rivayetlerin klasik hadis kaynaklarındaki yerlerini ve sened yapılarını tespit etmeye çalışacağız; senedlerde yer alan râvîlerin cerh ve ta'dîl açısından durumlarını ise ilgili rical kaynaklarına başvurarak değerlendireceğiz. Bab başlıklarını, müellifin eserindeki sıralamaya bağlı kalmaksızın, tematik bir yaklaşımla bazı genel başlıklar altında tasnif ederek yeniden düzenleyeceğiz. Ancak her bab altında yer alan rivayetleri elbette, eserdeki orijinal şekliyle ele alıp inceleyeceğiz. Bölümün sonunda ulaşılan verileri, tablolar hâlinde sunarak hadislerin sıhhat durumuna ilişkin değerlendirmeler ile çalışmamızı tamamlayacağız.

Rivayetlerini inceleyeceğimiz *Hadâiku'l-Hakâik*'te, hadisler senedsiz olarak aktarılmaktadır. Bu sebeple, rivayetlerin Zeynuddîn er-Râzî'ye ulaşan bir senedi bulunmamaktadır. Dolayısıyla eserdeki rivayetlerin senedleri olmadığından isnadlarının sıhhatini

tespit etmek mümkün değildir. Bu durumu dikkate alarak, eserde yer alan rivayetlerin başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere muteber hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret edilecektir. Bu kaynaklardaki rivayetler hakkında hadis muhakkik ve münekkitlerinin değerlendirmeleri aktarılacak suretiyle, rivayetlerin sıhhati hakkında genel bir kanaate ulaşılmaya çalışılacaktır. Nitekim Zeynuddîn er-Râzî'nin yaşadığı dönem, senedli rivayetin terk edilip hadislerin doğrudan hadis kitaplarından alınıp aktarıldığı bir dönemdir.

Bu doğrultuda, çalışmamızın devamında *Hadâiku'l-Hakâik*'te yer alan rivayetlerin tahrir ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

2.1. Tasavvufa Ait İstılahlar ile İlgili Rivayetler

2.1.1. Nefs, Ruh ve Kalp

1. Hadis

"أَلَا إِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ".

"Vücutta bir parça et vardır ki, eğer bu parça et sağlam olursa tüm vücut sağlam olur, eğer bozuk olursa tüm vücut bozuk olur. İşte bu et parçası, kalptir".⁵⁶

Hadisimizi aynı lafızlarla Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),⁵⁷ Dârimî (ö. 255/869),⁵⁸ Buhârî (ö. 256/870),⁵⁹ Müslim (ö. 261/875),⁶⁰ İbn Mâce (ö. 273/887),⁶¹ Ebû Dâvûd (ö. 275/889),⁶² Tirmizî (ö. 279/892)⁶³ ve Nesâî (ö. 303/915)⁶⁴ eserlerine almışlardır. Bu hadis, Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta'sı* hariç Kütüb-i Tis'a'da geçmektedir. Hadis Buhârî ve Müslim'in sahih hadis kriterlerine göre sahihtir.

2.1.2. Hakikat Ehlinin İstılahları

2. Hadis

"إِنَّهُ لِيَغَانِ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَى فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً".

"Şüphesiz benim kalbime de gaflet gelir. Muhakkak ki ben günde yetmiş defa Allah'a istiğfar ederim".⁶⁵

Hadisimiz, سبعين (yetmiş) kelimesi yerine مِئَةٌ (yüz) lafzıyla Ahmed b. Hanbel,⁶⁶ Müslim,⁶⁷ Ebû Dâvûd,⁶⁸ Nesâî⁶⁹ ve İbn Hibbân (ö. 354/965)⁷⁰ tarafından rivayet edilmiştir.

⁵⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 246.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/324.

⁵⁸ Dârimî, *Siyer*, 962.

⁵⁹ Buhârî, *İmân*, 37.

⁶⁰ Müslim, *Müsâkât*, 107.

⁶¹ İbn Mâce, *Fiten*, 15.

⁶² Ebû Dâvûd, *Büyü'*, 3.

⁶³ Tirmizî, *Büyü'*, 1.

⁶⁴ Nesâî, *Adâbu'l-Kudât*, 11.

⁶⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 295.

Şu'ayb el-Arnaût, seneddeki ravileri için sika olduğunu ve isnadın Müslim'in şartlarına uygun olması sebebiyle hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Elbânî (ö.1999) de aynı hükmü vermiştir.⁷² Hadis, Müslim tarafından nakledilmiş olması, sahih kabul edilmesini sağlamaktadır.

3. Hadis

"إِكْوَا فَإِنْ لَمْ تِكْوَا فَتِكْوَا".

"Ağlayın; eğer ağlayamıyorsanız, ağlıyormuş gibi yapınız".⁷³

Bu rivayeti İbn Mâce *Sünen* 'inde tahrir etmiştir.⁷⁴ Onun *Sünen* 'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût, bu rivayetin senedindeki ravi, Ebû Râfi' (İsmâil b. Râfi' b. Uveymir el-Ensârî), zayıf bir ravi olduğu için bu isnadın da zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷⁵

İbn Hâcer (ö. 852/1449), Ebû Râfi' (İsmâil b. Râfi' b. Uveymir el-Ensârî) hakkında şu bilgileri aktarmıştır: "İbn Ma'in (ö. 233/848): ona "zayıf" demiştir, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim (ö. 277/890), Nesâî ve Dârekutnî (ö. 385/995) onun hakkında "münkeru'l-hadîs, hadislerinde zayıflık vardır" diye cerh etmişlerdir. Ayrıca, İbnü'l-Cârûd (ö. 307/919-20), Ukaylî (ö. 322/934), İbn Abdülberr (ö. 463/1071) ve diğerleri de onu zayıf bir ravi olarak değerlendirmişlerdir".⁷⁶

Süyûtî (ö. 911/1505), Münzirî'nin (ö. 656/1258) bu hadis hakkında zayıf dediğini nakletmiştir.⁷⁷ Cerh-tadil âlimlerinin cerh ettiği İsmâil b. Râfi' sebebiyle hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

4. Hadis

"هُؤُلَاءِ فِي الْجَنَّةِ وَلَا أَبَالِي، وَهُؤُلَاءِ فِي النَّارِ وَلَا أَبَالِي".

"Bunlar cennetlidir, ben sorumlu değilim ve bunlar da cehennemlidir,(onlardan da ben sorumlu değilim)".⁷⁸

Rivayetimizi Ahmed b. Hanbel *Müsned* 'inde,⁷⁹ İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sahih* 'inde,⁸⁰ Taberânî (ö. 360/971) *Müsnedü's-şamiyyîn* 'de,⁸¹ Hâkim (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* 'inde,⁸²

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 69/391.

⁶⁷ Müslim, *Zikr*, 41.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Fadâil*, 359.

⁶⁹ Nesâî, *Amel*, 159.

⁷⁰ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 2/523.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 69/391 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁷² Elbânî, *Sahihu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyâdetuhu* (el-Mektebu'l-İslâmi, 1431), 1/475.

⁷³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 300.

⁷⁴ İbn Mâce, *Zühhd*, 20.

⁷⁵ İbn Mâce, *Zühhd*, 20 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 1/294.

⁷⁷ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis* (b.y.: y.y., ts.), 1/120.

⁷⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 305.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/206.

İbnül-Cevzî (ö. 597/1201) *Câmi'ul-mesânid* ve İbnü'l-Kesîr (ö. 774/1373) *Câmi'ul-mesânid ve 's-sunen* adlı eserlerinde⁸³ tahrir etmişlerdir.

Şu'ayb el-Arnaût senedin sahih li-gayrih olduğunu ve İbn Abdülberri ve İbnü's-Seken'in dediklerine göre senedde muztarib bir ravi bulunduğunu söylemiştir.⁸⁴

Hâkim ise, bu hadisin senedini Sahihayn şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî (ö. 748/1348) de ona katılmış ve muhakkikleri de senedin sahih olup, bazı âlimlerin, bu senedi muztarib olarak eleştirildiklerini, ancak bu eleştirinin doğru olmadığını belirtmiştir.⁸⁵ Elbânî (ö.1999) de hadise sahih demiştir.⁸⁶ Hadisimiz bu alimlerin tespitine göre sahihtir.

5. Hadis

"إِذَا تَجَلَّى اللَّهُ عِزَّ وَجَلَّ لِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ، خَشَعَ لَهُ."

"Allah, yaratıklarından birine tecelli ederse, o, O'na (Allah'a) boyun eğer".⁸⁷

Rivayetimizi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Nesâî, İbn Hüzeyme (ö. 311/924), Tahâvî (ö. 321/933) tahrir etmişlerdir.⁸⁸ Şu'ayb el-Arnâvût, İbn Ma'in ve Ebû Hâtim'in ifadelerine dayanarak, seneddeki Ebû Kılâbe ile Nu'mân b. Beşîr arasındaki inkıta nedeniyle bu hadise zayıf hükmünü vermiştir.⁸⁹ Sonuç olarak, seneddeki inkıta sebebiyle bu rivayet zayıf hükmündedir.

6. Hadis

"انه ليغان على قلبي حتى أستغفر الله تعالى في اليوم سبعين مرة".

"Şüphesiz benim kalbime de gaflet geldiğinde ben bir günde 70 defa istiğfar dilerim".⁹⁰

7. Hadis

"يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ".

"Ey kalpleri evirip çeviren! Benim kalbimi senin dinin üzerinde sabit kıl".⁹¹

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel⁹² ve Tirmizî⁹³ rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadise hasen hükmünü vermiştir.⁹⁴ Tirmizî'nin *Sünen*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût, bu hadisin senedinin

⁸⁰ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 5/10.

⁸¹ Taberânî, *Musnedu 'ş-Şâmiyyîn- et-Taberânî*, 1405/1984, 3/185.

⁸² Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Dâru'l-Risâleti'l-Alemyye, 1439/2018), 1/278.

⁸³ İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânid*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1426/2005), 5/209; İbn Kesîr, *Câmi'u'l-Mesânid ve 's-Sunen el-Hâdî li-Akvami Sunen*, (Beyrut: Dâru Hadar li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1419/1998), 5/600.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/206 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁸⁵ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Dâru'l-Risâleti'l-Alemyye, 1439/2018), 1/278.

⁸⁶ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fi tertibi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr*, 1/159.

⁸⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 312.

⁸⁸ İbn Mâce, *İkâme*, 152; Nesâî, *Kusûf*, 16, İbn Hüzeyme, *Sahihu İbni Huzeyme*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.), 2/330; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 1/330.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/316 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁰ Mükerrer rivayet. Krş. No:2 hadis.

⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 312.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/259.

Şehr b. Havşeb sebebiyle zayıf, ancak şahitleriyle hadisin sahih hükmüne yükseldiğini söylemiş ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki benzer hadislerle⁹⁵ işaret etmiştir.⁹⁶

Zehebî, Şehr b. Havşeb hakkında Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a'nın (ö. 264/878) "la be's bihi", Nesâî ve İbn Adî'nin (ö. 365/976) "güçlü değildir" dediklerini nakletmiştir.⁹⁷

Mizzî (ö. 742/1341) ve Elbânî hadisi sahih olarak nitelendirmişlerdir.⁹⁸ Hadisimiz şâhid ve mütâbi rivayetlerin desteğiyle sahihtir.

8. Hadis

"ان الله تعالى لو كشف عن وجهه لأحرقت سبحات وجهه ما أدرك بصره".

"Eğer Allahu Teâlâ perdeyi açsaydı, celal ve cemali, O'nun gördüğü bütün mahlukatlarını yakardı".⁹⁹

Zeynuddîn er-Râzî taktî' yaparak, rivayetin bir kısmını aktarmıştır. Rivayeti, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde,¹⁰⁰ Müslim *Sahih*'inde,¹⁰¹ İbn Mâce *Sünen*'inde¹⁰² ve Ebû Ya'la (ö. 307/919) *Müsned*'inde¹⁰³ tahrir etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût ise, "sened, Şeyhayn'ın şartına göre sahih" demiştir.¹⁰⁴ Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'in muhakkiki Hüseyin Esed Selîm senede sahih hükmünü vermiştir.¹⁰⁵ Dolayısıyla hadisimiz Müslim'in *Sahih*'inde yer almasıyla onun sahih şartlarına uygun olup ona göre ve belirtilen muhakkik alimlerin tespitine göre de sahihtir.

9. Hadis

"لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل".

"Benimle ve Allah'ın arasında öyle bir vakit vardır ki, benimle birlikte o vakit içine ne bir mukarrab melek ne de bir mürsel nebi araya girebilir".¹⁰⁶

Bu rivayete aynı kelimelerle hadis kitabında rastlayamadık. Ancak benzer kelimelerle Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'sinde geçmektedir.¹⁰⁷ Sehâvî (ö. 902/1497), Alî el-Kârî (ö.

⁹³ Tirmizî, Da'vât, 96.

⁹⁴ Tirmizî, Da'vât, 96.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/130, 44/138, 200, 278.

⁹⁶ Tirmizî, Da'vât, 96 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁷ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/284.

⁹⁸ Mizzî, *Tuhfetu'l-eşraf bi ma'rifeti'l-etraf me'a en-Nuketu'l-ezraf*, (Beyrut; Bombay: el-Mektebetu'l-İslâmî; ed-Dâru'l-Kayyime, 1403/1983), 1/244; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyi'ü fi'l-ümmeh*, 5/125.

⁹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 313.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/405.

¹⁰¹ Müslim, İmân, 79.

¹⁰² İbn Mâce, Süne, 13.

¹⁰³ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 13/245 .

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/405 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰⁵ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 13/245 (Thk. Hüseyin Esed Selîm'in değerlendirmesi).

¹⁰⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 321.

1014/1605), Aclûnî (ö. 1162/1749) ve Emîr el-Mâlikî (ö. 1232/1817) tasavvuf ehlinin çokça zikrettiği bu rivayetin sahih bir hadis olmadığını belirtmişlerdir.¹⁰⁸ Bu sebeple hadisimiz mevzûdur.

10. Hadis

"لو بقيتم على ما كنتم عليه عندي لصافحتكم الملائكة".

"Eğer benim yanımda bulunduğunuz gibi kalsaydınız, melekler sizinle musafaha yapardı"¹⁰⁹.

Hadisi benzer anlamla Ahmed b. Hanbel,¹¹⁰ Müslim,¹¹¹ İbn Mâce¹¹² ve Tirmizî¹¹³ eserlerinde tahrir etmişlerdir.

Tirmizî hadise sahih hükmünü vermiştir.¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût ise, bu hadisin senedinin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir.¹¹⁵ Hadis, Müslim tarafından nakledilmiş olması, sahih kabul edilmesini sağlamaktadır.

Tasavvufa ait ıstılahlar konusuyla ele alınan 10 hadisin değerlendirilmesi sonucunda; 6 rivayetin sahih, 2 rivayetin zayıf ve 1 rivayetin mevzû olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 1 rivayet mükerrer niteliktedir. Bu değerlendirmelerin ardından şimdi de *Hadâiku'l-hakâik*'de yer alan Sûfilerin ahlakına dair rivayetleri incelemeye geçiyoruz.

2.2. Sûfilerin Ahlakı ile İlgili Rivayetler

2.2.1. Mücahede

11. Hadis

"المجاهد من جاهد نفسه في طاعة الله".

"Mücahid Allah'a ibadet için nefsiyle cihat eden kişidir".¹¹⁶

¹⁰⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, (Kahire: Daru'l-Me'ârif, ts.), 1/190.

¹⁰⁸ Sehâvî, *el-Makâsîdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, 1405/1985, 565; Alî el-Kârî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû (el-Mevzûâtu's-Suğrâ)*, (Beyrut: y.y., 1398), 151; a.mlf., *el-Esrâru'l-Merfû'ati fî'l-Ahbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 299, Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* (Kahire: y.y., 1351), 2/173; Emîr el-Mâlikî, *en-Nuhbetu'l-Behiyye fî'l-Ehâdîsi'l-Mekzûbe alâ Hayri'l-Beriyye*, (b.y.: y.y., 1409/1988), 103.

¹⁰⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 321.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/150.

¹¹¹ Müslim, *Tevbe*, 3.

¹¹² İbn Mâce, *Zühd*, 29.

¹¹³ Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyama*, 50.

¹¹⁴ Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyama*, 50.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/150 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 35.

Ahmed b. Hanbel,¹¹⁷ İbn Mâce¹¹⁸ ve İbn Hibbân¹¹⁹ bu hadisi tahrir etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel *Müsned*'in muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût hadise sahih hükmünü vermiştir.¹²⁰ Elbânî de bu görüşe katılmıştır.¹²¹ Dolayısıyla bu alimlere göre hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. Uzlet ve Halvet

12. Hadis

"خير الناس رجل يجاهد في سبيل الله بنفسه و ماله ثم رجل يعبد الله في شعب من الشعبات و يدع الناس من شره".

"İnsanların en hayırlısı, Allah yolunda nefsiyle ve malıyla cihat eden, sonra da bir köşeye çekilip Allah'a ibadet eden ve halka şerri dokunmayan kimsedir".¹²²

Bu rivayeti aynı anlamla Buhârî¹²³ ve Müslim¹²⁴ tahrir etmişlerdir. Hadisimiz müttefekun aleyh olup Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahihtir.

13. Hadis

"أحب الناس إلى الله الفرارون بدينهم يبعثهم الله مع عيسى ابن مريم يوم القيامة".

"Allah'a en sevimliler dinlerini korumak için (yaşadıkları yerini) terk edenlerdir. Allah onları, kıyamet günü İsa b. Meryem ile birlikte diriltecektir".¹²⁵

Rivayeti aynı şekilde Ahmed b. Hanbel,¹²⁶ İbn Batta (ö. 387/997),¹²⁷ Beyhakî (ö. 458/1066)¹²⁸ ve İbn Hacer (ö. 852/1449)¹²⁹ Süfyan b. Vekî' tarihiyle rivayet etmişlerdir.

İbn Hacer'in *Zehrü'l-firdevs*'inin muhakkikleri senedi zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü hadisin medârî olan Süfyan b. Vekî' hakkında cerh bulunmaktadır.¹³⁰

İbn Adî (ö. 365/976): "Süfyân b. Vekî'in çok sayıda hadisi vardır. Ancak onun sıkıntısı kendisine telkin edilen şeyi kabul etmesidir. Denilir ki: Yanında ona hadis telkin eden bir yazıcısı vardı, mevkûf olan bir hadisi merfû, mürsel hadisi muttasıl şekilde veya isnaddaki ravileri değiştirerek bir grubu diğerinin yerine koyuyordu" demiştir.¹³¹

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/375.

¹¹⁸ İbn Mâce, *Fedâilu'l-Cihad* 2.

¹¹⁹ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, 1/285, 325.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/375 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²¹ Süyûtî, Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyâdetuhu* (el-Mektebu'l-İslâmî, 1431), 2/1133.

¹²² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 39.

¹²³ Buhârî, *Cihâd*, 2.

¹²⁴ Müslim, *İmâre*, 123.

¹²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 39.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd - Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: y.y., 1420/1999), 123.

¹²⁷ İbn Batta, *el-İbânetu'l-Kubrâ*, (Riyad: el-Mektebu'l-İslâmî, 2005), 2/600.

¹²⁸ Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebîr*, (Beyrut: y.y., 1996), 116.

¹²⁹ İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 1/501.

¹³⁰ Bk. İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 1/501.

¹³¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 8/265.

İbn Hacer ise “Saduk bir kişiydi, ancak yazıcısı nedeniyle bir sıkıntıya düştü ve bu durum onun hadislerine, aslında ona ait olmayan şeylerin girmesine sebep oldu. Uyarıldığında ise kabul etmedi ve bunun sonucunda hadisleri güvenilirliğini kaybetti” cerh etmiştir.¹³²

Bu raviden dolayı Elbânî, hadise zayıf hükmünü vermiştir.¹³³ Dolayısıyla Süfyan b. Vekî’ cerh edilmiş olmasından dolayı hadisın zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3. Nefse Muhalefet

14. Hadis

“أخوف ما أخاف على أمي اتباع الهوى و طول الأمل. أما اتباع الهوى فيصد عن الحق أما طول الأمل فينسى الآخرة”.

“Ümmetim için en çok korktuğum şey, hevalarının peşinden gitmeleri ve tûl-i emel peşinde düşmeleridir. Hevaya tabi olmak, haktan alıkoyar. Tûl-i emel ise ahireti unutturur”.¹³⁴

Rivayete İbn Hâcer *Zehrü'l-firdevs*’inde yer vermiştir.¹³⁵ Muhakkikleri senetteki Alî b. Ebî Ali el-Lehebî sebebiyle senedi “çok zayıf” olarak değerlendirmişlerdir.¹³⁶

Alî b. Ebî Ali el-Lehebî’yi, Buhârî: “münkerü’l-hadîs”,¹³⁷ Ebû Hâtim (ö. 277/890): “münkerü’l-hadîs ve metrûku’l-hadîs”¹³⁸ ve Nesâî: “metrûku’l-hadîs”¹³⁹ ve İbn Hibbân: “sika ravilerden uydurma ve maktûb rivayetler nakleder; onunla ihticâc edilmez” olarak cerh etmişlerdir.¹⁴⁰

İbn Adî bu rivayeti Alî b. Ebî Ali el-Lehebî’nin biyografisinde zikretmiş ve özetle şöyle demiştir: “...bu hadislerin tamamı Muhammed b. el-Münkedir’in Câbir ve başkalarından rivayet ettiği hadislere dayanmaktadır, bunların hepsi mahfuz değildir. Onun burada zikrettiklerim dışında başka hadisleri de vardır ve bunların hepsi birbirine benzemektedir.”¹⁴¹

Ayrıca İbn Ebî’-d-Dünyâ (ö. 281/894) *Kasrû’l-emel* isimli eserinde Hz. Alî’den (r.a.) ve Câbir’den buna benzer rivayetler tahrir etmiştir.¹⁴² Fakat İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), bu rivayetlerin senedindeki Ali b. Ebî Hanzala ve onun babasının bilinmeyen kişiler olup ve Yemân b. Hüzeyfe’yi Dârekutnî zayıf olduğunu belirtmiş ve bu iki rivayetin de Peygamberimizden

¹³² İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, (Suriye: y.y., 1406/1986), 245.

¹³³ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 4/338.

¹³⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 55.

¹³⁵ Bk. İbn Hacer, *Zehrü’l-Firdevs* (Dubai: Cem’iyyetu’d-dâri’l-birr, 1439), 2/665.

¹³⁶ Bk. İbn Hacer, *Zehrü’l-Firdevs* (Dubai: Cem’iyyetu’d-dâri’l-birr, 1439), 2/665.

¹³⁷ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, ts.), 6/288.

¹³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1371/1952), 6/198.

¹³⁹ Nesâî, *ed-Du’afâ’ ve’l-Metrûkûn*, (Halep: y.y., 1396/1976), 29.

¹⁴⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Du’afâ’ ve’l-Metrûkûn*, (Halep: Dâru’l-Va’y, 1396/1976), 2/107.

¹⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du’afâ’i’r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1418/1997), 6/316.

¹⁴² İbn Ebü’-d-Dünyâ, *Kaşru’l-Emel*, (Beyrut: y.y., 1417/1997), 3/26.

gelmediğini ifade etmiştir.¹⁴³ Irâkî (ö. 806/1404) ise her iki rivayet de zayıf demiştir.¹⁴⁴ İbn Hacer *Tağlîku't-Ta'lik* adlı eserinde bu rivayetin farklı tarik ve şahitlerini zikretmiştir.¹⁴⁵ Öte yandan *Fethu'l-Bârî*'sinde rivayete zayıf hükmünü vermiştir.¹⁴⁶

Elbânî (ö. 1999) rivayete çok zayıf hükmünü vermiştir.¹⁴⁷ Nebîl b. Mansûr hadise farklı tarik ve şahitleriyle birlikte zayıf demiştir.¹⁴⁸ Dolayısıyla bu rivayetin, farklı tarik ve şahitleriyle birlikte zayıf derecesinde olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.4. Haset

15. Hadis

"ثلاث هن أصل كل خطيئة فاتقوهن واحذروهن:
الكبر: فإنه منع إبليس من السجود لآدم عليه السلام.
و الحرص: فإنه حمل آدم على أكل الشجرة.
و الحسد: فإنه حمل قابيل على قتل هابيل".

“Üç şey vardır ki her türlü günahın kaynağıdır; bunlardan sakının ve dikkat edin: Kibirlik, bu İblîs'in Âdem'e secde etmesini engelledi. Hırs, Âdem'i (haram kılınan) ağacın meyvesini yemesine teşvik etti. Haset, bu Kabil'in Habil'i öldürmesine yol açtı”.¹⁴⁹

Rivayetimizi benzer anlamla Teymî (ö. 535/1141) *et-Terğîb ve't-Terhîb* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁵⁰

İbn Adî bu rivayeti senetteki Nadr b. Ma'bed'in (Ebû Kehzem) biyografisinde zikretmiş ve özetle şöyle demiştir: “Ebû Kehzem'in, burada zikrettiğim dışında başka rivayetleri de vardır ki, onun rivayet ettiği hadislerin çoğunda, güvenilir raviler ona tabi olmamıştır”.¹⁵¹

Elbânî'ye göre bu rivayet çok zayıftır. Çünkü senedde yer alan Nadr b. Ma'bed'in hocası Hâris b. Nebhân, Buhârî,¹⁵² Ebû Hâtîm¹⁵³ ve Nesâî¹⁵⁴ tarafından “münkeru'l-hadîs” olarak değerlendirilmiştir. Buna ilaveten senetteki Ebû Kılâbe, İbn Mas'ûd'dan hadis işitmemiştir.¹⁵⁵

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, (Faysalabad: İdâretu'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981), 2/329.

¹⁴⁴ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1830.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Tağlîku't-Ta'lik 'ala Şahîhi'l-Buhârî*, (Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984), 5/158.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 11/237.

¹⁴⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 5/197.

¹⁴⁸ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 2/1434.

¹⁴⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 47.

¹⁵⁰ Teymî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1414/1993), 1/367.

¹⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 8/265.

¹⁵² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifil-Osmâniyye, ts.), 2/284.

¹⁵³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952), 3/92.

¹⁵⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkûn*, (Halep: y.y., 1396/1976), 29.

¹⁵⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 14/405.

Dolayısıyla hadisimiz bu ravilerin cerh edilmiş olmasından ve senedde inkıta bulunmasından çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.5. Gıybet

16. Hadis

"إن الله يبغض أهل البيت الحميين".

"Allah insanların etlerini yiyen (gıybet eden) ev halkından nefret eder"¹⁵⁶.

Beyhakî *Şu'abu'l-Îmân*'ında bu rivayeti, Ka'b ve Süfyan es-Sevrî'den iki senedle arka arkaya nakletmiştir.¹⁵⁷ Süfyan es-Sevrî, bu ifadenin et yemekten değil, insanların etini yemekle (gıybetle) ilgili olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸

Ancak Beyhakî, bu rivayetle ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu yorum güzel olsa da rivayetler daha çok fazla et tüketimiyle ilişkilidir ve bu iki rivayeti birlikte ele alındıklarında bu anlamı güçlendirmektedir."¹⁵⁹

Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân* adlı eserinin muhakkikleri, Ka'b'den gelen senedde ismi belirtilmemiş (mechulu'l-ayn) birisi vardır, ancak, Süfyan es-Sevrî'den gelen seneddeki raviler sika demişlerdir.¹⁶⁰

Rivayeti, benzer anlamla Ebû Nu'aym (ö. 430/1038), *Tıbbu'n-Nebevî* kitabında, Bişr el-A'var'dan şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Yemek ve içecekte aşırıya kaçmaktan sakının, çünkü bu, bedeni bozar, tembelliğe ve zayıflamaya yol açar, namaza engel olur. Ancak orta yolu takip edin, çünkü bu, bedeninin sağlığına en faydalıdır ve israfi engeller. Allah, şişman alimi sevmez"¹⁶¹.

Bu konuyu, Beğâvî (ö. 516/1122) bu gibi açıklamaktadır: En'âm Suresi'nin 91. ayetinde geçen "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" (Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler) ayetiyle ilgili olarak, Yahudi alimlerinden ve ileri gelenlerinden olan Mâlik b. Sayf'e, Peygamberimiz (s.a.v.) şu cevabı verdiğini aktarırlar: "Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'a yemin ederim ki, içinde "Allah şişman alimden nefret eder" yazılı mıdır?" O da gerçekten de şişman bir alimdi ve o buna öfkelenerek şöyle dedi: "Allah, hiçbir insana bir şey indirmemiştir"¹⁶².

¹⁵⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 49.

¹⁵⁷ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 7/459.

¹⁵⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 7/459.

¹⁵⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 7/459.

¹⁶⁰ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 7/459, 9/82.

¹⁶¹ Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, (b.y.: Dâru İbn Hâzım, 1427/2006), 1/243.

¹⁶² Beğâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed 'Abdullâh en-Nimr v.dğr (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 3/166.

Ayrıca, bu rivayeti Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserinde Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983), Ebû Ümâme el-Bâhilî'ye merfû olarak nispet ettiğini, ancak kendisinin bu rivayetin merfû olduğunu bilmediğini ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁶³ Netice itibarıyla, bu rivayetin merfû olarak mevzû olduğu söylenebilir.

17. Hadis

"من ألقى جُلباب الحياء فلا غيبة له".

"Haya örtüsünü atan için (söylenen sözlerde) gıybet yoktur".¹⁶⁴

Beyhakî, eserlerinde Ravvâd b. El-Cerrâh tarikiyle zikretmiştir.¹⁶⁵ Beyhâkî rivayetin sonunda şöyle bir açıklamada bulunmuş: "Eğer bu doğruysa, o zaman fiskını açıklayan fasıkla ilgilidir. Bu rivayetin senedinde zayıflık vardır demiştir.¹⁶⁶ *Sünen* 'inde ise senedi güçlü değildir demiştir.¹⁶⁷

Beyhâkî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ının muhakkikleri Ravvâd b. el-Cerrâh – sadûk, fakat son zamanları ihtilata düşmüş dolayısıyla terk edilmiş, Ebû Sa'd es-Sa'âdî ise mechûldür diyerek senede çok zayıf hükmünü vermişlerdir.¹⁶⁸

Makdisî (ö. 600/1203), Ebû Sa'd es-Sa'âdî hakkında Ebû Zür'a'nın onu mechûl bir ravi olarak nitelediğine işaret etmiş, ayrıca Ebû Hâtim'in de bu görüşe katıldığını ve ondan yalnızca Revvâd'ın rivayette bulunduğunu eklediğini de belirtmiştir.¹⁶⁹ Ancak İbn Hibbân ise, Ebû Sa'd es-Sa'âdî, Enes b. Mâlik'ten, kendisine başkalarının ortak olmadığı münker rivayetler nakleden bir şeyhtir. Onunla ihticac edilmez demiştir.¹⁷⁰

Ravvâd b. el-Cerrâh hakkında, Buhârî: "ihtilâta düşmüş ve sonra hadisini düzgün bir şekilde rivayet edemez hâle gelmişti",¹⁷¹ Ebû Hâtim ise: "hayatının son zamanlarında hafızası değişti ve mahallühû es-sıdk oldu"¹⁷² demişlerdir. Bununla birlikte, Makdisî, Ahmed b. Hanbel ile İbn Ma'in'in: "Süfyan'dan münker rivayetler zikretmesi dışında zararı yoktur, sünnet sahibidir", başka seferde İbn Ma'in'in "sika", ayrıca İbn Adî'nin: "onun rivayet ettiği çoğu şey,

¹⁶³ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 282.

¹⁶⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 50.

¹⁶⁵ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., 1424/2003), 10/354, a. mlf. *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/163 .

¹⁶⁶ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/163.

¹⁶⁷ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., 1424/2003), 10/354.

¹⁶⁸ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/163.

¹⁶⁹ Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. (Kuveyt: el-Hey'etu'l-Âmme, 1437), 10/55.

¹⁷⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, (Riyad: Dâru's-Şemî'î, 1420/2000), 2/513.

¹⁷¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, ts.), 3/336.

¹⁷² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 1371/1952), 3/524.

insanlar tarafından takip edilmezdi, fakat o iyi bir şeyh idi, itibar için yazılır hadisleri dışında, bazı rivayetlerinde münkir vardı” dediklerini de söylemiştir.¹⁷³

Alî el-Kârî (ö. 1014/1605), Süheylî'nin Beyhakî'nin senedi güçlü değildir diğer seferinde zayıf, aynı şekilde Zerkeşî'nin de senedde zaaflık var dediklerini aktarmıştır.¹⁷⁴ Bu senetten daha zayıf bir senetle İbn Adî¹⁷⁵ ve Kelâbâzî (ö. 380/990)¹⁷⁶ tahrir etmişlerdir. Aynı tarikle İbnü'l-Cevzî *İlel*'inde¹⁷⁷ zikretmiş ve bu senette iki metrûk ravi Rebî' b. Bedr ve Ebân b. Ebî Ayyâş mevcut diyerek rivayete batıl hükmünü vermiştir.¹⁷⁸ Irâkî, İbn Adî, Ebû Şeyh ve İbn Hibbân Enes'ten zayıf senedle tahrir etmişlerdir demiştir.¹⁷⁹ Fetteî (ö. 986/1578) rivayete zayıf demiştir.¹⁸⁰ Elbânî, Beyhakî'nin senedinde Ravvâd b. el-Cerrâh bulunmaktadır, İbn Adî tahrir ettiği tarik ise daha da zayıf diye rivayeti çok zayıf olarak değerlendirmiştir.¹⁸¹ Dolayısıyla bu ravilerin cerh edilmiş olması, rivayetin zayıf olduğunu göstermektedir

18. Hadis

"أَلَيْسَ لِلْفَاسِقِ غَيْبَةٌ"

"Fasık için söylenen giybet değildir".¹⁸²

Rivayetimiz aynı lafızla Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân* adlı eserinde geçmektedir.¹⁸³ Beyhakî, bu rivayetle ilgili Hâkim'in: "bu hadis doğru ve güvenilir değildir" dediğini nakletmiştir.¹⁸⁴ Muhakkikleri ise senetteki Ca'dabe b. Yahya ve Alâî b. Bişr sebebiyle zayıf demişlerdir.¹⁸⁵

Heysemî (ö. 807/1405), "Taberânî, Muâviye b. Hayde'den tahrir etmiştir, fakat senedde Alâî b. Bişr bulunmaktadır" demiştir.¹⁸⁶

İbn Adî bu rivayeti Cârûd b. Yezîd ve Alâî b. Bişr'in biyografisinde zikretmiş ve özetle şöyle demiştir: "Bu meseleye dair zikrettiğim ve zikretmediğim diğer rivayetlerin tamamı

¹⁷³ Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl.*, 4/494.

¹⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'ati fî'l-Ahâbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'âti'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 298, 384.

¹⁷⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/65.

¹⁷⁶ Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâidi'l-Musemmâ bi Me'âni'l-Ahâbâr-Kelâbâzî*, (Beyrut: y.y., 1420/1999), 254.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, (Faysalabad: 'Idâretu'l-'Ulûmi'l-'Eseriyye, 1401/1981), 2/296.

¹⁷⁸ Zeylâî, *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), 3/343.

¹⁷⁹ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 998.

¹⁸⁰ Fetteî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, 1343, 169.

¹⁸¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/54.

¹⁸² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 50.

¹⁸³ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/164.

¹⁸⁴ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/164.

¹⁸⁵ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/164.

¹⁸⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İkudsî, 1414/1994), 1/149.

Cârûd'dan gelmektedir. Gerek güvenilir ravilerden gerekse zayıf ravilerden aktardıkları olsun, bu rivayetlerdeki esas problem, Cârûd'un rivayet ettiği kimselerden değil; doğrudan Cârûd'un kendisindedir. Zira bu rivayetlerdeki zayıflığın kaynağı Cârûd'dur, ancak Alâ b. Bişr'e gelirse Bazıları onun Süfyân es-Sevrî'den, o da Behz b. Hakîm'den rivayet ettiğini söylemiştir. Ancak burada doğru olan, Süfyân b. Uyeyne'dir. Eğer Cârûd b. Yezîd'in Behz b. Hakîm'den (أثرعون / عن ذكر الفاجر / Fâsıkın anılmasından sakınıyor musunuz?) lafzıyla yaptığı rivayet doğru olsaydı, Alâ b. Bişr'in bu senedde aslında Cârûd'un rivayetini kastettiğini söylerdim. Çünkü bu, doğrudan Cârûd'un rivayetinin lafzıdır. Fakat Alâ b. Bişr isimli bu ravi, tam olarak beş hadis bile rivayet etmiş değildir. Ne kadar rivayet yaptığı bilinmemektedir. Rivayetlerinde de başka raviler tarafından kendisine tabi olan kimse bulunmamaktadır".¹⁸⁷

Zehebî, Ca'dabe b. Yahya hakkında İbn Hibbân'ın "Alâ b. Bişr'den münker rivayetler nakleder" ve Dârektunî'nin "metrûk" dediklerini aktarmıştır.¹⁸⁸

İbnü'l-Cevzî, *Mevzuât* adlı eserinde bu hadisin farklı tariklerini zikretmiş ve "tamamı batıl" demiştir.¹⁸⁹ İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503), Ahmed b. Hanbel'in "münker", Dârektunî, Hatîb ve Hâkim'in "batıl" dediklerini belirtmiştir.¹⁹⁰ Emîr el-Mâlikî (ö. 1232/1817) bu rivayetle ilgili "aslı yok, batıl ve münker" demiştir.¹⁹¹ Elbânî de bu rivayete batıl hükmünü vermiştir.¹⁹²

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ise: "Ukaylî (ö. 322/934) şöyle demiştir: "bu hadisin aslı yoktur", Fellâs (ö. 249/864) ise: "bu hadis münkerdir", demiştir. Herevî ise hadisi "hasen" kabul etmiştir. Ancak bu değerlendirme doğru değildir. Çünkü muhakkik muhaddislerden bir grup, bu hadisin münker ve mevzû olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Ancak, bu hadisi Taberânî ve başkaları, Muâviye b. Hayde'den merfû olarak zayıf senedle rivayet etmişlerdir. Ve Süheylî, Beyhakî'nin rivayeti hakkında "kuvvetli değildir" demiş, başka bir yerde de "senedinde zayıflık vardır" diyerek açıklamıştır. Dolayısıyla, bu hadis uydurma değildir, rivayet tariklerinin çokluğu dikkate alındığında zayıf veya hasen li-gayrihi derecesinde olduğu söylenebilir" demiştir.¹⁹³ Netice itibarıyla, rivayetin farklı tariklerle aktarılmış olması ve bazı şahitlerle desteklenmesi dikkate alındığında, hadis metninin tamamen uydurma olduğu söylenemez, ancak isnad

¹⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/433, 6/380.

¹⁸⁸ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/306.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, (Faysalabad: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981), 3/295.

¹⁹⁰ İbnü'l-Mibred, *et-Tahrîcu's-Sagîr ve't-Tahrîru'l-Kebîr*, (b.y.: y.y., 1432/2011), 3/147.

¹⁹¹ Emîr el-Mâlikî, *en-Nuhbetü'l-Behiyye fî'l-Ehâdîsi'l-Mekzûbe alâ Hayri'l-Beriyye*, (b.y.: y.y., 1409/1988), 103.

¹⁹² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/53.

¹⁹³ Alî el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'ati fî'l-Ahbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 299.

bakımından zayıflıklar içerdiği için hadisin en fazla “çok zayıf” kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

2.2.6. Suküt

19. Hadis

"البلاء مُؤَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ".

“Bela, ağızdan çıkan söze bağlıdır”¹⁹⁴.

Rivayeti anlamla sadece بِالْمَنْطِقِ yerine بالقول lafzıyla Beyhakî *Şu'abu'l-Îmân* adlı eserinde merfû olarak zikretmiştir.¹⁹⁵ Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ının muhakkiklerine göre, rivayet zayıftır, ancak mevzû değildir. Hadisin farklı lafız ve rivayet yolları da bulunmakla birlikte, bunların tamamı zayıf bazıları ise oldukça şiddetli zayıflıkla nitelenmiştir. Bu bağlamda, bu sened muhakkiklere göre zayıf kabul edilmiştir. Zira senedde yer alan Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Abdurrahman Ebû Bekir el-Kureşî hakkında Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1166), “hadislerinde münkerler, gariplikler ve ferd rivayetler bulunur” demiştir. Yine muhakkikler, Ebû Ca'fer b. Ebî Fâtîma hakkında kaynaklarda herhangi bir biyografik bilgiye ulaşılamadığını aktarmışlardır. Esed b. Mûsâ (el-Ümeyyî) ise muhakkiklere göre sika olmakla birlikte zaman zaman garip rivayetler aktaran ve Nasbî bir ravidir.¹⁹⁶

Münâvî bu rivayetle ilgili: “Beyhakî'nin bu hadisi sadece Ebû Ca'fer b. Ebî Fâtîma rivayet etmiş ve o, zayıf bir ravidir” dediğini aktarmıştır.¹⁹⁷

Beyhakî yine Muhammed b. Ebî'z-Ze'zî'eden, o da Ata'dan, o da Ebû'd-Derdâ'dan merfû olarak rivayet etmiştir.¹⁹⁸ Fakat Muhammed b. Ebî'z-Ze'zî'e hakkında Buhârî “münkerü'l-hadîs” demiştir.¹⁹⁹ İbn Hibbân ise “Deccalların deccalıdır” demiştir.²⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, Muhammed b. Ebî'z-Ze'zî'eden, o da Ata'dan, o da Ebû'd-Derdâ'dan gelen senedi mevzû olarak değerlendirmiştir.²⁰¹

Süyûtî (ö. 911/1505), rivayetin farklı şahit ve tariklerini zikretmiş, ancak sadece bazılarını mevzû olarak değerlendirmiştir.²⁰² Fettenî²⁰³ ve Alî el-Kârî,²⁰⁴ bu rivayeti İbnü'l-

¹⁹⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 57.

¹⁹⁵ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/26.

¹⁹⁶ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/26.

¹⁹⁷ Münâvî, *Feydu'l-Kadîr fi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1356/1937), 3/222.

¹⁹⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/27.

¹⁹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.), 1/88.

²⁰⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddîsîn*, (Riyad: Dâru's-Şemî'î, 1420/2000), 2/301.

²⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968), 3/84.

²⁰² Süyûtî, *el-Leâli'l-Mesnû'atu fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûat* (Beirut: Dâru Kutubu'l-İlmiyye, ts.), 2/249-250.

²⁰³ Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât* (b.y.: y.y., 1343), 170.

Cevzî'nin mevzû olarak değerlendirmesine itiraz etmiş ve rivayetin farklı lafızlarını ve kanallarını zikretmişlerdir. Bununla birlikte, Alî el-Kârî, Sehâvî'nin (ö. 902/1497) bu rivayeti zayıf olarak değerlendirdiğini de belirtmiştir.²⁰⁵ Elbânî de rivayete farklı tarik ve şahitleriyle birlikte zayıf demiştir.²⁰⁶ Dolayısıyla bu durumda rivayetin farklı tarik ve şahitleriyle birlikte zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

20. Hadis

"إِنَّ أَكْثَرَ خَطَايَا ابْنِ آدَمَ فِي لِسَانِهِ".

"Ademoğlunun işlediği hataların çoğu, dilindedir"²⁰⁷.

Rivayet aynı şekilde Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ında geçmektedir.²⁰⁸ Eserin muhakkikleri, senedi, Avn b. Selâm ve Ebû Bekr en-Nahşelî sebebiyle hasen olarak değerlendirmişlerdir.²⁰⁹

Avn b. Selâm, Müslim'in ravilerindendir²¹⁰. Zehebî onun hakkında "sadûk" demiştir.²¹¹ Zehebî, Avn b. Selâm'ın hocası Ebû Bekr en-Nahşelî hakkında şöyle bir değerlendirme nakletmiştir: Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma'in onu "sika" saymış, İbn Hibban ise onun hakkında "tekellemû fihi" ifadesini kullanmıştır.²¹²

Münzirî (ö. 656/1258) ve Heysemî (ö. 807/1405): "Bu hadisi Taberânî²¹³ rivayet etmiştir ve onun ravileri sahih ravilerindendir. Aynı şekilde Ebû's-Şeyh (ö. 369/979) ve Beyhakî²¹⁴ de hasen bir isnadla rivayet etmişlerdir" diye ifade etmiştir.²¹⁵ Irâkî, İbn Ebü'd-Dünya,²¹⁶ Taberânî²¹⁷ ve Beyhakî²¹⁸ hasen senedle tahrir etmişlerdir demiştir.²¹⁹

Elbânî, Taberânî'nin²²⁰ isnadı Müslim'in şartlarına uygun olup iyidir demiştir.²²¹ Netice itibarıyla, ilgili âlimlerin değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin hasen olduğu

²⁰⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'ati fi'l-Ahbabî'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 155.

²⁰⁵ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'ati fi'l-Ahbabî'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 155.

²⁰⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 7/394.

²⁰⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 57.

²⁰⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/16.

²⁰⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/16.

²¹⁰ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Şahîhi Muslim*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986), 2/120.

²¹¹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/306.

²¹² Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/306.

²¹³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 10/197.

²¹⁴ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/16.

²¹⁵ Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf*, (Beyrut: y.y., 1417), 3/342; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-Qudsî, 1414/1994), 10/300.

²¹⁶ İbn Ebü'd-Dünyâ, *eş-Şamt ve âdâbu'l-lisân*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1410/1990), 53.

²¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 10/197.

²¹⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 7/16.

²¹⁹ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 998.

²²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 10/197.

söylenbilir. Bu rivayeti, teyit eden sahih rivayetleri dikkate alınarak sahih li gayrihi bir rivayettir.

21. Hadis

"من كثر كلامه كثر سقطه، ومن كثر سقطه كثر ذنوبه، ومن كثر ذنوبه كانت النار أولى به".

"Konuşması çok olanın hatası da çok olur; hatası çok olanın günahı da artar. Günahı çok olan ise ateşe daha çok layık olur".²²²

Rivayetimizi Taberânî,²²³ Askerî (ö. 400/1009'dan sonra),²²⁴ Ebû Nu'aym²²⁵ ve Kudâî²²⁶ eserlerinde İbn Ömer'den merfû olarak zikretmişlerdir. Ukaylî dedi ki, senette yer alan İsa b. Mûsa mechûldür ve Ömer b. Râşid ise, zayıftır. Rivayetin ilk kısmı ise Ömer b. el-Hattâb'ın sözü olarak maruftur, ikinci kısmı ise sahih bir rivayettir, ama farklı bir senetle rivayet edilmiştir. Hadis bu şekilde mahfuz değildir.²²⁷

İbn Adî, bu rivayeti Ömer b. Râşid'in biyografisinde nakletmiş ve şöyle demiştir: "Önceden zikrettiğim rivayetlerin dışında da Ömer b. Râşid'in başka hadisleri vardır. Onun rivayetlerinin çoğu, özellikle de Yahyâ b. Ebî Kesîr'den olanları, sika raviler tarafından desteklenmez; Yahyâ'dan rivayet ettiği birçok hadiste tek başına rivayette bulunmuştur (ferd kalmıştır). Bu yüzden, onun hali sadûk olmaktan daha çok zayıflığa yakındır".²²⁸

İrâkî: "Hadisi Ebû Nu'aym, İbn Ömer'den zayıf bir isnadla rivayet etmiştir. Ancak İbn Hibbân ve Beyhakî, bu hadisi Ömer b. el-Hattâb'a atıfla mevkûf olarak rivayet etmişlerdir" demiştir.²²⁹

Sehâvî: "Askerî ve başkaları bu hadisi İbn Aclân, bazıları da Yahyâ b. Ebî Kesîr kanalıyla merfû olarak rivayet etmişlerdir. Ancak Askerî şöyle demiştir: "Ben bu isnadı yanlış olduğunu düşünüyorum ve doğru olanı, bu sözün Ömer'in kendi sözü olmasıdır". Ayrıca, Sehâvî bu sözü, Mâlik b. Dînâr'ın, aynı şekilde Muâviye'nin sözü olarak da aktarmıştır".²³⁰

Fettenî'nin verdiği bilgiye göre bu rivayet, Sağânî tarafından da mevzû olarak değerlendirilmiştir.²³¹ Şevkânî, bu rivayeti, San'ânî'nin de mevzû olarak değerlendirdiğini

²²¹ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1422), 2/70.

²²² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 58.

²²³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 2/328.

²²⁴ Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/20.

²²⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 3/74.

²²⁶ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, 1/236-237.

²²⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 3/384.

²²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 7/313.

²²⁹ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 999.

²³⁰ Sehâvî, *el-Makâsidu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdisi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, 1405/1985, 667.

²³¹ Fetteî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, 1343, 205.

söylemiştir.²³² Elbânî hadise zayıf demiştir²³³. Dolayısıyla, bu durumda hadisin mevzû olduğunu söylemek mümkündür

22. Hadis

"ليس شيء أشد من الجسد إلا وهو يشكو حدة اللسان".

"*Vücutta daima şikâyet edip duran dilden daha keskin bir şey yoktur*".²³⁴

İncelediğimiz hadis kaynaklarında bu lafızla herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

23. Hadis

"مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكَلِّمْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ".

"*Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun*".²³⁵

Hadisi, Mâlik,²³⁶ Ahmed b. Hanbel,²³⁷ Dârimî,²³⁸ Buhârî,²³⁹ Müslim,²⁴⁰ Ebû Dâvûd,²⁴¹ Tirmizî²⁴² ve Nesâî²⁴³ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Hadisimiz müttefekun aleyh olup Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahihtir.

24. Hadis

"رحم الله امرأً تكلم فغَئِمَ أو سكت فسَلِمَ".

"*Allah, (güzel) bir şey söyleyip (bir) hayır elde eden veya susarak selamet bulan kişiye merhamet eylemiştir*".²⁴⁴

Rivayet, İbn Hacer'in *Zehrü'l-Firdevs*'inde geçmektedir.²⁴⁵ Muhakkikleri, bu rivayetin senedi hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur "Bu sened zayıftır, çünkü senedde yer alan İsmail b. Ayyâş, kendi memleketi (Şam) dışındaki ravilerden yaptığı rivayetlerde zayıf kabul edilmiştir. Ancak bu rivayeti destekleyen iki şahidi bulunmaktadır: bunlardan biri Ebû Umâme'den²⁴⁶ gelen merfû bir rivayet, diğeri ise Hasen'den²⁴⁷ mürsel olarak nakledilen bir rivayettir.²⁴⁸

²³² Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-Mecmû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, (b.y.: y.y., ts.), 261.

²³³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 7/394.

²³⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 58.

²³⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 58.

²³⁶ Mâlik, *Sıfatu'n-Nebi*, 22.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/64.

²³⁸ Dârimî, *At'ame*, 11.

²³⁹ Buhârî, *Adâb*, 85.

²⁴⁰ Müslim, *İmân*, 74.

²⁴¹ Ebû Dâvûd, *Adâb*, 131.

²⁴² Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyama*, 43.

²⁴³ Nesâî, *Rekâik*, 56.

²⁴⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 58.

²⁴⁵ İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 4/575.

²⁴⁶ İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 4/583.

²⁴⁷ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, 1407/1986, 1/339; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 7/19.

²⁴⁸ Bk. İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 4/575.

İrâkî: “Bu sened zayıftır. Çünkü seneddeki İsmail b. Ayyâş, Hicazlılar’dan rivayet etmiştir” demiştir.²⁴⁹ Zehebî, İsmail b. Ayyâş hakkında şöyle demiştir: “O, Hıms âlimlerindedir, Şam ehlinin hadislerinde sika kabul edilmiştir. Ancak Hicaz ehlinin hadislerindeki rivayetleri oldukça muztaribtir. İbn Ma’în ise onu sika olarak kabul etmiştir, Ahmed b. Hanbel: “onun Şamlılardan rivayet ettiği hadisler sahihtir, fakat Hicazlılardan rivayet ettikleri sahih değildir”, Nesâî onu zayıf saymış ve İbn Hibbân: “rivayetiyle ihticac olunamaz” demiştir”.²⁵⁰

Elbânî (ö. 1999) hadise hasen hükmünü vermiştir.²⁵¹ Dolayısıyla, İsmail b. Ayyâş’ın Hicazlı ravilerden yaptığı rivayetlerde cerh edilmiş olması nedeniyle hadisin isnadı zayıf, fakat şahitleriyle, rivayetin hasen derecesine ulaştığı anlaşılmaktadır.

25. Hadis

"من صمت نجا".

“Susan kurtulur”.

Ahmed b. Hanbel *Müsned*’inde, Dârimî *Müsned*’inde ve Tirmizî *Sünen*’inde İbn Lehî’a tarihi ile nakletmişlerdir.²⁵² Tirmizî: “bu hadisi sadece İbn Lehî’a’dan biliyoruz dolayısıyla gariptir” demiştir.²⁵³ Muhakkik Şu’ayb el-Arnaût ise: “hadis hasen, fakat bu sened İbn Lehî’a’nın hafızasının kötü olması sebebiyle zayıftı, ancak İbn Lehî’a’nın hafızası zayıf olsa da bu hadisi ondan İbnü’l-Mübârek *ez-Zühd*²⁵⁴ adlı eserinde, İbn Vehb (ö. 197/813) ise *Câmi*’de²⁵⁵ rivayet etmiştir. Her ikisinin de ondan işitmesi sahihtir. İbnü’l-Mübârek’in rivayet ettiği kanaldan hadisi İbn Ebî Âsım (ö. 287/900) *Zühd*²⁵⁶ de ve Ebû’ş-Şeyh (ö. 369/979) *Emsâl*’inde²⁵⁷ tahrir etmişlerdir” demiştir.²⁵⁸

İrâkî: “Tirmizî zayıf bir senetle rivayet etmişse de Taberânî’nin²⁵⁹ rivayetinin senedi iyidir” demiştir.²⁶⁰ Zebîdî (ö. 1205/1791), Münzirî’nin: “Taberânî’nin²⁶¹ ravileri sikadır” dediğini aktarmıştır.²⁶² Aclûnî: “Hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve “garîb” demiştir. Ahmed b. Hanbel, Dârimî ve başkaları da bunu Abdullah b. Amr b. el-Âs’tan merfû olarak rivayet

²⁴⁹ Zeynuddîn el-İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi l-İhyâ* = *el-Muğni an Hamli l-Esfâr*, 1426/2005, 998.

²⁵⁰ Zehebî, *el-Muğni fi d-Du’afâi*, (b.y.: y.y., ts.), 1/85.

²⁵¹ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu l-Münîr fi tertîbi ehâdîsi sahihi l-câmi’i es-sagîr*, 2/995.

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/213; Dârimî, *Rekâik*, 5; Tirmizî, *Sıfâtu’l-Kıyâma*, 43.

²⁵³ Tirmizî, *Sıfâtu’l-Kıyâma*, 43.

²⁵⁴ İbnü’l-Mübârek, *ez-Zuhd ve r-Rekâ’ik l’ibni l-Mübârek ve z-Zuhd li Nu’aym b. Hammâd*, (Beyrut: y.y., ts.), 130.

²⁵⁵ İbn Vehb, *el-Câmi’ fi l-Hadîs*, (Riyad: y.y., 1416/1995), 416.

²⁵⁶ İbn Ebî Âsım, *ez-Zuhd*, (Kahire: y.y., 1408), 15.

²⁵⁷ Ebû’ş-Şeyh, *Kitâbu l-Emsâl fi l-Hadîsi’n-Nebevî*, (Bombay: y.y., 1408/1987), 246.

²⁵⁸ Tirmizî, *Sıfâtu’l-Kıyâma*, 43 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

²⁵⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu l-Evsat*, (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 2/264.

²⁶⁰ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi l-İhyâ* = *el-Muğni an Hamli l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 996.

²⁶¹ Taberânî, *el-Mu’cemu l-Evsat*, (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 2/264.

²⁶² Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdîsi l-İhyâ’i Ulûmi’ d-Dîn* (Riyad: y.y., 1408/1987), 4/1623.

etmişlerdir. Ancak isnadında İbn Lehî'a bulunduğu için Nevevî (ö. 676/1277), Tirmizî'ye nispet ettikten sonra "isnadı zayıftır" demiştir. Ancak hadisin çok sayıda şahidi var" demiştir.²⁶³

Hût (ö. 1276/1860): "İbn Lehî'a'nın sebebiyle zayıftı, ancak Taberânî (ö. 360/971)²⁶⁴ rivayetinin ravileri iyidir, böylece hadisimiz hasen oldu" demiştir.²⁶⁵ Elbânî: "Bu hadis, İbn Lehî'a'nın zayıf hafızası sebebiyle aslında zayıftır. Ancak ondan, "Abâdile" olarak bilinen ravilerden gelen rivayetleri, ilim ehli muhakkik âlimler tarafından sahih kabul edilir. Bu rivayeti İbnü'l-Mübarek eserinde rivayet etmiş" diyerek hadise sahih hükmünü vermiştir.²⁶⁶ Nebîl b. Mansûr de rivayete hasen demiştir.²⁶⁷ Hadis, senedinde İbn Lehî'a bulunması sebebiyle zayıf görülüşse de çok sayıda mütâbi rivayeti bulunması nedeniyle hasendir.

26. Hadis

"احفظ عليك لسانك و ابك علي خطيبتك".

"Dilini koru ve günahların için ağla".²⁶⁸

Tirmizî'nin *Sünen*'inde Ukbate b. Amir tarikiyle tahrir edilmiştir.²⁶⁹ Tirmizî senede hasen demişti. Muhakkik Beşşâr Avvâd Ma'rûf senetteki Ubeydullah b. Zehr ve Alî b. Yezîd'in zayıf raviler olması sebebiyle bu senedin, zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰ Şu'ayb el-Arnaût: "hadis hasendir. Ancak bu isnad zayıftır, çünkü Ali b. Yezîd zayıf bir ravidir. Hadisi başka tariklerle Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)²⁷¹ de rivayet etmiştir ki bu sened hasen derecesindedir" demiştir.²⁷²

Zehebî, İbn Zehr hakkında İbn Ma'in'in "leyse bi-şey", İbnü'l-Medîni'nin (ö. 234/848-49) "münkerü'l-hadîs", Dârekutnî'nin "güçlü değildir" diye cerh ettiklerini aktarmıştır.²⁷³ Makdisî eserinde Alî b. Yezîd hakkında şu değerlendirmeleri kaydetmiştir: "Buhârî "münkerü'l-hadîs", Nesâî "sika değildir", Ebû Hâtim "hadisleri zayıftır, münkerdir"²⁷⁴

Elbânî de bu rivayetin Ubeydullah b. Zehr ve Alî b. Yezîd sebebiyle zayıf, ancak Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855)²⁷⁵ zikrettiği tariklerle bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.²⁷⁶

²⁶³ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, (b.y.: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 1420/2000), 2/308.

²⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 2/264.

²⁶⁵ Hût, *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, 1418/1997, 275.

²⁶⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 2/72.

²⁶⁷ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahricu Ehâdîsil Fethi'l-Bârî*, 7/5136.

²⁶⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 58.

²⁶⁹ Tirmizî, *Zühhd*, 61.

²⁷⁰ Tirmizî, *Zühhd*, 61 (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf değerlendirmesi).

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 28/569, 654.

²⁷² Tirmizî, *Zühhd*, 52 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

²⁷³ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/6-7; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1326/1908), 7/12-13.

²⁷⁴ Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. (Kuveyt: el-Hey'etu'l-'Âmme, 1437), 7/4188.

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 28/569, 654.

²⁷⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 2/552.

Dolayısıyla, hadis farklı tariklerin birbirini desteklemesiyle hasen derecesine ulaşmış görünmektedir.

2.2.7. Tefekkür

27. Hadis

"تفكر ساعة خير من عبادة سنة".

"Bir süre tefekkür, bir senelik ibadetten daha hayırlıdır"²⁷⁷.

Irâkî'ye göre rivayeti, Ebû Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*²⁷⁸ adlı eserinde Ebû Hüreyre'den "bir senelik" lafzı yerine "altmış sene" lafzıyla zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.²⁷⁹ İbnü'l-Cevzî onu *Mevzuât*'ında tahrir etmiş ve "bu hadis sahih değildir. Senedde iki kezzâb ravi vardır, bu yüzden hadisi onlar uydurulmuş olabilir, birincisi İshâk b. Necîh, ikincisi ise Osman'dır (b. Abdullah el-Kuraşî) demiştir.²⁸⁰

Senetteki İshak b. Necîh el-Malatî hakkında Zehebî, İbn Ma'in'in "yalancılıkla maruf ve hadis uydurur, Allah'ın düşmanıdır", Ahmed b. Hanbel'in "insanların en yalancısıdır", Nesâî ve Dârekutnî'nin "metrûk" diye cerh ettiklerini nakletmiştir.²⁸¹

Onun öğrencisi Osman b. Abdillâh el-Küreşî hakkında Zehebî, İbn Adî'nin "sika raviler adına hadis uydurur" dediğini belirtmiştir.²⁸²

Alî el-Kârî: "rivayeti Fâkihâni zikretmiş ve Seriyü's-Sekati'ye nispet etmiştir"²⁸³ Hût: "Bir süre tefekkür, bir gece boyu ibadetten daha hayırlıdır lafzıyla İbn Abbâs'a ve Ebû ed-Derdâ'ya aittir, merfû değildir" demiştir.²⁸⁴ Elbânî de bu rivayete mevzû demiştir.²⁸⁵ Dolayısıyla, bu durumda rivayetin merfû olarak mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.8. Açlık

28. Hadis

"كان النبي صلى الله عليه وسلم: يبقى أياما لا يأكل شيئا".

"Peygamberimizin (s.a.v.), bazen günlerce hiçbir şey yemeden aç kalıyordu"²⁸⁶

²⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 63.

²⁷⁸ Ebû'ş-Şeyh, *el-Azame*, (Riyad: Dâru'l-Âşime, 1408/1987), 1/299.

²⁷⁹ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1798.

²⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968), 3/144.

²⁸¹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/200; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 2/485.

²⁸² Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1382/1963, 3/41.

²⁸³ Ali el-Çârî, *el-Esrâru'l-Merfû'ati fî'l-Ahbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 163.

²⁸⁴ Hût, *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (b.y.: y.y., 1418/1997), 113.

²⁸⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fî'l-ümme*, 1/322.

²⁸⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 91.

Tam bu kelimelerle hadis kaynaklarında bu rivayete rastlanamamıştır. Ancak benzer anlam taşıyan şu rivayet Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilmiştir: “İbn Abbâs’tan (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) ve onun ailesi üst üste birkaç gün aç olarak gecelerdi, akşam yemeği bulamazlardı. Genellikle yedikleri ekmek de arpa ekmeğiydi”.²⁸⁷

Şu’ayb el-Arnaût, bu hadis sahihtir demiştir. Seneddeki Hilâl’den, sünen sahipleri de rivayette bulunmuştur. İbn Ma’in, Ahmed b. Hanbel ve bazıları onu sika olarak değerlendirmişlerdir. Ama İbnü’l-Kattân (ö. 198/813) ise onun son zamanlarında hafızasının değiştiğini söylemiştir. Diğer raviler ise sika olup Buhârî ve Müslim’in ravilerindendir İkrime dışında, o ise sadece Buhârî’nin ravilerindendir.²⁸⁸

Ayrıca hadisi, İbn Mâce²⁸⁹ ve Tirmizî²⁹⁰ de tahrir etmişlerdir. Tirmizî, rivayete “hasen sahih” hükmünü vermiştir.²⁹¹ Dolayısıyla Müsned rivayetinin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.9. Fütüvvet

29. Hadis

"لا يزال الله تعالى في عون العبد ما دام العبد في عون أخيه".

“Bir kul, kardeşinin yardımında buldukça Allah da onun yardımında bulunur”.²⁹²

Rivayete benzer anlamla Ahmed b. Hanbel *Müsned*’inde,²⁹³ Müslim *Sahih*’inde,²⁹⁴ Ebû Dâvûd,²⁹⁵ Tirmizî²⁹⁶ ve Nesâî²⁹⁷ *Sünen*’lerinde yer vermişlerdir. Hadisin, Müslim’in *Sahih*’inde yer alması, onun kriterlerine göre sahih kabul edildiğini göstermektedir.

2.2.10. Cömertlik ve Kerem

30. Hadis

"السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ، وَ الْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ".

“Cömert insan Allahû Teâlâ’ya yakın, insanlara yakın, cennete yakın, cehennemden uzaktır. Cimri insan ise Allah’tan uzak, insanlardan uzak, cennetten uzak, cehenneme yakındır”.²⁹⁸

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/150, 5/486.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/150, 5/486 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

²⁸⁹ İbn Mâce, *At'ame*, 49.

²⁹⁰ Tirmizî, *Zühd*, 28.

²⁹¹ Tirmizî, *Zühd*, 28.

²⁹² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 145.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/394.

²⁹⁴ Müslim, *İlm*, 11.

²⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 67.

²⁹⁶ Tirmizî, *Hudûd*, 3.

²⁹⁷ Nesâî, *Recm*, 36.

²⁹⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 149.

Rivayeti, Tirmizî *Sünen* 'inde Ebû Hüreyre tarikiyle rivayet etmiştir.²⁹⁹ Tirmizî: “Bu hadis gariptir. Bu rivayeti yalnızca Yahyâ b. Sa'îd'in, A'rec tarikiyle Ebû Hüreyre'den rivayet ettiğini, Sa'îd b. Muhammed'in nakliyle biliyoruz. Ancak Sa'îd b. Muhammed, Yahyâ b. Sa'îd'den bu hadisi rivayetine muhalefet edilmiştir” demiştir.³⁰⁰

Şu'ayb el-Arnaût bu hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir. Zira seneddeki Sa'îd b. Muhammed el-Verrâk zayıf bir ravidir bununla birlikte hadisi rivayet ederken karıştırmıştır. Ayrıca, bu hadisin rivayetinde ihtilaf etmiştir ki bir rivayetinde, müellifin naklettiği şekilde aktarmış, diğerinde ise Taberânî'nin *el-Evsat*'ında geçen rivayette olduğu gibi Yahya b. Sa'îd el-Ensârî'den o da Muhammed b. Hâris et-Teymî'den, o da babasından, o da Aişe tarikiyle merfû olarak nakletmiştir demiştir.³⁰¹

Ahmed b. Hanbel, Aişe'den merfû olarak gelen hadisin münker olduğunu söylemiştir.³⁰² Ebû Hâtim de Aişe'den (r.a.) merfû olarak gelen rivayeti hakkında “bu, batıl bir hadistir. Sa'îd (b. Mesleme) zayıftır, hadisi onun uydurmuş olmasından korkuyorum” demiştir.³⁰³ Ukaylî ise şöyle söylemiştir “bu hadisin Yahya'dan olsun ya da başkasından olsun, gelen sahih bir aslı yoktur”.³⁰⁴

Dârekutnî rivayetin tüm ihtilafli senetlerini *el-İlelu'l-Vâride* adlı eserinde sıralamış ve bu rivayetin hiçbir yönüyle sahih olmadığını söylemiştir.³⁰⁵ İbnü'l-Cevzî bu hadisin çeşitli tariklerini zikretmiş ve “bu hadis sahih değildir” demiştir,³⁰⁶ Süyûtî ise Ukaylî'ye itiraz olarak *el-Leâli'l-Mesnû'a* adlı eserinde bu rivayetin çeşitli tariklerini aktarmıştır.³⁰⁷

Fettenî şöyle demiştir: “Bu hadisi İbnü'l-Cevzî zikretmiş ve mevzû olduğunu belirtmiştir. Dârekutnî (ö. 385/995) ise bu hadisin hiçbir senedinin sabit olmadığını söylemiştir”.³⁰⁸ Hût, Zehebî ile Heysemî'nin bu rivayeti zayıf bir rivayet olarak değerlendiklerini belirtmiştir.³⁰⁹ Elbânî'ye göre ise rivayet çok zayıftır.³¹⁰ Bu âlimlerin tespitleri neticesinde, söz konusu rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹⁹ Tirmizî, *Birr*, 40.

³⁰⁰ Tirmizî, *Birr*, 40.

³⁰¹ Tirmizî, *Birr*, 40 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 3/27.

³⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li-'Ulûmi'l-İmâm Ahmed - 'İlelu'l-Hadîs*, (b.y.: y.y., 14030/2009), 15/317.

³⁰³ İbn Ebû Hâtim, *el-İlel*, (b.y.: Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006), 6/97.

³⁰⁴ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 2/117.

³⁰⁵ Dârekutnî, *el-İlelu'l-Vâride fi'l-'Ehâdîsi'n-Nubuvve*, (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 14/369.

³⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968), 2/181.

³⁰⁷ Süyûtî, *el-Leâli'l-Mesnû'atu fi'l-'Ehâdîsi'l-Mevzûât* (Beyrut: Dâru Kutubu'l-İlmiyye, 1417/1996.), 2/78.

³⁰⁸ Fetteñî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, 1343, 63.

³⁰⁹ Hût, *Esnâ'l-Metâlib fi Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (b.y.: y.y., 1418/1997), 163.

³¹⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/285.

2.2.11. Edeph

31. Hadis

"حق الولد على الوالد أن يحسن اسمه و أدبه".

"Çocuğun baba üzerindeki hakkı, babasının ona iyi bir isim ve iyi bir terbiye vermesidir."³¹¹

Rivayeti, Beyhakî *Şu'abu'l-İmân*'ında zikretmiştir.³¹² Muhakkikler, senedin Muhammed b. Fadl b. Atıyye sebebiyle çok zayıf hükmünü vermişlerdir.³¹³ Onun hakkında İbn Hacer şu bilgileri aktarmıştır: "Ahmed b. Hanbel "leyse bişey, o, yalancı olup, hadis uyduranlardandır", Cürcânî, İbn Ma'în "kezzab" diye cerhte bulunmuşlardı".³¹⁴

Onun babası hakkında ise Mizzî şöyle demiştir: "İbn Hayseme (ö. 279/892-93) İbn Ma'în ve Ebû Dâvûd'dan onun sika olduğunu söylemiş, Ebû Zür'a İbn Ma'în'den: "leyse bihi be's", İbn Hibbân: "ondan oğlunun rivayet ettiği hadisleri hariç, hadisleri itibar için alınır", İbn Hacer: "sadûk bazen rivayetlerinde yanılırdı" demişlerdi.³¹⁵ Elbânî uydurma notunu düşmüştür.³¹⁶ Sonuç olarak seneddeki Muhammed b. Fadl b. Atıyye hadis uydurmakla itham edilmesi, onun babasından rivayetinde şiddetle cerh edilmesi ve Elbânî'nin bu konudaki değerlendirmesi birlikte ele alındığında, söz konusu rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

32. Hadis

"أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي".

"Rabbim beni terbiye etti ve en iyi bir şekilde terbiye etti".³¹⁷

Süyûtî, Askerî'nin (ö. 382/992) *el-Emsâl*³¹⁸ isimli eserinde, bu rivayeti naklettiğini söylemiştir.³¹⁹ Sehâvî bu hadisle ilgili şöyle demiştir: "Bu rivayetin senedi çok zayıf olup, bazı hocalarımız bu hadisi garip kabul etmişlerdir. Ancak anlamı doğrudur. Bunun dışında, İbnü'l-Esîr de *Nihâye*³²⁰ adlı eserinde zayıf bir senedle benzer rivayeti nakletmiştir. Ayrıca, Ebû Nu'aym'ın *Târîh*³²¹ adlı eserindeki İbn Ömer'den rivayet edilen hadis de aynı şekilde sahih değildir.³²²

³¹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 165.

³¹² Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 132/11.

³¹³ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 132/11.

³¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908), 9/401.

³¹⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 23/237.

³¹⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/357, 3/341.

³¹⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 165.

³¹⁸ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs* (b.y.: y.y., ts.), 31/237.

³¹⁹ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs* (b.y.: y.y., ts.), 31/237.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979), 1/4.

³²¹ Ebû Nu'aym, *Târîhu Isbahân = Ahbâru Isbahân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/153.

³²² Sehâvî, *el-Makâsidu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 73.

Cürcânî (ö. 427/1035) *Târîh* 'inde Muhammed b. Abdurrahman ez-Zühri'nin dedesinden rivayet etmiştir.³²³ Bu rivayet Sehâvî'ye göre vâhindir.^{324, 325}

Sem'ânî, Abdullah'tan şu ifadeleri aktarmıştır: “Allah beni terbiye etti ve en güzel şekilde terbiye etti, sonra da beni güzel ahlakla emretti...”.³²⁶ Sehâvî, bu sened munkatı bir senedir ve Abdullah ile kimi kastettiği bilinmiyor, belki o, Abdullah b. Mes'ûd'tur demiştir.³²⁷ Zerkeşî'ye (ö. 794/1392) göre manası sahih, ancak sahih yollarla gelmemiştir.³²⁸

Sehavî sonuç olarak şöyle demiştir: “İbn Teymiyye'nin de belirttiği gibi, bu hadislerin güvenilir bir senedi yok ama anlamı doğrudur”.³²⁹ Şevkânî de sabit senetle bilinmediğini söylemiştir.³³⁰ Elbânî, İbn Teymiyye'nin “hadisin anlamı doğrudur ancak güvenilir bir isnadı yoktur” şeklindeki değerlendirmesine dayanarak bu rivayeti zayıf kabul etmiştir.³³¹ Yukarıdaki değerlendirmeleri dikkate alarak rivayetin zayıf olduğu kanaatine varılabilir.

2.2.12. Ahlak

33. Hadis

"إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ".

“Muhakkak ki bir kul, güzel ahlakı ile (gündüzleri) oruç tutanın ve (geceleri nafîle) namaz kılanın derecesine ulaşır”.³³²

Bu hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde³³³ ve Ebû Dâvûd *Sünen* 'inde³³⁴ الْعَبْدُ لَيَبْلُغُ yerine الرَّجُلُ لَيَبْلُغُ lafızlarıyla geçmektedir. Şu'ayb el-Arnaût, bu hadisin, farklı tarik ve şahitleriyle birlikte “sahih li-gayrihi” mertebesinde olduğunu, ama bu senedin zayıf olduğunu söylemiştir, zira seneddeki Mutthalib b. Abdillâh, Hz. Aişe'yi (r.a.) görmemiştir. Bununla birlikte, senedde yer alan Amr b. Ebî Amr (yani) Mutthalib'in mevlâsı hakkında Zehebî'nin “hadîsuhu

³²³ Cürcânî, *Târîhu Curcân*, (Beyrut: y.y., 1407/1987), 188.

³²⁴ Başka bir rivayetinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre bir değerlendirme yapmak üzere yani i'tibar için alınabilen za'îf hadis. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 355.

³²⁵ Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 73.

³²⁶ Sem'ânî, *Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*, (b.y.: y.y., 1401/1981), 1.

³²⁷ Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 73.

³²⁸ Zerkeşî, *et-Tezkire fî'l-Ehâdîsi'l-Muştehire = el-Mensura fî'l-Ehâdîsi'l-Meşhûra*, (Beyrut: y.y., 1406/1986), 160.

³²⁹ Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 73.

³³⁰ Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-Mecmû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, (b.y.: y.y., ts.), 327.

³³¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fî'l-ümme*, 1/173.

³³² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 174.

³³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/470.

³³⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 8.

hasen” dediğine, diğer ravilerin ise sahihayn ravilerinden olup sika olduklarına da işaret etmiştir.³³⁵

Rivayetimizin Abdullah b. Amr b. As’tan gelen şahidi mevcuttur ki o da Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.³³⁶ Diğer şahidi ise Buhârî’nin *el-Edeb* adlı eserinde,³³⁷ üçüncüsü ise Beğâvî’nin *Şerhü’s-Sünne*’sinde yer almaktadır.³³⁸

Elbânî rivayetin, şahitleriyle sahih olduğunu belirtmiştir.³³⁹ Dolayısıyla, farklı tarik ve şahitleri dikkate alındığında hadisin sahih olduğu söylenebilir.

34. Hadis

"إنكم لن تسعوا الناس بأموالكم ولكن فسعوهم ببسط الوجه والخلق الحسن."

“İnsanları mallarınızla değil, güler yüzünüzle ve güzel ahlaklarınızla kuşatırsınız”.³⁴⁰

İrâkî’ye göre bu rivayeti, Bezzâr ve Ebû Ya’lâ Ebû Hüreyre tarikiyle rivayet etmişlerdir.³⁴¹ Bezzâr şöyle demiştir: “Bu hadisi, İbn İdrîs’ten, o da babasından, o da dedesinden, o da Ebû Hüreyre’den rivayet ettiğini, sadece Esved b. Sâlim’den biliyoruz. O ise Bağdatlı güvenilir bir ravi idi.”³⁴²

Nebîl b. Mansûr, bu isnadın ravileri sika olmakla birlikte, senedde Yezîd b. Abdurrahman el-Evdî yer almaktadır, ki o da Abdullah b. İdrîs’in dedesidir, demiştir. Buhârî onun hakkında cerh-ta’dîl durumuna dair bir şey söylememiştir,³⁴³ aynı şekilde İbn Ebû Hâtim de zikretmemiştir³⁴⁴. Onu İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sikat* adlı eserinde zikretmiş,³⁴⁵ İbn Hacer ise, “makbul” olarak değerlendirmiştir³⁴⁶.

Bu rivayet, Bezzâr,³⁴⁷ Ebû Ya’lâ’nın³⁴⁸ ve Hâkim³⁴⁹ tarafından farklı tariklerle nakledilmiştir. Ayrıca bu rivayetin İbn Vehb’in (ö. 197/813) *el-Câmi fi’l-Ĥadîs* adlı eserinde³⁵⁰ mürsel senedle bir şahidi mevcuttur.

³³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/470 (Thk. Şu’ayb el-Arnâut’un değerlendirmesi).

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/229.

³³⁷ Buhârî, *el-Edebu’l-Mufred*, (Riyad: y.y., 1419/1998), 343.

³³⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, (Dımaşk; Beyrut: el-Mektebi’l-İslâmî, 1403/1983), 13/80.

³³⁹ Elbânî, *Sahîhu’t-Terğîb ve’t-Terhîb*, 3/3/8.

³⁴⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 174.

³⁴¹ İrâkî, *Tahrîcu EĤâdisi’l-İhyâ’ = el-Muğnî ‘an Ĥamli’l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 931.

³⁴² Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehâr*, (Medine: Mektebetü’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1988/2009), 17/99.

³⁴³ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-‘Osmâniyye, ts.), 8/347.

³⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerĥ ve’t-Ta’dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşî’l-‘Arabî, 1371/1952), 9/277.

³⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Şikât* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-‘Osmâniyye, 1393/1973), 5/542.

³⁴⁶ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, (Suriye: y.y., 1406/1986), 603.

³⁴⁷ Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehâr*, (Medine: Mektebetü’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1988/2009), 15/177, 16/193.

³⁴⁸ Ebû Ya’lâ, *Musnedu Ebî Ya’lâ*, (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 11/428.

³⁴⁹ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 1/212.

³⁵⁰ İbn Vehb, *el-Câmi fi’l-Ĥadîs*, (Riyad: y.y., 1416/1995), 598.

Münzirî: “Bezzâr ve Ebû Ya’lâ tarafından farklı isnadlarla rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bazıları zayıf olmakla birlikte, en az bir tanesi hasen/ceyyid kabul edilebilecek bir isnada sahiptir” demiştir.³⁵¹ İbn Hacer’e göre bu hadis, Bezzâr tarafından hasen bir senedle tahrir edilmiştir.³⁵² Zebîdî, Alâî’nin (ö. 761/1359), bu rivayetin Ebû Ya’lâ tarafından hasen bir isnadla rivayet edildiğini belirttiğini nakletmiştir.³⁵³ Elbânî “hasen li-gayrihi” olarak kabul etmiştir.³⁵⁴ Dolayısıyla hadisin farklı tarikler ve şahitlerle birlikte hasen derecesine ulaştığını söylemek mümkündür.

35. Hadis

"أَفْضَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا، أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا".

“Müminlerin iman açısından en fazileti ahlakı en güzel olandır”.³⁵⁵

Hadisi أَفْضَلُ kelimesi yerine أَكْمَلُ kelimesiyle Ebû Dâvûd *Sünen*’inde rivayet etmiştir.³⁵⁶ Şu’ayb el-Arnaût’a göre hadis, farklı rivayet yolları ve şahitleriyle sahih kabul edilmiştir. Ancak bu isnadının hasen derecesinde bulunduğunu belirtmiştir. Zira seneddeki raviler güvenilir ve Şeyhayn ravileridir. Fakat Muhammed b. Amr – İbn Alkame b. Vakkâs el-Leysî ise, “hasenu’l-hadis” bir ravidir ve Müslim ondan mutâbaat yoluyla rivayette bulunmuştur.³⁵⁷

Bu hadisin farklı tarik ve şahitleri Ahmed b. Hanbel’in,³⁵⁸ Dârimî’nin,³⁵⁹ Tirmizî’nin,³⁶⁰ ve İbn Hibbân’ın³⁶¹ eserlerinde tahrir edilmiştir. Elbânî de hadise sahih demiştir³⁶². Elbânî ve Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

36. Hadis

"خَصْنَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ".

“Bir müminde iki (kötü) huy bir arada bulunmaz: Cimrilik ve kötü ahlakır.”³⁶³

Rivayeti aynı şekilde Tirmizî *Sünen*’inde rivayet etmiştir.³⁶⁴ Tirmizî bu hadis garip, sadece Sadaka b. Mûsa’dan gelen rivayetini biliyoruz demiştir.³⁶⁵ Şu’ayb el-Arnaût, senette yer

³⁵¹ Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb mine’l-Hadîsi’s-Şerîf* (Beyrut: y.y., 1388/1968), 3/411.

³⁵² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1379/1959), 10/459.

³⁵³ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ’i Ulûmi’d-Dîn*, 1408/1987, 4/1577.

³⁵⁴ Elbânî, *Sahîhu’t-Tergîb ve’t-Terhîb*, 3/13.

³⁵⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 174.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Sünne*, 16.

³⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Sünne*, 16 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/364 (7402), 16/114 (10106).

³⁵⁹ Dârimî, *Rikâk*, 1187.

³⁶⁰ Tirmizî, *Ridâ*, 11.

³⁶¹ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 1/492.

³⁶² Süyûtî, Elbânî *el-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, 2110, 2112.

³⁶³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 174.

³⁶⁴ Tirmizî, *Birr*, 41.

alan Sadaka b. Mûsa sebebiyle rivayeti zayıf olarak değerlendirmiştir.³⁶⁶ İbn Hacer, Sadaka b. Mûsa hakkında şu bilgileri vermiştir: “İbn Ma’în, Ebû Dâvûd ve Nesâî’ye göre zayıf, ayrıca İbn Ebû Hayseme (ö. 279/892-93) “leyse hadisuhu bişey” diye cerhte bulunmuşlardır”.³⁶⁷ Elbânî de aynı ravinin zayıflığına işaret ederek rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.³⁶⁸ Netice olarak, rivayette bulunan Sadaka b. Mûsa’nın cerh edilmiş bir ravi olmasından dolayı bu isnadının zayıf olduğu söylenebilir.

2.2.13. Sefer

37. Hadis

"سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْاِسْتِرَّ وَالْتَّقْوَى، وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا".

“Bunu bizim hizmetimize veren Allah’ı her türlü eksiklikten tenzih ederiz; yoksa biz bunu kendiliğimizden yapacak güçte değildik. Şüphesiz biz de sonunda Rabbimize döneceğiz. Sonra şöyle derdi: “Allah’ım, bu yolculuğumuzda senden gizlilik ve takva istiyoruz ve Senin hoşnut olacağın amellerden istiyoruz, Allah’ım, yolculuğumuzu bizim için kolaylaştır”.³⁶⁹

Hadisi Ahmed b. Hanbel,³⁷⁰ Dârimî,³⁷¹ Müslim,³⁷² Ebû Dâvûd,³⁷³ Tirmizî³⁷⁴ ve Nesâî³⁷⁵ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Hadisin Müslim’in *Sahih*’inde geçtiğinden onun kriterlerine göre sahih bir hadistir.

2.2.14. Zikir

38. Hadis

"قال الله تعالى: يا ابن آدم! إِذْكَ إِذَا ذَكَرْتَنِي شَكَرْتَنِي، وَإِذَا نَسَيْتَنِي كَفَرْتَنِي".

“Allah dedi ki: Ey Âdemoğlu! Beni zikredersen bana şükretmiş olursun; eğer beni (verici olarak) unutursan küfran-i nimet etmiş olursun”³⁷⁶.

Rivayeti, Taberânî *el-Mu’cemu’l-Evsât*’ında zikretmiş ve Şa’bî’den yalnızca Ebû Bekr Hüzeli’nin rivayet ettiğini ve Haccâc b. Muhammed’in rivayetinde teferrüd ettiğini söylemiştir.³⁷⁷ Heysemî, bu rivayetin senedinde yer alan Ebû Bekr el-Hüzeli’yi zayıf olduğunu

³⁶⁵ Tirmizî, *Birr*, 41.

³⁶⁶ Tirmizî, *Birr*, 41 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

³⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1326/1908, 4/418.

³⁶⁸ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 3/245.

³⁶⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 181.

³⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/395.

³⁷¹ Dârimî, *İstizân*, 1086.

³⁷² Müslim, *Hac*, 425.

³⁷³ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 78.

³⁷⁴ Tirmizî, *Da’vât*, 49.

³⁷⁵ Nesâî, *Amel*, 129.

³⁷⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 183.

³⁷⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 7/200.

belirtmiştir.³⁷⁸ Elbânî, rivayete seneddeki Ebû Bekr Hüzeli ve onun öğrencisi Haccâc b. Muhammed sebepleriyle çok zayıf hükmünü vermiştir.³⁷⁹ Zehebî: “Haccâc b. Muhammed, Şeyhayn ravilerindedir, sika idi, fakat hayatının sonunda ihtilat etmiştir” demiştir.³⁸⁰

Onun hocası Ebû Bekr el-Hüzeli hakkında Mizzî şu değerlendirmeleri nakletmiştir: İbn Ma'în, “leyse bişey”, Gunder “yalan söylüyordu”, Ebû Zür'a “zayıf”, Ebû Hâtim “leyyinü'l-hadîs, hadisi yazılır fakat kendisiyle ihticâc edilmez”, Nesâî ise “sika değildir, hadisi yazılmaz” şeklinde görüş bildirmiştir.³⁸¹ Dolayısıyla rivayetteki iki ravinin cerh edilmiş olmalarından dolayı hadisimizin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

39. Hadis

"خير الأعمال ذكر الله."

“Amellerin en hayırlısı Allah'ı zikretmektir”.³⁸²

Bu hadisi, benzer anlamla Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Tirmizî eserlerinde tahrir etmiştir.³⁸³ Şu'ayb el-Arnaût bu senedin mutâbi ravi Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib sebebiyle zayıf ancak hadisin merfû ve mevkûf olmasındaki ihtilaflara rağmen sahih olduğunu belirtmiştir.³⁸⁴ Elbânî'ye göre de hadisimiz sahihtir.³⁸⁵ Sonuç olarak, Şu'ayb el-Arnaût ve Elbânî'nin rivayete dair değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin sahih kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

40. Hadis

"لِكُلِّ شَيْءٍ صِقَالٌ، وَصِقَالُ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ."

“Her şeyin bir cilası vardır ve kalplerin cilası ise Allah'ı zikretmektir”.³⁸⁶

Rivayeti, Beyhakî Şu'abu'l-Îmân adlı eserinde zikretmiştir.³⁸⁷ Eserin muhakkikleri, bu hadisin senedini “çok zayıf” olarak değerlendirmişlerdir ve bunun sebebi, isnadda yer alan Sa'îd b. Sinân'ın metrûk bir ravi olmasıdır. Zira Dârekutnî başta olmak üzere ve bazı alimler, onun mevzû hadis rivayet etmekle itham edildiğini belirtmişlerdir.³⁸⁸ Bu hükme aynı sebeple İbn Hacer de katılmış,³⁸⁹ Elbânî ise hadisi zayıf olarak nitelendirmiştir.³⁹⁰ Dolayısıyla, rivayetimizde yer alan bu ravinin şiddetli şekilde cerh edilmiş olması ve İbn Hacer ile Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetü'l-İkudsî, 1414/1994), 10/79.

³⁷⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 9/43.

³⁸⁰ Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-Nubelâ*, 9/447.

³⁸¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 33/160.

³⁸² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 183.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/33, 36; İbn Mâce, *Edeb*, 53, Tirmizî, *Da'vât*, 6.

³⁸⁴ İbn Mâce, *Edeb*, 53 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

³⁸⁵ Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertîbi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr* (Muessesetu'r-Reyyân, 1430), 2/1154.

³⁸⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 183.

³⁸⁷ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1423/2003), 2/26.

³⁸⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1423/2003), 2/26.

³⁸⁹ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, ts., 14/78.

³⁹⁰ Süyûtî, *el-Câmi'u's-Sagîr ve Ziyâdetuhü*, 4746.

41. Hadis

"إِذَا رَأَيْتُمْ رِيَاضَ الْجَنَّةِ فَارْتَعَوْا فِيهَا قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ: "مَجَالِسُ الذِّكْرِ".

"Eğer cennetin bahçelerini görürseniz, istifade edin." Denildi ki: "Ey Allah'ın Resulü, cennetin bahçeleri nedir?" Buyurdu ki: "Zikir meclisleridir".³⁹¹

Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel³⁹² ve Tirmizî³⁹³ tarafından benzer anlamla nakledilmiştir.³⁹⁴ Tirmizî bu hadis Sâbit'in Enes'ten rivayet ettiği hasen garîb bir hadistir demiştir.³⁹⁵ Şuayb el-Arnaût, bu rivayetin isnadının zayıf olduğunu belirtmiş. Zira senedde yer alan Muhammed b. Sâbit el-Bünânî hakkında, imamların onun zayıf olduğunda ittifak ettiklerini ifade etmiştir.³⁹⁶ İbn Adî bu ravi hakkında şu değerlendirmeleri nakletmiştir: İbn Ma'in "leyse bi şey", Buhârî "fihî nazar" ve Nesâî "zayıf" demişlerdir.³⁹⁷

Ama Elbânî, bu rivayetin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki zayıf şahitlerine işaret etmiş ve bu şahitler sebebiyle hadisin hasen li-gayrihi olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁸ Dolayısıyla rivayetimizin senedi Muhammed b. Sâbit el-Bünânî sebeple zayıf olsa bile şahitleriyle rivayetin hasen li-gayrihi olduğu görülmektedir.

42. Hadis

"مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَعْلَمَ مَنْزِلَتَهُ عِنْدَ اللَّهِ فَلْيَنْظُرْ كَيْفَ مَنْزِلَةُ اللَّهِ عِنْدَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يُنْزِلُ الْعَبْدَ مِنْهُ حَيْثُ أَنْزَلَهُ مِنْ نَفْسِهِ".

"Kim Allah katındaki derecesini bilmek isterse, kendisinin Allah'ın (emirlerine verdiği) öneme baksın; Muhakkak ki Allah, kulu kendi katında O'nu nereye yerleştirirse, Allah da ona göre onu yerleştirir (değer verir)".³⁹⁹

Söz konusu rivayet, Beyhakî tarafından uzun bir rivayetin parçası olarak nakledilmiştir.⁴⁰⁰ Muhakkikleri senedin medarı olan Ömer b. Abdullah Mevlâ Gufra ve Muhammed b. Mahled el-Hadramî sebepleriyle senedi zayıf olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁰¹

Aynî'nin (ö. 855/1451) *Meğânî'l-Ahyâr* adlı eserinde, Ömer b. Abdullah Mevlâ Gufra'nın, Ömer b. Abdullah el-Medenî olduğu belirtilmiş, onunla ilgili olarak İbn Ma'in'in "Hiçbir sahâbîden hadis işitmemiştir", Ahmed b. Hanbel'in "Leyse bihi beis, ancak rivayetlerinin çoğu mürseldir" dediği, ayrıca Nesâî ve diğer bazı muhaddislerin onu zayıf kabul

³⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 183.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/498.

³⁹³ Tirmizî, *Da'vât*, 88.

³⁹⁴ Tirmizî, *Da'vât*, 88.

³⁹⁵ Tirmizî, *Da'vât*, 88.

³⁹⁶ Tirmizî, *Da'vât*, 88 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

³⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beirut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 7/313.

³⁹⁸ Elbânî, *Sahîhu't-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/2/213.

³⁹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 184.

⁴⁰⁰ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 2/65.

⁴⁰¹ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 2/65.

ettikleri ve İbn Hibbân'ın ise "Hadisleri karıştırır, bu sebeple rivayetiyle ihticâc edilmez" dediği bilgilerine yer verilmiştir".⁴⁰²

İbn Hacer, senedde yer alan Muhammed b. Mahled el-Hadramî hakkında Ezdî'nin onu zayıf olarak değerlendirdiğini, Ebû Hâtim'in ise "ben onu tanımıyorum" dediğini nakletmiştir. Bununla birlikte İbn Hacer, İbn Hibbân'ın Muhammed b. Mahled el-Hadramî'yi *es-Sikât* adlı eserinde zikrettiğini de belirtmiştir.⁴⁰³

Elbânî rivayeti, aynı sebeplere işaret ederek zayıf olarak değerlendirmiştir.⁴⁰⁴ Dolayısıyla rivayette bulunan bu ravilerin cerh edilmiş olmasından dolayı hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

43. Hadis

"أَفْضَلُ الذِّكْرِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ".

"Zikrin en faziletli olanı lâ ilahe illallah; Duanın en faziletli olanı: Allah'a hamd etmektir".⁴⁰⁵

Hadisi İbn Mâce,⁴⁰⁶ Tirmizî,⁴⁰⁷ Nesâî⁴⁰⁸ ve İbn Hibbân⁴⁰⁹ Câbir'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu, hasen garib bir hadis, onu sadece Mûsâ b. İbrâhîm'in rivayetiyle biliyoruz. Ali b. el-Medîni ve başka da bazı âlimler de bu hadisi Mûsâ b. İbrâhîm'den rivayet etmişlerdir demiştir.⁴¹⁰ Şu'ayb el-Arnaût bu hadise hasen hükmünü vermiştir.⁴¹¹

İbn Hacer, Mûsâ b. İbrâhîm'in rivayetlerinde hata yaptığını belirtmiş ve bununla birlikte, onun İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında da zikredildiğine işaret etmiştir.⁴¹² Aynı hükmü Elbânî de vermiştir.⁴¹³ Nebîl b. Mansûr da İbn Hacer'in dediklerine işaret ederek hasen hükmünü vermiştir.⁴¹⁴ Sonuç olarak, ravilerden Mûsâ b. İbrâhîm hakkında İbn Hacer'in değerlendirmesi ile birlikte, rivayete diğer alimlerin verilen hükümlerini dikkate alındığında, bu rivayetin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

44. Hadis

⁴⁰² Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Me'âni'l-Âsâr*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006), 2/377.

⁴⁰³ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 7/495.

⁴⁰⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümmü*, 11/712.

⁴⁰⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 185.

⁴⁰⁶ İbn Mâce, Edeb, 55.

⁴⁰⁷ Tirmizî, Da'vât, 9.

⁴⁰⁸ Nesâî, Amelu'l-yevm, 235.

⁴⁰⁹ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1433), 1/397.

⁴¹⁰ Tirmizî, Da'vât, 9.

⁴¹¹ Tirmizî, Da'vât, 9 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁴¹² İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/169.

⁴¹³ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertîbi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr*, 2/1153.

⁴¹⁴ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahricu Ehâdisil Fethi'l-Bârî* (Beirut: Muessesetu'r-Reyyân, 1426), 1/701.

" خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ، وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي "

"Zikrin en hayırlısı, gizli olan zikir ve en iyi rızık, yeterli olan rızıktır".⁴¹⁵

Hadisi İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849),⁴¹⁶ Ahmed b. Hanbel,⁴¹⁷ Abd b. Hümejd (ö. 249/863-64),⁴¹⁸ İbn Hibbân⁴¹⁹ ve Kudâî⁴²⁰ eserlerinde Muhammed b. Abdürrahman b. Ebî Lebîbe'den o da Sa'd b. Mâlik'ten nakletmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût bu rivayetin isnadı zayıftır demiştir. Çünkü isnatta yer alan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Lebîbe "kesîru'l-irsâl" bir ravidir ve bununla birlikte Sa'd b. Mâlik'i görmemiştir.⁴²¹

Nâcî'de eserinde Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Lebîbe'nin "kesîru'l-irsâl" bir ravi olduğuna işaret etmiştir.⁴²² İbn Hacer de aynı sebeple bu senedin zayıf olduğunu söylemiştir.⁴²³ Elbânî de aynı hükmü vermiştir.⁴²⁴ Dolayısıyla, rivayetin senedinde yer alan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Lebîbe'nin zayıf bir ravi olması ve onun ile Sa'd b. Mâlik'in arasında kopukluk (inkita) bulunduğu ortaya çıkması sebebiyle bu rivayetin bu senedi zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.15. Şükür

45. Hadis

"ان أَوْلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْحَامِدُونَ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَ فِي رِوَايَةِ أُخْرَى: الْحَامِدُونَ لِلَّهِ عَلَى السَّرَّاءِ، وَالضَّرَّاءِ."

"Cennete ilk girecekler, her haline şükredenler olacaktır. Başka bir rivayette: bollukta ve darlıkta Allah'a şükredenlerdir, şeklinde geçmektedir".⁴²⁵

İrâkî'ye göre hadisi, Taberânî, Ebû Nu'aym ve Beyhakî eserlerinde İbn Abbâs tarikiyle merfû olarak zikretmişlerdir.⁴²⁶ Şu'abu'l-îmân'ın muhakkikleri bu senede hasen demişlerdir.⁴²⁷ Münzirî şöyle demiştir: "Bu hadisi, İbn Ebî'd-Dünyâ, Bezzâr ve Taberânî tahrir etmişlerdir. Bu rivayetlerin senetlerinden biri hasendir".⁴²⁸

⁴¹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 186.

⁴¹⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 6/85.

⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/76, 3/131, 3/168.

⁴¹⁸ Abd b. Hümejd, *el-Muntehab min Musnedi Abdi İbn Humeyd*, (Kahire: y.y., 1408/1988), 76.

⁴¹⁹ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 1/345.

⁴²⁰ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 2/217.

⁴²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/76 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁴²² Nâcî, *Ucâletu'l-İmlâ* (Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1420/1999), 4/648.

⁴²³ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye* (b.y.: y.y., ts.), 13/650.

⁴²⁴ Elbânî, *Zayıfu et-Terğîb ve't-Terhîb* (Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1421), 2/313.

⁴²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 193.

⁴²⁶ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1422.

⁴²⁷ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 6/275.

⁴²⁸ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf* (Beyrut: y.y., 1388/1968), 2/437.

Elbânî'ye göre bu rivayetimiz zayıftır. Taberânî rivayetinin senedi ise üç illetle zayıftır: birinci ve ikincisi, Asım b. Alî ve onun hocası Kays b. er-Rebî'nin zayıf olmaları. Üçüncüsü ise Habîb b. Ebî Sâbit'in "an" şeklinde rivayet etmesi, yani bu şekilde tedlis yapmasıdır.⁴²⁹

Yine hadisi Beyhakî, Nasr b. Hammâd kanalıyla tahrir etmiştir.⁴³⁰ Ancak Nasr b. Hammâd'la ilgili Zehebî şu değerlendirmeleri nakletmiştir:⁴³¹ "Nesâî ve diğerleri: "Sika değildir", Buhârî: "Tekellemû fih", Abdullah b. Ahmed (ö. 290/903), İbn Ma'in'den naklen "Kezzâb" ve Sâlih Cezera (ö. 293/906) ise: Hadisi yazılmaz" diye cerhte bulunmaları sebebiyle bu senedimiz Elbânî'ye göre çok zayıftır".⁴³²

Bu hadisin diğer bir mutaabatı ise Mes'ûdî'nin naklidir. Bu rivayeti İbn Ebî'd-Dünya⁴³³ ve Hâkim⁴³⁴ eserinde nakletmiş ve "bu hadis, Müslim'in şartlarına uygundur" demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.⁴³⁵ İbn Hibbân Mes'ûdî hakkında "rivayetlerinde ihtilat olmuş, ayırt edememiş ve bu nedenle terk edilmesi gerekir" ifadesini aktarmıştır.⁴³⁶ Elbânî: "Mes'ûdî'nin rivayetleri, Müslim'in şartlarına uygun değildir. Buhârî ise sadece muallak olarak onu rivayet etmiştir ve o ravi ihtilat sebebiyle zayıf kabul edilmiştir" demiştir.⁴³⁷ Dolayısıyla hadisimiz zayıftır.

46. Hadis

"الحمد شكر كل نعمة".

"Hamd: her nimete şükretmektir".⁴³⁸

Rivayetimiz benzer anlamla Süyûtî'nin *Durru'l-Mensûr*" ve Yahya eş-Şecerî'nin *Tertîb'inde* geçmektedir.⁴³⁹ Senette yer alan Ebû'l-Fadl Muhammed b. Abdillâh eş-Şeybânî hakkında, İbn Hacer, Hatîb'in Rafizîler adına hadis uydurduğunu aktarmış, Ezherî'nin ise onu "Deccâl, kezzâb" olarak cerh ettiklerini aktarmıştır.⁴⁴⁰ Dolayısıyla bu ravinin çok ciddi şekilde cerh edilmiş olmasından dolayı hadisin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

⁴²⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/93.

⁴³⁰ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 6/275.

⁴³¹ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/250.

⁴³² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/93.

⁴³³ İbn Ebü'd-Dünyâ, *eş-Şabr ve's-Şevâbu 'aleyh*, (Beyrut: y.y., 1418/1997), 82.

⁴³⁴ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/681.

⁴³⁵ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/681.

⁴³⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddişîn*, (Riyad: Dâru's-Şemî'î, 1420/2000), 2/12.

⁴³⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/94.

⁴³⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 193.

⁴³⁹ Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* (Beyrut: y.y., ts.), 1/32; Yahya eş-Şecerî, *Tertîbu'l-Emâli'l-Hamîsiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/55.

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1423/2002, 7/253.

2.2.16. Dua

47. Hadis

"الدُّعَاءُ مُخَّ الْعِبَادَةِ".

"*Dua ibadetin özüdür*".⁴⁴¹

Tirmizî ve Taberânî bu rivayeti, eserlerinde tahrir etmişlerdir.⁴⁴² Tirmizî, bu hadisin bu vecihten garib olduğunu, yalnızca İbn Lehî'a'nın rivayetiyle bilindiğini belirtmiştir.⁴⁴³ Şu'ayb el-Arnaût, hadisin senedinin isnadda yer alan İbn Lehî'a yani Abdullah el-Kâdî el-Mısrî'nin zayıf hafızaya sahip olması sebebiyle zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁴ İrâkî de, bu rivayette İbn Lehî'a'nın teferrüd ettiğini ve onun hafızasının zayıf olması sebebiyle rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁵ Elbânî⁴⁴⁶ ve Şelâhî⁴⁴⁷ de aynı sebeple bu rivayeti zayıf kabul etmişlerdir. Nebîl b. Mansûr da rivayete zayıf demiştir.⁴⁴⁸ Hadisimiz zayıftır.

48. Hadis

"أَفْضَلُ الدُّعَاءِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ"⁴⁴⁹.

"*Duanın en faziletlisi elhamdülillah'tır*".⁴⁵⁰

49. Hadis

"مَنْ سَعَلَ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتْهُ أَفْضَلَ مَا أَعْطِيَ السَّائِلُونَ".

"*Beni zikretmek bir kimseyi Benden bir şey istemekten alıkoysa, ona Benden isteyene verdiğimden daha güzelini veririm*".⁴⁵¹

Rivayeti Bezzâr, Taberânî, İbn Şâhîn (ö. 385/996) ve Beyhakî Safvân b. Ebî es-Sehbâi et-Teymî kanalıyla Ömer'den rivayet etmişlerdir.⁴⁵² İsnaddaki Safvân b. Ebî es-Sehbâi et-Teymî hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte, muhakkikler onu makbul bir ravi olarak kabul etmiş ve bu rivayetin senedi için "bir be's yoktur" ifadesini kullanmışlardır.⁴⁵³

Bununla birlikte İbn Hibban, Safvân b. Ebî es-Sehbâi et-Teymî'nin biyografisinde bu rivayeti aktarmış ve onu mevzû olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Safvân b. Ebî es-Sehbâi et-

⁴⁴¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 195.

⁴⁴² Tirmizî, *Da'vât*, 2; Taberânî, *ed-Du'â*, (Beyrut: y.y., 1413), 24.

⁴⁴³ Tirmizî, *Da'vât*, 2.

⁴⁴⁴ Tirmizî, *Da'vât*, 2 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁴⁴⁵ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 360.

⁴⁴⁶ Elbânî, *Zayıfu et-Tergîb ve't-Terhib*, 1/505.

⁴⁴⁷ Şelâhî, *et-Tibyân fî tahrîci ve tevbîbi ehâdisi bulûğu'l-merâm* (Dâru Risâletu 'İlmiyye, 1433), 11/379.

⁴⁴⁸ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 4/3108.

⁴⁴⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 195.

⁴⁵⁰ Mükerrer rivayet. Krş. No:43. Hadise.

⁴⁵¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 196.

⁴⁵² Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, (Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 1/247; Taberânî, *ed-Du'â*, (Beyrut: y.y., 1413), 519; İbn Şâhîn, *et-Tergîb fî Fedâ'ili'l-A'mâl ve Sevâbu Zâlik*, (Beyrut: y.y., 1424/2004), 56;

Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/95.

⁴⁵³ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/95.

Teymî hakkında “münkeru’l-hadis, güvenilir ravilerden aslı olmayan rivayetleri aktarmaktadır. Fakat yalnızca güvenilir ravilerin rivayetlerine mutabık olduğu durumlarda ihticac edilebilir” demiştir.⁴⁵⁴ Ancak İbn Hibbân daha sonra Safvân’ı *Sikât* adlı eserinde güvenilir raviler arasında da zikretmiştir.⁴⁵⁵ Buna ilaveten, Moğultay b. Kılıç, bu ravinin İbn Ma’in, İbn Şâhîn ve İbn Halfûn tarafından güvenilir kabul edildiğine de işaret etmiştir.⁴⁵⁶

İbnü’l-Cevzî, bu hadisi *Mevzu’ât* adlı eserinde mevzû olarak değerlendirmiştir.⁴⁵⁷ Süyûtî şu değerlendirmede bulunmuştur: “İbn Hacer şöyle demiş: “Bu, hasen bir hadistir. Buhârî, bu rivayeti *Halku’l-Ef’âli’l-ibâd* adlı eserinde rivayet etmiştir. Oysa İbn Hibbân bu ravi hakkındaki değerlendirmesinde ısrarcı olmamış, çünkü onu daha sonra onu *Sikât*’ında almıştır. Bununla birlikte Safvân b. Ebî es-Sehbâi et-Teymî’yi, İbn Ma’in, İbn Şâhîn ve İbn Halfûn (ö. 636/1239) sika kabul etmişlerdir. Ayrıca hadisin şahidi de bulunmaktadır.”⁴⁵⁸ Fetteî de aynısını nakletmiştir.⁴⁵⁹

Bu rivayetin Câbir’den gelen şâhidi, Kudâî, Beyhakî, Teymî tarafından tahrir edilmiştir.⁴⁶⁰ Ancak senette geçen Dahhâk b. Hümre hakkında Moğultay b. Kılıç şu değerlendirmeleri vermiştir: “İbn Zencûyeh (ö. 251/865) ve İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) ona sika demişlerdir, Nesâî: “leyse bi sika”, İbnü’l-Cârûd, “leyse bi şey” ve Ebû’l-Arab, Ukaylî, İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082’den sonra) onu zayıf olarak değerlendirmişlerdir, İbn Adî, onun hadislerinin “hasen ve garîb” olduğunu söylemiş ancak başka bir yerde onu metrûk olarak nitelendirmiştir. Dârekutnî ise bazı rivayetlerinin dikkate alınabileceğini ama başka bir yerde güçlü olmadığını belirtmiştir.”⁴⁶¹

Ebû Sa’îd’den gelen şahidi, Tirmizî tarafından nakledilmiştir.⁴⁶² Tirmizî: “hasen garîb” demiştir,⁴⁶³ muhakkik Şu’ayb el-Arnaût ise rivayeti hasen li gayrihi, ama bu senedi ise Atıyye b. Sa’d el-Avfî nedeniyle zayıf olarak değerlendirmiştir.⁴⁶⁴

Hüzeyfe’den gelen şahidi ise Ebû Nu’aym tarafından aktarılmıştır.⁴⁶⁵ Fakat senetteki geçen Abdurrahman b. Vâkid hakkında Zehebî, İbn Adî’nin onun hakkında hadis çalardı dediğini nakletmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁵⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*, (Riyad: Dâru’s-Şemî’î, 1420/2000), 1/476.

⁴⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifü’l-‘Osmâniyye, 1393/1973), 8/321.

⁴⁵⁶ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fi Esmâ’r-Ricâl*, (b.y.: el-Fârûku’l-Hadîse, 1422/2001), 4/142.

⁴⁵⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medine: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1966-1968), 3/165-166.

⁴⁵⁸ Süyûtî, *el-Le’âli’l-Mesnû’atu fi’l-Ehâdisi’l-Mevzûât* (Beyrut: Dâru Kutubu’l-İlmiyye, 1417/1996.), 2/288.

⁴⁵⁹ Fetteî, *Tezkiratu’l-Mevzûât*, 1343, 54.

⁴⁶⁰ Kudâî, *Musnedu’s-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1407/1986), 1/340; Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 2/95; Teymî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1414/1993), 2/168.

⁴⁶¹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fi Esmâ’r-Ricâl*, (b.y.: el-Fârûku’l-Hadîse, 1422/2001), 4/152.

⁴⁶² Tirmizî, *Fedâilu’l-Kurân*, 26.

⁴⁶³ Tirmizî, *Fedâilu’l-Kurân*, 26.

⁴⁶⁴ Tirmizî, *Fedâilu’l-Kurân*, 26 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

Elbânî rivayetin tüm şahitleriyle birlikte zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁷ Nebîl b. Mansûr da rivayetleri şahitleriyle birlikte zayıf demiştir.⁴⁶⁸ Sonuç olarak hadisimiz şahitleriyle birlikte zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

50. Hadis

"إِنَّ الْعَبْدَ يَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى، وَهُوَ يُجِبُّهُ فَيَقُولُ: يَا جَبْرِيلُ، أَمْرٌ حَاجَةٌ عَبْدِي فَإِنِّي أُجِبُّ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ وَ إِنْ الْعَبْدَ يَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى وَ هُوَ يُجِبُّهُ فَيَقُولُ: يَا جَبْرِيلُ اقْضِ حَاجَةَ عَبْدِي فَإِنِّي أُكْرَهُ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ".

"Allah'ın sevdiği bir kulu Allah'a yalvarır, bunun üzerine Allah der ki: "Ey Cibril, bu kulumun ihtiyacını geciktir, çünkü ben onun sesini işitmeyi seviyorum"; Allah'ın sevmediği kul da Allah'a yalvarır, bunun üzerine Allah der ki: "Ey Cibril, bu kulumun ihtiyacını gider, çünkü ben onun sesini işitmekten nefret ediyorum"."⁴⁶⁹

Taberânî *el-Mu'cemu'l-Evsat* ve *ed-Dua* adlı eserlerinde Câbir'den nakletmiştir.⁴⁷⁰ Taberânî, bu hadisi Muhammed b. el-Münkedir'den yalnızca İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve'nin rivayet ettiğini ve Süveyd b. Abdülazîz'in bu nakilde tek kaldığını (teferrüd ettiğini) belirtmiştir.⁴⁷¹

Zehebî, Süveyd b. Abdülazîz hakkında İbn Ma'in'in "leyse hadisuhu bi şey", Ahmed b. Hanbel ve başkalarının: "zayıf" dediklerini, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in ona "metrûk" dediğini, Buhârî'nin "bazı hadislerinde hataları vardır" diye cerh ettiklerini kaydetmiştir.⁴⁷²

Ancak Elbânî, Süveyd'in bu rivayette teferrüd etmediğini, Yahyâ b. Hamza'nın da İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve'den aynı rivayeti aktardığını ve söz konusu rivayetin İbn Asâkir (ö. 571/1176) tarafından *Târîhu Dimaşk*'ta nakledildiğini belirtmiş ve neticesinde rivayeti "çok zayıf" olarak değerlendirmiştir.⁴⁷³ Mizzî, İshâk b. Abdullah Ebî Ferve hakkında şu değerlendirmeleri aktarmıştır: "Buhârî onun için "onun rivayetlerini terk ettiler" demiştir".⁴⁷⁴ Dolayısıyla, rivayetimizin senedinde yer alan Süveyd b. Abdülazîz ve tüm rivayetlerin senedinde bulunan İshâk b. Abdullah Ebî Ferve'nin şiddetli şekilde cerh edilmiş olmaları ve Elbânî'nin

⁴⁶⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 7/313.

⁴⁶⁶ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâi*, (b.y.: y.y., ts.), 2/389.

⁴⁶⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 10/745.

⁴⁶⁸ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahricu Ehâdisil Fethi'l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1426), 9/6743.

⁴⁶⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 196.

⁴⁷⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 8/216; a.mlf, *ed-Du'â*, (Beyrut: y.y., 1413), 45.

⁴⁷¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 8/216.

⁴⁷² Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/252.

⁴⁷³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 5/332; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 8/244; Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis* (b.y.: y.y., ts.), 7/386, 390; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İkudsî, 1414/1994), 10/151; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 8/216.

⁴⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 2/450.

“çok zayıf” hükmünü vermesini dikkate alındığında, bu hadisin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

51. Hadis

"لقد لفتك الله تعالى الأسماء الحسنى التي إذا دعي بها أجاب، وإذا سئل بها أعطى".

“Yüce Allah size *Esma'ul-Hüsna* 'yı öğretmiştir, eğer onlarla dua edilirse ona icabet eder ve onlarla bir şey istenilirse de, onu verir”.⁴⁷⁵

Bu rivayeti Abdüllatîf el-Hümeym, *el-Mevsû'atu'l-Hadîsiyye* adlı eserinde nakletmiş ve rivayetin Kuşeyrî'nin *er-Risâle* adlı eserinde geçtiğine ve Elbânî'nin bu hadisi mevzû olarak değerlendirdiğine işaret etmiştir.⁴⁷⁶ Rivayet hakkında başka bir bilgiye ulaşılamadığından, Elbânî'nin değerlendirmesine dayanılarak hadisin mevzû olduğuna hükmetmek isabetli görünmektedir.

2.2.17. Yaşlılara Saygı ve Hürmet Gösterme ve Onlara Muhalefetten Kaçınma

52. Hadis

"ما أكرم شاب شيوخاً لسنه إلا قَيَّضَ اللهُ له من يُكرمه عندَ كبر سنه".

“Bir genç, bir ihtiyara yaşlı olmasından dolayı ikramda bulunursa; Allah da ona yaşlandığı zaman kendisine ikramda bulunacak birisini verir”.⁴⁷⁷

Rivayeti Tirmizî,⁴⁷⁸ Taberânî,⁴⁷⁹ Kudâî⁴⁸⁰ ve Beyhâkî⁴⁸¹ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî, bu rivayetin garip olduğunu söylemiştir. Çünkü bu hadisi sadece Yezîd b. Beyân'ın hocasından (yani Ebu'r-Rehhal'dan) rivayet ettiğini biliyoruz demiştir.⁴⁸² Muhakkik Şu'ayb el-Arnaût, Yezîd b. Beyân sebebiyle bu senedi zayıf olarak değerlendirmiştir.⁴⁸³ Yezîd b. Beyân hakkında Zehebî'nin *Mîzânu'l-İ'tidâl* adlı eserinde şu bilgiler yer almaktadır: “Buhârî “fihi nazar”, Dârekutnî “zayıf”, demişlerdir. Ayrıca, İbn Adî Yezîd b. Beyân'ın bu rivayetine münker demiştir”.⁴⁸⁴

⁴⁷⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 198.

⁴⁷⁶ Abdüllatîf el-Hümeym, *El-Mevsû'atu'l-hadîsiyye* (Irak: Divânu'l-Vakfî es-Sunnî, 1437), 21/76.

⁴⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 279.

⁴⁷⁸ Tirmizî, el-Birr ve es-Sıla, 74.

⁴⁷⁹ Taberânî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, (Beyrut: y.y., 1409/1989), 1/367; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 6/94.

⁴⁸⁰ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, 2/20.

⁴⁸¹ Beyhâkî, *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 13/361.

⁴⁸² Tirmizî, el-Birr ve es-Sıla, 74.

⁴⁸³ Tirmizî, el-Birr ve es-Sıla, 74 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁴⁸⁴ Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/420.

Sehâvî şöyle demiştir: “Yezîd b. Beyân ve onun hocası olan Ebu’r-Rehhal da onun gibi zayıftır”.⁴⁸⁵ Fetteî ise, Ebû Hâtîm’in, Ebu’r-Rehâl hakkında “güçlü değildir, hadisleri münkerdir”, Buhârî’nin “fihi acâyıp” dediklerini aktarmış ve Fetteî’nin kendisi de bu rivayetin senedinde iki zayıf ravi bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁶

Elbânî de rivayete münker demiştir.⁴⁸⁷ Dolayısıyla, rivayetimizin senedinde yer alan Yezîd b. Beyân ve onun hocası Ebu’r-Rehâl’ın şiddetli şekilde cerh edilmiş olmaları, ayrıca İbn Adî ile Elbânî’nin ise “münker” hükmünü vermeleri dikkate alındığında, bu hadisin münker olduğu anlaşılmaktadır.

Sûfilerin ahlâkına dair ele alınan 42 hadisin değerlendirilmesi sonucunda; 9 rivayetin sahih, 1’sinin sahih li-gayrihi, 5’inin hasen, 1’inin hasen li gayrihi, 11’inin zayıf, 5’inin çok zayıf, 7’sinin mevzû ve 1’inin münker olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 1 rivayetin kaynağı belirlenemediğinden sıhhat açısından değerlendirilememiş, 1 rivayetin ise mükerrer olduğu görülmüştür. Bu tespitlerin ardından, şimdi de *Hadâiku’l-Hakâik*’te yer alan Sûfilerin amel ve hasletlerine dair rivayetlerin incelenmesine geçilecektir.

2.3. Sûfilerin Amel ve Hasletleri ile İlgili Rivayetler

2.3.1. Tevbe

53. Hadis

"أن رجلا جاء إلى النبي صلى الله و السلام فقال له: إني أتصدق بالصدقة فألتمس بها وجه الله و أحب أن يقال في خير".⁴⁸⁸

“Bir insan Peygamberimizin yanına gelerek şöyle dedi: “Ben sadaka veriyorum ve bununla Allah’ın rızasını kazanmayı umuyorum; fakat insanların arasında bunun hayırlı bir iş olarak anılmasını da istiyorum”.

Bu rivayeti incelediğimiz hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Ama Ebû Leys es-Semerkandî’nin (ö. 373/983) *Tenbîhu’l-Gâfilîn* adlı eserinde aynı şekilde yer almaktadır.⁴⁸⁹

54. Hadis

"حسنات الأبرار سيئات المقربين".

“İyi insanların (ebrâr) iyilikleri mukarrabûnun kötülükleridir”.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Sehâvî, *el-Makâsidu’l-Hasene fi Beyâni Kesîrin min el-Ehâdisi’l-Muştehire alâ’l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 1/572.

⁴⁸⁶ Fetteî, *Tezkiratü’l-Mevzûât* (b.y.: y.y., 1343), 123.

⁴⁸⁷ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 1/474.

⁴⁸⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 26.

⁴⁸⁹ Ebû Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu’l-Gâfilîn bi-Ehâdisi Seyyidi’l-Enbiyâ’i ve’l-Murselîn*, (Dımaşk; Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1421/2000), 25.

⁴⁹⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 29.

İbn Teymiyye rivayet hakkında şöyle demiştir: “Bu rivayet bazı insanların sözüdür, Peygamberimizin sözünden değildir”.⁴⁹¹ Sehâvî de eserinde bu rivayet Ebû Sa’îd el-Harrâz’a ait demiştir.⁴⁹² Elbânî ise, bu rivayete “Batıl, aslı yoktur” kaydını düşmüştür.⁴⁹³ Dolayısıyla, bu durumda hadisin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

Aclûnî: “Mukarrabûn, kendi arzu ve iradelerinden vazgeçen, sadece Rablerinin haklarını yerine getirmek için kulluk yapan ve O’nun rızasını gözetenlerdir, Ebrârlar ise kendi arzu ve iradeleri, iyi ameller işleyip ve yakın makamlarında sabrederek, mücadelelerinin karşılığında derecelerinin yükseltilmesini bekleyenlerdir” demiştir.⁴⁹⁴

55. Hadis

"إذا أحب الله عبدا لم يضره ذنب".

“Allah bir kulu severse, ona günah zarar vermez”.⁴⁹⁵

Deylemî Enes’ten rivayet etmiştir.⁴⁹⁶ Bu rivayet aralarındaki benzerlik sebebiyle bir sonraki hadisle birlikte değerlendirilecektir.⁴⁹⁷

56. Hadis

"التائبُ من الذنب كمن لا ذنب له".

“Günahtan tövbe eden günah işlememiş gibidir”.⁴⁹⁸

Aclûnî’ye göre bu rivayeti, İbn Mâce, Taberânî ve Beyhakî Abdullah b. Mes’ûd tarikiyle merfû olarak rivayet etmişlerdir.⁴⁹⁹ İbn Mâce’nin *Sünen*’in muhakkiki Şu’ayb el-Arnaût: “Bu hadis şahitleriyle muhtemelen hasen olduğu söylemiştir. Ama bu senedin ravileri sikadır. Ebû Ubeyde babası İbn Mes’ûd’dan hadis işitmemiştir” demiş ve İbn Hâcer ile Sehâvî’nin rivayetin şahitleriyle hasendir dediğine de işaret etmiştir.⁵⁰⁰

İbn Hâcer: “Ebû Ubeyde babasından hadis rivayet etmiştir, fakat ondan hadis işitmemiştir” demiştir.⁵⁰¹

⁴⁹¹ İbn Teymiyye, *Ehâdisu’l-Kıssâs*, (Beyrut: y.y., 1408/1998), 84.

⁴⁹² Sehâvî, *el-Makâsidu’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdisi’l-Muştehire alâ’l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 305.

⁴⁹³ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdis ’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme* (Riyad: Mektebetu’l-Ma’ârif, 1431), 1/216.

⁴⁹⁴ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu’l-Asriyye, 1420/2000), 1/411.

⁴⁹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 29.

⁴⁹⁶ Deylemî, *el-Firdevs bi’Me’sûri’l-Hitâb*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1986), 2/77.

⁴⁹⁷ Krş. No.56 hadis. Bu rivayet Deylemî’nin Enes’ten rivayet ettiği hadisin ikinci kısmı olmasıyla mükerrer olarak belirtilmiştir ve No: 56 hadisle birlikte değerlendirilmiştir.

⁴⁹⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 29.

⁴⁹⁹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 1420/2000, 1/339.

⁵⁰⁰ İbn Mâce, *Zühhd*, 30 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

⁵⁰¹ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 5/75.

Aclûnî, “Rivayetimizin şahitleri ise “1. İbn Ebü’-d-Dünyâ, İbn Abbâs’tan;⁵⁰² 2. Taberânî⁵⁰³ ve Ebû Nu’aym⁵⁰⁴ senedi zayıf olmakla birlikte Ebû Sa’îd el-Ensârî’den merfû olarak şu ifade ile: “Pişmanlık tövbedir. Günahından tövbe eden kimse sanki hiç günah işlememiş gibidir; 3. Beyhakî Ebû Utbe el-Hevlânî’den;⁵⁰⁵ 4. Deylemî Enes b. Mâlik’ten: “Allah bir kulu severse, ona günah zarar vermez” ziyadesiyle⁵⁰⁶ eserine almıştır.⁵⁰⁷ Son rivayetin sadece Deylemî’nin eserinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu rivayet, Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*’sinde de bulunmaktadır.⁵⁰⁸

Elbânî, bu rivayeti şahitleri sebebiyle hasen kabul etmiştir.⁵⁰⁹ Dolayısıyla, rivayet, şahitleri ve âlimlerin değerlendirmeleri dikkate alındığında hasen derecesinde olduğu anlaşılmaktadır.

57. Hadis

"ما من شيء أحب إلى الله من شاب تائب".

“Allah’a, tövbe eden gençten daha sevimli olan kimse yoktur⁵¹⁰”.

Bu rivayet aynı lafızlarla İbn Hâcer’in *Zehrü’l-Firdevs*’inde şöyle geçmektedir.⁵¹¹ Muhakkikleri denedeki Ahmed b. Muhammed b. Gâlib’in zayıf olmasıyla birlikte onun ve Enes’in arasındaki inkıta sebebiyle rivayeti çok zayıf olarak değerlendirmişlerdir.⁵¹²

Ahmed b. Muhammed b. Gâlib hakkında Ebû Nu’aym, “Sika ravilerden mevzû ve zayıf hadisler rivayet eder” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵¹³ Zehebî’ye göre kezzâbtır.⁵¹⁴

Rivayeti aynı lafızlarla Süyûtî’ye göre Yahya eş-Şecerî (ö. 499/1105) *Tertîb*’inde⁵¹⁵ ve İbn Asâkir (ö. 571/1176) *Tevbe*’sinde⁵¹⁶ Gassân b. Ubeyd o da Ebû Âtika Tarîf b. Süleyman’dan o da Enes’ten nakletmişlerdir.⁵¹⁷

Fakat İbn Adî, Ebû Âtika Tarîf hakkında şöyle demiştir: “Onun Enes’ten rivayet ettiği rivayetlerin çoğuna, sika ravilerden hiç kimse itibar etmemiştir”.⁵¹⁸ Yine onun hocası Gassân b.

⁵⁰² İbn Ebü’-d-Dünyâ, *Kitâbu’t-Tevbe*, (Mısır: y.y., ts.), 86.

⁵⁰³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 22/306.

⁵⁰⁴ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ* (Beirut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî; Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşri; Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1394/1974), 10/398.

⁵⁰⁵ Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, (Beirut: y.y., 1424/2003), 10/259.

⁵⁰⁶ Deylemî, *el-Firdevs bi’Me’sûri’l-Hitâb*, (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1986), 2/77.

⁵⁰⁷ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu’l-Asriyye, 1420/2000), 1/340.

⁵⁰⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletu’l-Kuşeyriyye*, 1/208.

⁵⁰⁹ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu’l-Münîr fî tertîbi ehâdisi sahihi’l-câmi’i es-sagir* (Muessesetu’r-Reyyân, 1430), 2/1164.

⁵¹⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 30.

⁵¹¹ İbn Hacer, *Zehrü’l-Firdevs*, 6/84.

⁵¹² Bk. İbn Hacer, *Zehrü’l-Firdevs*, 6/84.

⁵¹³ Ebû Nu’aym, *ed-Du’afâ*, (b.y.: y.y., 1405/1984), 1/65.

⁵¹⁴ Zehebî, *Mizânu’l-İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 1382/1963, 3/337.

⁵¹⁵ Yahya eş-Şecerî, *Tertîbu’l-Emâli’l-Hamîsiyye*, (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001), 1/263.

⁵¹⁶ İbn Asâkir, *et-Tevbe*, (b.y.: y.y., 1422/2001), 1/47.

⁵¹⁷ Süyûtî, *Cem’u’l-cevâmi’* (Kahire: El-Ezherü’ş-Şerif, 1426), 19/180.

Ubeyd hakkında ise, “Bu rivayet, Gassân b. Ubeyd tarafından nakledilmiştir, ancak mahfûz değildir” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵¹⁹ Elbânî de rivayeti aynı ravilerden dolayı zayıf olarak değerlendirmiştir.⁵²⁰ Dolayısıyla rivayetimizdeki bu ravilerin cerh edilmiş olmalarından ve Elbânî’nin değerlendirmesi kanaate alındığında rivayetin çok zayıf (şedîdü’z-za’f) olduğu anlaşılmaktadır.

58. Hadis

"النَّدَمُ تَوْبَةٌ".

“Nedamet tövbedir”.⁵²¹

Hadisi aynı kelimelerle Ahmed b. Hanbel *Müsned*⁵²² ve İbn Mâce *Sünen*’inde⁵²³ Abdullah b. Mes’ûd tarikiyle rivayet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şu’ayb el-Arnaût hadis sahihtir ve isnadı güçlüdür demiştir.⁵²⁴ Elbânî de aynısı söylemiştir.⁵²⁵ Nebîl b. Mansûr de hadisi sahih olarak görmüştür.⁵²⁶ Dolayısıyla hadisimizin sahih olduğu görülmektedir.

59. Hadis

"الحج عرفة".

“Hac Arafattır”.⁵²⁷

Hadisi, Ahmed b. Hanbel,⁵²⁸ Dârimî,⁵²⁹ Ebû Dâvûd,⁵³⁰ İbn Mâce,⁵³¹ Tirmizî,⁵³² Nesâî⁵³³ ve İbn Hibbân⁵³⁴ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî “bu hadis hasen sahihtir” demiştir.⁵³⁵ İbn Mâce’nin *Sünen*’in muhakkiki Şu’ayb el-Arnaût, bu rivayeti sahih olarak değerlendirmiştir.⁵³⁶

Şelâhî, eserinde rivayetin farklı tariklerin aktarmış ve Hâkim’in, Nevevî’nin (ö. 676/1277), Zehebî’nin, Elbânî’nin rivayete sahih dediklerine işaret etmiştir.⁵³⁷ Nebîl b. Mansûr

⁵¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du’afâ’i’r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1418/1997), 5/190.

⁵¹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du’afâ’i’r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1418/1997), 7/116.

⁵²⁰ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 11/716.

⁵²¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 30.

⁵²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/113, 115.

⁵²³ İbn Mâce, *Zühd*, 30.

⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/113 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

⁵²⁵ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu’l-Münîr fi tertîbi ehâdisi sahihi’l-câmi’i es-sagîr* (Muessesetu’r-Reyyân, 1430), 2/1172.

⁵²⁶ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu’s-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi’l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu’r-Reyyân, 1426), 8/5602.

⁵²⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 30.

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/64.

⁵²⁹ Dârimî, *Menâsik*, 551.

⁵³⁰ Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 68.

⁵³¹ İbn Mâce, *Menâsik*, 57.

⁵³² Tirmizî, *Hac*, 57.

⁵³³ Nesâî, *Menâsik*, 203.

⁵³⁴ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 4/405.

⁵³⁵ Tirmizî, *Hac*, 57.

⁵³⁶ İbn Mâce, *Menâsik*, 57 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

da rivayetin sahih olduğunu söylemiştir.⁵³⁸ Son olarak belirtilen alimlerin değerlendirmelerini dikkate alındığında hadisimizin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.2. Fakirlik (Az imkân ile yetinme)

60. Hadis

"يدخل الفقراء الجنة قبل الأغنياء بخمسمائة عام وفي رواية بأربعين سنة".

"Fakirler, zenginlerden beş yüz yıl önce cennete girecekler, (başka bir rivayette) kırk yıl (önce)".⁵³⁹

Rivayet, بأربعين سنة kelimeleriyle İbn Kesîr'in eserinde geçmektedir.⁵⁴⁰ Ancak بخمسمائة عام lafzı ile Tirmizî, İbn Mâce⁵⁴¹ ve Ebû Nu'aym⁵⁴² eserlerinde geçmektedir.⁵⁴³ Tirmizî bu hadis için hasen sahih ifadesini kullanmıştır.⁵⁴⁴ Hadisi, Ahmed b. Hanbel⁵⁴⁵ de tahrir etmiş, onun zikrettiği senede Şu'ayb el-Arnaût, Buhârî'nin şartına göre sahih demiştir.⁵⁴⁶ Nebîl b. Mansûr hadise şahitleriyle sahih hükmünü vermiştir.⁵⁴⁷ Elbânî de şahitleriyle sahih olarak değerlendirmiştir. Son olarak hadisimizin şahitleriyle sahih olduğu anlaşılmaktadır.

61. Hadis

"أَبْسَ الْمَسْكِينُ الطَّوَّافُ الَّذِي تَرُدُّهُ وَاللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ بَلْ هُوَ الَّذِي لَا يَجِدُ مَا يُغْنِيهِ وَيَسْتَحْيَ مِنْ اللَّهِ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ لَا يُفْطِنُ لَهُ فَيَتَصَدَّقَ عَلَيْهِ".

"Gerçek miskin, bir iki lokma veya bir iki avuç hurma ile geri çevrilen değildir; Bilakis asıl miskin, kendisini geçindirecek bir şey bulamayan ve insanlardan istemekten Allah'tan utanan ve durumun bilinmediğinden kendisine sadaka verilmeyendir".⁵⁴⁸

Hadisi, Mâlik,⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel,⁵⁵⁰ Dârimî,⁵⁵¹ Buhârî,⁵⁵² Müslim,⁵⁵³ Ebû Dâvûd⁵⁵⁴ ve Nesâî⁵⁵⁵ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Sahihayn'da yer alması sebebiyle rivayet, Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahihtir.

⁵³⁷ Şelâhî, *et-Tibyân fî tahrîci ve tebvîbi ehâdisi bulûğu'l-merâm* (Dâru Risâletu İlmiyye, 1433), 8/323.

⁵³⁸ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 4/2914.

⁵³⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 65.

⁵⁴⁰ İbn Kesîr, *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Sunen el-Hâdi li-Akvami Sunen*, (Beirut: Dâru Hadar li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1419/1998), 9/376.

⁵⁴¹ İbn Mâce, *Zühd*, 6.

⁵⁴² Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 7/91, 8/306.

⁵⁴³ Tirmizî, *Zühd*, 37.

⁵⁴⁴ Tirmizî, *Zühd*, 37.

⁵⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/383.

⁵⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/383 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁵⁴⁷ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 9/2293.

⁵⁴⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 66.

⁵⁴⁹ Mâlik, *Sıfatu'n-Nebi*, 7 (5).

⁵⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/295.

⁵⁵¹ Dârimî, *Zekât*, 404.

⁵⁵² Buhârî, *Zekât*, 52.

62. Hadis

"مفتاح الجنة: حب المساكين والفقراء الصبر، هم جلساء الله يوم القيامة".

"Cennetin anahtarı, miskin ve sabırlı fakirleri sevmektir. Onlar kıyamet günü Allah'ın huzurunda oturanlardır".⁵⁵⁶

Rivayet, aynı anlam, benzer kelimeler ve هم جلساء الله يوم القيامة zikretmeksizin İbnü'l-Fâhir'in *Mûcibâtu'l-Cennet* isimli eserinde rivayet edilmiştir.⁵⁵⁷

İbn Adî bu rivayeti, Muttarif'in biyografisinde zikretmiş ve şu değerlendirmede bulunmuştur: "Muttarif, künyesi Ebû Mus'ab Medîni'dir. O, İbn Ebî Zi'b, Ebû Mevdûd, Abdullah b. Ömer, Mâlik ve başkalarından münker hadisler rivayet eder."⁵⁵⁸

Zehebî de rivayeti aynı şekilde Mutarrif'in biyografisinde zikretmiş ve şöyle demiştir: "Bunlar uydurma sözlendir. Mutarrif'in bunları rivayet etmesi düşünülemez. Asıl problem Ahmed b. Dâvûd'dadır. Bu durum, İbn Adî'ye nasıl gizli kalmış olabilir? Dârekutnî onu (Ahmed b. Dâvûd'u) yalancı saymıştır".⁵⁵⁹

Senedde geçen Ahmed b. Dâvûd hakkında İbn Hibbân "hadis uydurur" demiş ve örnek olarak bu rivayeti nakletmiştir,⁵⁶⁰ Dârekutnî,⁵⁶¹ Zehebî⁵⁶² ve İbn Hacer⁵⁶³ de bu görüşe katılıp ve onun bu hadisini mevzû olarak değerlendirmişlerdir. Elbânî, İbnü'l-Cevzî'nin, Dârekutnî'ye isnaden aktardığı şu ifadeye yer vermiştir: "Bu hadisi Ömer b. Râşid el-Cârî (el-Hârisî) uydurmuş, Ahmed b. Dâvûd ise onu ondan alıp Ebû Mus'ab'a isnat ederek rivayet etmiştir." Elbânî de bu nakle dayanarak rivayetin mevzû olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴ Dolayısıyla bu alimlerin kanaati dikkate alındığında rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

63. Hadis

"اللهم توفني إلبك فقيرا و لا تتوفني إلبك غنيا واحشرنى في زمرة المساكين يوم القيامة".

⁵⁵³ Müslim, Zekât, 101 (24).

⁵⁵⁴ Ebû Dâvûd, Zekât, 23.

⁵⁵⁵ Nesâî, Zekât, 76.

⁵⁵⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 66.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Fâhir, *Mûcebâtu'l-Cenne - İbnu'l-Fâhir*, (b.y.: y.y., 1423/2002), 25.

⁵⁵⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 8/112.

⁵⁵⁹ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/125.

⁵⁶⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976), 1/146.

⁵⁶¹ Dârekutnî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (Medine: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1403-1404), 1/253.

⁵⁶² Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/97.

⁵⁶³ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1423/2002, 1/454.

⁵⁶⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 3/581.

“Allah’ım! Beni fakir olarak huzuruna al! Beni zengin olarak huzuruna alma! Kıyamet günü de beni miskinler zümresiyle beraber haşret!”⁵⁶⁵

Aynı lafızla Taberânî ed-Duâ adlı eserinde Hâlid b. Yezîd b. Ebî Mâlik tarikiyle zikretmiştir.⁵⁶⁶

İbn Hacer, Hâlid b. Yezîd hakkında bu bilgileri aktarmıştır: “onun hakkında Ahmed b. Hanbel: “leyse bi-şey”, İbn Ma’in: “Irak’ta toprağa gömülmesi gereken bir kitap var, Şam’da da gömülmesi gereken bir kitap var. Irak’taki: Kelbî’nin Ebû Sâlih’tan o da İbn Abbâs’tan yaptığı tefsir kitabıdır. Şam’daki ise: Hâlid b. Yezîd’in “Diyât” kitabıdır. O, sadece babasına yalan isnad etmekle yetinmemiştir hatta Resulullah’ın sahâbelerine de yalan isnad etmiştir”. Sonra İbn Ebî’l-Havârî dedi ki: “Ben de Hâlid b. Yezîd’den “Diyât” kitabımı işitmiştim, sonra onu İbn Abdûs el-Attâr’a verdim o onu yırtıp insanlara kullanmaları için verdi”. Nesâî: “leyse bi-sika”, Dârekutnî: “zayıftır”, Ebû Zür’a ed-Dımaşkî ve Ahmed b. Sâlih ve İclî “sika”, İbn Hibbân: “Şamlı fakihlerden biridir, rivayetlerinde doğru sözlüdür; ancak çokça hata yapardı. Hadislerinde münker rivayetler vardır. Babasından tek başına rivayet ettiğinde ona ihticac edilmesini hoş görmüyorum, o ta’dil edilenlere yakındır! Ancak ben onun hakkında Allah’a istihâre ederim” demiştir. Acürri, Ebû Dâvûd’dan: “Zayıf”, bir başka sefer de: “Dımaşk’ta Hâlid b. Yezîd isimli birisi vardı, o metrûkû’l-hadîs’tir” diyerek onu cerh etmişlerdir.⁵⁶⁷

Hâlid b. Yezîd’in öğrencisi Süleyman – İbn Abdürrahman ed-Dımaşkî b. Şerahbîl hakkında ise İbn Hacer bu değerlendirmeleri nakletmiştir: “İbn Ma’in: “leyse bihi be’s” ve “eğer maruf ravilerden rivayet ediyorsa sikadır”, Ebû Hâtim: “sadûk, ancak zayıf ve mechûl ravilerden en çok rivayet eden kişidir ve bana göre, eğer biri ona bir hadis uydurursa, o, bunu anlayamazdı, çünkü o, ayırt edemiyordu”, İbn Hibbân *Sikât* adlı eserinde şöyle dedi: “sika meşhur ravilerden rivayet ettiği hadislerine itibar edilir; ancak mechûl ravilerden yaptığı rivayetlerde münker hadisler bulunur”, Hâkim dedi ki: “Dârekutnî’ye onunla ilgili sordum, “sika” dedi. Ben de: “ama onun rivayet ettiği münker hadisler yok muydu?” dedim. O da dedi ki: “bu hadisleri zayıf kimselerden rivayet etmiştir, ama kendisi ise sikadır”.⁵⁶⁸

Bu hadisimizi benzer anlamla, İbn Mâce tarafından Yezîd b. Sinân kanalıyla Ebû’l-Mübârek’ten o da Atâ’dan tahrir edilmiştir.⁵⁶⁹ Ancak, bu rivayetlerde son cümle yer almamaktadır. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaût şöyle demiştir: “senedi zayıftır, Yezîd b. Sinân – Ebû

⁵⁶⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 66.

⁵⁶⁶ Taberânî, *ed-Duâ*, (Beyrut: y.y., 1413), 422.

⁵⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 3/128.

⁵⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/208.

⁵⁶⁹ İbn Mâce, *Zühd*, 7.

Ferva – zayıftır ve Ebû'l-Mübârek mechûldür, bununla birlikte Yezîd b. Sinân'ın rivayeti hakkında ihtilaflar bulunmaktadır".⁵⁷⁰

İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503): "İbnü'l-Cevzî⁵⁷¹ bu rivayete mevzû demiştir, fakat onun bu değerlendirmesini bazıları reddetmişlerdir" demiştir.⁵⁷² Alâî: "bu hadis zayıftır, ancak mevzû derecesine ulaşmaz" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁷³ Suyûtî de aynı şekilde İbnü'l-Cevzî'nin görüşünü reddetmiştir.⁵⁷⁴

Elbânî de rivayeti zayıf görmüştür.⁵⁷⁵ Nebîl b. Mansûr da zayıf saymıştır.⁵⁷⁶ Dolayısıyla bu alimlerin tespitine dayanıldığında bu rivayetin oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

64. Hadis

"لَوْ كَانَ لِإِبْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَابْتَغَىٰ إِلَيْهِمَا تَالِئًا".

"Ademoğlunun iki vadi dolusu altını olsa üçüncüsünü de ister".⁵⁷⁷

Zeynuddîn er-Râzî, taktî' yaparak sadece birinci kısmını verdiği bu hadisi, aynı anlamla fakat "ذهب" kelimesi yerine "مال" lafzıyla Buhârî⁵⁷⁸ ve Müslim⁵⁷⁹ rivayet etmiştir. Sahihayn'da yer almasından dolayı rivayetin, Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

65. Hadis

"الغنى غنى النفس فإذا أراد الله بعدد خيرا جعل غناه في نفسه و إذا أراد بعدد شرا جعل فقره بين عينيه".

"Asıl zenginlik, gönül zenginliğidir. Allah bir kuluna iyilik etmek istediğinde, zenginliği onun nefesine (gönlüne) yerleştirir. Şayet Allah bir kuluna kötülük murat ederse, o kulun fakirliğini gözlerinin önüne serer".⁵⁸⁰

Rivayet, Ebû Semh'in İbn Hüceyre'den o da Ebû Hüreyre'den naklettiği uzun bir hadisin son bölümü olarak Harâitî,⁵⁸¹ İbn Hibbân,⁵⁸² Deylemî⁵⁸³ ve İbn Asâkir⁵⁸⁴ tarafından tahrir edilmiştir.

⁵⁷⁰ İbn Mâce, Zühd, 7 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁵⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968), 3/141.

⁵⁷² İbnü'l-Mibred, *et-Tahrîcu's-Şağîr ve't-Tahrîru'l-Kebîr*, (b.y.: y.y., 1432/2011), 3/34.

⁵⁷³ Alâ'î, *en-Nakdu's-Şahîh limâ U'turiða min Eĥâdîşi'l-Meşâbih*, (b.y.: y.y., 1405/1985), 45.

⁵⁷⁴ Süyûtî, *ed-Dureru'l-Munteşira fi'l-Eĥâdîşi'l-Muştehir*, (Riyad: y.y., ts.), 76.

⁵⁷⁵ Elbânî, *Zayıfu et-Tergîb ve't-Terhîb* (Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1421), 2/306.

⁵⁷⁶ Nebîl b. Mansûr, *Enisu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 1/838.

⁵⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 67.

⁵⁷⁸ Buhârî, *Rekâk*, 10.

⁵⁷⁹ Müslim, *Zekât*, 116 (39).

⁵⁸⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 67.

⁵⁸¹ Harâitî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, (Kahire: y.y., 1419/1999), 129.

⁵⁸² İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, 4/67.

⁵⁸³ Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/243.

⁵⁸⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 21/136.

Elbânî, bu rivayetle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bu sened hasen olup ravileri güvenilirdir, ancak Ebû Semh hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İbn Ma’în ve bazı alimler onu güvenilir kabul etmişken, Ahmed b. Hanbel ve bazı alimler onu zayıf kabul etmiştir. Bazıları ise bu konuda ayrıntılı bir açıklama yapmıştır: Zehebî, şöyle demiştir: “Ebû Dâvûd ve diğerleri, onun Ebû el-Heyssem’den olan rivayetleri dışındaki rivayetleri müstakimdir”. Bu görüşe İbn Hacer de katılmıştır. O da şöyle demiştir: “sadûk olup, Ebû el-Heyssem’den yaptığı rivayetler zayıftır”. Sonunda benim de ulaştığım kanaat budur. Çünkü, muhaddislerin reddettiği münker hadislerin, onun Ebü’l-Heyssem’den yaptığı rivayetler etrafında döndüğünü gördüm. Nitekim İbn Adî, *el-Kâmil* adlı eserinde bunlardan büyük bir kısmını zikretmiştir. Bunlar arasında, sadece bir tanesi dışında hepsi onun Ebü’l-Heyssem’den aktardığı rivayetlerdendir. İbn Adî özetle şöyle demiştir: “Bunlar dışında, onun başka rivayetleri de vardır. İnsanlar onlara tabi oluyorlardır. Ümit ederim ki, bu inkâr edilen hadisleri dışında (diğer hadislerinde) bir sakınca yoktur. Bununla birlikte Elbânî bu rivayeti güçlendirecek diğer rivayetlere de işaret etmiştir: “Gönlün zenginliği” ile ilgili “Sahihayn”⁵⁸⁵ ve “Allah, kuluna hayır murat ettiğinde...” ilgili olarak, Ahmed b. Hanbel’in *ez-Zühâ*⁵⁸⁶ adlı eserinde sahih senetle Hasan el-Basrî’den mürsel bir rivayet mevcuttur”⁵⁸⁷. Bu değerlendirmelerin neticesinde Elbânî rivayetin senedine hasen demiştir.⁵⁸⁸ Dolayısıyla Elbânî’nin tespiti dikkate alındığında rivayetimizin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

66. Hadis

"إِيَّاكُمْ وَمَجَالِسَةَ الْمَوْتَى فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنَ الْمَوْتَى؟ فَقَالَ: الْأَغْنِيَاءُ."

“Ölülerle oturmaktan kaçın. “Ey, Allah’ın Resülü! Ölüler kimlerdir?” denildi. Resulullah (s.a.v.), “Zenginlerdir” demiştir”.⁵⁸⁹

Rivayete bu kelimelerle hadis kitaplarında rastlanamamıştır. Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ* adlı eserinde, bu hadisin benzer anlamda Tirmizî ve Hâkim tarafından rivayet edildiğini nakletmiştir.⁵⁹⁰ Hadiste, Ayşe (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) bana dedi ki: “Eğer benimle birlikte olmak istersen, dünyevi ihtiyaçların yalnızca bir yolcunun azığı kadar olsun. Zenginlerle oturmaktan sakın; yama yapmadan giymeyeceğin bir giysiyi de atma.”⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Buhârî, *Rekâk*, 15; Müslim, *Zekât*, 120.

⁵⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühâ- Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: y.y., 1420/1999), 321.

⁵⁸⁷ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 7/1057-1058.

⁵⁸⁸ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 7/1057-1058.

⁵⁸⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 68.

⁵⁹⁰ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 669.

⁵⁹¹ Tirmizî, *Libâs*, 38.

Tirmizî: “bu hadis garip bir hadistir, sadece Sâlih b. Hassân’ın rivayeti olarak biliyoruz. Buhârî’nin dediğine göre, Sâlih b. Hassân, hadisleri münker olan bir ravidir” demiştir.⁵⁹²

Şu’ayb el-Arnaût senedin Sâlih b. Hassân’ın metrûk olması sebebiyle çok zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁹³ Hâkim hadise sahih hükmünü vermiştir, ancak onun bu hükmünü Zehebî senetteki Verrâk’ı zikrederek onu tenkid etmiştir.⁵⁹⁴

İbnü’l-Cevzî⁵⁹⁵ ve Süyûtî’ye⁵⁹⁶ göre bu hadis, Sâlih b. Hassân sebebiyle sahih değildir. Zebîdî, İbnü’s-Sübkî’nin (ö. 771/1370) bu rivayetin senedini bulamadım dediğini aktarmıştır.⁵⁹⁷

İbn Hacer, Sâlih b. Hassân hakkında: “Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma’in: “o, hiçbir şey değildir”, Buhârî ve Ebû Hâtim: “münker hadis rivayet eder” demişlerdir. Ebû Dâvûd: “zayıf” ve başka bir yerde de: “hadislerinde münkerlik vardır” demiştir. Nesâî: “metrûku’l-hadîs” demiştir. İbn Adî: “bazı hadislerinde münkerlik vardır. Zayıflığa daha yakındır.” Ben derim ki (İbn Hacer): “çalıcı kadınlara ve şarkı dinlemeye düşküdü. Güvenilir ravilerden uydurma hadisler rivayet ederdi” demiştir.⁵⁹⁸ Fettenî ise, Sâlih b. Hassân’ın muttehem bi’l-kizb değil, zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁹

Onun öğrencisi ise Sa’îd b. Muhammed el-Verrâk’tır. İbn Hacer onunla ilgili şu bilgileri nakletmiştir: “İbn Ma’in ve Ebû Dâvûd: “zayıf”, Ahmed b. Hanbel: “leyyin”, Dûrî (ö. 248/862 [?]): “leyse hadîsuhu bi-şey”, Cûzcânî ve Nesâî: “sika değildir” ve Ebû Hâtim: “güçlü değildir” demiştir. Öte yandan, İbn Hibbân, *es-Sikât*’ında zikretmiştir”, İbn Adî: “rivayetlerinde zayıflığı bellidir” ve Dârekutnî: “metrûk” olarak değerlendirmiştir.⁶⁰⁰

Elbânî aynı ravilerden dolayı rivayeti çok zayıf olarak değerlendirmiştir⁶⁰¹. Dolayısıyla bu ravilerin cerh edilmesinden ve Elbânî’nin değerlendirmesini dikkate alındığında hadisin, çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.3. Kanaat

67. Hadis

"القناعة كنز لا يفنى".

“Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir”.⁶⁰²

⁵⁹² Tirmizî, *Libâs*, 38.

⁵⁹³ Tirmizî, *Libâs*, 38 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

⁵⁹⁴ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 4/347.

⁵⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medine: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1966-1968), 3/140.

⁵⁹⁶ Süyûtî, *el-Leâli’l-Mesnû’atu fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzûât* (Beirut: Dâru Kutubu’l-İlmiyye, 1996/1417), 2/272.

⁵⁹⁷ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn* (Riyad: y.y., 1408/1987), 3/1208.

⁵⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/385.

⁵⁹⁹ Fettenî, *Tezkiratü’l-Mevzûât* (b.y.: y.y., 1343), 176.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/77.

⁶⁰¹ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 3/457.

Rivayeti aynı şekilde Beyhakî *Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebîr* isimli eserinde Câbir'den rivayet etmiş ve senede zayıf hükmünü vermiştir.⁶⁰³ İbn Adî bu rivayeti *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl* adlı eserinde Abdullah b. İbrâhîm el-Gifârî'nin biyografisine almış ve şöyle demiştir: “bu hadisi bu senedle Münkedir'den sadece Abdullah b. İbrâhîm el-Gifârî nakletmiştir.⁶⁰⁴ Zehebî'ye göre, Abdullah b. İbrâhîm el-Gifârî hakkında İbn Hibbân “hadis uydurur”, Dârekutnî “münker”, Hâkim ise “zayıf ravilerden mevzû hadisler rivayet eder” ifadelerini kullanmıştır.⁶⁰⁵

Mizzî, Münkedir b. Muhammed b. Münkedir hakkında şu değerlendirmeleri aktarmıştır: İbn Uyeyne, “Hâfız değildi”, İbn Ma'în, “leyse bi-şey”, bir başka seferde ise “leyse bihi be's”; Ahmed b. Hanbel, “sikadır”; Ebû Hâtim, “sâlih birisiydi, fakat hadisleri anlamazdı”, Nesâî ise, “zayıf bir ravidir” demiştir.⁶⁰⁶

İbn Ebû Hatim: “Babama Abdullah b. İbrâhîm el-Gifârî'nin Münkedir b. Muhammed b. Münkedir'den aktardığı bu rivayeti hakkında sordum, o da dedi ki: “bu batıl bir hadistir” demiştir.⁶⁰⁷ Elbânî, Beyhakî'nin senedine çok zayıf demiş,⁶⁰⁸ ayrıca bu rivayetin farklı vecihlerin aktararak mevzû olarak da değerlendirmiştir.⁶⁰⁹ Dolayısıyla bu ravilerin şiddetli cerh edilmiş olmasından ve Elbânî'nin Beyhakî'nin senedine verdiği kanaatini dikkate alındığında bu rivayetin çok zayıf olduğu ve rivayetin makbul olmadığı anlaşılmaktadır.

68. Hadis

"إرض بما قسم الله لك تكن أغنى الناس".

“Allah'ın sana takdir ettiğine razı ol, böylece insanların en zengini olursun”⁶¹⁰.

Söz konusu rivayet, hadis kaynaklarında uzun bir rivayetin parçası olarak yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde,⁶¹¹ İbn Mâce *Sünen*'inde⁶¹² ve Tirmizî *Sünen*'inde⁶¹³ tahrir etmişlerdir. Tirmizî rivayetle ilgili şu değerlendirmeyi vermiştir: “Bu hadis garip bir hadistir, sadece Ca'fer b. Süleyman'ın rivayeti olarak biliyoruz”. Hasan, Ebû Hüreyre'den hiçbir şey

⁶⁰² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 96.

⁶⁰³ Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebîr*, (Beyrut: y.y., 1996), 88.

⁶⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/317-319.

⁶⁰⁵ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, 1382/1963), 2/388.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 28/564.

⁶⁰⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-İlel*, (b.y.: Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006), 5/73.

⁶⁰⁸ Elbânî, *Zayıfu et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/252.

⁶⁰⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 8/381.

⁶¹⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 96.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/459.

⁶¹² İbn Mâce, *Zühd*, 24.

⁶¹³ Tirmizî, *Zühd*, 1.

işitmemiştir. Ebû Ubeyde en-Nâcî, Hasan'dan bu hadisi rivayet etmiş⁶¹⁴ ve içinde "Ebû Hüreyre'den o da Peygamberimizden (s.a.v.)" ifadesine yer vermemiştir".⁶¹⁵

Şu'ayb el-Arnaût, bu senedi Ebû Târik'in mechûl olması ve Hasan'ın mudellis, an'ane yapması sebepleriyle zayıf, ancak, hadisin güçlü bir senetle başka bir tarikle⁶¹⁶ rivayet edilmesi nedeniyle, nihayetinde hasen olarak değerlendirmiştir.⁶¹⁷ Elbânî de aynı şekilde senedin zayıf, fakat farklı tariklerin desteklenmesiyle hasen olduğunu söylemiştir.⁶¹⁸ Sonuç olarak hadisimizin farklı tariklerin desteklenmesiyle hasen derecesine ulaştığı anlaşılmaktadır.

2.3.4. Tevekkül

69. Hadis

"التوكل نصف العبادة و الدعاء نصفها".

"Tevekkül ibadetin yarısıdır, diğer yarısı ise duadır".⁶¹⁹

Bu kelimelerle sadece İbn Kâsım el-Gazzî'nin (ö. 918/1512) *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb* adlı eserinde bulunmuştur,⁶²⁰ ama incelediğimiz hadis kaynaklarında rastlanamamıştır.

70. Hadis

"لو توكلتم على الله تعالى حق توكله لرزقكم كما ترزق الطير، تغدو خماصاً وتروح بطاناً".

"Eğer Allah'a gerçekten tevekkül etseydiniz, sizi tıpkı kuşlar gibi rızıklandırır; onlar, sabah aç çıkar, akşam doymuş dönerler".⁶²¹

Hadis, Ahmed b. Hanbel tarafından *Müsned*'inde Abdullah b. Hübeyre tarikiyle zikredilmiştir.⁶²² Şu'ayb el-Arnaût: "Bu hadisin senedi güçlüdür, ravileri ise Şeyhayn ravileridir – sikadır, yalnızca Abdullah b. Hübeyre hariç, o ise Müslim'in ravilerindedir" demiştir.⁶²³

Ebû Ya'lâ, İbn Hibbân, Hâkim ve Ebû Nu'aym eserlerinde Abdullah b. Yezîd el-Mukrî tarikiyle bu rivayeti tahric etmişlerdir.⁶²⁴

⁶¹⁴ Süyûtî, *ed-Durru'l-Menşûr* (Beyrut: y.y., ts.), 6/273.

⁶¹⁵ Tirmizî, *Zühd*, 1.

⁶¹⁶ Harâ'itî, *Mekârimu'l-Ahlâk*; Ebû Nu'aym, *Târîhu Isbahân = Ahbâru Isbahân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990), 93; a.mlf, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 10/365; Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebîr*, (Beyrut: y.y., 1996), 309.

⁶¹⁷ Tirmizî, *Zühd*, 1.

⁶¹⁸ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyâdetuhu* (el-Mektebu'l-İslâmi, 1431), 1/82; a.mlf, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 2/601.

⁶¹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 96.

⁶²⁰ İbn Kâsım el-Gazzî, *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb fi Şerhi Elfâzi't-Takrîb = el-Kavlu'l-Muhtâr fi Şerhi Gâyeti'l-İhtisâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1425/2005), 12/740.

⁶²¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 100.

⁶²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/332.

⁶²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/332 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁶²⁴ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebi Ya'lâ*, (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 1/212; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, 5/369; Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/354; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 10/69.

Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'in muhakkiki Hüseyin Selîm Esed "sahih", Hâkim: "Bu hadis sahih, ancak Buhârî ve Müslim tahrir etmemişlerdir" demişlerdir, Zehebî ise bu rivayet hakkında hiçbir yorum yapmamıştır.⁶²⁵ Tayâlisî, Tirmizî ve Nesâî İbnü'l-Mübârek tarikiyle tahrir etmişlerdir.⁶²⁶ Tirmizî ise bu hadis, hasen sahih demiştir.⁶²⁷

Nitekim, Elbânî rivayete sahih demiştir.⁶²⁸ Netice itibarıyla, ilgili alimlerin tespit ve değerlendirmelerine dayanarak, rivayetin sahih olduğu kanaatine varılmaktadır.

71. Hadis

"جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم على نافة فقال: يا رسول الله أدعها و أتوكل؟ فقال: لا اعقلها و توكل".

"Devesine binmiş bir adam, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) gelerek: "Ya Resulallah, devemi bağlayıp da mı tevekkül edeyim yoksa bağlamadan mı?" diye sormuş. Peygamberimiz ise, "*Hayır, onu bağla ve sonra tevekkül et*" demiştir".⁶²⁹

Rivayet, Tirmizî tarafından, Amr b. Alî'den o da Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'dan nakledilmiştir.⁶³⁰ Tirmizî, bu hadisin Enes'ten gelen garîb bir rivayet olduğunu ve yalnızca bu tarikile bilindiğini ifade etmiş, ayrıca Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den de Resûlullah'tan (s.a.v.) buna benzer bir rivayetin nakledildiğine işaret etmiştir. Şu'ayb el-Arnaût'e göre sahih bir hadis ve isnadın ravileri güvenilirlerdir.⁶³¹

Bununla birlikte, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den gelen rivayet, bu hadisi desteklemektedir.⁶³² Elbânî rivayeti, hasen olarak görmüştür.⁶³³ Netice olarak, hadisin, şahidiyle birlikte ve Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi dikkate alındığında sahih derecesine ulaştığı söylenebilir.

2.3.5. Sabır

72. Hadis

"مَا أُعْطِيَ أَحَدٌ شَيْئًا بِأَفْضَلٍ مِنَ الصَّبْرِ".

"Hiç kimseye sabırdan daha faziletli bir şey verilmemiştir".⁶³⁴

Bu lafızlarla rivayet, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde geçmektedir.⁶³⁵ Muhakkikleri Sa'îd b. Muhammed b. Sennârî⁶³⁶ ve Hüseyin Selîm Esed⁶³⁷ rivayeti sahih olarak değerlendirmişlerdir.

⁶²⁵ Ebû Ya'lâ, *Müsnedu Ebî Ya'lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 1/212 (Thk. Hüseyin Selîm Esed'in değerlendirmesi); Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/354.

⁶²⁶ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/55; Tirmizî, *Zühd*, 24; Nesâî, *Rekâ'ik*, 66.

⁶²⁷ Tirmizî, *Zühd*, 24.

⁶²⁸ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyâdetuhu*, 2/932.

⁶²⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 101.

⁶³⁰ Tirmizî, *Sıfâtu'l-Kıyâme*, 50.

⁶³¹ Tirmizî, *Sıfâtu'l-Kıyâme*, 50 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁶³² İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 5/324.

⁶³³ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertîbi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr* (Muessesetu'r-Reyyân, 1430), 2/811.

⁶³⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 106.

Rivayetimizi benzer anlamla Ahmed b. Hanbel tahrir etmiştir.⁶³⁸ Şu'ayb el-Arnaût şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir, fakat seneddeki Hişâm b. Sa'd'ın zayıf olması sebebiyle bu sened zayıftır".⁶³⁹ Son olarak, muhakkiklerin ve rivayetin şahitleri kanaate alındığında hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

73. Hadis

"الإِيمَانُ: الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ".

"İman, sabır ve hoşgörüdür".⁶⁴⁰

Rivayet aynı anlamla Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.⁶⁴¹ Şu'ayb el-Arnaût, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, rivayetin İbn Ebî Âsım⁶⁴² ve Buhârî⁶⁴³ tarafından da tahrir edildiğini ve onların rivayetlerinin bu rivayete mutabaat ettiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁴

Heysemî, "Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bu hadisin senedinde İbn Lehî'a yer almaktadır. Taberânî de iki farklı senetle rivayet etmiştir. Bunlardan birinde İbn Lehî'a bulunur. Ravide zayıflık olsa da hadis hasen kabul edilmiştir" demiştir.⁶⁴⁵

Elbânî bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: "Bu isnad, mutâbaatlerde iyi bir isnaddir. Ravilerinin hepsi, İbn Lehî'a hariç, Müslim'in sika ravilerindedir".⁶⁴⁶ Nebîl b. Mansûr şu değerlendirmede bulunmuştur: "İbn Ma'în, Fellâs, Nesâî ve diğerlerinin dediği gibi İbn Lehî'a zayıftır. Ancak bu hadiste teferrüd etmemiştir, ona Ayyâş b. Abbâs el-Kitbânî mutabaat etmiştir".⁶⁴⁷ Nitekim bu durumda, senedin destekleyici rivayetlerle hasen derecesine ulaşıldığını söylemek mümkündür.

74. Hadis

"انتظارُ الفرجِ بالصبرِ عبادة".

"Sıkıntılarının geçmesini sabırla beklemek, bir ibadettir".⁶⁴⁸

Rivayet aynı anlamla, Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁶⁴⁹ Tirmizî bu rivayete dair şöyle demiştir: "Hammâd b. Vâkid bu hadisi rivayet etmiştir. Hammâd b. Vâkid, el-Saffâr olarak

⁶³⁵ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Kahire: y.y., 1434/2013), 2/335.

⁶³⁶ Bk. Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Kahire: y.y., 1434/2013) 2/335.

⁶³⁷ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, 1404/1984, 2/309.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/155.

⁶³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/155 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁶⁴⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 106.

⁶⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/390.

⁶⁴² İbn Ebî Âsım, *el-Cihâd*, 177.

⁶⁴³ Buhârî, *Halku 'Ef'âli'l-İbâd*, (Riyad: y.y., ts.), 53.

⁶⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/390 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁶⁴⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İ-Kudsî, 1414/1994), 1/59, 5/279.

⁶⁴⁶ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 7/1001.

⁶⁴⁷ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 3/2420.

⁶⁴⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 106.

da bilinir ve o, hadis hafızı değildir ayrıca Ebû Nu'aym bu hadisi, İsrâîl'den o da Hakîm b. Cübeyr'den o da bir adamdan o da Peygamberimizden (s.a.v.) rivayet etmiştir. Ebû Nu'aym'ın rivayeti, sahih olmaya daha yakın görünmektedir".⁶⁵⁰ Şu'ayb el-Arnaût, senetteki Hammâd b. Vâkid, zayıf bir ravidir, demiş ve senede zayıf hükmünü vermiştir.⁶⁵¹

Taberânî,⁶⁵² Beyhakî,⁶⁵³ Makdisî⁶⁵⁴ ve Mizzî⁶⁵⁵ eserlerinde Hammâd b. Vâkid el-Saffâr tarikiyle tahrir etmişlerdir. Taberânî: "Bu hadisi, Ebû İshâk'tan sadece İsrâîl nakletmiştir, Hammâd b. Vâkid teferrüd etmiştir ve bu hadisin, İbn Mes'ûd'dan sadece bu senedle rivayet edildiği görülmektedir" diye ifade etmiştir.⁶⁵⁶ Beyhakî de: "Hammâd b. Vâkid teferrüd etmiştir ve o, güçlü bir ravi değildir" demiştir, ayrıca Beyhakî'nin muhakkikleri de senedi zayıf bulmuşlardır.⁶⁵⁷

Hammâd b. Vâkid hakkında Ukaylî: "hadisinde karışıklık vardır",⁶⁵⁸ İbn Hibbân ise: "rivayetinde tek kalırsa onunla ihticac edilmez" demiştir.⁶⁵⁹ Ayrıca, Mizzî, İbn Ma'in'in: "zayıf", Buhârî'nin: "münkeru'l-hadîs", Ebû Zür'a'nın: "leyynu'l-hadîs" diye cerh ettiklerini aktarmıştır.⁶⁶⁰

Makdisî⁶⁶¹ ve Irâkî⁶⁶² senede Hammâd b. Vâkid sebebiyle zayıf demiştir.⁶⁶³ Aclûnî, İbn Hacer'in senede hasen dediğine işaret etmiştir.⁶⁶⁴ Elbânî rivayetle ilgili şu değerlendirmeyi vermiştir: "Bu rivayet çok zayıftır. Hakîm b. Cübeyr, İbn Vâkid'den daha zayıftır ve Cûzcânî onu yalan söylemekle itham etmiştir. Eğer hadisin ona ait olması daha sahih görülüyorsa, bu durumda hadis çok zayıf bir hadistir".⁶⁶⁵ Nebîl b. Mansûr rivayeti Hammâd b. Vâkid sebebiyle

⁶⁴⁹ Tirmizî, Da'vât, 131.

⁶⁵⁰ Tirmizî, Da'vât, 131.

⁶⁵¹ Tirmizî, Da'vât, 131 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁶⁵² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*; 5/230; a.mlf. *ed-Du'â*, (Beyrut: y.y., 1413), 28.

⁶⁵³ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (1423/2003), 2/372.

⁶⁵⁴ Makdisî, *et-Terğîb fi'd-Du'âi*, (Beyrut: y.y., ts.), 43; a.mlf. *Nihâyetu'l-Murâd min Kelâmi Hayri'l-İbâd* (b.y.: y.y., 2004), 1/46.

⁶⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 7/292.

⁶⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*; 5/230.

⁶⁵⁷ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (1423/2003), 2/372.

⁶⁵⁸ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 1/312.

⁶⁵⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddîsin ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976), 1/253.

⁶⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 7/292.

⁶⁶¹ Makdisî, *et-Terğîb fi'd-Du'âi*, (Beyrut: y.y., ts.), 43; a.mlf. *Nihâyetu'l-Murâd min Kelâmi Hayri'l-İbâd* (b.y.: y.y., 2004), 1/46.

⁶⁶² Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 361.

⁶⁶³ Makdisî, *et-Terğîb fi'd-Du'âi*, (Beyrut: y.y., ts.), 43; a.mlf. *Nihâyetu'l-Murâd min Kelâmi Hayri'l-İbâd* (b.y.: y.y., 2004), 1/46.

⁶⁶⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 2/326.

⁶⁶⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/705.

zayıf olarak görmüştür.⁶⁶⁶ Dolayısıyla Hammâd b. Vâkid'in senedde tek kalması ve bununla birlikte cerh edilmiş bir ravi olmasından hadisin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

75. Hadis

"الصبر من الإيمان بمنزلة الرأس من الجسد".

"Sabrın imandaki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir".⁶⁶⁷

İbn Hacer *Zehrü'l-Firdevs* isimli eserlerinde الجسد kelimesi yerine البدن kelimesini kullanarak Enes b. Mâlik tarikiyle rivayet etmiştir.⁶⁶⁸ *Zehrü'l-Firdevs'in* muhakkikleri: "Bu senet çok zayıftır. Zira Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî zayıf bir ravidir, ondan rivayet eden öğrencisi Alâî b. Hâlid de zayıftır ve Ebû Seleme onu yalancılıkla itham etmiştir. Muhammed b. Mus'ab el-Karkasânî sadûk ama çokça hata yapan bir ravidir. Ebû Ümeyye et-Tarsûsî ise "sadûk", ama o da hata yapan bir ravidir" demişlerdir.⁶⁶⁹

Senetteki Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî hakkında İbn Hacer şunları aktarmıştır: "İbn Sa'd: "zayıf, Kaderî biriydi", Buhârî: "Şu'be (ö. 160/776) onun hakkında tenkitte bulunmuştur", İbn Ma'in: "Salih bir adamdır, fakat hadisleri bir işe yaramaz", Ahmed b. Hanbel: "Yezîd'in hadisi yazılmaz", Ebû Hâtim: "vaaz eden, çok ağlayan, Enes'ten rivayetleri çok olan biriydi, ama bu rivayetlerde şüphe vardır ve onun hadislerinde zayıflık vardır" demiştir. Nesâî: "metrûku'l-hadîs" demiştir.⁶⁷⁰

Onun öğrencisi Alâî b. Hâlid-el Vâsitî hakkında Safiyyuddîn el-Hazrecî, onu Ebû Seleme'nin (ö. 223/838) "rumiye bi'l-kizb" ve İbn Hibbân'ın onu sika dediğini belirtmiştir.⁶⁷¹

Muhammed b. Mus'ab ile ilgili Maqrîzî şu bilgileri vermiştir: "İbn Ma'in: "Hadisinin bir değeri yoktur." Başka bir sefer de şöyle demiştir: "Benim arkadaşım idi, çokça gazaya katılırdı fakat hadis ehli değildir." Ahmed b. Hanbel: "onda bir sakınca yoktur." İbn Adî ise şöyle demiştir: "Onun, Evza'î ve başkalarından salih hadisleri vardır. Bence onun rivayetlerinde bir sakınca yoktur".⁶⁷²

Ebû Umeyye (Muhammed b. İbrâhîm et-Tarsûsî) hakkında Zehebî, Hâkim'in "kesîru'l-vehm" dediğini aktarmış, fakat kendisi şöyle demiştir: "Muhaddis, rehâl, sika ayrıca Ebû Dâvûd da onu sika kabul etmiştir.⁶⁷³

⁶⁶⁶ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahricu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 5/3305.

⁶⁶⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 106.

⁶⁶⁸ İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 5/500.

⁶⁶⁹ Bk. İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs*, 5/500.

⁶⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908), 11/310.

⁶⁷¹ Safiyyuddîn el-Ĥazrecî, *Hulâsatu't-Tehzîbi Tehzîbi'l-Kemâl fî 'Esmâi'r-Ricâl*, (Halep; Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1416/1995), 299.

⁶⁷² Maqrîzî, *Muhtaşaru'l-Kâmil fî'd-Du'afâ*, thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşkî (Kahire: y.y., 1415/1994), 692.

⁶⁷³ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/447.

İbn Ebî Şeybe'nin eserinde, bu rivayet, Hz. Alî'den (r.a.) mevkûf senedle tahrir edilmiştir.⁶⁷⁴

İrâkî, Yezîd b. Ebân er-Rekkâşî sebebiyle rivayete zayıf demiştir. Zebîdî, İbn Sübkî'nin bu rivayet için bir isnad bulamadım dediğini nakletmiştir.⁶⁷⁵

Elbânî, Yezîd b. Ebân er-Rekkâşî ve Alâî b. Hâlid-el Vâsitî sebebiyle çok zayıf demiş, ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin eserindeki mevkûf senedin munkati olduğuna da işaret etmiştir.⁶⁷⁶ Dolayısıyla bu rivayelerin cerh edilmiş olmasından ve Elbânî ile İbn Hacer'in eserinin muhakkiklerinin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin çok zayıf (شديد الضعف) olduğu anlaşılmaktadır.

76. Hadis

"الصبر نصف الايمان"

"Sabır, imanın yarısıdır".⁶⁷⁷

Rivayeti, Beyhakî *Şu'abu'l-Îmân*'ında İbn Mes'ûd'dan merfû olarak tahrir etmiştir.⁶⁷⁸ Beyhakî: "senetteki Yakûb el-Mahzûmî, rivayetinde teferrüd etmiştir. Mahfuz olanı ise, İbn Mes'ûd'un kendi sözü (mevkûf) olarak nakledilmesidir" demiştir.⁶⁷⁹

İbn Hacer, hadis hakkında bu hadis zayıf ve Resûlullah'a (s.a.v.) isnad edilmesi doğru değil ve ona ref' edilmesinin bir hata olduğunu açıkça belirterek şu açıklamada bulunmuştur: "İbnü'l-Cevzî, hadisin zayıflığına dikkat çekerek şöyle demiştir: "Bu hadisi yalnızca Muhammed b. Hâlid rivayet etmiştir. Ancak, kendisi cerh edilmiş bir ravidir". İbn Ma'in ve Nesâî'ye göre onun öğrencisi Yakûb b. Hümejd (Yakûb el-Mahzûmî) hakkında da "o, hiçbir şey değildir" dediğini aktararak, bu rivayetin merfû olarak nakledilmesi doğru değildir, ayrıca Ebû Alî en-Nîsâbûrî (ö. 349/960) bu hadis, münker bir hadistir" dediğini nakletmiştir.⁶⁸⁰

Aynı şekilde İbn Hacer, *et-Ta'lik* adlı eserinde bu rivayeti İbn Mes'ûd'dan nakletmiş ve mevkûf olarak sahih olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸¹ Elbânî de hadisi münker olarak değerlendirmiş ve şöyle demiştir: "Hadisin doğru olan şekli, onun Peygamber'e ait olmadığı, aksine İbn Mes'ûd'a ait bir söz olduğudur. Buhârî *Sahîh*'inde bu sözü ta'lik olarak İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiş ve burada Peygamber'e değil, yalnızca İbn Mes'ûd'a atfedildiğini açıkça belirtmiştir".⁶⁸²

⁶⁷⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musanneffî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 6/172.

⁶⁷⁵ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ'i Ulûmi'd-Dîn*, 1408/1987, 5/2133.

⁶⁷⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 8/266.

⁶⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 106.

⁶⁷⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/193.

⁶⁷⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 12/193.

⁶⁸⁰ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye* (b.y.: y.y., ts.), 12/360-361.

⁶⁸¹ İbn Hacer, *Taghîku't-Ta'lik ala Şahîhi'l-Buhârî*, (Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984), 2/21-24.

⁶⁸² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/714.

Dolayısıyla bu alimlerin değerlendirmelerine göre, söz konusu rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.6. Rıza

77. Hadis

"قال الله تعالى لموسى عليه السلام: إنك لن تتقرب إلي بشيء أحب إلي من الرضا بقضائي".

"Allah, Musa'ya (a.s.) şöyle buyurdu: "Ben sana yazdığım kaderine rıza göstermekten daha sevimli olan bir şeyle bana yaklaşılamazsın"". ⁶⁸³

Bu rivayet, hadis literatüründe uzun bir rivayetin başında yer almakta olup, Ebû Nu'aym⁶⁸⁴ ve Deylemî⁶⁸⁵ tarafından Ali b. Sa'îd er-Râzî tarikiyle nakledilmiştir. Ebû Nu'aym rivayet ile ilgili şu bilgiyi vermiştir: "Bu Süfyan'ın Mansûr'dan ve onun da Mucâhid'den rivayet ettiği garip bir hadistir".⁶⁸⁶

Elbânî'ye göre bu hadis, zayıf bir hadistir. Çünkü Ali b. Sa'îd er-Râzî hakkında onun hafız olmasıyla birlikte bazı eleştiriler bulunmaktadır. Fakat onun dışındaki raviler ise Şeyhayn ravilerindendir.⁶⁸⁷ Sehmî, *Suâlâtu Hamza b. Yûsuf es-Sehmî* adlı eserinde Ali b. Sa'îd er-Râzî hakkında Dârekûtî'nin: "onun hadislerinde dikkate alınacak bir şey yok. Mısır'da, bir beldenin valisi olduğunu duydum. O köylülerden haraç toplardı, ama insanlar ona ödeme yapmazlardı; bunun üzerine o da camiye domuzları toplarmış! Ben de ona, "Peki, hadisleri nasıl?" diye sordum. O da "Bazı hadisler rivayet etti, onlara kimse mutabaat etmedi" dedi. Ardından, "Bu konuda içimde tereddütler var" dedi ve şöyle devam etti: "Mısır'daki arkadaşlarımız da onu cerh ettiler" dediğini aktarmıştır.⁶⁸⁸

Ali b. Sa'îd er-Râzî hakkında aynı değerlendirmeler Zehebî'nin *Siyer*'inde⁶⁸⁹ ve İbn Hacer'in *Lisânu'l-Mîzân* 'ında⁶⁹⁰ da geçmektedir. Dolayısıyla bu ravinin cerh edilmiş olması ve Elbânî'nin kanaati dikkate alındığında, bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

78. Hadis

"من رضى بالقليل من الرزق رضى الله تعالى عنه بالقليل من العمل".

"Kim rızkın azına razı olursa, Allah da ondan az amele razı olur".⁶⁹¹

⁶⁸³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 112.

⁶⁸⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 5/45.

⁶⁸⁵ Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, 1406/1986, 1/143.

⁶⁸⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 5/45.

⁶⁸⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 5/335.

⁶⁸⁸ Sehmî, *Suâlâtu Hamza b. Yûsuf es-Sehmî*, (Riyad: y.y., 1404/1984), 244.

⁶⁸⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, (Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985), 14/146.

⁶⁹⁰ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 5/542.

Rivayet, İshâk b. Muhammed el-Fervî tarikiyle İbn Ebü'd-Dünya, İbn Şâhîn ve Beyhakî'nin eserlerinde yer almaktadır.⁶⁹² İshâk b. Muhammed el-Fervî hakkında Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu't-Tehzîb* adlı eserinde şu bilgileri vermiştir: "Ebû Dâvûd "vâhi'l-hadis,"⁶⁹³ Ebû Hâtim "leyse bi-sika, hadisi yazılmaz", Nesâî "leyse bi-sika, zayıf" ve Dârekutnî "metrûk" olarak onu cerh etmişlerdir.⁶⁹⁴

Senedde yer alan Sa'îd b. Müslim'i ise Buhârî⁶⁹⁵ ve İbn Ebû Hâtim⁶⁹⁶ eserlerine almış, fakat hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır.

İrâkî'ye göre rivayet zayıftır.⁶⁹⁷ Fettenî ve Münâvî de rivayeti zayıf olarak değerlendirmiştir.⁶⁹⁸ Elbânî de senetteki İshâk b. Muhammed el-Fervî sebebiyle, rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁹ Dolayısıyla bu ravinin cerh edilmiş olması ve belirtilen alimlerin kanaati dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

79. Hadis

"من رضى عن الله رضى الله عنه."

"Kim Allah'tan razı olursa, Allah da ondan razı olur"⁷⁰⁰.

Aclûnî, bu rivayeti İbn Asâkir'in,⁷⁰¹ Aişe'den (r.a.) rivayet ettiğine işaret etmiş ve onun senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷⁰² Elbânî de rivayete zayıf demiştir.⁷⁰³ Aclûnî ve Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.7. Teslimiyet

80. Hadis

⁶⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 112.

⁶⁹² İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Ferec ba 'de 'ş-Şidde* (Mısır: y.y., 1408/1988), 19; İbn Şâhîn, *et-Terğîb fî Fedâ'ili'l-A'mâl ve Sevâbu Zâlik*, (Beyrut: 1424/2004), 95; Beyhakî, *el-Âdâb - Beyhakî* (Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1408/1988), 307; a.mlf. *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 12/355.

⁶⁹³ Güvenilir/sika biri olduğu hiç söylenmemiş olan bununla beraber etkileyici bir sebepten dolayı za'îf olduğu bildirilen ravi. Böyle bir ravi İbn Hacer'in *Takrîb*'deki sıralamasında 10. sırada olup rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 356.

⁶⁹⁴ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, (b.y.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422/2001), 1/350.

⁶⁹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Oşmâniyye, ts.), 3/514.

⁶⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371/1952), 4/64.

⁶⁹⁷ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1711.

⁶⁹⁸ Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât* (b.y.: y.y., 1343), 178; Münâvî, *et-Teyssîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'i, 1408/1988), 1/379.

⁶⁹⁹ Süyûtî, Elbânî *el-Câmi'u's-Şağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 3255.

⁷⁰⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 112.

⁷⁰¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 33/360.

⁷⁰² Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 2/326.

⁷⁰³ Süyûtî, Elbânî *el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, 12375.

"إِذَا أَخَذَ (أَحَدُكُمْ) مَضْجَعَهُ فَلْيَقُلْ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسَلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ، فَإِنْ مَاتَ، مَاتَ عَلَيَّ الْفِطْرَةَ".

"Biriniz yatağına yattığında şöyle desin: *"Allah'ım, ben kendimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, sırtımı sana dayadım, Senden ümit ederek ve korkarak işimi sana havale ettim. Senden başka, sığınacak yer yoktur. Senin indirdiğin kitaba ve gönderdiğin resulüne inandım. Eğer birisi bunu söyledikten sonra vefat ederse, fitrat üzerine vefat etmiş olur"*⁷⁰⁴.

Hadisi, Ahmed b. Hanbel,⁷⁰⁵ Dârimî,⁷⁰⁶ Buhârî,⁷⁰⁷ Müslim,⁷⁰⁸ Tirmizî⁷⁰⁹ ve Nesâî⁷¹⁰ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Hadisimiz müttefekun aleyh olup Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahihtir.

2.3.8. Takvâ

81. Hadis

"اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَأَتَّبِعِ السَّبِيلَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَعَاشِرِ النَّاسِ بِخُلُقٍ حَسَنٍ".

"Allah'tan her yerde kork ve kötü bir amelden sonra iyi bir amelle onu sil; insanlara güzel bir ahlakla muamele et".⁷¹¹

Rivayet, aynı şekilde Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Tirmizî ve Hâkim tarafından Meymûn b. Ebî Şebîb'in Ebû Zerr'den olan tarikiyle nakledilmiştir.⁷¹² Tirmizî *Sünen*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût bu hadisin, Tirmizî'nin belirttiği gibi hasen bir hadis olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: "hadisin isnadındaki raviler, Buhârî ve Müslim'in raviler olup güvenilirlerdir. Ancak, senedde yer alan Meymûn b. Ebî Şebîb, Müslim'in yalnızca Mukaddime'de rivayette bulunduğu bir ravidir. O, sadûk ve hadisi hasen kabul edilen bir ravi olmakla birlikte, Ebû Zerr'den hadis işitmediği Ebû Hâtim ve diğer âlimler tarafından belirtilmiştir".⁷¹³

Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Meymûn b. Ebî Şebîb o da Mu'âz b. Cebel'den tahrir etmiştir.⁷¹⁴ Şu'ayb el-Arnaût'e göre hadis hasendir, fakat bu sened munkatıdır, çünkü Meymûn b. Ebî Şebîb, Mu'âz b. Cebel'i görmemiştir".⁷¹⁵

⁷⁰⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 115.

⁷⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/476.

⁷⁰⁶ Dârimî, *İsti'zân*, 1094.

⁷⁰⁷ Buhârî, *Da'vât*, 9.

⁷⁰⁸ Müslim, *Zikr*, 57 (16).

⁷⁰⁹ Tirmizî, *Da'vât*, 16.

⁷¹⁰ Nesâî, *'Amel*, 219.

⁷¹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 121.

⁷¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/284; Dârimî, *Rekâk*, 1187; Tirmizî, *Birr*, 54; Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/121.

⁷¹³ Tirmizî, *Birr*, 54 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁷¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/381.

⁷¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/381 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

Hâkim: “Bu hadis, Şeyhayn şartlarına göre sahih, fakat onlar tahrir etmemiştir” demiştir.⁷¹⁶ Fakat İbn Receb (ö. 795/1393): “1. Meymûn b. Ebî Şebîb’ten, Buhârî *Sahih*’inde hiçbir rivayet nakletmemiştir. Müslim ise ondan sadece kitabının mukaddimesinde bir hadis rivayet etmiştir. 2. Meymûn b. Ebî Şebîb’in herhangi sahâbenin birinden işittim demesi sahih değildir. Fellâs şöyle demiştir: Onun sahâbîlerden yaptığı hiçbir rivayette “işittim” (سمعت) ifadesi yoktur ve hiçbir kimsenin onun sahâbîlerinden işittiğini iddia ettiğini de duymadım. Ebû Dâvûd: “Aişe’yi (ö. 58/678) de Ali’yi (ö. 40/661) de görmemiştir. Böyle olunca Mu’âz’ı (ö. 18/639) görmemesi evleviyetle söz konusudur” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtim şöyle demiştir: “Onun Ebû Zerr ve Aişe’den yaptığı rivayetler muttasıl değildir. Buhârî’nin, onun hocası Ali b. Medîni’nin (ö. 234/848-49), Ebû Zür’a, Ebû Hâtim ve diğerlerinin görüşü şudur: “Hadisin muttasıl kabul edilebilmesi, ravilerin birbirleriyle görüşüklerinin (likâ) sahih bir şekilde sabit olmasına bağlıdır” diyerek Hâkim’in değerlendirmesini tenkid etmiştir.⁷¹⁷

Elbânî de hadise tüm tarik ve şahitleriyle birlikte hasen demiştir.⁷¹⁸ Dolayısıyla, hadisimiz farklı tarik ve şahitle desteklendiğinden, hasen olduğunu söylemek mümkündür.

82. Hadis

"اللهم! إني أسألك الهدى والتقى، والعفاف والغنى!"

“Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve zenginlik istiyorum”⁷¹⁹.

Ahmed b. Hanbel,⁷²⁰ Müslim,⁷²¹ İbn Mâce⁷²² ve Tirmizî⁷²³ de bu hadisi aynı şekilde eserlerinde tahrir etmişlerdir. Şu’ayb el-Arnaût, hadis Müslim’in şartıyla sahihtir demiştir.⁷²⁴ Hadis, Müslim’in *Sahih*’inde geçmesi sebebiyle onun sahih kriterlerine uygun olup ona göre sahihtir.

83. Hadis

"عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللَّهِ فَإِنَّهُ جَمَاعٌ كُلِّ خَيْرٍ"

“Allah’a karşı takvalı ol; çünkü takva her hayrın temelidir”⁷²⁵.

⁷¹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 1/121.

⁷¹⁷ İbn Receb, *Câmi’u’l-’Ulûm ve’l-Hikem*, (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1422/2001), 1/395.

⁷¹⁸ Elbânî, *Sahîhu’l-Câmi’i es-Sagîr ve ziyâdetuhu* (el-Mektebu’l-İslâmî, 1431), 1/81, a. mlf. *Silsiletu’l-Ehâdisi’s-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu’l-Ma’ârif, 1422), 3/362.

⁷¹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 121.

⁷²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/229.

⁷²¹ Müslim, *Zikr*, 72 (18).

⁷²² İbn Mâce, *Dua*, 2.

⁷²³ Tirmizî, *Da’vât*, 75.

⁷²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/229.

⁷²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 121.

Ebû Ya'lâ⁷²⁶ ve Taberânî⁷²⁷ eserlerinde bu rivayeti Leys b. Ebî Süleym tarikiyle nakletmişlerdir. Muhakkik Hüseyin Selîm Esed, bu hadis zayıf demiştir.⁷²⁸ Heysemî de senedde geçen Leys b. Ebî Süleym'in müdellis olması sebebiyle, senedi zayıf olarak değerlendirmiştir.⁷²⁹

İbn Hibban, Leys b. Ebî Süleym ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “ömrünün sonlarına ihtilata düştü, artık ne rivayet ettiğini bilemez hâle geldi. Senedleri karıştırıyor, mürsel rivayetleri merfû yapıyor, güvenilir ravilerden, onların hadislerinden olmayan şeyler naklediyordu. Bütün bunlar, onun ihtilata düştüğünde oldu. Bu yüzden Yahyâ el-Kattân (ö. 198/813), İbn Ma'în ve Ahmed b. Hanbel onun rivayetlerini terk ettiler”.⁷³⁰ Elbânî de bu senede Leys b. Ebî Süleym sebebiyle zayıf demiştir.⁷³¹ Dolayısıyla Leys b. Ebî Süleym cerh edilmiş olmasından dolayı hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.9. Zühd

84. Hadis

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُوتِيَ زُهْدًا فِي الدُّنْيَا، وَقَلَّةَ مَنْطِقٍ، فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ، فَإِنَّهُ يُلْقَى الْجَمَّةَ".

“Eğer dünyada zühd ve az konuşmaya sahip olan bir adamı görürseniz ona yakın olun, çünkü ona hikmet verilmiştir”.⁷³²

Hadis, Buhârî,⁷³³ İbn Mâce,⁷³⁴ İbn Ebî Asım,⁷³⁵ Ebû Nu'aym⁷³⁶ ve Beyhakî⁷³⁷ tarafından Ebû Hallâd'dan merfû olarak tahrir edilmiştir. Şu'ayb el-Arnâvût'a göre bu isnad Ebû Ferve – Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî'nin zayıf olması ve Ebû Hallâd'ın sadece bu hadis dışında bilinmemesiyle zayıftır ve senetteki Yahya b. Sa'îd üç farklı isimlerle gelmektedir ki rivayetin çoğunda Yahya b. Sa'îd b. Ebân el-Emevî, Buhârî naklettiği bir rivayette Yahya b. Sa'îd el-Ensârî, İbn Ebî Âsım rivayetinde ise Yahya b. Sa'îd el-Attâr'dır demiştir.⁷³⁸

⁷²⁶ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 2/283.

⁷²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr = er-Ravdu'd-Dânî*, (Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985), 2/156.

⁷²⁸ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, 1404/1984, 2/283.

⁷²⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İslâmî, 1414/1994), 10/301.

⁷³⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976), 2/231.

⁷³¹ Elbânî, *Zayıfu et-Tergîb ve't-Terhîb*, 2/238.

⁷³² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 121.

⁷³³ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.), 99/28.

⁷³⁴ İbn Mâce, *Zühd*, 1.

⁷³⁵ İbn Ebû Âsım, *ez-Zühd*, (Kahire: y.y., 1408), 117; a.mlf, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, (Riyad: Dâru'l-Râye, 1991), 5/152.

⁷³⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 10/405.

⁷³⁷ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 13/119.

⁷³⁸ İbn Mâce, *Zühd*, 1.

Zehebî: “Ebû Hallâd, Peygamberimizden rivayette bulunmuş ve ondan da Ebû Ferve rivayet etmiştir, ancak doğru olan, bu ikisi arasında Ebû Meryem’in bulunmasıdır” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷³⁹

Ebû Ferve – Yezîd b. Sennân er-Ruhâvî hakkında Cûzcânî: “onun rivayetinde gevşeklik ve zaafılık vardır” demiştir.⁷⁴⁰

Bu rivayetin, Abdullah b. Ca’fer’den gelen bir şâhidi bulunmaktadır.⁷⁴¹ Onun senedinde yer alan Ömer b. Hârûn el-Belhî hakkında Zehebî, “o, metrûk ve bazıları onun yalancı olduğunu söylemişlerdir” demiştir.⁷⁴²

Başka bir şâhidi ise Ebu Nu’aym’ın, *Hilyetü’l-Evliyâ* adlı eserinde Ebu Hureyre’den zikredilmiştir.⁷⁴³ Ancak senetteki Ahmed b. Tâhir b. Harmale hakkında İbn Adî, “o, çok zayıf, Resulullah’ın (s.a.v.) hadisini rivayet ettiğinde de yalan söyler” demiştir.⁷⁴⁴

Irâkî, bu rivayeti İbn Mâce zayıf senetle rivayet etmiş demiştir.⁷⁴⁵ Elbânî, İbn Mâce’nin senedi ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Bu isnad zayıf ve munkatıdır. İbn Hacer, Ebû Ferve hakkında şöyle demiştir: “Zayıftır, yedinci tabakanın büyüklerindedir”, demek ki o, hiçbir sahâbîden hadis işitmemiştir, bilakis tebeu’t-tâbiînlerindedir. Sonra Elbânî, İbn Ebî Hâtim’in, *el-İlel* adlı eserindeki bu rivayeti zikretmiştir.⁷⁴⁶ Ebû Hâtim, Ebû Fervâ ile Ebû Hallâd arasına Ebû Meryem’i girdirmiştir”.⁷⁴⁷ Dolayısıyla rivayetimizdeki ravilerin cerh edilmiş olmaları, senedde inkıta bulunması ve ayrıca Irâkî, Şu’ayb el-Arnaût ile Elbânî’nin değerlendirmeleri birlikte ele alındığında, hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

85. Hadis

"من زهد في الدنيا هانت عليه المصائب".

“Kim dünyaya karşı aldırışsız olursa, musibetler ona hafif gelir”.⁷⁴⁸

Rivayetimiz bu lafızlarla bulunamamıştır. Ancak benzer mana ile İbn Mâce⁷⁴⁹ ve Tirmizî’nin⁷⁵⁰ *Sünen*’lerinde zikredilmiştir. Hadiste, Ebû Zerr (r.a.) dedi ki Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Dünyaya karşı zahitlik; helâli yasaklamak ve malı terk etmek değildir.

⁷³⁹ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivâyetun fi’l-Kutubi’s-Sitte*, (Cidde: y.y., 1413/1992), 2/424.

⁷⁴⁰ Cûzcânî, *Âhvâlu’r-Ricâl*, (Faysalabad: Hadîs Akâdemî, ts.), 304.

⁷⁴¹ Ebû Ya’lâ, *Musnedu Ebî Ya’lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 12/175.

⁷⁴² Zehebî, *el-Muğni fi’l-Du’afâi*, (b.y.: y.y., ts.), 2/475.

⁷⁴³ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*, 1394/1974, 7/317.

⁷⁴⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi’l-Du’afâ’i’r-Ricâl*, (Beirut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1418/1997), 1/323.

⁷⁴⁵ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ’i Ulûmi’d-Dîn*, 1408/1987, 5/2269.

⁷⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, (b.y.: Metâbi’u’l-Hamîdî, 1427/2006), 5/106.

⁷⁴⁷ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-z’ife ve’l-mevzû’a ve eserühe’s-seyyi’ü fi’l-ümme*, 4/397.

⁷⁴⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 124.

⁷⁴⁹ İbn Mâce, *Zühd*, 1.

⁷⁵⁰ Tirmizî, *Zühd*, 23.

Ancak dünyada zahitlik, elindekinden daha çok Allah katındakine güvenmendir. Ve başına bir musibet geldiğinde, onun sevabını, musibetin sende kalmasından daha çok istemendir."⁷⁵¹

Tirmizî, hadis hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu hadis gariptir, onu sadece bu tarikten biliyoruz. Ebû İdrîs el-Havlânî'nin asıl adı Âizullah b. Abdullah'tır ve Amr b. Vâkid ise münkerü'l-hadîs'tir".⁷⁵² Şu'ayb el-Arnaût, Amr b. Vâkid'in metrûk bir ravi olduğunu belirterek isnadın çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵³

Seneddeki Amr b. Vâkid'e dair Mizzî, bazı alimlerin değerlendirmelerine yer vermiştir: "Ebû Hâtim: onu zayıfu'l-hadîs, münkeru'l-hadîs". Tirmizî, Nesâî ve Dârekutnî ise metrûku'l-hadîs" olarak cerh etmişlerdir.⁷⁵⁴ Elbânî de Amr b. Vâkid sebebiyle rivayete çok zayıf demiştir.⁷⁵⁵ Dolayısıyla bu ravinin cerh edilmiş olmasından ve Şu'ayb el-Arnaût ile Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

86. Hadis

"جاء رجل إلى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! ذُلِّي عَلَى عَمَلٍ يَحِبُّهُ اللهُ وَيَحِبُّهُ النَّاسُ، فَقَالَ: "أَزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللهُ، وَأَزْهَدْ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّكَ النَّاسُ".

"Bir adam Peygamber Efendimize (s.a.v.) gelerek: "Ya Resulallah, Beni Allah'a ve insanlara sevdirecek bir ameli bana göster!" dedi. Peygamberimiz de: "*Dünyaya karşı aldirışsız ol (düşkünlük gösterme), Allah seni sever; insanların elindekilere karşı aldirışsız ol (düşkünlük gösterme), insanlar seni sever*" dedi".⁷⁵⁶

Hadisi İbn Mâce,⁷⁵⁷ İbn Hibbân⁷⁵⁸ ve Hâkim⁷⁵⁹ eserlerinde Hâlid b. Amr el-Küreşî tarikiyle zikretmişlerdir. Şu'ayb el-Arnaût rivayetin senedindeki Hâlid b. Amr el-Küreşî'nin metrûk olması sebebiyle çok zayıf demiştir.⁷⁶⁰

Ukaylî (ö. 322/934) de: "bu hadisin Süfyân es-Sevrî'den geldiğinde sahih bir aslı yoktur. Ona (Hâlid'e) Muhammed b. Kesîr es-San'ânî mutabaat etmiştir, ancak muhtemelen bu hadisi ondan almış ve tedlîs yapmıştır. Çünkü bu hadisin rivayetiyle meşhur olan kişi, bu Hâlid'tir demiş, ayrıca Hâlid hakkında sika değildir, batıl rivayetler aktarıyor" demiştir.⁷⁶¹ Bununla

⁷⁵¹ Tirmizî, Zühhd, 23.

⁷⁵² Tirmizî, Zühhd, 23.

⁷⁵³ Tirmizî, Zühhd, 23 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁷⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 22/288.

⁷⁵⁵ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, 6939.

⁷⁵⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 124.

⁷⁵⁷ İbn Mâce, Zühhd, 1.

⁷⁵⁸ İbn Hibbân, *Ravdatu'l-Ukalâ' ve Nüzhetu'l-Fudâlâ*, (Beyrut: y.y., ts.), 141.

⁷⁵⁹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/348.

⁷⁶⁰ İbn Mâce, Zühhd, 1.

⁷⁶¹ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 2/10.

birlikte Ebû Hâtim'e göre bu rivayetin aslı yoktur.⁷⁶² Hâkim isnadı sahih demiştir, Zehebî ise, onun tespitini "Hâlid hadis uydurur" diye reddetmiştir⁷⁶³.

Hâlid b. Amr el-Küreşî hakkında Mizzî: "İbn Ma'in onu hadis uydurmakla suçlamıştır" demiştir.⁷⁶⁴ Makrîzî ise onunla ilgili şu değerlendirmeleri aktarmıştır: "münker hadisler rivayet eder. Ahmed b. Hanbel: "güvenilir değildir", Buhârî: "münkeru'l-hadis", Nesâî: "sika değildir" demişlerdir.⁷⁶⁵

İbn Hacer, hadisi *Bulûğu'l-Merâm* adlı eserinde hasen olarak kabul etmiştir.⁷⁶⁶ Sehâvî şöyle demiştir: "bu hadisi, Süfyân es-Sevrî'den başkası da rivayet etmiştir. Ebû Nu'aym, onu Mücâhid kanalıyla Enes'ten merfû olarak rivayet etmiştir. Fakat Mücâhid'in Enes'ten hadis işitip işitmemesinde şüphe vardır. Güvenilir raviler ise bu hadisi yalnızca Mücâhid'e kadar ulaştırmışlar, ondan sonrasını rivayet etmemişlerdir. Genel olarak bakıldığında, bu hadisi önce Nevevî, ardından da Irâkî hasen olarak kabul etmişlerdir. Ancak İbn Hacer'in değerlendirmesi tartışmalıdır" demiştir.⁷⁶⁷ Zebîdî de: "bu hadisi hasen olarak değerlendirmekte Nevevî öncülük etmiş, ardından Irâkî ve Süyûtî de onu bu görüşünü takip etmiştir" demiştir.⁷⁶⁸

Münzirî: "Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir. Hocalarımızdan bazıları senedini hasen kabul etmiştir. Fakat bu değerlendirme isabetli görünmemektedir. Çünkü bu hadis, Hâlid b. Amr el-Küreşî'nin rivayetidir. Hâlid ise metrûku'l-hadîstir. Onu sika olarak değerlendiren birine rastlamadım. Yine de bu hadiste nübüvvetin parıltılarından bir iz vardır. Bir ravinin zayıf olması, Hz. Peygamber'in gerçekten bu sözü söylemiş olmasına engel olamaz" demiştir.⁷⁶⁹ İbn Receb (ö. 795/1393) "hocamız bu senede hasen demiştir, fakat bunda şüphe vardır" diyerek itiraz etmiştir.⁷⁷⁰

Süyûtî, Bûsîrî'nin bu senede zayıf dediğini belirtmiştir.⁷⁷¹ Elbânî, rivayete şahitleriyle hasen li-gayrihi⁷⁷² de sahih⁷⁷³ de demiştir. Nebîl b. Mansûr ise senede zayıf demiştir⁷⁷⁴. Netice itibarıyla hadis, isnadı açısından çok zayıf, ancak farklı tarihlerle gelen destekleyici rivayetler ve

⁷⁶² İbn Ebû Hâtim, *el-İlel*, (b.y.: Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006), 5/75.

⁷⁶³ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/348.

⁷⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beirut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 18/110.

⁷⁶⁵ Makrîzî, *Muhtasarü'l-Kâmil fî'd-Du'afâ*, (Kahire: y.y., 1415/1994), 309.

⁷⁶⁶ İbn Hacer, *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, (b.y.: y.y., ts.), 447.

⁷⁶⁷ Sehâvî, *el-Makâşidu'l-Hasene fî Beyâni Keşîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire 'alâ'l-Elsine*, (Beirut: y.y., 1405/1985), 106.

⁷⁶⁸ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ'i Ulûmi'd-Dîn*, 1408/1987, 5/1995.

⁷⁶⁹ Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf* (Beirut: y.y., 1388/1968), 4/157.

⁷⁷⁰ İbn Receb, *Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem*, (b.y.: Dâru's-Selâm, 1424/2004), 2/850.

⁷⁷¹ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdîs* (b.y.: y.y., ts.), 4/311.

⁷⁷² Elbânî, *Sahîhu't-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/253.

⁷⁷³ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 924.

⁷⁷⁴ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdîsil Fethi'l-Bârî*, 1/530.

bazı muhaddislerin hasen değerlendirmeleri sebebiyle “hasen li-gayrihi” derecesine çıkabileceğini söylemek mümkündür.

2.3.10. Vera'

87. Hadis

"الْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ (فَدَعَ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ)".

"Helal ve haram bellidir. Bunların arasında şüpheli şeyler vardır. Şüpheli olan şeyleri bırak, şüphe vermeyenlere bak".⁷⁷⁵

Hadisi, Ahmed b. Hanbel,⁷⁷⁶ Dârimî,⁷⁷⁷ Buhârî,⁷⁷⁸ Müslim,⁷⁷⁹ İbn Mâce,⁷⁸⁰ Ebû Dâvûd,⁷⁸¹ Tirmizî,⁷⁸² ve Nesâî⁷⁸³ eserlerinde zikretmişlerdir. Buhârî'nin *Sahih* 'indeki rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ: حَدَّثَنَا زَكَرِيَاءُ، عَنْ عَامِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: (الْحَلَالُ بَيِّنٌ، وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشْتَبِهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ: كَرَاعٍ يَرَعَى حَوْلَ الْحَمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حَمَى، أَلَا إِنَّ حَمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ).⁷⁸⁴

Nu'mân b. Beşîr (r.a.) dedi ki Resulullah'ı (s.a.v.) şöyle buyururken işittim: "*Helâl bellidir, haram da bellidir. İkisi arasında ise insanlar tarafından pek iyi bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse (harama düşmüş olur). Bu, koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibidir; her an sürüsünün koruluğa girmesi muhtemeldir. Dikkat edin! Her melikin bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu ise haram kıldığı şeylerdir. Vücutta bir et parçası vardır; o sağlıklı olursa bütün beden sağlıklı olur, bozulursa bütün beden bozulur. İşte o, kalptir*"⁷⁸⁵.

Sahihayn'da yer almasından rivayetin müttefekun aleyhtir, hadis Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahihtir.

88. Hadis

"لا يعلمها كثير من الناس فمن اتقى الشبهات فقد استبرأ لدينه و عرضه و من وقع في الشبهات وقع في الحرام ألا و إن لكل ملك حمى و حمى الله محارمه فمن حام حول الحمى يوشك أن يقع فيه"⁷⁸⁶.

⁷⁷⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 127.

⁷⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/324.

⁷⁷⁷ Dârimî, *Siyer*, 962.

⁷⁷⁸ Buhârî, *İmân*, 37.

⁷⁷⁹ Müslim, *Müsâkât*, 107.

⁷⁸⁰ İbn Mâce, *Fiten*, 15.

⁷⁸¹ Ebû Dâvûd, *Büyü'*, 3.

⁷⁸² Tirmizî, *Büyü'*, 1.

⁷⁸³ Nesâî, *Adâbu'l-Kudât*, 11.

⁷⁸⁴ Buhârî, *İmân*, 37.

⁷⁸⁵ Müslim, *Müsâkât*, 107.

⁷⁸⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 127.

“İnsanların çoğu bunları bilmez böyleyken kim şüpheden sakınırsa dinini ve ırzını korumuş olur, kim de şüpheye düşerse harama düşmüş olur. Her melikin bir koruluğu vardır ve Allah'ın koruluğu da haram ettiği şeylerdir. Kim koruluğun etrafında dolaşıp durursa, her an içine girebilir”.⁷⁸⁷

89. Hadis

"الورع سيد العمل".

“Vera’ amellerin efendisidir”⁷⁸⁸.

Süyûtî ve Müttakâ el-Hindî (ö. 975/1567) rivayeti Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) Enes’ten rivayet ettiğini söylemişlerdir.⁷⁸⁹ Hakîm et-Tirmizî *Nevâdiru-Usûl* adlı eserinde rivayeti sadece sahabe ravisini zikrederek nakletmiştir.⁷⁹⁰ Rivayetin senedi olmadığından senedi ile ilgili bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

90. Hadis

"كُلُّ قَرْضٍ جَرٌّ مَنفَعَةٌ فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وَجْهِ الرَّبِّ".

“Menfaat sağlayan her türlü borç faiz türlerinin bir türüdür”⁷⁹¹.

Rivayet, Hâris’in (ö. 282/895) *Müsned*’inde وَجْهٌ مِنْ وَجْهِ zikredilmeksizin nakledilmektedir.⁷⁹²

El-Bedru’l-Munîr adlı eserinde İbnü’l-Mulakkın, bu rivayetin senedinde geçen Sevvâr b. Mus’ab’ı Buhârî’nin “münkeru’l-hadis” olarak nitelediğini ve Umâre el-Hamdânî ile Alî arasında inkıta olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹³ Bununla birlikte İbn Hacer, *Bulûğu’l-Merâm* adlı eserinde bu hadisi Hâris’e atfetmiştir ve senedde yer alan Sevvâr b. Mus’ab’ı metrûk olarak değerlendirmiş ve rivayetin şahitlerine işaret etmiştir. Bu şahitlerden ilki, Buhârî’nin *Sahih*’inde Abdullah b. Selâm’dan⁷⁹⁴ gelen mevkûf bir rivayet, ikincisi ise Beyhakî’nin tahrir ettiği Fadâle b. Ubeyd’dan⁷⁹⁵ zayıf senedle gelen bir rivayettir.⁷⁹⁶

⁷⁸⁷ Mükerrer rivayet. Krş. No: 87 hadis.

⁷⁸⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 127.

⁷⁸⁹ Süyûtî, *Câmi’u’l-Ehâdis* (b.y.: y.y., ts.), 23/5; Müttakî el-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl*, (b.y.: y.y., 1401/1981), 3/430.

⁷⁹⁰ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Rasûl*, Beyrut: Dâru’l-Cil, ts.), 1/281 (bu rivayetle ilgili başka bir bilgiler bulamadık).

⁷⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 129.

⁷⁹² Hâris, *Müsnedü’l-Hâris = Buğyetu’l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi’l-Hâris*, (Medine: Merkezi Hizmeti’s-Sunne, 1413/1992), 1/500.

⁷⁹³ İbnü’l-Mulakkın, *el-Bedru’l-Munîr fî Tahrîci’l-Ehâdis ve’l-Âşâri’l-Vâkı’a fi’ş-Şerhi’l-Kebîr*, (Riyad: Dâru’l-Hicre, 1425/2004), 6/622.

⁷⁹⁴ Buhârî, *Fadâil*, 49.

⁷⁹⁵ Beyhakî, *es-Sunenu’ş-Şağîr*, (Karaçi: y.y., 1410/1989), 2/273.

⁷⁹⁶ İbn Hacer, *Bulûğu’l-Merâm min Edilleti’l-Ahkâm*, (b.y.: y.y., ts.), 253.

Elbânî, bu rivayete zayıf demiştir.⁷⁹⁷ Dolayısıyla bu ravinin şiddetli şekilde cerh edilmiş olması, senedde inkıta bulunması ve şahitlerle Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.11. Yakîn

91. Hadis

"كفى بالموت واعظا وكفى باليقين غنى وكفى بالعبادة شغلا".

"*Vaiz olarak ölüm, zenginlik olarak yakîn ve meşguliyet olarak ibadet yeterlidir*".⁷⁹⁸

Hadisi, aynı şekilde Kudâî ve İbn Asâkir eserlerinde Rebî' b. Bedr tarikiyle merfû olarak nakletmişlerdir.⁷⁹⁹ Zebîdî, Irâkî'nin, senetteki Rebî' b. Bedr için zayıf dediğini söylemiştir.⁸⁰⁰

Mizzî, Rebî' b. Bedr hakkında, İbn Ma'in'in "leyse bi-şey, zayıf", Cûzcânî'nin: "vâhi'l-hadis",⁸⁰¹ Ebû Dâvûd'un "zayıf, hadisi yazılmaz", Ebû Hâtim'in: "onun rivayetiyle amel edilmez, çünkü hadisi zayıf ve rivayetleri makbul değildir", Nesâî'nin, Ya'kûb b. Süfyan ile İbn Herrâş'ın "metrûk" diyerek cerh ettiklerini aktarmıştır.⁸⁰²

Rivayeti aynı şekilde İbnü'l-Mübârek, İbn Mes'ûd'dan⁸⁰³ mevkûf olarak, İbn Ebü'd-Dünyâ ise, Ammâr b. Yasîr'den mevkûf olarak rivayet etmiştir.⁸⁰⁴

Fettenî, bu sözün Fudayl b. İyâz'a nispet edilerek meşhûr olduğunu söylemiş ve rivayete zayıf demiştir.⁸⁰⁵ Aclûnî⁸⁰⁶ ve Hût⁸⁰⁷ da bu sözün Fudayl b. İyâz'a ait olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁸ Elbânî ise, senetteki Rebî' b. Bedr'in metrûk olmasıyla rivayete çok zayıf demiştir.⁸⁰⁹ Son olarak bu alimlerin tespiti dikkate alındığında rivayetimiz zayıftır .

92. Hadis

⁷⁹⁷ Süyûtî, Elbânî *el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, 9728.

⁷⁹⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 132.

⁷⁹⁹ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 2/302; İbn Asâkir, *Ta'ziyetu'l-Müslim*, (Cidde: y.y., 1411/1991), 50.

⁸⁰⁰ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ'i Ulûmi'd-Dîn* (Riyad: y.y., 1408/1987), 5/2134.

⁸⁰¹ Güvenilir/sika biri olduğu hiç söylenmemiş olan bununla beraber etkileyici bir sebepten dolayı za'if olduğu bildirilen ravi. Böyle bir ravi İbn Hacer'in *Takrîb*'deki sıralamasında 10. sırada olup rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 356.

⁸⁰² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 9/65.

⁸⁰³ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zuhd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*, (Beyrut: y.y., ts.), 37.

⁸⁰⁴ İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Kanâ'a ve't-Te'affuf*, (Beyrut: y.y., 1413/1993), 69; a.mlf. *el-Yakîn*, (b.y.: y.y., ts.), 46.

⁸⁰⁵ Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, 1343, 213.

⁸⁰⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 2/131.

⁸⁰⁷ Hût, *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (1418/1997), 1/216.

⁸⁰⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 2/131.

⁸⁰⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/1.

"إن من اليقين أن لا ترضين أحدا بسخط الله تعالى، ولا تحمدن أحدا على ما آتاك الله تعالى، ولا تذمن أحدا على ما لم يؤتك الله تعالى، فإن رزق الله لا يجره إليك حرص حريص، ولا يرده عنك كراهة كاره، وإن الله تعالى جعل الروح راحة والفرح في الرضا واليقين، وجعل الهم والحزن في الشك والسخط".

"Allah'ın gazabını gerektirecek şekilde kimseyi razı etmemek, Allah'ın verdiği rızık sebebiyle kimseyi övmemek ve Allah'ın takdir etmediği şeyler yüzünden kimseyi kınamamak yakîndendir. Hırslı birinin hırsı, Allah'ın rızkını sana getirmez. Birinin istememesi de sana gelecek rızık, engelleyemez. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, ruhun huzurunu ve sevinci razı olmada ve yakînde, gam ve hüznü ise şüphe ve öfkede kılmıştır".⁸¹⁰

Rivayeti aynı şekilde Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ* adlı eserinde zikretmiştir.⁸¹¹ Ebû Nu'aym, bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: "Bu hadis, Ebû Yezîd'e isnat edilerek uydurulmuş bir rivayettir, fakat rivayetin asıl sorumluluğu İbnü'l-Hımsî'ye aittir. Zira onun uydurduğu başka hadisler de tespit edilmiştir!"⁸¹²

Zehebî ve İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), Ahmed b. Hüseyin el-Basrî (İbnü'l-Hımsî) hakkında, Makdisî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Hakkında hadis uydurduğu şüphesi vardır".⁸¹³

Hadisi, yine Ebû Nu'aym başka bir senetle Alî b. Muhammed b. Mervân es-Süddî tarikiyle aktarmış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu, Amr b. Kays'ın hadislerinden garip bir rivayettir. Onu sadece Ali b. Muhammed b. Mervân, babasından nakletmiştir".⁸¹⁴

Mizzî, Alî b. Muhammed b. Mervân es-Süddî hakkında şu değerlendirmelere yer vermiştir: "yalancılıkla itham edilmiştir ve hadis uydurduğu bilinmektedir. Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188/804): "kezzâb", İbn Ma'in: "leyse bi sika", Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî "o, zayıftır ve hadis uydururdu", Buhârî: "hadisleri asla yazılmaz", Ebû Hâtim: "zâhibu'l-hadîs, metrûku'l-hadîs ve hadisleri asla yazılmaz" ve Nesâî: "metrûku'l-hadîs", oğlu Ali b. Muhammed b. Mervân ise bilinmemektedir."⁸¹⁵

⁸¹⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 132.

⁸¹¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 10/41.

⁸¹² Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 10/41.

⁸¹³ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/92; İbnü'l-Acemî, *el-Keşfu'l-Hasîs ammen Rumiye bi Vad'i'l-Hadîs*, (Beyrut: Mektebetu'n-Nehdati'l-Arabiyye; 'Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987), 43/36.

⁸¹⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 5/106.

⁸¹⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 26/393.

Elbânî, hadisin Ahmed b. Hüseyin el-Basrî (İbnü'l-Hımsî) ve Muhammed b. Mervân es-Süddî tarikiyle gelmesi sebebiyle mevzû olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁶ Dolayısıyla bu ravilerin en şiddetli şekilde cerh edilmiş olmaları ve Elbânî'nin kanaati dikkate alındığında, rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.12. İhlâs

93. Hadis

"الإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِي، اسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحْبَبْتُ مِنْ عِبَادِي".

"İhlas, sevgili kullarımın kalplerine emanet ettiğim sırlarımdan bir sırdır".⁸¹⁷

Rivayeti aynı lafızlarla Ebû Bekir et-Turaysîsî, Silefî (ö. 576/1180) ve Kilâ'î (ö. 634/1237) muselsel hadislerle ilgili eserlerinde rivayet etmişlerdir.⁸¹⁸

İrâkî bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: "senetteki her bir ravi şu şekilde demişlerdi: "Ben filan kişiye ihlas hakkında sordum..." ve bu, Ahmed b. Atâ el-Hüceymi'nin o da Abdülvâhid b. Zeyd'in o da Hüzeyfe'den, o da Peygamberimizden, o da Cebrail'den o da Allah'tan naklettiği sözüdür. Fakat, senette yer alan Ahmed b. Atâ el-Hüceymi ve Abdülvâhid b. Zeyd ikisi de "metrûk" olarak kabul edilmiş ve onlar zahitlerden biridir demiştir.⁸¹⁹

Zehebî, Abdülvâhid b. Zeyd'e dair şu bilgileri vermiştir: "Tasavvuf ehlinin şeyhi ve vaizidir. İbn Mâ'in: "leyse bi-şey", Buhârî: "rivayetleri terk edilmiştir" Cûzcânî ise: "mezhebi kötü, sahih kaynaklardan değildir".⁸²⁰ Aynı şekilde Ahmed b. Atâ el-Hüceymi hakkında Dârekutnî'nin metrûk dediğini de nakletmiştir.⁸²¹

Elbânî de aynı ravilerden dolayı rivayete zayıf demiştir.⁸²² Nebîl b. Mansûr da aynı şekilde zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸²³ Dolayısıyla bu ravilerin şiddetli şekilde cerh edilmiş olmaları ve İrâkî, Elbânî ile Nebîl b. Mansûr'un kanaati dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

94. Hadis

"أَنَا أَعْتَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكَ، فَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا وَ أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي، فَأَنَا مِنْهُ بَرِيٌّ".

⁸¹⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 3/674.

⁸¹⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 136.

⁸¹⁸ Ebû Bekir et-Turaysîsî, *Ehâdis Muselselât* (b.y.: y.y., 2004), 3; Silefî, *Cuz'un fihî Şelâsetu Ehâdis Muselsele* (b.y.: y.y., 1425/2004), 5; Kilâ'î, *el-Muselselât mine'l-Ehâdis ve'l-Âşâr - Ebû'r-Rebî' el-Kulâ'î* (b.y.: y.y., ts.), 14.

⁸¹⁹ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ = el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1746.

⁸²⁰ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/673.

⁸²¹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/119.

⁸²² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/92.

⁸²³ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 5/3745.

“Ben şirk konusunda kendisine ortak koşulanların şirkten en uzağım. Kim bir amel işler de ve o amelde bana başkasını ortak ederse, ben ondan uzağım”⁸²⁴.

Hadisi, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde,⁸²⁵ Müslim *Sahih*'inde⁸²⁶ ve İbn Mâce *Sünen*'inde⁸²⁷ tahrir etmişlerdir. Şu'ayb el-Arnâvût rivayete sahih demiştir.⁸²⁸ Elbânî de rivayete aynısını söylemiştir.⁸²⁹ Bu hadisin *Sahih-i Müslim*'de yer alması, Müslim'in sahih şartlarına uygun olduğunu ve dolayısıyla hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

95. Hadis

"طوبى للمخلصين، أولئك مصابيح الهدى، تنجلي عنهم كل فتنة ظلماء".

“Ne mutlu muhlis olanlara. Onlar hidayet kandilleridir. Her karanlık fitneler de onlardan aydınlanacaktır”.⁸³⁰

Rivayetimiz, Ebû Nu'aym⁸³¹ ve Beyhakî'nin⁸³² eserlerinde geçmektedir. Beyhakî'nin *Şu'abu'l-İmân* adlı eserinin muhakkikleri, senedde yer alan Ubeyde b. Hassân ve Amr b. Abdülcebâr'ın zayıf raviler olmaları, ayrıca Abdülhamîd b. Sâbit b. Sevbân hakkında herhangi bir biyografik bilgiye rastlanamaması (meçhûlü'l-hâl olması) sebebiyle, bu rivayeti mevzû olarak değerlendirmişlerdir.⁸³³

Seneddeki Ubeyde b. Hassân hakkında Zehebî: “Ebû Hâtim'e göre “münkerü'l-hadis”, İbn Hibbân: “o, sikalardan mevzû hadisler rivayet eder”, Dârekutnî'ye göre ise “zayıf” demiştir”.⁸³⁴

Makrîzî dedi ki: “İbn Adî, Amr b. Abdülcebâr hakkında, onun amcası Ubeyde b. Hassân'dan münker rivayetler aktardığını belirtmiştir”.⁸³⁵

Elbânî de bu rivayeti mevzû olarak değerlendirmiş ve aynı ravilerin çok zayıf olduklarına işaret etmiştir. Ayrıca Abdülhamîd b. Sâbit b. Sevbân hakkında şöyle demiştir: “Onunla ilgili bir bilgi bulamadım. Görünüşe göre o, sadûk bir ravi olan Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân'ın kardeşidir. Ancak bu kişi, İbn Hassân'ın uydurması ya da en azından onun vehimlerinden biri de

⁸²⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 136.

⁸²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/377.

⁸²⁶ Müslim, *Zühd*, 46.

⁸²⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 21.

⁸²⁸ İbn Mâce, *Zühd*, 21 (Thk. Şu'ayb el-Arnâvût'un değerlendirmesi).

⁸²⁹ Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/121.

⁸³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 136.

⁸³¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ*, 1394/1974, 1/16.

⁸³² Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 9/178.

⁸³³ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 9/178.

⁸³⁴ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâi*, (b.y.: y.y., ts.), 2/421.

⁸³⁵ Makrîzî, *Muhtasarü'l-Kâmil fi'd-Du'afâ*, (Kahire: y.y., 1415/1994), 546.

olabilir".⁸³⁶ Dolayısıyla bu ravilerin en şiddetli şekilde cerh edilmiş olmaları ve Elbânî ile Beyhakî'nin eserinin muhakkiklerinin kanaati dikkate alındığında, rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.13. Ubûdiyet

96. Hadis

"تَعَسَ عَبْدُ الدِّينَارِ تَعَسَ عَبْدُ الدَّرْهَمِ تَعَسَ عَبْدُ الْخَمِيصَةِ."

"Dinarın kölesi olanlar helak olsun, dirhemın kölesi olanlar helak olsun, kumaşın (elbisenin) kölesi olanlar helak olsun".⁸³⁷

Hadisi, Buhârî,⁸³⁸ İbn Mâce⁸³⁹ ve İbn Hibbân⁸⁴⁰ eserlerinde rivayet etmişlerdir. Şu'ayb el-Arnaût ve Elbânî rivayete sahih demişlerdir.⁸⁴¹ Bu hadisin *Sahih-i Buhârî*'de yer alması, Buhârî'nin sıhhat şartlarına uygun olduğunu ve dolayısıyla hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

97. Hadis

"عَرَضَ عَلَيَّ رَبِّي أَنْ يَجْعَلَ لِي بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَبًا، فَقُلْتُ: لَا يَا رَبِّ، أَشْبِعُ يَوْمًا، وَأَجُوعُ يَوْمًا فَإِذَا جُعْتُ، تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ فَذَكَرْتُكَ، وَإِذَا شَبِعْتُ حَمِدْتُكَ، وَشَكَرْتُكَ."

"Rabbim bana Mekke'nin vadisini altın yapmayı teklif etti, ben de: "Hayır ya Rabbi, bir gün doyayım, bir gün aç kalayım, eğer acıkırsam sana yalvarıp seni zikrederim, ama eğer doydüğüm zaman da sana hamd ve şükrederim".⁸⁴²

Hadisi aynı şekilde Ahmed b. Hanbel,⁸⁴³ Tirmizî⁸⁴⁴ ve Beyhakî⁸⁴⁵ tahrir etmişlerdir. Tirmizî bu hadis, hasen demiştir.⁸⁴⁶ Şu'ayb el-Arnaût, rivayetin senedinde yer alan Ali b. Yezîd ve Ubeydullah b. Zehr'in zayıflığı sebebiyle rivayetin çok zayıf olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁷

Zehebî, Alî b. Yezîd hakkında şu değerlendirmeleri nakletmiştir: Ebû Zür'a, "leyse bi-kaviy"; Buhârî, "münkerü'l-hadîs"; Nesâî, "leyse bi-sika"; Dârekutnî ise, "metrûk" demiştir.⁸⁴⁸

Alî b. Yezîd'in öğrencisi, Ubeydullah b. Zehr hakkında ise İbnü'l-Cevzî, şu değerlendirmelere yer vermiştir: "İbn Ma'in: "leyse bi-şey, bende ki tüm hadisleri zayıf", İbnü'l-

⁸³⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 5/252.

⁸³⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 140.

⁸³⁸ Buhârî, *Cihâd*, 69.

⁸³⁹ İbn Mâce, *Zühd*, 8.

⁸⁴⁰ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 5/374.

⁸⁴¹ İbn Mâce, *Zühd*, 8 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi); Elbânî, *Sahihu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyâdetuhu* (el-Mektebu'l-İslâmi, 1431), 1/570.

⁸⁴² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 141.

⁸⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/528.

⁸⁴⁴ Tirmizî, *Zühd*, 25.

⁸⁴⁵ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 3/60.

⁸⁴⁶ Tirmizî, *Zühd*, 25.

⁸⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/528 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁸⁴⁸ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/161.

Medîni: “münkerü’l-hadîs”, İbn Hibbân ise: “güvenilir ravilerden mevzû hadisler rivayet eder” ve Dârekutnî: “Ubeydullah leyse bi kaviy ve Alî (b. Yezîd) metruk bir ravidir”.⁸⁴⁹ Beyhakî’nin muhakkikleri de aynı ravilerden dolayı senede zayıf demişlerdir.⁸⁵⁰

Hût, Alâî’nin senette üç zayıf ravi olduğuna ve Irâkî’nin senede zayıf dediğine de işaret etmiştir.⁸⁵¹

Elbânî, rivayete zayıf demiştir⁸⁵². Nebîl b. Mansûr şöyle demiştir: “isnadı zayıftır, çünkü Ali b. Yezîd ve Ubeydullah b. Zehr zayıf ravilerdir ve senetteki Kasım (b. Abdurrahman ed-Dımaşkî) hakkında ise ihtilaf bulunmaktadır.⁸⁵³ Dolayısıyla bu ravilerin cerh edilmiş olması ve adı geçen âlimlerin değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

98. Hadis

"إِنَّ أَحْسَنَ أَوْلِيَائِي عِنْدِي مَنْزِلَةٌ: رَجُلٌ ذُو حَظٍّ مِنَ الصَّلَاةِ، أَحْسَنَ عِبَادَةِ رَبِّهِ فِي السِّرِّ وَأَطَاعَهُ، وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لَا يُشَارُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ."

“Benim katımda derecesi en iyi olan velilerim, namazdan nasibi olan, Rabbine gizlice güzel bir şekilde ibadet ve itaat eden, insanlar arasında gizli kalarak parmakla gösterilmeyen birisidir”⁸⁵⁴.

Rivayet, aynı lafızlarla Beyhakî tarafından *Şu’abu’l-Îmân* adlı eserinde nakledilmiştir.⁸⁵⁵ Muhakkikler, hadisin senedini zayıf olarak değerlendirmiştir. Zira senette yer alan Leys – İbn Ebû Süleym, Ubeydullah el-İfrikî – (Ubeydullah b. Zehr) ve Ali b. Yezîd zayıf ravilerdir.⁸⁵⁶

Hadisi bazı lafız farklılığı ile, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Ebû Nu’aym tarafından Leys b. Ebî Süleym yoluyla tahric edilmiştir.⁸⁵⁷ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şu’ayb el-Arnaût: “Bu hadisin isnadı çok zayıftır. Çünkü isnadda yer alan Leys b. Ebî Süleym ve Ubeydullah b. Zehr zayıf ravilerdir. Ayrıca, isnad munkatı’dır, Ubeydullah, hadisi Kâsım b. Abdurrahman ed-Dımaşkî’den işitmemiştir. İki arasında Ali b. Yezîd bulunmaktadır” demiştir.⁸⁵⁸

⁸⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-Metrûkûn*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1985), 2/162.

⁸⁵⁰ Bk. Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, 1423/2003, 3/60.

⁸⁵¹ Hût, *Esnâ’l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti’l-Merâtib*, (1418/1997), 182.

⁸⁵² Elbânî, *Zayıfu et-Tergîb ve’t-Terhîb*, 2/326.

⁸⁵³ Nebîl b. Mansûr, *Enisu’s-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi’l-Bârî*, 5/3537.

⁸⁵⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 141.

⁸⁵⁵ Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 8/143.

⁸⁵⁶ Bk. Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 8/143.

⁸⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/535; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr- et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 8/213; Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî; Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşri; Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1394/1974), 1/25.

⁸⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/535; (Mh. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

Ayrıca rivayeti, Tirmizî *Sünen*'inde ve Hâkim *Müstedrek*'inde Yahyâ b. Eyyûb'dan nakletmişlerdir. Tirmizî "hadis hasen" demiş,⁸⁵⁹ muhakkik Şu'ayb el-Arnaût ise: "Bu hadisin isnadı zayıftır, çünkü senede yer alan Ubeydullah b. Zehr ve Ali b. Yezîd el-Elhânî zayıf ravilerdir" demiştir.⁸⁶⁰ Hâkim: "Hadis, Şamlılar nezdinde sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim rivayet etmemiştir" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Ancak Zehebî bu görüşe itiraz ederek şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Hayır, isnadı zayıftır".⁸⁶¹

Yine Ahmed b. Hanbel tarafından Ebû Mehleb kanalıyla Ubeydullah b. Zehr'den nakledilmiştir.⁸⁶² Muhakkik Şu'ayb el-Arnaût'a göre bu hadis çok zayıf olup, mevzuya yakın bir rivayettir. Çünkü isnadda yer alan: Ebû Mehleb – Mutarrıh b. Yezîd ve Ubeydullah b. Zehr ikisi zayıf kabul edilmiştir. Ali b. Yezîd ise vâhi'l-hadis⁸⁶³ bir râvidir.⁸⁶⁴ İbnü'l-Cevzî de bu hadisin, Resulullah'tan (s.a.v.) sahih olarak nakledilmemiş olduğunu ve Vekî'den Ebû Umâme'ye kadar olan raviler zayıf, ayrıca, Ubeydullah b. Zehr, Alî b. Yezîd ve Kâsım bir hadiste birleştiğinde, bu hadisin onların uydurması olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁵

İbn Mulakkın⁸⁶⁶ ve Irâkî⁸⁶⁷ rivayete zayıf demiştir.⁸⁶⁸ Süyûtî, Bûsîrî'nin senede zayıf dediği belirtmiştir.⁸⁶⁹ Elbânî de hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.⁸⁷⁰ Dolayısıyla bu ravilerin cerh edilmiş olması ve adı geçen âlimlerin değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.14. Hürriyet (Dünyalıklara düşkünlükten kurtulma)

99. Hadis

"عزفت نفسي عن الدنيا فاستوى عندي حجرها و ذهبها".

"Nefsim dünyadan uzaklaştı, bu yüzden onun taşları ve altınları benim için eşit hale geldi".⁸⁷¹

Bu rivayete, incelediğimiz hadis kaynaklarında rastlanamamıştır.

⁸⁵⁹ Tirmizî, Zühd, 25.

⁸⁶⁰ Tirmizî, Zühd, 25; (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁸⁶¹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/137.

⁸⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/498.

⁸⁶³ Güvenilir/sika biri olduğu hiç söylenmemiş olan bununla beraber etkileyici bir sebepten dolayı za'if olduğu bildirilen ravi. Böyle bir ravi İbn Hacer'in *Takrîb*'deki sıralamasında 10. sırada olup rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 356.

⁸⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/498 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁸⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, (Faysalabad: 'İdâretu'l-'Ulûmi'l-'Eşeriyye, 1401/1981), 2/147.

⁸⁶⁶ İbnü'l-Mulakkın, *Muhtaşaru Telhîsi'z-Zehebî*, (Dâru'l-Âşîme, Riyâd: y.y., 1411/1990), 5/2619.

⁸⁶⁷ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ*, 1185.

⁸⁶⁸ İbnü'l-Mulakkın, *Muhtaşaru Telhîsi'z-Zehebî*, (Dâru'l-Âşîme, Riyâd: y.y., 1411/1990), 5/2619.

⁸⁶⁹ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, 7/192.

⁸⁷⁰ Süyûtî, *el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 2899.

⁸⁷¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 143.

100. Hadis

"سيد القوم خادمهم".

"İnsanların efendisi onların hizmetkarıdır".⁸⁷²

Sehâvî şöyle demiştir: "Bu rivayeti Ebû Abdürrahman es-Sülemî, *Âdâbu's-Suhbe*⁸⁷³ adlı eserinde Yahya b. Eksem'in el-Me'mûn'dan o da babasından, o da dedesinden o da Ukbe b. Âmir'den merfû olarak rivayet etmiştir, fakat senedde zaafılık ve inkita vardır⁸⁷⁴. Yahya b. Eksem'i Ebû Hâtim: "fihî nazar" olarak değerlendirmiştir.⁸⁷⁵ Elbânî bu senedle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: "Yahya b. Eksem'in rivayeti ile ilgili ihtilaflar bulunmaktadır, bazıları Sülemî'nin dediği gibi rivayet ediyorlar, bazıları ise senedde dedesinin yerine İkrîme'yi koyuyorlar, bu yüzden de Sehâvî senedde inkitanın olduğunu belirtmiştir".⁸⁷⁶

Aclûnî: "Taberânî⁸⁷⁷ benzer anlamla Yahyâ b. el-Mütevekkil tarikiyle rivayet etmiş, fakat bu sened zayıf" demiştir.⁸⁷⁸

Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-Fâriyânânî'den o da Şekîk b. İbrahim'den o da İbrahim b. Edhem'den o da Abbâd b. Kesîr'den o da Hasan'dan o da Enes b. Mâlik'ten (r.a.) o da Peygamberimizden (s.a.v.) şu lafızlarla "Dünyada hizmetçi olana yazıklar olsun! o ahirette kavmin efendisi olacaktır" nakletmiştir. Ayrıca, Ebû Nu'aym seneddeki Ahmed b. Abdullah el-Fâriyânânî senedde tek kalmasıyla birlikte o, hadis uydurmasıyla tanınan meşhur bir uydurucudur olduğunu da ifade etmiştir.⁸⁷⁹ Sehâvî: "bu sened çok zayıf" demiştir.⁸⁸⁰ Elbânî, Sehâvî'nin sadece "bu sened çok zayıf" demekle yetinmesi bir tür müsamahayı içerir demiş ve rivayetin Hasan ile Enes arasında inkita bulunduğunu da belirtmiştir. Ayrıca, seneddeki Abbâd b. Kesîr el-Basrî hakkında Buhârî⁸⁸¹ ile Nesâî'nin⁸⁸² "metrûk" olarak cerh ettiklerini de belirtmiştir.⁸⁸³

⁸⁷² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 143.

⁸⁷³ Ebû Abdürrahman es-Sülemî, *Âdâbu's-Suhbe*, (Tanta: y.y., 1410/1990), 79.

⁸⁷⁴ Sehâvî, *el-Ecvibetu'l-Merđiyye fî mâ Su'ile's-Sehâvî 'anhu mine'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, (b.y.: y.y., 1418), 1/103.

⁸⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371/1952), 9/129.

⁸⁷⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 4/11.

⁸⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 5/176.

⁸⁷⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 1/529-530.

⁸⁷⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 8/53; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 4/11.

⁸⁸⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetu'l-Merđiyye fî mâ Su'ile's-Sehâvî 'anhu mine'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, (b.y.: y.y., 1418), 1/103.

⁸⁸¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Oşmâniyye, ts.), 6/43.

⁸⁸² Nesâî, *eđ-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, (Halep: y.y., 1396/1976), 74.

⁸⁸³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 4/11.

Aclûnî zayıf veya farklı tariklerden gelmesi sebebiyle hasen li gayrihi de olabilir demiştir.⁸⁸⁴ Fakat, Elbânî, bu hadisi tüm tarik ve şahitleriyle birlikte zayıf olarak değerlendirmiştir.⁸⁸⁵ Rivayetin zayıf bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

101. Hadis

"إنما يكفي أحدكم ما قنعت به نفسه وإنما يصير أحدكم إلى أربعة أذرع وشبر وإنما يرجع الأمر إلى آخره".

"Sizden birine, nefsinin kanaat ettiği şey yeterlidir. Sonunda insan sadece dört arşın ve bir karış yere (kabre) konulacaktır. Şüphesiz işin sonu (mutlaka) oraya dönecektir".⁸⁸⁶

Rivayet, İbn Hacer'in *Zehrü'l-Firdevs*'inde zikredilmiştir.⁸⁸⁷ Muhakkikleri rivayetin isnadındaki Hasan b. Umâra sebebiyle münker olduğunu söylemişlerdir.⁸⁸⁸

Hasan b. Umâra hakkında Mizzî şu değerlendirmeleri kaydetmiştir: "İbn Ma'în: "onun hadisi yazılmaz", "leyse hadîsuhu bi-şey", "zayıf", İbnü'l-Medîni: "o, hadis uyduruyordu", Ahmed b. Hanbel: "metrûku'l-hadis, rivayet ettiği hadisler uydurmaz. Onun rivayetleri yazılmaz" demiştir. Müslim, Ebû Hâtim, Nesâî ve Dârekutnî: "metrûku'l-hadis" diye cerhte bulunmuşlardır.⁸⁸⁹

Hinnâî (ö.459/1066), bu rivayet kısmını eserinde uzun bir rivayet içinde Hasan b. Umâra tarihiyle aktarmış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu, Abdurrahman b. Abis b. Rebî'a en-Neha'î'nin, babasından, o da Abdullah b. Mesud'dan (r.a.) rivayet ettiği bir hadistir. Bu hadisi merfû olarak sadece, Küfe'li Hasan b. Umâra'dan biliyoruz. Ancak İbn Uyeyne (ö. 198/814) onu zayıf saymıştır. Bu hadisi başkaları Abdullah'tan mevkûf olarak rivayet etmiş ve doğrusu da budur".⁸⁹⁰ Son olarak rivayetimizdeki Hasan b. Umâra'nın şiddetli cerh edilmiş olmasından dolayı ve eserin muhakkiklerin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.15. Sıdk

102. Hadis

"و لا يزال العبد يصدق و يتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقاً و لا يزال الرجل يكذب و يتحرى الكذب حتى يكتب عند الله كذاباً".

⁸⁸⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000), 1/529-530.

⁸⁸⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 4/9.

⁸⁸⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 144.

⁸⁸⁷ İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs* (Dubai: Cem'iyetu'd-dâri'l-birr, 1439), 3/123.

⁸⁸⁸ Bk.İbn Hacer, *Zehrü'l-Firdevs* (Dubai: Cem'iyetu'd-dâri'l-birr, 1439), 3/123.

⁸⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 6/265.

⁸⁹⁰ Hinnâî, *Fevâidu'l-Hinnâî = el-Hinnâiyyât*, (b.y.: Eđvâu's-Selef, 1428/2007), 2/1020.

“Bir kul sadık olmaya devan eder ve sıdkı arar ki sonuçta Allah’ın katında sıddık olarak yazılır. Bir insan yalancı olmaya devam eder ve yalanın peşinden gider, sonuçta Allah’ın katında yalancı olarak yazılır”.⁸⁹¹

Bu hadis, Buhârî⁸⁹² ve Müslim’in⁸⁹³ *Sahih*’lerinde bir rivayetin parçası olarak geçmektedir. Sahihayn’da yer alması sebebiyle rivayet müttefekun aleyh olup, hadis Buhârî ve Müslim’in kriterlerine göre sahihtir.

103. Hadis

" دَعِ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طَمَآنِيْنَةٌ، وَإِنَّ الْكُذْبَ رِيْبَةٌ "

“Şüpheli olanı şüpheli olmayana bırak. Çünkü sıdk gönle huzur verir, yalan ise şüphe doğurur⁸⁹⁴”.

Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel,⁸⁹⁵ Dârimî,⁸⁹⁶ Tirmizî,⁸⁹⁷ Nesâî,⁸⁹⁸ Hâkim⁸⁹⁹ ve İbn Hibbân⁹⁰⁰ tarafından tahrir edilmiştir. Tirmizî ve Şu’ayb el-Arnaût da hadise sahih demiştir.⁹⁰¹ Hâkim: “Bu hadis sahih, fakat Şeyhayn rivayet etmemişlerdir” demiş, Zehebî ise senedin güçlü olduğunu belirtmiştir.⁹⁰² Sehâvî, İbn Hibbân’ın da rivayete sahih dediğini nakletmiştir.⁹⁰³ Elbânî⁹⁰⁴ ve Nebîl b. Mansûr⁹⁰⁵ da hadise sahih hükmünü vermişlerdir. Dolayısıyla hadisimizin belirtilen alimlerin görüşüne göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.16. Hayâ

104. Hadis

" الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ "

“Haya imandandır”.⁹⁰⁶

Bu rivayete, Mâlik,⁹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel,⁹⁰⁸ Buhârî,⁹⁰⁹ Müslim,⁹¹⁰ İbn Mâce,⁹¹¹ Ebû Dâvûd,⁹¹² Tirmizî⁹¹³ ve Nesâî⁹¹⁴ eserlerinde yer vermiştir. Sahihayn’da yer almasından rivayetin

⁸⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 153.

⁸⁹² Buhârî, *Edep*, 69.

⁸⁹³ Buhârî, *Edep*, 69.

⁸⁹⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 154.

⁸⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/249.

⁸⁹⁶ Dârimî, *Siyer*, 963.

⁸⁹⁷ Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyama*, 50.

⁸⁹⁸ Nesâî, *Eşrebe*, 52.

⁸⁹⁹ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 4/110.

⁹⁰⁰ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 3/170.

⁹⁰¹ Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyama*, 50 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁰² Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 4/110.

⁹⁰³ Sehâvî, *el-Makâsidu’l-Hasene fi Beyâni Kesîrin min el-Ehâdisi’l-Muştehire alâ’l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 346.

⁹⁰⁴ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu’l-Münîr fi tertîbi ehâdisi sahihi’l-câmi’i es-sagîr* (Muessesetu’r-Reyyân, 1430), 2/1056.

⁹⁰⁵ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu’s-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi’l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu’r-Reyyân, 1426), 4/3070.

⁹⁰⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 157.

⁹⁰⁷ Mâlik, *Hüsnu’l-huluk*, 10.

⁹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/414.

müttefekun aleyh olup, hadis Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.17. Huşû' ve Tevâzu'

105. Hadis

"لو خشع قلب هذا لخشعت جوارحه".

"Eğer bunun kalbi huşû içinde olsaydı, onun organları da huşû içinde olurdu".⁹¹⁵

Irâkî'ye göre, Hakîm et-Tirmizî *Nevâdir* adlı eserinde bu rivayeti zayıf bir senetle Ebû Hüreyre'den merfû olarak nakletmiştir. Ancak Irâkî, bu sözün Sa'îd b. Müseyyeb'e ait olarak bilindiğini belirtmiş, ayrıca, onun rivayetinin İbn Ebî Şeybe'nin *el-Müsannef*'inde⁹¹⁶ geçtiğini ve senedinde meçhûl bir ravinin bulunduğunu ifade etmiştir.⁹¹⁷ Münâvî ise *Nevâdir*'deki senette Süleyman b. Amr en-Nehâ'i'nin bulunduğunu ve onun hadis uyduranlardan olduğunu ifade etmiştir.⁹¹⁸ Elbânî rivayete mevzû demiştir.⁹¹⁹ Son olarak, *Nevâdir*'deki senedde yer alan Süleyman b. Amr el-Nehâ'i'nin en şiddetli şekilde cerh edilmiş olması Münâvî ile Elbânî'nin değerlendirmesi dikkate alındığında, rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

106. Hadis

"لا يدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من الكبر" فقال رجل: "يا رسول الله ان الرجل يحب أن يكون ثوبه حسنا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله جميلٌ يحبُّ الجمال، الكِبْرُ: من بَطَرِ الحَقِّ، وَعَمَّضَ الناسَ"⁹²⁰.

"Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse, cennete giremez, bir adam dedi ki: Ya, Resulullah, şüphesiz ki insan kıyafetinin güzel olmasını sever. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı inkâr etmek ve insanları küçümsemektir"⁹²¹.

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel,⁹²² Müslim,⁹²³ Ebû Dâvûd,⁹²⁴ Tirmizî,⁹²⁵ İbn Hüzeyme,⁹²⁶ Tahâvî,⁹²⁷ İbn Hibbân⁹²⁸ ve İbn Mende (ö. 395/1005)⁹²⁹ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Bu hadisin

⁹⁰⁹ Buhârî, İmân, 14.

⁹¹⁰ Müslim, İmân, 12.

⁹¹¹ İbn Mâce, Zühd, 17.

⁹¹² Ebû Dâvûd, Edeb, 7.

⁹¹³ Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 64.

⁹¹⁴ Nesâî, İmân ve Şerâi'uhu, 27.

⁹¹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 160.

⁹¹⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 2/86.

⁹¹⁷ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ*, 1/770.

⁹¹⁸ Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdi el-Beydâvî*, (Riyad: Dâru'l-Âşime, ts.), 2/854.

⁹¹⁹ Süyûtî, Elbânî *el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 10289.

⁹²⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 160.

⁹²¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 160.

⁹²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/335.

⁹²³ Müslim, İmân, 147.

⁹²⁴ Ebû Dâvûd, Libâs, 29.

Sahih-i Müslim'de yer alması, Müslim'in sahih şartlarına uygun olduğunu ve dolayısıyla hadisin sahih olduğunu göstermektedir.

107. Hadis

"مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى".

"Kim Allah için mütevazi olursa, Allah onu yüceltir".⁹³⁰

Hadisi aynı anlamla Ahmed b. Hanbel,⁹³¹ Dârimî,⁹³² Müslim,⁹³³ İbn Mâce,⁹³⁴ Tirmizî,⁹³⁵ Ebû Ya'lâ⁹³⁶ ve İbn Hibbân⁹³⁷ eserlerinde tahrir etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût, hadisinin sahih olduğunu belirtmiştir.⁹³⁸ Tirmizî bu hadis için hasen sahih demiştir.⁹³⁹ Muhakkik Hüseyin Selim Esed de hadise sahih demiştir.⁹⁴⁰ Elbânî de aynısını söylemiştir.⁹⁴¹ Bu hadisin *Sahih-i Müslim*'de yer alması, Müslim'in sahih şartlarına uygun olduğunu ve dolayısıyla hadisin sahih olduğunu ortaya koymaktadır.

108. Hadis

"طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنَقَصَةٍ، وَذَلَّ مِنْ غَيْرِ مَسْكَنَةٍ".

"Ne mutlu! Bir kusuru olmadığı halde mütevazi olana, yoksul olmadığı halde alçak gönüllü olana".⁹⁴²

Rivayet, uzun bir hadisin bir parçası olarak Beyhakî,⁹⁴³ Taberânî⁹⁴⁴ ve Teymî⁹⁴⁵ tarafından tahrir edilmiştir. *Şu'abu'l-Îmân*'ın muhakkiklerine göre rivayetin senedindeki Rukb el-Mısrî, Nasîh el-Ansî ve Anbese b. Sa'îd el-Kelâ'î zayıf ravilerdir.⁹⁴⁶

⁹²⁵ Tirmizî, *Birr*, 60.

⁹²⁶ İbn Hüzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu Sıfâtî'r-Rab Azze ve Celle*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1414/1994), 2/898.

⁹²⁷ Tahâvî, *Şerhu Muşkilî'l-âsâr*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994), 14/184.

⁹²⁸ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, 5/281.

⁹²⁹ İbn Mende, *el-Îmân*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1406/1985), 2/610.

⁹³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 161.

⁹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/221, 14/552, 1/399.

⁹³² Dârimî, *Zekât*, 438.

⁹³³ Müslim, *Birr*, 69.

⁹³⁴ İbn Mâce, *Zühd*, 16.

⁹³⁵ Tirmizî, *Birr*, 81.

⁹³⁶ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 1/168.

⁹³⁷ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 5/385.

⁹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/221, 14/552, 1/399 (Thk. Şu'ayb el-Arna'ut'un değerlendirmesi).

⁹³⁹ Tirmizî, *Birr*, 81.

⁹⁴⁰ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 1/168 (Thk. Hüseyin Selim Esed'in değerlendirmesi).

⁹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/221, 14/552; Tirmizî, *Birr*, 81; Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 1/168; Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1421), 3/1/516, 2/641.

⁹⁴² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 161.

⁹⁴³ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 5/76.

⁹⁴⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr- et-Taberânî*, ts., 5/71.

⁹⁴⁵ Teymî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, (Kahire: Dâru'l-İlmiyye, 1414/1993), 1/364.

⁹⁴⁶ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 5/76.

Rukb el-Mısırî hakkında İbn Abdilberr onun edep ile ilgili hasen bir hadisi vardır demiştir.⁹⁴⁷ İbn Hacer ise onun hadisinin isnadının zayıf olduğuna ve Beğavî'nin: "onun Peygamberimizden (s.a.v.) hadis işitip işitmediğini bilmiyorum" dediğine işaret etmiştir.⁹⁴⁸

Moğultay b. Kılıç, Rukb el-Mısırî hakkında şunları aktarmıştır: "İbn Mende, onun meçhul olduğunu ve sahâbîliğinin bilinmediğini söylemiştir. İbn Hibbân ise onun sahâbî olduğunu belirtmiş, ancak bu görüşün isnadı güvenilir değildir demiştir".⁹⁴⁹

Rukb el-Mısırî'nin öğrencisi Nasîh el-Ansî'yi Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr* adlı eserinde zikretmiş, ancak hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.⁹⁵⁰

Nasîh el-Ansî'nin öğrencisi Anbes b. Sa'îd el-Kelâ'î ile ilgili İbn Ebî Hâtim, Ebû Zür'a'nın "hadisleri münkerdir" ve Ebû Hâtim'in: "o, güçlü değildir" dediklerini nakletmiştir. Zehebî eserinde aynı bilgilere yer vermiştir. İbn Hacer ise, İbn Hibbân'ın onu *Sikât* adlı eserinde zikrettiğini söylemiştir.⁹⁵¹

Elbânî, aynı ravilerden dolayı rivayete zayıf demiştir.⁹⁵² Dolayısıyla bu raviler sebebiyle bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.18. İrâde

109. Hadis

"إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَسْتَعْمَلُهُ؟ قَالَ: يُؤَفِّقُهُ لِلْعَمَلِ الصَّالِحِ قَبْلَ مَوْتِهِ."

"Eğer Allahü Teâlâ bir kuluna hayır diliyorsa onu kullanır, Denildi ki: "Ya, Resulullah, onu nasıl kullanır?" O da dedi ki: "Vefat etmeden önce onu güzel amel yapmaya muvaffak kılar"."⁹⁵³

Hadisi, aynı anlamla İbnü'l-Mübârek,⁹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel,⁹⁵⁵ Tirmizî⁹⁵⁶ ve Hâkim eserlerinde aktarmışlardır.⁹⁵⁷

Şu'ayb el-Arnaût, bu hadisi Şeyhayn'ın şartıyla sahih olarak değerlendirmiştir.⁹⁵⁸ Hâkim de aynı şekilde görüş bildirmiş ve hadisin sahih bir senedle şahidi bulunduğunu da belirtmiştir.⁹⁵⁹

⁹⁴⁷ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1413/1992), 3/68.

⁹⁴⁸ İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyizi's-Şahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/414.

⁹⁴⁹ Moğultay b. Kılıç, *el-İnâbe ilâ Ma'rifeti'l-Muhtelefi fihim mine's-Şahâbe*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, ts.), 1/218.

⁹⁵⁰ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, ts.), 8/136.

⁹⁵¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371/1952), 6/400; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/300; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 6/241.

⁹⁵² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyi'ü fî'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 8/298.

⁹⁵³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 203.

⁹⁵⁴ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zühd li Nu'aym b. Hammâd*, (Beyrut: y.y., ts.), 345.

⁹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/94.

⁹⁵⁶ Tirmizî, *Kader*, 8.

⁹⁵⁷ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/490.

Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶⁰ Nebîl b. Mansûr da bu rivayetin çok şahit ve tariklerini sıralayarak rivayete sahih demiştir.⁹⁶¹ Son olarak bu alimlerin tespitine göre hadisimiz sahihtir.

2.3.19. Tevhîd

110. Hadis

"لا اله الا الله مفتاح الجنة".

"*La ilâhe illa Allah cennetin anahtarıdır*".⁹⁶²

Hadis, aynı anlamla Buhârî'nin *Sahih*'inde Vehb b. Münebbih'ten muallak olarak nakledilmiştir.⁹⁶³ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*'inde bu rivayeti Muhammed b. Sa'îd b. Rummâna'nın biyografisinde zikretmiştir. Muhammed b. Sa'îd b. Rummâna, Buhârî'nin *Sahih*'inde cenaze bölümünde geçmekte olup, bu rivayet mevkûftur. Ayrıca Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*'inde⁹⁶⁴ onu senediyle birlikte zikrettiğine işaret etmiştir.⁹⁶⁵

İbn Hacer, *Tağlîku't-Ta'lik* adlı eserinde, Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ında Şehr b. Havşeb'in, Mu'âz b. Cebel'den zayıf senetle benzer bir rivayete yer verdiğini ifade etmiştir.⁹⁶⁶

İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de: "Fakat dışsuz bir anahtar olmaz. Eğer dışleri olan bir anahtarla gelirsene kapı sana açılır, ama (anahtarın dışleri) yoksa sana açılmaz" ifadesi ile ilgili şöyle demiş ki: "bu ziyade, Vehb'in verdiği cevaba benzer. Dolayısıyla bu, Muâz'ın müdreci (metne sonradan eklenmiş) olabilir" demiştir.⁹⁶⁷

Elbânî de, Buhârî'nin, bu rivayeti *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eserinde senediyle zikrettiğini söylemiş ve seneddeki Muhammed b. Sa'îd b. Rummâna mechûl olduğunu belirterek rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.⁹⁶⁸ Dolayısıyla bu rivayetin senedi Muhammed b. Sa'îd b. Rummâna'nın mechûlu'l-hal olması sebebiyle zayıftır.

111. Hadis

"مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصًا مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ".

"*Kim samimi içten la ilahe illallah derse cennete girer*".⁹⁶⁹

⁹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/94 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁵⁹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/490.

⁹⁶⁰ Tirmizî, *Kader*, 8.

⁹⁶¹ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1426), 1/255.

⁹⁶² Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 206.

⁹⁶³ Buhârî, *Cenâiz*, 1.

⁹⁶⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.), 1/95.

⁹⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 1326/1908, 9/187.

⁹⁶⁶ İbn Hacer, *Tağlîku't-Ta'lik 'ala Şahîhi'l-Buhârî*, (Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984), 2/454.

⁹⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 3/110.

⁹⁶⁸ Elbânî, *Muhtasar Şahîhi'l-Îmâm 'i Buhârî* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 1/362.

⁹⁶⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 207.

Hadis, Ahmed b. Hanbel⁹⁷⁰ ve İbn Hibbân⁹⁷¹ tarafından benzer lafızlarla eserlerinde tahrir edilmiştir. Şu'ayb el-Arnaût şöyle demiştir: "sahih bir hadistir"⁹⁷². Elbânî de aynısını söylemiştir.⁹⁷³ Hadisimizin bu alimlerin tespitine göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

112. Hadis

"كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ".

"İki kelime vardır ki dile kolay, mizanda ise ağır gelir"⁹⁷⁴.

Hadisi aynı şekilde Ahmed b. Hanbel,⁹⁷⁵ Buhârî,⁹⁷⁶ Müslim,⁹⁷⁷ İbn Mâce⁹⁷⁸ ve Tirmizî⁹⁷⁹ eserlerinde rivayet etmişlerdir. Hadis, Buhârî ve Müslim'in tarafından *Sahih*'inde rivayet edilmesi sebebiyle onların sahih şartlarına uygun olup sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.20. Murâkabe

113. Hadis

"الإِحْسَانُ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ".

"İhsan: "Senin Allah'a O'nu görüyor gibi ibadet etmendir, çünkü sen O'nu görmesen de O seni görür"⁹⁸⁰.

Ahmed b. Hanbel,⁹⁸¹ Buhârî,⁹⁸² Müslim,⁹⁸³ Ebû Dâvûd,⁹⁸⁴ Tirmizî,⁹⁸⁵ ve Nesâî⁹⁸⁶ eserlerinde hadisi aynı şekilde tahrir etmişlerdir. Hadis, Buhârî ve Müslim'in tarafından rivayet edilmesi sebebiyle onların sahih şartlarına uygun ve sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.21. İstikâmet

114. Hadis

"اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةُ".

"İstikamet üzere olun! (Bunun mükafatını) sayamazsınız ve bilin ki amellerinizin en hayırlısı namazdır"⁹⁸⁷.

⁹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/465, 36/381, 36/402, 38/350, 45/483.

⁹⁷¹ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 4/483.

⁹⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/465. (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁷³ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi 'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 11379.

⁹⁷⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 207.

⁹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/86.

⁹⁷⁶ Buhârî, *Da'vât*, 65.

⁹⁷⁷ Müslim, *Zikr*, 10 (31).

⁹⁷⁸ İbn Mâce, *Edeb*, 56.

⁹⁷⁹ Tirmizî, *Da'vât*, 61.

⁹⁸⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 209.

⁹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/315.

⁹⁸² Buhârî, *İmân*, 36.

⁹⁸³ Müslim, *İmân*, 1.

⁹⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 17.

⁹⁸⁵ Tirmizî, *İmân*, 4.

⁹⁸⁶ Nesâî, *İmân*, 5.

Söz konusu rivayet, aynı şekilde İbn Mâce'nin *Sünen*'inde de yer almaktadır.⁹⁸⁸ Şu'ayb el-Arnaût hadise sahih, fakat bu senedde Sâlim b. Ebî el-Ce'd ve Sevbân arasında inkıta olduğunu söylemiştir.⁹⁸⁹

Benzer lafızla ve muttasıl bir senedle Ahmed b. Hanbel,⁹⁹⁰ Dârimî,⁹⁹¹ Mervezî (ö. 294/906)⁹⁹² ve İbn Hibbân,⁹⁹³ İbn Sevbân'ın tarikiyle tahrir etmişlerdir. Fakat Şu'ayb el-Arnaût'e göre senetteki İbn Sevbân "hasenü'l-hadis" olması sebebiyle senedi hasendir.⁹⁹⁴ İbn Hacer rivayete, birkaç tariklerle gelmesi sebebiyle sahih demiştir.⁹⁹⁵ Aynısını Nebîl b. Mansûr *Enîsu's-Sârî*'sinde söylemiştir.⁹⁹⁶ Elbânî de sahih demiştir.⁹⁹⁷ Dolayısıyla, hadisimizin tarikleri ile birlikte sahih derecesine yükseldiği anlaşılmaktadır.

115. Hadis

"شيبتي سورة هود".

"*Hûd süresi beni kocaltı*".⁹⁹⁸

Tirmizî, bu rivayeti İbn Abbâs'tan nakletmiş ve bu hadis "hasen garîb" demiştir.⁹⁹⁹ Şu'ayb el-Arnaût hadisin hasen olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁰

Hadis, aynı şekilde Sa'îd b. Mansûr'un (ö. 227/842) *Sünen*'inde de Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir.¹⁰⁰¹ Sa'îd b. Mansûr'un *Sünen*'in muhakkiki olan Sa'd b. Abdullah, bu rivayetin senedindeki Yezîd b. Eban'ın zayıf olması sebebiyle senet de zayıf demiştir.¹⁰⁰²

Yezid b. Ebân er-Rakkâşî, İbn Sa'd'a (ö. 230/845) göre "zayıf ve Kaderî mezhebindedir",¹⁰⁰³ Nesâî "o, metrûk" demiştir.¹⁰⁰⁴

⁹⁸⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 212.

⁹⁸⁸ İbn Mâce, *Taharet*, 4.

⁹⁸⁹ İbn Mâce, *Taharet*, 4 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/109.

⁹⁹¹ Dârimî, *Salât*, 59.

⁹⁹² Mervezî, *Ta'zîmu Kadri's-Salât - Muhammed b. Nasr el-Mervezî*, (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1406), 1/202.

⁹⁹³ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, 1/129.

⁹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/109 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

⁹⁹⁵ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliyye bi Zevâ'idi'l-Mesânidi's-Semâniyye* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âşîme, 1419/1998), 3/44.

⁹⁹⁶ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahriru Ehâdisil Fethi'l-Bârî*, 1/555.

⁹⁹⁷ Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fi tertibi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr*, 1/116.

⁹⁹⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 212.

⁹⁹⁹ Tirmizî, *Tefsîr*, 56.

¹⁰⁰⁰ Tirmizî, *Tefsîr*, 56 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰⁰¹ Sa'îd b. Mansûr, *et-Tefsîr min Suneni Sa'îd b. Mansûr*, (Dâru's-Samî'î, 1417/1997), 5/370.

¹⁰⁰² Sa'îd b. Mansûr, *et-Tefsîr min Suneni Sa'îd b. Mansûr*, (Dâru's-Samî'î, 1417/1997), 5/370 (Thk. Sa'd b. Abdullah'ın değerlendirmesi).

¹⁰⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, (Beyrut:1410/1990), 7/182.

¹⁰⁰⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkûn*, (Halep:1396/1976), 1/110.

İrâkî, Hâkim'in bu hadisin Buhârî'nin şartlarına göre sahih olduğunu belirttiğini nakletmiştir.¹⁰⁰⁵ İbn Hacer, bu hadisi hasen olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁰⁶ Hût da bu görüşü benimsemiş ve bu rivayetin hem mürsel hem merfû olan çok tarikleri var olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰⁷ Elbânî ise sahih olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁸ Sonuç olarak, Tirmizî, Şu'ayb el-Arnaût, İrâkî, İbn Hacer ve Hût'un değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.22. Velayet

116. Hadis

"إِنَّ فِي عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى عِبَادًا يُغِيظُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ."

"Allahû Teâlâ'nın kulların arasında öyle bir kulları vardır ki, onlara peygamberler de şehitler de gıpta ederler"¹⁰⁰⁹.

Rivayet, Ahmed b. Hanbel tarafından *el-Müsned*'de zikredilmiştir.¹⁰¹⁰ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût, bu senedin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Şehr b. Havşeb'in zayıf oluşu ve onunla Ebû Mâlik arasında inkıta bulunması bu zayıflığın sebepleridir. Şu'ayb el-Arnaût, hadisin ancak Mu'âz b. Cebel'den gelen rivayetin sahih olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹¹

Mu'âz b. Cebel'den gelen rivayet ise Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve İbn Hibbân'ın *Sünen*'inde tahrir edilmiştir. Tirmizî bu hadis, hasen sahih, Elbânî ise sahih demişlerdir¹⁰¹². Netice olarak, Şu'ayb el-Arnaût ve Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.23. Marifet

117. Hadis

"لَا أَحْصِي تَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَنْتَ عَلَى نَفْسِكَ."

"Senin kendini sena ettiğin gibi, ben seni övemem"¹⁰¹³.

Hadisi, Mâlik,¹⁰¹⁴ Ahmed b. Hanbel,¹⁰¹⁵ Müslim,¹⁰¹⁶ İbn Mâce,¹⁰¹⁷ Ebû Dâvûd,¹⁰¹⁸ Tirmizî¹⁰¹⁹ ve Nesâî eserlerinde tahrir etmişlerdir.

¹⁰⁰⁵ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ*, 1/770.

¹⁰⁰⁶ İbn Hacer, *el-Meâlibu'l-Âliye*, ts., 14/736.

¹⁰⁰⁷ Hût, *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (b.y.: y.y., 1418/1997), 167.

¹⁰⁰⁸ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 6033-6036.

¹⁰⁰⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 214.

¹⁰¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/532.

¹⁰¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/532 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰¹² Tirmizî, *Zühd*, 44; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 1/473; Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1421), 3/3/161.

¹⁰¹³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 219.

¹⁰¹⁴ Mâlik, *Kurân*, 31.

Hadis, Müslim'in *Sahih*'inde geçmesi sebebiyle onun kriterlerine göre sahihtir.

118. Hadis

"إِدْعَامَةُ الدِّينِ الْمَعْرِفَةُ بِاللَّهِ وَالْيَقِينُ وَالْعَقْلُ الْقَامِعُ".

"Dinin direği marifetullah, yakîni (iman) ve (kötülükten alıkoyan) akıldır".¹⁰²⁰

Bu rivayeti benzer anlamla İbn Hacer *Zehrû'l-Firdevs*'inde zikretmiştir.¹⁰²¹ İbn Hacer'in *Zehrû'l-Firdevs*'ini tahkik edenler şu bilgileri aktarmışlardır: "bu hadisi sadece Deylemî rivayet etmiştir ve *Kenzü'l-Ummâl* isimli eserde de yalnızca Deylemî'ye atfedilmiştir. Fakat bu hadis uydurmadır, çünkü hadisin ravisi olan Süleyman b. İsa es-Siczî, kezzâb ve hadis uyduran bir kişidir. Ayrıca hadisin senedinde geçen Ubbâd b. Kesîr de ya Filistinli el-Remlî'dir ki o da zayıftır ya da es-Sekafi'dir ki o da metrûktur".¹⁰²²

Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl* adlı eserinde Ubbâd b. Kesîr el-Remlî hakkında şu değerlendirmeleri aktarmıştır: İbn Ma'in "leyse bihi be's", Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a "zayıf", Buhârî "fihi nazar" ve Nesâî ise "leyse bi-sika" demiştir.¹⁰²³

Ubbâd b. Kesîr es-Sekafi hakkında İbn Adî'nin naklettiği değerlendirmelerde, İbn Ma'in "zayıf, hadisleri yazılmaz ve leyse bişey" ifadesini kullanırken, Nesâî onun hadislerinin "metrûk" olduğunu söylemiştir.¹⁰²⁴

İbn Hacer'e göre, Süleyman b. İsa es-Siczî hakkında Ebû Hâtim ve Cürcânî "kezzâb" derken, İbn Adî "hadis uydurur", Dârekutnî "metrûk" ve Hâkim "hadislerinin çoğu metrûk ve mevzûdur" şeklinde değerlendirmiştir.¹⁰²⁵

Ayrıca bu rivayet, Süyûtî'nin *Ziyâdât ala'l-Mevzûât* ile İbn Arrâk'ın *Tenzihu's-Şerî'at* adlı eserlerinde zikredilmiştir.¹⁰²⁶ Son olarak, rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.24. Muhabbet

119. Hadis

¹⁰¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/438.

¹⁰¹⁶ Müslim, *Salât*, 42 (222).

¹⁰¹⁷ İbn Mâce, *İkâme's-Salât*, 117.

¹⁰¹⁸ Ebû Dâvûd, *Salât*, 338.

¹⁰¹⁹ Tirmizî, *Da'vât*, 72.

¹⁰²⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 219.

¹⁰²¹ İbn Hacer, *Zehrû'l-Firdevs*, 4/463.

¹⁰²² İbn Hacer, *Zehrû'l-Firdevs*, 4/463.

¹⁰²³ Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/371.

¹⁰²⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/538.

¹⁰²⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 4/166.

¹⁰²⁶ Süyûtî, *ez-Ziyâdât ala'l-Mevzû'ât*, (Riyad: y.y., 1431/2010), 1/73; İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ehbâri's-Şenî'ati'l-Mevzû'a*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399), 1/222.

"ما تقرب الي المتقربون بأفضل من أداء ما افترضته عليهم و لا يزال العبد يتقرب ألي بالنوافل حتى أحبه فاذا أحببته كنت له سمعا و بصرا و يدا و مؤيدا".

"*Mütekarribûn, bana kendilerine farz kıldıklarımı yerine getirmekten daha iyi bir şekilde yaklaşamazlar. Kul, ben onu sevinceye kadar, nafilelerle bana yaklaşımaya devam eder. Ben onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, eli ve destekçisi olacağım*".¹⁰²⁷

Hadisimiz Buhârî'nin *Sahih* 'inde şu şekilde rivayet edilmektedir.¹⁰²⁸ Elbânî de bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²⁹ Dolayısıyla bu hadis, Buhârî'nin *Sahih* 'inde yer almasıyla onun şartlarına uygun olup sahih kabul edilmektedir.

120. Hadis

"مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ".

"*Kim Allah'a kavuşmayı dilerse, Allah da ona kavuşmayı ister. Kim Allah'a kavuşmak istemezse, Allah da ona kavuşmak istemez*".¹⁰³⁰

Rivayeti, Ahmed b. Hanbel,¹⁰³¹ Dârimî,¹⁰³² Buhârî,¹⁰³³ Müslim,¹⁰³⁴ İbn Mâce¹⁰³⁵, Tirmizî¹⁰³⁶ ve Nesâî¹⁰³⁷ eserlerinde rivayet etmişlerdir.

Hadisin Şeyhayn tarafından rivayet edilmesi sebebiyle, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

121. Hadis

"إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عبدا قال لجبريل: ناد: قد أحب الله فلاناً فأجوبه، فيحبه أهل السماء ثم يوضع له القبول في أهل الأرض".

"*Eğer Allah bir kulunu severse Cibril'e şöyle buyurur: Allah filan kimseyi seviyor, siz de onu sevin diye ilan et. Onu sema halkı sever. Sonra onun yeryüzündekiler arasında kabul görmesini sağlar*".¹⁰³⁸

Hadisi, Mâlik,¹⁰³⁹ Ahmed b. Hanbel,¹⁰⁴⁰ Buhârî,¹⁰⁴¹ Müslim,¹⁰⁴² Tirmizî¹⁰⁴³ ve Nesâî¹⁰⁴⁴ eserlerinde aktarmışlardır. Hadis, Şeyhayn tarafından nakledildiği için, müttefekun olup, Buhârî ve Müslim'in kriterlerine uygun olarak sahihtir.

¹⁰²⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 226.

¹⁰²⁸ Buhârî, *Rekâk*, 38.

¹⁰²⁹ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fi tertibi ehâdîsi sahîhi'l-câmi'i es-sagîr*, 2/724.

¹⁰³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 228.

¹⁰³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/380.

¹⁰³² Dârimî, *Rekâk*, 1155.

¹⁰³³ Buhârî, *Rekâk*, 41.

¹⁰³⁴ Müslim, *Zikr*, 16 (5).

¹⁰³⁵ İbn Mâce, *Zühd*, 31.

¹⁰³⁶ Tirmizî, *Cenâiz*, 68.

¹⁰³⁷ Nesâî, *Cenâiz*, 10.

¹⁰³⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 228.

¹⁰³⁹ Mâlik, *Şa'r*, 15.

¹⁰⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/393.

122. Hadis

"من آثر محبة الله على محبة الناس كفاه الله تعالى مؤونة الناس".

"Kim Allah'ın muhabbetini insanların muhabbetinden üstün tutarsa, Allahu Teala onun insanlara muhtaç olmaktan korur".¹⁰⁴⁵

Hadis, benzer anlamla Tirmizî'nin *Sünen*'inde Hz. Aişe'den merfû olarak nakledilmektedir.¹⁰⁴⁶ Şu'ayb el-Arnaût, hadisin hasen olduğunu, ancak bu senedin Medineli ravinin meçhûl olması sebebiyle zayıf sayıldığını belirtmiş, fakat Şu'ayb el-Arnaût, İbn Hibbân'ın,¹⁰⁴⁷ Ayşe (r.a.)'den merfû senedle rivayet ettiği hadislerine işaret etmiş ve onun senedine hasen demiştir.¹⁰⁴⁸

Daha sonra, Tirmizî, rivayeti Hişâm b. Urve'nin, babası Urve'den onun da Hz. Aişe'den mevkûf olarak aktarmıştır.¹⁰⁴⁹ Elbânî de İbn Hibbân'ın aynı hadislerini naklederek bu rivayete sahih li gayrihi demiştir.¹⁰⁵⁰ Dolayısıyla, bu durumda rivayet meçhûl'l-ayn bir ravi sebebiyle zayıf kabul edilse de İbn Hibbân'ın şahid olan rivayetleriyle desteklenmesi sayesinde ve Şu'ayb el-Arnaût'un kanaati de dikkate alındığında hasen derecesine yükseldiği anlaşılmaktadır.

123. Hadis

"إذا أحب الله تعالى المؤمن حماه من الدنيا نظرا أو شفقة عليه كما يحمى المريض أهله من الطعام".

"Eğer Allah bir mümini severse ona şefkat ettiği ve gözetlediği için onu dünyadan korur, tıpkı hasta olan kişinin ailesinin ona yiyecek vermekten kaçınması gibi (onun iyiliği için)".¹⁰⁵¹

Hadisi, benzer anlamla Ahmed b. Hanbel,¹⁰⁵² Tirmizî,¹⁰⁵³ İbn Hibbân,¹⁰⁵⁴ Hâkim¹⁰⁵⁵ ve Beğâvî¹⁰⁵⁶ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî, hadis hakkında "hasen garîb" hükmünü vermiştir.¹⁰⁵⁷ Hâkim ise hadisin "Şeyhayn'ın şartlarına uygun olduğunu, ancak onlar tarafından tahrir edilmediğini" ifade etmiş, Zehebî de bu değerlendirmeye muvafakat etmiştir.¹⁰⁵⁸ Şu'ayb

¹⁰⁴¹ Buhârî, *Badu'l-halk*, 6.

¹⁰⁴² Müslim, *Birr*, 157.

¹⁰⁴³ Tirmizî, *Tefsîr*, 20.

¹⁰⁴⁴ Nesâî, *Nu'ût*, 53.

¹⁰⁴⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 228.

¹⁰⁴⁶ Tirmizî, *Zühd*, 54.

¹⁰⁴⁷ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 1/486, 6/56.

¹⁰⁴⁸ Tirmizî, *Zühd*, 54 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰⁴⁹ Tirmizî, *Zühd*, 54.

¹⁰⁵⁰ Elbânî, *Sahihu't-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/2/437.

¹⁰⁵¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 228.

¹⁰⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/33.

¹⁰⁵³ Tirmizî, *Tıbb*, 2.

¹⁰⁵⁴ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 5/364.

¹⁰⁵⁵ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/230.

¹⁰⁵⁶ Beğavî, *Mesâbihu's-Sunne*, (Beyrut: y.y., 1407/1987), 3/435.

¹⁰⁵⁷ Tirmizî, *Tıbb*, 2.

¹⁰⁵⁸ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/230.

el-Arnaût şöyle demiştir: “bu hadis sahih, fakat bu senedi iyidir. Zira seneddeki Amr b. Ebî Amr – ki o, Muttalib’in mevlasıdır – Buhârî ve Müslim’in hadis rivayet ettiği bir ravi olup, sadûktur. Ayrıca onun rivayetleri başka raviler tarafından da desteklenmiştir. Senedin diğer ravileri sika olup, sahih hadis ravileridir¹⁰⁵⁹. Ayrıca, Elbânî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶⁰ Dolayısıyla bu rivayetin isnadı sahihtir.

124. Hadis

"عَلَامَةُ حُبِّ اللَّهِ تَعَالَى حُبُّ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَلَامَةُ بُغْضِ اللَّهِ بُغْضُ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ".

“Allah’ın sevgisinin alameti, Allah’ı zikretmeyi sevmektir ve Allah’ın nefretinin alameti, Allah’ı zikretmeden nefret etmektir”.¹⁰⁶¹

Süyûtî *Câmi’u’l-Ehâdis*’inde, Beyhakî’nin¹⁰⁶² Enes b. Mâlik’ten rivayet ettiğini ve rivayete zayıf dediğini aktarmıştır.¹⁰⁶³ Muhakkikleri, senedde yer alan Ebû Bekr Ömer b. Ca’fer el-Mu’allâ en-Nursî hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca, el-Mu’allâ b. Mehdî’nin Ebû Hâtim’e göre zaman zaman münker hadisler rivayet ettiklerini ifade etmiştir. Yûsuf b. Meymûn’un es-Sabbâğ olması hâlinde zayıf kabul edileceğini, bu ravinin Enes b. Sîrîn ve Atâ’dan rivayette bulunduğunu, dolayısıyla senedde bir kopukluk ihtimali bulunduğunu belirtmiştir. Tüm bu açıklamalara dayanarak, senedin zayıf olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁶⁴ Beyhakî, bu hadisin başka bir tarikle de Ziyâd b. Meymûn’dan ulaştığını ve Ziyâd b. Meymûn “münkerü’l-hadîs” olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶⁵ Elbânî de senede zayıf demiştir.¹⁰⁶⁶ Dolayısıyla rivayetimizdeki bu ravilerin cerh edilmiş olmalarından ve Beyhakî ile Elbânî’nin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

125. Hadis

"المرء مع من أحب".

“Kişi sevdiği ile beraberdir”.¹⁰⁶⁷

Hadisi aynı metinle Ahmed b. Hanbel,¹⁰⁶⁸ Buhârî,¹⁰⁶⁹ Müslim,¹⁰⁷⁰ Ebû Dâvûd¹⁰⁷¹ ve Tirmizî¹⁰⁷² eserlerinde tahrir etmişlerdir. Müttefekun aleyh olan hadisimizin, Sahihayn’da yer

¹⁰⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/33 (Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

¹⁰⁶⁰ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 2695.

¹⁰⁶¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 228.

¹⁰⁶² Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 2/13.

¹⁰⁶³ Süyûtî, *Câmi’u’l-Ehâdis*, ts., 14/224.

¹⁰⁶⁴ Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 2/13.

¹⁰⁶⁵ Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 2/13.

¹⁰⁶⁶ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 8160.

¹⁰⁶⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 229.

¹⁰⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/259.

¹⁰⁶⁹ Buhârî, *Edeb*, 96.

¹⁰⁷⁰ Müslim, *Birr*, 165.

almasından da rivayetin Buhârî'nin ve Müslim'in kriterlerine göre sahih bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

Sûfilerin amel ve hasletleri ile ilgili incelenen 73 hadisin değerlendirilmesi sonucunda; 30 rivayetin sahih, 7'sinin hasen, 1'sinin hasen li-gayrihi, 14'ünün zayıf, 7'sinin çok zayıf, 8'inin mevzû olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 3 rivayetin kaynağı belirlenemediğinden sıhhat değerlendirmesi yapılamamış; 1 rivayet hakkında ise hüküm verilememiştir. Bununla birlikte, 2 rivayet mükerrer olarak yer almaktadır. Bu tespitlerin ardından, şimdi de *Hadâiku'l-Hakâik*'te geçen Sûfilerin hallerine dair rivayetlerin incelenmesine geçilecektir.

2.4. Sûfilerin Halleri ile İlgili Rivayetler

2.4.1. Havf

126. Hadis

" لَا يَدْخُلُ النَّارَ مِنْ بَكَى مِنْ حَسْبِيَةِ اللَّهِ، حَتَّى يَلْجَ اللَّبْنُ فِي الضَّرْعِ."

"Allah korkusundan ağlayan hiçbir kimse, süt çıktığı memeye geri dönünceye kadar (asla) ateşe girmeyecek".¹⁰⁷³

Hadisi يَدْخُلُ ve يَلْجُ kelimeleri yerine يَلْجُ ve يَلْجُ kelimeleri ile Ahmed b. Hanbel,¹⁰⁷⁴ İbn Mâce,¹⁰⁷⁵ Tirmizî¹⁰⁷⁶ ve Nesâî¹⁰⁷⁷ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî rivayete hasen sahih hükmünü vermiştir.¹⁰⁷⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût, Mes'ûdî'den başka senetteki raviler sikadır, rivayetimiz sahih demiş ve Mes'ûdî (Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe b. Mas'ûd) – sika, fakat sonradan ihtilata düşmüştür. Ayrıca ondan Ebû Abdurrahman yani Abdullah b. Yezîd el-Mukrî'nin, ihtilata düşmeden önce rivayet ettiğini de belirtmiştir.¹⁰⁷⁹

Elbânî'ye göre rivayet sahih li gayrihidir.¹⁰⁸⁰ Dolayısıyla, Şu'ayb el-Arnaût ve Elbânî'nin tespit ve değerlendirmeleri dikkate alındığında, rivayetin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

127. Hadis

"إِذَا أَقْشَرَ جَسَدَ الْعَبْدِ تَحَاتَّتْ عَنْهُ ذُنُوبُهُ كَمَا يَتَحَاتَّتْ عَنِ الشَّجَرَةِ الْيَابِسَةِ وَرَقُهَا".

¹⁰⁷¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 122.

¹⁰⁷² Tirmizî, Zühd, 41.

¹⁰⁷³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 73.

¹⁰⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/330 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰⁷⁵ İbn Mâce, Cihâd, 9.

¹⁰⁷⁶ Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 8.

¹⁰⁷⁷ Nesâî, Cihâd, 8.

¹⁰⁷⁸ Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 8.

¹⁰⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/330 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹⁰⁸⁰ Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/89.

“Bir kulun bedeni Allah korkusundan dolayı titrerse, ondan günahları, kuru bir ağaçtan dökülen yaprakları gibi dökülür”¹⁰⁸¹.

Rivayet, *el-Ğaylâniyyât* adlı eserde, جَسَد kelimesi yerine جِلْد kelimesi kullanılarak zikredilmiştir.¹⁰⁸² Muhakkiklerine göre rivayet Dirâr b. Surad, Abdulaziz b. Muhammed ed-Derâverdî, Yahya el-Himmânî, Ümmükülsüm bint el-Abbâs sebepleriyle zayıftır.¹⁰⁸³

Dirâr b. Sürede hakkında İbn Hacer’in eserinde bu bilgiler yer almaktadır: “Buhârî ve Nesâî: “metrûku’l-hadîs”, Ebû Hâtim: “sadûk, hadisleri itibar için yazılır” ve Dârekutnî “zayıf” demişlerdir.¹⁰⁸⁴

Dirâr b. Surad’ın hocası Abdulaziz b. Muhammed ed-Derâverdî ile ilgili Zehebî ve Safedî eserlerinde şu değerlendirmeleri nakletmişlerdir: “Ahmed b. Hanbel: “Eğer hafızasından rivayette bulunursa o hiçbir şey değildir”, Ebû Hâtim: “hadisi delil olmaz” ve Ebû Zür’a: “hafızası kötüdür” demişlerdir.¹⁰⁸⁵

Yahya b. Abdülhamid el-Himmânî (İbn Himmânî) hakkında ise, Zehebî eserinde şu cerh-tadil değerlendirmesini aktarmıştır: “Şiidir, Muhammed b. Abdillahi b. Nümeyr: “İbn Himmânî kezzabtır”, Ahmed b. Hanbel “açıkça yalan söyler”, Nesâî “zayıf”, Ziyad b. Eyyûb “yalancı, Allah’ın düşmanı” demişlerdir.¹⁰⁸⁶

İbnu’l-Esîr, Ümmükülsüm bint el-Abbâs hakkında herhangi bir cerh-tadil değerlendirmesine yer verilmediğini söylemiştir.¹⁰⁸⁷ Dolayısıyla mechûlu’l-hâl bir ravi olduğu anlaşılmaktadır.

Yahya b. Abdülhamid el-Himmânî’den Hatîb (ö. 463/1071), Vâhidî (ö. 468/1076) eserlerinde hadisi tahrir etmişlerdir.¹⁰⁸⁸

İrâkî rivayeti aynı ravilerden dolayı zayıf olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁸⁹ Elbânî de aynı sebeple hadise zayıf demiştir.¹⁰⁹⁰ Sonuç olarak rivayetimizdeki bu ravilerin cerh edilmiş olmaları ve İrâkî ile Elbânî’nin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 74.

¹⁰⁸² Ebû Bekr eş-Şâfi’î, *el-Ğaylâniyyât*, (Riyad: y.y., 1417/1997), 287.

¹⁰⁸³ Bk. Ebû Bekr eş-Şâfi’î, *el-Ğaylâniyyât*, (Riyad: y.y., 1417/1997), 287.

¹⁰⁸⁴ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/456.

¹⁰⁸⁵ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 1382/1963, 2/634; Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât* (Beyrut: y.y., 1420/2000), 18/329.

¹⁰⁸⁶ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 1382/1963, 4/392.

¹⁰⁸⁷ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Şahâbe*, (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994), 7/376.

¹⁰⁸⁸ Hatîb, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1422/2002), 5/91; Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994), 3/578.

¹⁰⁸⁹ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ = el-Muğni an Hamli’l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 1511.

¹⁰⁹⁰ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 1404.

128. Hadis

"كَانَ النَّاسُ يَعُوذُونَ دَاوُدَ وَيَطْتُونُ أَنَّهُ مَرِيضٌ وَلَمْ يَكُنْ بِهِ إِلَّا شِدَّةُ الْخَوْفِ مِنْ رَبِّهِ".

"İnsanlar, Davud'u (a.s.) ziyaret ederken onu hasta sanıyorlardı. Oysa Davud'un (a.s.) Allah korkusu dışında bir derdi yoktu".¹⁰⁹¹

Süyûtî *Câmi'u'l-Ehâdis* adlı eserinde, Temmâm b. Muhammed ed-Dimaşkî (ö. 414/1023), Ebû Nu'aym ve İbn Asâkir Muhammed b. Abdurrahman b. Gazvân ed-Dabbî'den bu hadisi tahrir ettiklerine işaret etmiştir.¹⁰⁹²

Süyûtî, bu rivayetle ilgili olarak İbn Asâkir'in şu değerlendirmesini aktarmıştır: "Bu rivayet çok garibtir. Muhammed b. Abdurrahman b. Gazvân Ebû Kurrâd ed-Dıbbî zayıftır."¹⁰⁹³

Senetteki Muhammed b. Abdurrahman b. Gazvân ed-Dabbî ile ilgili İbn Hibbân *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, Zehebî *Dîvânu'd-Du'afâ* ve İbn Hacer *Lisânu'l-Mîzân* adlı eserlerinde şu bilgileri vermişlerdir: "İbn Hibbân "yalan söyler", İbn Adî "yalancılıkla itham edilmiş" ve "sika insanlardan batıl haberler rivayet eder" demiş, Dârekutnî ve diğerleri "metrûk, hadis uydurur" demişlerdir".¹⁰⁹⁴ Bu sebepten de dolayı Elbânî rivayeti mevzû olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁹⁵ Dolayısıyla, Muhammed b. Abdurrahman b. Gazvân ed-Dabbî'nin en şiddetli şekilde cerh edilmiş olması ve Elbânî'nin değerlendirmesi dikkate alındığında, bu rivayetin mevzû olduğu söylenebilir

129. Hadis

"رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ تَعَالَى".

"Hikmetin başı Allah korkusudur".¹⁰⁹⁶

Bu rivayet, Beyhakî'nin *Şu'abu'l-İmân* adlı eserinde İbn Mes'ûd'dan merfû olarak rivayet edilmiştir.¹⁰⁹⁷ Muhakkikleri seneddeki Ebû Ammâr el-Esedî ve Osman b. Züfer'in (el-Cühenî ed-Dimeşkî) mechûl olmaları ve Muhammed b. Musaffa'nın (b. Behlûl el-Himsî) zayıf olması sebebiyle senedi zayıf olarak değerlendirmişlerdir.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 74.

¹⁰⁹² Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis* (b.y.: y.y., ts.), 15/248.

¹⁰⁹³ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, ts., 15/248.

¹⁰⁹⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, (Riyad: Dâru's-Şemî'î, 1420/2000), 2/323; Zehebî, *Dîvânu'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn ve Halkun mine'l-Mechûlîn ve Sıkâton fihim Lîn*, (Mekke: y.y., 1387/1967), 362; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1423/2002, 7/294.

¹⁰⁹⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 2/99.

¹⁰⁹⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 74.

¹⁰⁹⁷ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/202.

¹⁰⁹⁸ Bk. Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/202.

Zehebî, Ebû Ammâr el-Esedî'nin mechûlu'l-hâl bir ravi olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁹⁹ İbn Abdilberr, Osman b. Züfer el-Cühenî ed-Dimeşkî hakkında da herhangi bir cerh-tadil bildirilmemiştir.¹¹⁰⁰ Muhammed b. Musaffa (b. Behlûl el-Himsî) hakkında Fâsî (ö. 832/1429), *el-İkdu's-Semîn* adlı eserinde şu değerlendirmeleri nakletmiştir: "Ebû Hâtim, ravi hakkında sadûk demiş, İbn Hibbân ise onu *Sikât* adlı eserinde zikretmiş, fakat "hata yapardı" diyerek rivayetlerinde bazı yanlışlıklar bulunduğu da işaret etmiştir. Sâlih b. Muhammed rivayetlerinde karışıklık (ihtilat) olduğunu ve aynı zamanda münker hadisler rivayet etmiş olduğunu söylemiştir.¹¹⁰¹

İrâkî, Beyhakî'nin eserindeki İbn Mes'ûd'dan gelen rivayeti zayıf kabul etmiş, ayrıca hadisi *Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinde de Ukbe b. Âmir'den de rivayet ettiğini söylemiş, fakat bu rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir.¹¹⁰² Elbânî de rivayete zayıf demiştir.¹¹⁰³ Dolayısıyla, rivayette yer alan ravilerin cerh edilmiş olmaları ve İrâkî ile Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

130. Hadis

"من خاف الله خافه كل شيء و من لم يخف الله خاف من كل شيء".

"Kim Allah'tan korkarsa, her şey de ondan korkar. Kim Allah'tan korkmazsa, o, her şeyden korkar".¹¹⁰⁴

Rivayetimiz ufak kelime farklılığıyla Kudâî'nin *Müsned*'inde yer almaktadır.¹¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, senedde geçen Süleyman b. Amr ile ilgili şu bilgileri nakletmiştir: "Süleyman b. Amr hakkında Şerîk (ö. 177/794) "o, Nehâî'nin yalancısıdır, Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) ise "onun rivayetlerini hiç kimsenin nakletmesi helâl olmaz", İbn Ma'in ve Buhârî "o, yalan söylemekle ve hadis uydurmakla bilinen biridir", Ahmed b. Hanbel "kezzab", Nesâî ve Dârekutnî onun "metrûk" diyerek cerh etmişlerdir".¹¹⁰⁶

Bu hadis, Münzirî tarafından *Terğîb* adlı eserinde, Ebû's-Şeyh'in *Sevâb* adlı kitabındaki Vâsile b. Eska' rivayetine dayanarak zikredilmiş ve "bu rivayetin merfû şekli münkerdir" denilmiştir.¹¹⁰⁷ Aynı şekilde de İrâkî bu hadisi değerlendirmiş ve şu ilavede bulunmuştur:

¹⁰⁹⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/554.

¹¹⁰⁰ İbn Abdülberr, *el-İstiğâ fî Ma'rifeti'l-Meşhûriyne min Hameleti'l-İlmi bi'l-Kunâ*, (Riyad: y.y., 1405/1985), 2/1035.

¹¹⁰¹ Fâsî, *el-İkdu's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn*, (Beyrut: y.y., 1998), 2/403.

¹¹⁰² İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ = el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 1510.

¹¹⁰³ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sagîr ve Ziyâdetuhû*, 6811.

¹¹⁰⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 74.

¹¹⁰⁵ Kudâî, *Musnedu's-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 1/265.

¹¹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkûn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1985), 2/22.

¹¹⁰⁷ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf* (Beyrut: y.y., 1388/1968), 4/267.

“Ukaylî, *Du'afâ* adlı eserinde, Ebû Hüreyre'den benzer bir rivayet nakletmiştir. Ancak her iki rivayet de münkerdir”.¹¹⁰⁸ Fettehî de Ebû Şeyh'in rivayetine münker demiştir.¹¹⁰⁹ Elbânî'ye göre bu rivayet senetteki Süleyman b. Amr sebebiyle münkerdir.¹¹¹⁰ Sonuç olarak, belirtilen alimlerin değerlendirmelerine dayanarak, rivayetin münker olduğu anlaşılmaktadır.

131. Hadis

"لا أجمع على عبدي خوفين، ولا أجمع له أمنين، إن خافني في الدنيا لم يخف في الآخرة، وإن أمنني في الدنيا لم يأمن في الآخرة".

“Ben bir kulumda iki korkuyu bir arada toplamayacağım ve iki güveni de aynı kişide bir arada toplamam. (Eğer kulum) dünyada benden korkarsa, kıyamet günü korkmaz. Eğer bu dünyada benden güvende olursa, ahirette güvende olamaz”.¹¹¹¹

Bu rivayet, Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân* isimli geçmektedir.¹¹¹² Muhakkikleri senedde cerh-tadil durumu belli olmayan bir ravi bulunmaktadır demişlerdir. O da Muhammed b. Yahya b. Meymûn el-Utekî'dir.¹¹¹³

İbnü'l-Mubârek *ez-Zühd*¹¹¹⁴ ve Bezzâr *el-Bahru 'z-Zehhâr*¹¹¹⁵ adlı eserlerinde Muhammed b. Yahya b. Meymûn'dan rivayet etmişlerdir. Ayrıca İbnü'l-Mubârek¹¹¹⁶ ve Bezzâr¹¹¹⁷ aynı rivayeti, Hasan'dan mürsel olarak da rivayet etmişlerdir.

Heysemî ise bu rivayet ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “Bezzâr, Muhammed b. Yahyâ b. Meymûn'dan rivayet etmiştir. Ancak onun cerh-tadil durumunu (Yahyâ b. Meymûn'u) bilmiyorum. Hasan'dan gelen mürsel rivayetin ravileri, sahih ravileridir, yalnızca Muhammed b. Amr b. Alkame hariçtir ki, o da hasenu'l-hadis olan bir ravidir”.¹¹¹⁸

Ayrıca bu hadisin, Şeddâd b. Avs'tan gelen bir şâhidi bulunmaktadır ki o da Ebû Nu'yam'ın *Hilye* adlı eserinde geçmektedir.¹¹¹⁹

Elbânî: “Muhammed b. Yahyâ'nın hakkında bir cerh-tadil durumu bilgi bulamadım. Fakat ona, İbrâhîm b. Yakûb el-Cûzcânî (ö. 259/873) mutâbaat etmiştir. Ayrıca Muhammed b.

¹¹⁰⁸ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ = el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, 1426/2005, 597.

¹¹⁰⁹ Fettehî, *Tezkiratü'l-Mevzûât* (b.y.: y.y., 1343), 20.

¹¹¹⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/698.

¹¹¹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 78.

¹¹¹² Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 1/223.

¹¹¹³ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1423/2003, 1/223.

¹¹¹⁴ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mübârek ve'z-Zühd li Nu'aym b. Hammâd*, (Beyrut: y.y., ts.), 1/50.

¹¹¹⁵ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 14/342.

¹¹¹⁶ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mübârek ve'z-Zühd li Nu'aym b. Hammâd*, ts., 1/50.

¹¹¹⁷ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 1988/2009, 14/342.

¹¹¹⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetü'l-İkudsî, 1414/1994), 10/308.

¹¹¹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 1394/1974, 6/98.

Yahya'dan üç hâfızın rivayette bulunduğu anlaşılmaktadır: Ebû Dâvûd, Bezzâr ve İbn Sâ'id. Hâli böyle olan (sika ravilerin kendisinden hadis rivayet ettiği) bir kimse mechûl sayılmaz, inşallah sika kabul edilir. Bir de Cûzcânî (ö. 259/873) kendisine mutâbaatta bulunmuş, İbn Hibbân da onu *Sahih* 'inde rivayet etmiş" demiştir.¹¹²⁰ Dolayısıyla senedde yer alan Muhammed b. Yahyâ'nın hâli bilinmemekle birlikte, Elbânî'nin değerlendirmeleri ve şahid rivayetleri dikkate alındığında rivayetin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.2. Ümitvar Olmak

132. Hadis

"يقول الله تعالى يوم القيامة: أخرجوا من النار من كان في قلبه مثقال حبة من شحير من الإيمان".

"Allah Teâlâ kıyamet günü şöyle buyuracak: "İçinde arpa tanesi kadar iman bulunanları ateşten çıkarın" ".¹¹²¹

Hadisi, Buhârî¹¹²² ve Müslim¹¹²³ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Dolayısıyla, hadis onların kriterlerine göre sahih kabul edilmektedir.

133. Hadis

" وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أخطأتم حَتَّى تَمَلَّأَ خَطَايَاكُمْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، ثُمَّ اسْتَعَفَرْتُمْ اللَّهَ، لَغَفَرَ لَكُمْ. و لَوْ لَمْ تُحْطُوا، لَجَاءَ اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحْطُونَ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ".

"Canım kudretinde olan (Allah'a) yemin ederim ki, eğer siz hata yapıp günahlarınız gök ile yer arasını dolduracak kadar (fazla) olsa ve sonra da Allah'a istiğfarda bulunursanız, Allah sizi affeder. Eğer siz hata yapmasaydınız, Allah başka bir topluluk yaratır, onlar hata yapar, sonra Allah'tan af dilerler ve Allah da onları affederdi" ".¹¹²⁴

Rivayeti, Ahmed b. Hanbel,¹¹²⁵ Taberânî¹¹²⁶ ve Ebû Ya'lâ¹¹²⁷ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Muhakkik Su'ayb el-Arnâvût, senede sahih li gayrihi hükmünü vermiş ve şöyle demiştir: "Ahşân es-Sedûsî'den sadece Abdülmümin b. Ubeydullah nakletmiştir ve rivayetinde Enes'ten bizzat işittiğini açıkça belirtmiştir. Buhârî ve İbn Ebî Hâtim bu ravi hakkında herhangi bir cerh değerlendirmesi yapmamıştır. İbn Hibbân, Ahşân es-Sedûsî'yi *Sikât* 'ında zikretmiştir. Ayrıca, bu rivayeti güçlendiren şahitlerine işaret etmiştir".¹¹²⁸ Muhakkikleri hadisi sahih olarak değerlendirmişlerdir.¹¹²⁹

¹¹²⁰ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 6/356.

¹¹²¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 80.

¹¹²² Buhârî, *Rekâk*, 51.

¹¹²³ Müslim, *İmân*, 304.

¹¹²⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 81.

¹¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/146.

¹¹²⁶ Taberânî, *ed-Du'â*, (Beyrut: y.y., 1413), 509.

¹¹²⁷ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebû Ya'lâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1434), 6/152.

¹¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/146 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹²⁹ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebû Ya'lâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1434), 6/152.

Hadisin ilk kısmını destekleyen rivayet, Müslim¹¹³⁰ ve İbn Mâce¹¹³¹ tarafından zikredilen hadislerdir. Hadisin ikinci kısmını destekleyen rivayet ise, Müslim'in *Sahih*'inde¹¹³² ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde¹¹³³ zikredilmiştir.¹¹³⁴

Elbânî, senetteki Ahşân es-Sedûsî'yi İbn Hibbân'dan başka kimse tevsik etmemiş demiş ve aynı şekilde onun mechûl olarak değerlendirildiğini de belirtmiş, ancak hadise şahitleriyle sahih demiştir.¹¹³⁵ Abdüllatîf el-Hümeym de hadise şahitleriyle sahih li gayrihi hükmünü vermiştir¹¹³⁶. Son olarak hadisin şahitleriyle sahih li gayrihi olduğu anlaşılmaktadır.

134. Hadis

"إِنَّمَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ يَرْجُوها وَإِنَّمَا يَنْجُو مِنَ النَّارِ مَنْ يَخَافُها وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ"

"Ancak cennete, ona (girmeyi) umut eden girer; ateşten (cehennemden) ise, ondan korkanlar kurtulur. Ve yalnızca Allah merhamet eder".¹¹³⁷

Rivayeti, Ebû Nu'aym, Beyhakî ve İbn Hacer Süveyd b. Sa'îd tariki ile eserlerinde tahrir etmişlerdir.¹¹³⁸ *Zehrû'l-Firdevs*'in muhakkikleri senede Süveyd b. Sa'îd sebebiyle münker demişlerdir.¹¹³⁹

Münâvî (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-Kadîr* adlı eserinde: "Alâî'nin: "İsnad, Müslim'in şartlarına uygun olup hasendir" dediğini nakletmiştir. Fakat buna kendisi itiraz etmiş ve şöyle demiştir: "Bu makbul değildir, çünkü senette Süveyd b. Sa'îd bulunmaktadır".¹¹⁴⁰

Zehebî: "Süveyd b. Sa'îd, o, hıfz ve hadis sahibi idi. Ancak yaşlandı ve kör oldu, belki bu yüzden kendisine ait olmayan hadisler telkin yoluyla öğretilmiş olabilirdi" değerlendirmesinde bulunmuş ve Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında "münker", Buhârî'nin "gözleri kör olmuş ve sonra ona öğretilmiş" ve Nesâî'nin ise "zayıf" dediklerine de işaret etmiştir.¹¹⁴¹

Elbânî rivayeti senetteki aynı raviden dolayı zayıf olarak değerlendirmiştir.¹¹⁴² Dolayısıyla bu ravinin mecrûh olması sebebiyle hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹³⁰ Müslim, Zikr, 22.

¹¹³¹ İbn Mâce, Zühd, 30.

¹¹³² Müslim, Tevbe, 11.

¹¹³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/445.

¹¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/146 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'a göre).

¹¹³⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1422), 4/594.

¹¹³⁶ Abdüllatîf el-Hümeym, *El-Mevsû'atu'l-hadîsiyye* (Irak: Divânu'l-Vakfî es-Sunnî, 1437), 20(30)/18/236.

¹¹³⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 81.

¹¹³⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 3/225; Beyhakî, *el-Âdâb - Beyhakî*, 1408/1988, 334; a.mlf., *Şu'abu'l-İmân*, 1423/2003, 2/224; a.mlf., *el-'Erba'üne's-şuğrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1408), 67; İbn Hacer, *Zehrû'l-Firdevs*, 3/130.

¹¹³⁹ İbn Hacer, *Zehrû'l-Firdevs*, 3/130.

¹¹⁴⁰ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr fi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1356/1937), 3/7.

¹¹⁴¹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/300

¹¹⁴² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 7/210.

135. Hadis

"أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي، إِنْ ظَنَّ خَيْرًا فَلَهُ، وَإِنْ ظَنَّ شَرًّا فَعَلَيْهِ".

*"Ben, kulumun zannına göreylim, eğer bana hayır zan beslerse, bu onun lehine olur, eğer (bana) şer zan beslerse, bu da kendi aleyhine olur"*¹¹⁴³.

Hadis, aynı anlamla Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır.¹¹⁴⁴ Şu'ayb el-Arnaût, hadise "sahih", ama bu sened İbn Lehî'a sebebiyle "zayıf" demiştir.¹¹⁴⁵

İbn Hibbân, Amr b. el-Hâris¹¹⁴⁶ ve Muhammed b. Muhâcir'in¹¹⁴⁷ tarikleriyle de tahrir etmiştir. Elbânî ve Hüseyin Selîm Esed de farklı tarik ve şahitleriyle sahih demişlerdir.¹¹⁴⁸ Dolayısıyla, bu durumda hadisin farklı tarik ve şahitleriyle sahih derecesine yükseldiği söylenebilir.

136. Hadis

"أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي، فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شَبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً".

*"Ben, kulumun bana olan zannına göreylim, beni andığı zaman ben onunla beraberim. Eğer beni kendi içinde anarlar ise, ben de onu kendi içimde anarım. Eğer bir topluluk içinde beni anarsa, ben de onlardan daha iyi bir topluluk içinde anarım. Eğer bana bir karış yaklaşır, ben ona bir arşın yaklaşırım; eğer bir arşın yaklaşır, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim"*¹¹⁴⁹.

Hadisi, aynı şekilde Buhârî ve Müslim eserlerinde nakletmişlerdir.¹¹⁵⁰ Müttefekun aleyh olan hadisimizin, Sahihayn'da yer almasından da rivayetin Buhârî'nin ve Müslim'in kriterlerine göre sahih bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

137. Hadis

"لا يموتن أحدكم إلا وهو يحسن الظن بالله فإن قوما أهلكتهم سوء الظن بالله".

*"Sizin hiçbiriniz, Allah'a karşı iyi bir zanda bulunmadıkça ölmesin. Zira bir topluluk, Allah'a karşı kötü zan yüzünden helak olmuştur"*¹¹⁵¹.

¹¹⁴³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 81.

¹¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/36.

¹¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/36 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹⁴⁶ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 1/460.

¹¹⁴⁷ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 2/431.

¹¹⁴⁸ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertîbi ehâdîsi sahihi'l-câmi'i es-sagîr*, 2/1113; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân ilâ Zevâ'idi İbn Hibbân*, (Dimaşk: y.y., 1411/1990-1412/1992), 8/29.

¹¹⁴⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 81.

¹¹⁵⁰ Buhârî, *Tevhid*, 15, Müslim, *Zikr 2*.

¹¹⁵¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 82.

Hadis benzer lafızla Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde zikredilmiştir.¹¹⁵² Muhakkik Şu'ayb el-Arnaût bu rivayet, (فَإِنَّ قَوْمًا قَدْ أَرَادَهُمْ) ifadesi hariç, sahihtir. Ancak bu kısmın isnadı, Nadr b. İsmâil'in zayıf oluşu ve İbn Ebî Leylâ (yani Muhammed b. Abdurrahman)'ın kötü hafızaya sahip olması sebebiyle zayıf demiştir.¹¹⁵³

Ahmed b. Hanbel'in bu şekilde naklettiği rivayeti hakkında Elbânî: "Bu bağlamdaki rivayet zayıftır. Bu isnat, birkaç illetle zayıftır: Birincisi: Ebû'z-Zübeyr'in "an'ane" yapmasıdır, o, müdellis bir ravidir. İkincisi: İbn Ebû Leylâ'nın – (ki o, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'dır). Fıkıhtaki yüksek ilmî derecesine rağmen onun hafızasının zayıf olması nedeniyle zayıf bir ravi olarak kabul edilmiştir. Üçüncüsü: Senetteki Nadr b. İsmail el-Kâss'tır. İbn Hibbân: "o, hatalarının çok olduğu ve yanlış anlamalarının sıkça meydana geldiği bir kimseydi, bu yüzden onun rivayetleri terk edilmesi gerekir", Zehebî ve İbn Hacer onu "leyse bi'l-kaviy" diyerek cerhte bulunmuşlardır. Son olarak, bu hadis {وَدَلَّكُمْ ظَنُّكُمْ} فَقَالَ اللَّهُ: فَإِنَّ قَوْمًا قَدْ أَرَادَهُمْ سُوءَ ظَنِّهِمْ بِاللَّهِ، فَالَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَادَكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [فصلت: 23]."¹¹⁵⁴ ilave dışında sahihtir" demiştir.

Dolayısıyla bu hadisimiz zikrettiğimiz ziyade dışında sahihtir. Fakat müellifimizin verdiği lafızlarla Elbânî ile Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmeleri dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

138. Hadis

"أكبر الكبائر سوء الظن بالله".

"En büyük günah Allah hakkında kötü zanda bulunmaktır".¹¹⁵⁵

Rivayeti aynı kelimelerle Deylemî *el-Firdevs* isimli eserinde kaydetmiştir.¹¹⁵⁶ İbn Hacer *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde, "Bu rivayeti, İbn Merdûye zayıf senedle tahrir etmiş" demiştir.¹¹⁵⁷ Aclûnî ise şöyle demiştir: "Hadisi, Deylemî ve İbn Merdûye, İbn Ömer'den zayıf bir senetle rivayet etmişlerdir".¹¹⁵⁸ Elbânî¹¹⁵⁹ ve Nebîl b. Mansûr¹¹⁶⁰ da rivayetin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu rivayet zayıftır.

139. Hadis

"إن أنينُ المذنبين أحبُّ إلي من صوتِ المُسَجِّينِ".

¹¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/374.

¹¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/374 (Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹⁵⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 12/728.

¹¹⁵⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 82.

¹¹⁵⁶ Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/364.

¹¹⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, (Mısır: Mektebetu's-Selefiyye, 1390/1970), 10/411.

¹¹⁵⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* (Kahire: y.y., 1351), 1/176.

¹¹⁵⁹ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, 3013.

¹¹⁶⁰ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1426), 1/769.

“Günahkarların (pişmanlıkları sebebiyle) iniltisi benim nezdimde tesbih edenlerin sesinden daha sevimlidir”.¹¹⁶¹

Bu lafızla rivayeti hadis kitaplarında rastlanamamıştır. *صوت* kelimesi yerine *زجل* kelimesiyle İbn Teymiyye'nin, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*'sında geçmektedir.¹¹⁶²

2.4.3. Hüzün

140. Hadis

"إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ كُلَّ قَلْبٍ حَزِينٍ".

“Allah, hüznü olan her kalbi sever”.¹¹⁶³

Busîrî'ye (ö. 840/1436) göre rivayeti, Bezzâr, Ebû Ya'lâ ve Hâkim eserlerinde zikretmişlerdir.¹¹⁶⁴ Hâkim bu rivayet sahihtir, ancak Şeyhayn tahrir etmemişlerdir demiştir, fakat onun görüşünü Zehebî “senetteki Ebû Bekr'in zayıflığıyla birlikte sened munkatıdır – inkıta, Damre ile Ebû Derdâ arasındadır, bu iki ravinin vefatları arasında yaklaşık yüz yıl bulunmaktadır” diye reddetmiştir.¹¹⁶⁵ Muhakkikleri ise Ebû Bekr b. Ebî Meryem zayıf bir ravidir, ancak o mutâbidir ama Damre b. Habîb ile Ebû Derdâ görüşmemiştir diyerek senedi zayıf bulmuşlardır.¹¹⁶⁶ Zehebî'nin görüşüne, İbn Hacer ve Hût da katılmışlardır.¹¹⁶⁷

Elbânî, seneddeki inkıta ve Ebû Bekr'in zayıf kabul edilmesi sebebiyle bu rivayeti zayıf olarak değerlendirmiştir.¹¹⁶⁸ Dolayısıyla rivayetimizdeki bu ravinin cerh edilmiş ve senedde inkıta olması sebebiyle hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

141. Hadis

"مَا مِنْ شَيْءٍ يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ نَصَبٍ أَوْ صَبٍ أَوْ حَزْنٍ إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ سَيِّئَاتِهِ".

“Bir müminin başına gelen herhangi bir hastalık, acı veya üzüntü yoktur ki, Allah bunlarla onun kötülüklerini (günahlarını) affetmesin”.¹¹⁶⁹

Tirmizî, bu rivayeti *Sünen*'inde Ebû Sa'îd el-Hudrî'den nakletmiştir.¹¹⁷⁰ Tirmizî şöyle demiştir: “Bu hadis bu konuda hasendir”.¹¹⁷¹ Şu'ayb el-Arnaût, hadise sahih hükmünü vermiş ve

¹¹⁶¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 84.

¹¹⁶² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ- İbn Teymiyye*, (Medine: y.y., 1416/1995), 4/379.

¹¹⁶³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 85.

¹¹⁶⁴ Bûsîrî, *İthâfu'l-Hayrati'l-Mehere bi'Zevâidi'l-Mesânidi'l-Aşere*, (Riyad: Dâru'l-Vaţan, 1420/1999), 7/379.

¹¹⁶⁵ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1439/2018), 8/624

¹¹⁶⁶ Bk. Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1439/2018), 8/624

¹¹⁶⁷ İbn Hacer, *İthâfu'l-Mehere bi'l-Kavâidi'l-Mubtekire min Etrâfi'l-Aşere*, (b.y.: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1415/1994), 12/575; Hût, *Esnâ'l-Metâlib fi Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, 1418/1997, 81; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/695.

¹¹⁶⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/695.

¹¹⁶⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 86.

¹¹⁷⁰ Tirmizî, *Cenâiz*, 1.

¹¹⁷¹ Tirmizî, *Cenâiz*, 1.

benzer anlamla Ahmed b. Hanbel¹¹⁷² ile Müslim'in¹¹⁷³ bu hadisi tahrir ettiklerine de işaret etmiştir.¹¹⁷⁴ Müslim'in rivayetinde, Ebû Hüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî ile birlikte anılmıştır.¹¹⁷⁵

Elbânî de rivayete sahih demiştir.¹¹⁷⁶ Dolayısıyla bu hadis, şahitleriyle birlikte sahih kabul edilmektedir

142. Hadis

"إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ أَلْقَى اللَّهُ عَلَيْهِ الهم و الحزن ليكفر بها عنه".

"Bir kulun günahları çoğaldığında, Allah onu gam ve hüzne müptela kılar ki, işlediği günahlarına kefarete olsun"¹¹⁷⁷.

Bu rivayeti aynı anlamla Ahmed b. Hanbel tahrir etmiştir.¹¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût, bu rivayetin senedinin, senetteki Leys Ebû Süleym sebebiyle zayıf, fakat diğer ravilerinin ise Şeyhayn ravileri olduğunu söylemiştir.¹¹⁷⁹

Zebîdî şöyle demiştir: "Leys Ebû Süleym hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen senetle ilgili olarak Münâvî, Leys Ebû Süleym dışındaki ravilerin sika olduğunu belirtmiş ve Süyûtî'nin, senedi hasen olarak değerlendirdiğini ve bu da onun Leys'in tevsikini tercih etmiş olduğunu gösterir"¹¹⁸⁰ Heysemî: "Semeddeki Leys Ebû Süleym bulunmaktadır o da , müdellis bir ravidir, diğer ravileri ise sikadır"¹¹⁸¹

Leys Ebû Süleym, hakkında Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkân* ve Ka'bî (ö. 319/931), *Ķabûlu'l-Ahbâr* adlı eserlerinde şu değerlendirmeleri aktarmışlardır: İbn Uyeyne (ö. 198/814), "zayıf", Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim "hadislerinde ihtilaf vardır", Zehebî: "onun hafızası zayıf olması sebebiyle hadisinde gevşeklik vardır" diyerek cerhte bulunmuşlardır.¹¹⁸²

Elbânî ise, Leys Ebû Süleym'i hiç kimsenin tevsik etmediğini belirtmiş, sadece İbn Ma'in'den gelen rivayette İbn Ma'in ona "la be'se bih" demiş diyerek, bu rivayeti zayıf kabul etmiştir.¹¹⁸³ Dolayısıyla seneddeki bu ravinin cerh edilmiş olması sebebiyle rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

143. Hadis

¹¹⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/45; Müslim, *Birr*, 52.

¹¹⁷³ Müslim, *Birr*, 52.

¹¹⁷⁴ Tirmizî, *Cenâiz*, 1 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹⁷⁵ Müslim, *Birr*, 52.

¹¹⁷⁶ Süyûtî, *Elbânî es-Sirâcu'l-Münîr fi tertibi ehâdisi sahihi'l-câmi'i es-sagîr*, 2/1016.

¹¹⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 86.

¹¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/134.

¹¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/134 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹¹⁸⁰ Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ'i Ulûmi'd-Dîn*, 1408/1987, 5/2108.

¹¹⁸¹ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-Ķudsî, 1414/1994), 2/291, 10/192.

¹¹⁸² Ka'bî, *Ķabûlu'l-Ahbâr ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/3; Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkân*, (Halep: y.y., 1396/1976), 1/90.

¹¹⁸³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 6/218.

"الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ".

"Dünya, müminin zindanıdır"¹¹⁸⁴.

Bu hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde,¹¹⁸⁵ Müslim'in *Sahih*'inde,¹¹⁸⁶ İbn Mâce'nin *Sünen*'inde¹¹⁸⁷ ve Tirmizî'nin *Sünen*'inde¹¹⁸⁸ geçmektedir.

Hadisin Müslim'in *Sahih*'inde yer alması, onun sahih şartlarına uygun olduğunu ve bu nedenle sahih olduğunu göstermektedir.

144. Hadis

"الدُّنْيَا لَا تَصْفُو لِلْمُؤْمِنِ، هِيَ سِجْنُهُ وَبَلَاؤُهُ".

"Dünya, mümin için saf (rahat edeceği bir yer) değildir. O, onun zindanı ve imtihanıdır"¹¹⁸⁹.

Rivayet, aynı lafızlarla Nebîl Cerrâr'ın *el-Îmâ* adlı eserinde yer almakta ve aynı eserde Elbânî'nin bu rivayeti "çok zayıf" olarak nitelediğine işaret edilmiştir.¹¹⁹⁰

Bu rivayetle ilgili başka bir değerlendirme veya destekleyici bilgiye ulaşılamadığından, Elbânî'nin görüşüne dayanarak çok zayıf olduğu kanaatine varılmıştır.

2.4.4. Ağlamak

145. Hadis

"أَمْلِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَ لَيْسَعَكَ بَيْتَكَ وَ ابِكْ عَلَى خَطِيئَتِكَ."¹¹⁹¹

"- Dilini tut! Evini genişlet (misafirlere kapın açık olsun) ve hatalarına göz yaşı dök!"¹¹⁹²

146. Hadis

"أَيُّهَا النَّاسُ ابْكُوا، فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَنَبَاكُوا"¹¹⁹³.

"Ey insanlar, ağlayın; eğer ağlayamıyorsanız, ağlıyormuş gibi yapınız"¹¹⁹⁴.

147. Hadis

"حَرَمَتِ النَّارُ عَلَى ثَلَاثٍ أَعْيُنٍ: عَيْنِ سَهْرَتٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَيْنِ بَكَتٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ".

¹¹⁸⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 86.

¹¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/198.

¹¹⁸⁶ Müslim, *Zühd*, 1.

¹¹⁸⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 3.

¹¹⁸⁸ Tirmizî, *Zühd*, 12.

¹¹⁸⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 86.

¹¹⁹⁰ Nebîl Cerrâr, *el-Îmâ' ilâ Zevâ'idi'l-Emâlî ve'l-Eczâ- Zevâ'idu'l-Emâlî ve'l-Fevâ'id ve'l-Me'âcim ve'l-Meşâihât 'alâ'l-Kutubi-s-Sitte ve'l-Muvattâ ve Müsnedü'l-Îmâmi Ahmed.*, 7/191.

¹¹⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 90.

¹¹⁹² Mükerrer rivayet. Krş. No:26 hadis.

¹¹⁹³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 90.

¹¹⁹⁴ Mükerrer rivayet. Krş. No: 3 hadise.

“Ateş, üç göz için haram kılınmıştır: Allah yolunda gece uykusuz kalan göz ve Allah korkusundan ağlayan göz”.¹¹⁹⁵

Hadisimiz aynı anlamla Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer almaktadır.¹¹⁹⁶ Şu’ayb el-Arnâvût’a göre bu rivayet, hasen li gayrihi’dir. Fakat bu sened zayıftır çünkü Muhammed b. Sümeyr el-Ru’aynî mevchûlu’-l hâl bir ravidir. Senedin geri kalan ravileri güvenilirdir.¹¹⁹⁷

Farklı tariklerle bu hadisi, Dârimî,¹¹⁹⁸ İbn Ebî Asım (ö. 287/900),¹¹⁹⁹ Nesâî,¹²⁰⁰ Taberânî,¹²⁰¹ Hâkim¹²⁰² ve Ebû Nu’aym¹²⁰³ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Hâkim, rivayeti Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahih, ancak onlar tahrir etmemişlerdir demiştir, ona Zehebî de muvafakat etmiştir.¹²⁰⁴ Elbânî’ye göre bu rivayet birkaç farklı tariklerle gelmesiyle sahihtir.¹²⁰⁵ Dolayısıyla, bu durumda hadisin çeşitli tariklerle rivayet edilmesi sebebiyle sahih li-gayrihi olduğu söylenebilir.

2.4.5. Şevk

148. Hadis

"اللَّهُمَّ اني أسألك الرِّضا بالقضاء، وَبَرَدَ العَيْشِ بَعْدَ المَوْتِ، وَوَدَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَالتَّوَقُّقَ إِلَى لِقَائِكَ فِي غَيْرِ ضَرَاءٍ مُضِرَّةٍ، وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ".

“Allah’ım Senden kadere rıza, ölümden sonra serin (rahat) bir hayatı, yüzüne (Sana) bakmanın lezzetini, zarar verenin zararına uğramadan ve saptırıcının fitnesine düşmeden özlem ile Sana kavuşma iştiyakını istiyorum”.¹²⁰⁶

Ahmed b. Hanbel, bu hadisi Damra b. Habîb’in, Ebû’-d-Derdâ’dan, o da Zeyd b. Sâbit’ten rivayet ettiği uzun bir hadis içerisinde nakletmiştir.¹²⁰⁷ Muhakkik Şu’ayb el-Arnâût şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “senedi zayıftır, çünkü isnadında inkıta vardır. Zira Damra b. Habîb, Ebû’-d-Derdâ’dan hadis işitmemiştir. Ayrıca seneddeki Ebû Bekr –ki o da İbn Ebî Meryem’dir– zayıf bir ravidir ve hadisi Hâkim,¹²⁰⁸ İsbâ b. Yûnus kanalıyla Ebû Bekr’dan, o da Damra’dan, o da

¹¹⁹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 90.

¹¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/446.

¹¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/446 (Thk. Şu’ayb el-Arnâût’un değerlendirmesi).

¹¹⁹⁸ Dârimî, *Cihâd*, 850.

¹¹⁹⁹ İbn Ebû Âsım, *el-Âhâd ve’l-Mesâni*, (Riyad: Dâru’l-Râye, 1991), 4/302; a.mlf., *el-Cihâd*, (Medine: Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1409), 2/413.

¹²⁰⁰ Nesâî, *Siyer*, 178.

¹²⁰¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 8/315.

¹²⁰² Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, 1411/1990, 2/92.

¹²⁰³ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Aşfiyâ*, 1394/1974, 2/28.

¹²⁰⁴ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, 1411/1990, 2/92.

¹²⁰⁵ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdis’-z-za’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme* (Riyad: Mektebetu’l-Ma’ârif, 1431), 6/375.

¹²⁰⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 235.

¹²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/520.

¹²⁰⁸ Hâkim, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, 1411/1990, 1/697.

Zeyd'den rivayet etmiştir. Bu rivayette Ebû'd-Derdâ zikredilmemiştir. Ancak bu senet de münkatı'dır, çünkü Damra, Zeyd'den hadis işitmemiştir".¹²⁰⁹

Taberânî *ed-Dua*'sında Fadele b. Ubeyd'den bu hadisi nakletmiştir.¹²¹⁰ Heysemî *Mecma'u'z-Zevâid*'inde, Taberânî'nin ravileri sikadır demiştir.¹²¹¹

Yine bu hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Ebû Miclez'den gelen rivayetin içinde de zikredilmiştir.¹²¹² Şu'ayb el-Arnaût, bu hadis için sahih demiştir.¹²¹³ Son olarak, hadisimiz çeşitli tarik ve şahitlerle takviye edildiğinden, hasen li-gayrihi olan bir rivayettir.

2.4.6. Sema

149. Hadis

"حَسِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ، فَإِنَّ الصَّوْتِ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا".

"Kur'an'ı seslerinizle güzelleştirin. Çünkü güzel ses Kuran'ın güzelliğini artırır".¹²¹⁴

Bu rivayet aynı kelimelerle Dârimî'nin *Müsned*'inde geçmektedir.¹²¹⁵ Muhakkik Hüseyin Esed Selîm, senede sahih hükmünü vermiştir.¹²¹⁶

Rivayeti, Hâkim *Müstedrek*'inde "حسنوا" kelimesi yerine "زينوا" kelimesiyle tahrir etmiştir¹²¹⁷. Onun mukakkiki Âdil Mürşid, hadis sahih, ama seneddeki Sadaka b. Ebî İmrân sebebiyle bu senedin hasen ve bu rivayetin başka tarikinin olduğuna da işaret etmiştir.¹²¹⁸ Sadaka b. Ebî İmrân ile ilgili Zehebî, İbn Ma'in'in "leyse bi-şey", Ebû Hâtim'in "şeyh salih, leyse bi-zâk" dediklerini nakletmiş ve kendisi de ona sadûk demiştir.¹²¹⁹ Elbânî de hadise farklı tarikleriyle birlikte sahih demiştir.¹²²⁰ Son olarak, rivayet çeşitli tariklerle desteklenerek sahih olmuştur.

150. Hadis

"إِكْلَ شَيْءٍ جَلِيَّةً، وَجَلِيَّةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ".

"Her şeyin süsü vardır, Kuran'ın süsü ise güzel sestir"¹²²¹.

¹²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/521 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²¹⁰ Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, ts., 6/182.

¹²¹¹ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İ-Kudsî, 1414/1994), 10/188.

¹²¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/264.

¹²¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/265 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²¹⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 238.

¹²¹⁵ Dârimî, *Fedâil'ül Kuran*, 34.

¹²¹⁶ Dârimî, *Fedâil'ül Kuran*, 34 (Thk. Hüseyin Esed Selîm'in değerlendirmesi).

¹²¹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 1439/2018, 3/93.

¹²¹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 1439/2018, 3/93 (Thk. Âdil Mürşid'in değerlendirmesi).

¹²¹⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/312.

¹²²⁰ Süyûtî, *Elbânî el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), 5456, 5794.

¹²²¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 238.

Süyûtî'ye göre Abdürrezzâk (ö. 211/826-27) ve Bezzâr Abdullah b. Muharrir'in tarikiyle nakletmişlerdir.¹²²² Senette yer alan Abdullah b. Muharrir, İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) eserinde "metrûku'l-hadîs" olarak değerlendirilmiştir.¹²²³

Muhammed b. Mervân'dan, o da İbn Cüreyc'den, o da Atâ'dan, o da İbn Abbâs'tan merfû olarak Taberânî ve İbn Merdûye tarafından tahrir edilmiştir.¹²²⁴ Ancak Muhammed b. Mervân hakkında, Moğultay eserinde şu bilgiyi nakletmiştir: Cürcânî, onun için "kezzâb", Ezdî, "metrûku'l-hadîs", Dârekutnî ise "zayıf" demiştir.¹²²⁵

Hatîb ve Silefî (ö. 576/1180), Fadl b. Harb el-Becelî tarikiyle rivayet etmişlerdir.¹²²⁶ Fadl b. Harb el-Becelî ile ilgili İbn Hacer, eserinde Ukaylî'nin onun meçhûl ve onun hadisi mahfûz değil dediğini belirtmiştir.¹²²⁷

Zeylaî ve Elbânî bu rivayetin zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.¹²²⁸ Dolayısıyla, rivayette yer alan ravilerin cerh edilmiş olmaları ve Zeylaî ile Elbânî'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında, bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.7. Feraset

151. Hadis

"اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ".

"Müminin ferasetinden korkun. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar".¹²²⁹

Elbânî, "bu hadis sahâbîlerden Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Sevbân tariklerle rivayet edilmiş" demiştir.¹²³⁰

1. Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'den nakletmiştir.¹²³¹ Tirmizî, hadisin garîb olduğunu belirtmiş ve bu hadisi ancak bu kanaldan biliyoruz demiştir.¹²³² Muhakkik Şu'ayb el-Arnaût,

¹²²² Süyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, ts., 17/467.

¹²²³ İbnü'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmîl li'İbni Adîyy*, (Riyad: Dâru's-Selef, 1417/1996), 4/1952.

¹²²⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 7/293; İbn Merdûye, *Cuz'un fihî Ehâdisi İbn Hayyân*, (Riyad: y.y., 1414), 112.

¹²²⁵ Moğultay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (b.y.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422/2001), 10/333.

¹²²⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 7/678; Silefî, *et-Tuyûriyyât* (Riyad: Mektebetu Aqvâi's-Selef, 1425/2004), 2/458.

¹²²⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, (Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390/1971), 4/440.

¹²²⁸ Zeylaî, *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'Z-Zemahşerî*, (Riyad: Dâru İbn Hüzeyme, 1414), 2/217; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 9/309.

¹²²⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 251.

¹²³⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 4/299; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 4/129.

¹²³¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 16 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²³² Tirmizî, *Tefsîr*, 16.

senetteki yer alan Atıyye (el-Avfî) ve Mus'ab b. Sellâm sebebiyle rivayete zayıf hükmünü vermiştir.¹²³³

İbn Şâhîn, eserinde Atıyye (el-Avfî) ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “İbn Ma’in ve Ahmed b. Hanbel zayıf demişlerdir”.¹²³⁴

Senetteki diğer ravi Mus'ab b. Sellâm hakkında ise Makdisî, eserinde İbn Ma'in “leyse bihi be's, sadûk”, İbnü'l-Medîni “Şiî ve zayıf”, Ebû Dâvûd da onu zayıf olarak değerlendirmişlerdir.¹²³⁵

Ukaylî bu senedin mevkûf olanı doğrudur diyerek hadisin merfû olarak rivayet edilmesinin bir hata olduğu belirtmiştir.¹²³⁶ Elbânî de zayıf demiş ve ayrıca, Ukaylî'nin hadisin isnadında bulunduğu kusura da işaret etmiştir.¹²³⁷

2. Taberânî, Abdullah b. Sâlih o da Muâviye b. Sâlih'ten o da Râşid b. Sa'd'den o da Ebû Ümâme'den merfû olarak rivayet etmiştir.¹²³⁸

Zehebî, eserinde Abdullah b. Sâlih (Ebû Sâlih) hakkında şu değerlendirmeleri kaydetmiştir: “Ahmed b. Hanbel: “o, başlangıçta sağlam bir raviydi, sonra bozuldu”, Ebû Hâtim ise: “hayatın sonunda münker hadisler rivayet etmeye başladı, ama onlar Halîd b. Neccâh tarafından ona kasten isnad edildiğini düşünüyoruz, Abdullah b. Sâlih (Ebû Sâlih) yalan söyleyen biri değildi, düzgün bir adamdı”, Ebû Zür'a: “hasenu'l-hadîs”, Nesâî ise: “o, güvenilir değildir”, İbn Hibbân: “aslında kendi şahsında saduk idi. Hadislerinin münker olma sebebi ise komşusundan kaynaklanmıştır. İbn Hüzeyme'den işittim, şöyle diyordu: onun bir komşusu vardı, aralarında bir düşmanlık vardı. Bu komşusu, mevzû hadisleri yazıyor, Abdullah b. Sâlih'in (Ebû Sâlih) yazısına benzer bir yazıyla yazıyordu ve bunları Abdullah'ın evindeki kitaplarının arasına atıyordu. Abdullah b. Sâlih da bu yazıların kendi yazısı olduğunu zannediyor ve bu hadisleri rivayet ediyordu”, İbn Adî ise “o, mustakîmu'l-hadîs, ancak bazen senet ve metinlerinde hata yapardı, fakat kasıtlı yalan söylemezdi”.¹²³⁹ Heysemî bu senede hasen demiştir.¹²⁴⁰ Elbânî ise, Heysemî'nin hasen dediğini reddederek bu senedin de zayıf olduğunu söylemiştir.¹²⁴¹

¹²³³ Tirmizî, Tefsir, 16 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²³⁴ İbn Şâhîn, *Târîhu 'Esmâi'd-Du'afâ' ve'l-Kâzibîn*, (b.y.: y.y., 1409/1989), 148.

¹²³⁵ Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl.*, 8/397.

¹²³⁶ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 4/129.

¹²³⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1431), 4/299.

¹²³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 8/102; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 3/312.

¹²³⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/440-442.

¹²⁴⁰ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 1414/1994), 10/268.

¹²⁴¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1431), 4/300.

3. İbnü'l-Cevzî, Ebû Muâz es-Sâîğ, Hasan el-Basrî'den o da Ebû Hüreyre'den rivayet etmiş ve bu rivayetin uydurma olduğunu belirtmiştir.¹²⁴² Bu senedde yer alan Ebû Muâz es-Sâîğ'in asıl adı Süleyman b. Erkâm'dır.¹²⁴³ Zehebî'ye göre metrûk bir ravi olarak kabul edilmiştir.¹²⁴⁴

4. Ebû Nu'aym, Furât b. Sâib o da Meymûn b. Mihrân'dan o da İbn Ömer'den merfû olarak rivayet etmiştir.¹²⁴⁵ Ancak, Furât b. Sâib hakkında Zehebî, Buhârî'nin "münkeru'l-hadîs", İbn Ma'în'in "leyse bi-şey", Dârekutnî ve diğerlerinin "metrûk" şeklindeki değerlendirmelerini aktarmıştır.¹²⁴⁶ Bu raviden dolayı Elbânî'ye göre bu sened çok zayıftır.¹²⁴⁷

5. Ebû Nu'aym, Süleyman b. Seleme bize Müemmel b. Sa'id b. Yûsuf bize Ebû Alâî Esed b. Vedâa et-Tâî dedi ki bana Vehb b. Münebbih o da Tâvûs'tan o da Sevbân'dan merfû olarak rivayet etmiştir.¹²⁴⁸ Ebû Nu'aym demiş ki: "Bu, Vehb'in hadisinden garip bir rivayettir, Müemmel, Esed'den teferrüd etmiştir".¹²⁴⁹

Elbânî ise bu rivayet oldukça vâhin,¹²⁵⁰ çünkü senedde birkaç önemli problemi vardır demiştir: "Birincisi, Esed b. Vedâ'dır. İbn Ma'în, "o, Ezher el-Herrâzî ile birlikte Ali'ye küfreden kişilerden biriydi", Zehebî ise, "o, küçük tâbiinden olup, Hz. Ali'ye küfreden nasibîdir" demiştir. İkincisi, Müemmel b. Sa'id b. Yûsuf'tur. İbn Ebî Hâtim babasından: "o ve Süleyman b. Seleme'den münkeru'l-hadîs" dediğini aktarmıştır. Üçüncüsü, Süleyman b. Seleme'dir (el-Habâirî). İbnü'l-Cüneyd (ö. 270/884 [?]), "o yalan söylediydi, ondan hadis almazdım" ve İbn Ebî Hâtim "o, metrûk, ondan hadis rivayet edilmez" demişlerdir. Zehebî de onun hakkında uydurulmuş bir hadis zikretmiştir.¹²⁵¹

Sağânî bu rivayetin mevzû olduğunu belirtmiştir.¹²⁵² Fakat Elbânî, hadisin hasen de mevzû de değil zayıftır demiştir.¹²⁵³ Nebîl b. Mansûr de rivayete zayıf demiştir.¹²⁵⁴ Dolayısıyla,

¹²⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968), 3/147.

¹²⁴³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 4/300.

¹²⁴⁴ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/196.

¹²⁴⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 4/94.

¹²⁴⁶ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/341.

¹²⁴⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 4/301.

¹²⁴⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 4/81.

¹²⁴⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 4/81.

¹²⁵⁰ Başka bir rivayetinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre bir değerlendirme yapmak üzere yani i'tibar için alınabilen za'if hadis. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 355.

¹²⁵¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 4/301-302.

¹²⁵² Sağânî, *el-Mevzûât*, (Dimaşk: y.y., 1405), 51.

rivayetimizde yer alan bazı ravilerin cerh edilmiş olması ve Elbânî ile Nebîl b. Mansûr'un değerlendirmelerini dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

152. Hadis

"إِنَّ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عِبَادًا يَعْرِفُونَ النَّاسَ بِالنُّسْبِ".

"Allah'ın öyle bir kulları vardır ki, insanları yüzlerinden tanır".¹²⁵⁵

Bezzâr,¹²⁵⁶ Taberânî¹²⁵⁷ ve Kudâî¹²⁵⁸ Ebû Bişr'in kanalıyla nakletmişlerdir. Taberânî bu rivayeti, Sâbit'ten sadece Ebû Bişr ve ondan yalnızca Ebû Ubeyde rivayet ettiğini söylemiştir.¹²⁵⁹ İşbîlî (ö. 582/1186) de Ebû Bişr tarikiyle nakletmiş ve onun meşhur olduğunu söylemiştir.¹²⁶⁰ Zehebî, Ebû Bişr'i, Ebû Zür'a'dan naklederek "leyse bi'l-l kaviy" ve kendisi de sadûk olduğunu belirtmiştir.¹²⁶¹

Heysemî, Sehâvî ve Zebîdî rivayete hasen demişlerdir.¹²⁶² Elbânî de bu alimlerin görüşlerine işaret etmiş ve hadise hasen hükmünü vermiştir.¹²⁶³ Sonuç olarak bu alimlerin değerlendirmelerini dikkate alındığında hadisin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

Sûfilerin halleri konusunda ele alınan 27 hadisin değerlendirilmesi sonucunda, 7 rivayetin sahih, 2 rivayetin sahih li-gayrihi, 2 rivayetin hasen, 1 rivayetin hasen li gayrihi, 10 rivayetin zayıf, 1 rivayetin mevzû ve 1 rivayetin de münker olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 2 rivayet mükerrer olup, 1 rivayetin ise kaynağı tespit edilemediğinden sıhhat değerlendirmesi yapılamamıştır. Bu tespitlerin ardından şimdi de *Hadâiku'l-Hakâik*'de yer alan Velîlerin kerametlerine dair rivayetleri incelemeye geçiyoruz.

2.5. Velîlerin Kerametleri ile İlgili Rivayetler

153. Hadis

"أَمْ يَتَكَلَّمُ فِي الْمَهْدِ إِلَّا ثَلَاثَةً: عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ، وَصَبِيٌّ كَانَ فِي زَمَانِ جُرَيْجٍ، وَصَبِيٌّ آخَرٌ".

¹²⁵³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 4/301-302.

¹²⁵⁴ Nebîl b. Mansûr, *Enîsu's-Sârî. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî* (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1426), 1/112; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 4/299.

¹²⁵⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 252.

¹²⁵⁶ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, (Medine: Mektebetu'l-'Ulüm ve'l-Hikem, 1988/2009), 13/326.

¹²⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 3/207.

¹²⁵⁸ Kudâî, *Müsnedu'ş-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 2/116.

¹²⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 3/207.

¹²⁶⁰ İşbîlî, *el-Ahkâmu'ş-Şer'iyyeti'l-Kubrâ*, (Riyad: y.y., 1422/2001), 3/294.

¹²⁶¹ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâi*, (b.y.: y.y., ts.), 1/112.

¹²⁶² Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-İkudsî, 1414/1994), 10/268; Sehâvî, *el-Makâsidu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin min el-Ehâdisi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 60/24; Zebîdî, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâ'i Ulûmi'd-Dîn* (Riyad: y.y., 1408/1987), 3/1336.

¹²⁶³ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 4/267.

“Beşikte sadece üç kişi konuşmuştur: İsa b. Meryem, Cüreyc zamanındaki bir çocuk ve diğer bir çocuk”.¹²⁶⁴

Hadisi Ahmed b. Hanbel,¹²⁶⁵ Buhârî¹²⁶⁶ ve Müslim¹²⁶⁷ tahrir etmişlerdir. Hadisimiz Buhârî ve Müslim’in *Sahih*’lerinde geçmesi sebebiyle onların kriterlerine göre sahihtir.

154. Hadis

حديث الغار و هو مشهور في الصحاح و انفتاحه بدعاء الثلاثة بعد انطباق الصخرة على بابه و هو طويل لم نشرحه¹²⁶⁸.

Mağara hadisi, sahih kaynaklarda geçen meşhur bir haberdir. Bir kaya kapısını kapattıktan sonra, bu üç kişinin (yaptıkları sahih amelleri sayıp vesile edinerek) mağara kapısının açılması (ve onların çıkıp kurtulması ile ilgili) uzun bir hadistir. Biz geniş bir şekilde aktarmayacağız. Zeynuddîn er-Râzî eserinde zikrettiğimiz şekilde sadece konusunu vermiştir. Bu hadis Buhârî ve Müslim tarafından *Sahih*’lerinde tahrir edilmiştir.¹²⁶⁹ Dolayısıyla Şeyhayn tarafından nakledilmesiyle hadisin, Buhârî ve Müslim’in kriterlerine göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

155. Hadis

"بَيْنَمَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقْرَةً لَهُ قَدْ حَمَلَ عَلَيْهَا النَّقْتَتُ إِلَيْهِ الْبَقْرَةُ فَقَالَتْ: إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا، وَلَكِنِّي إِنَّمَا خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ! فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ " فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمِنْتَ بِهَذَا وَ كَذَا أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.

“Bir adam, kendisine ait bir ineği sürüyordu. Ona yük yüklemişti. O sırada inek dönüp adama şöyle dedi: “Ben bunun için yaratılmadım. Ben ancak tarla sürmek için yaratıldım”

Bunu gören orada bulunan insanlar hayretle ve korkuyla şöyle dediler: “Sübhanellah! Bir inek mi konuştu?” Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Ben buna iman ettim; Ebû Bekir ve Ömer de (iman etti)”.¹²⁷⁰

Bu hadisi benzer anlamla Tirmizî,¹²⁷¹ Ahmed b. Hanbel,¹²⁷² Buhârî,¹²⁷³ Müslim,¹²⁷⁴ Nesâî¹²⁷⁵ ve İbn Hibbân¹²⁷⁶ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Müttefekun aleyh olan hadisin, Buhârî ve Müslim’in kriterlerine göre sahih bir rivayettir.

¹²⁶⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 258.

¹²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/437.

¹²⁶⁶ Buhârî, *Enbiya*, 49.

¹²⁶⁷ Müslim, *Birr*, 2.

Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 258.

¹²⁶⁹ Buhârî, *Adâb*, 5, Müslim, *Rekâk*, 100..

¹²⁷⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 258.

¹²⁷¹ Tirmizî, *Menâkib*, 47.

¹²⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/305.

¹²⁷³ Buhârî, *Enbiya*, 52.

¹²⁷⁴ Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe*, 13.

¹²⁷⁵ Nesâî, *Menâkib*, 3.

¹²⁷⁶ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 4/101.

Velfilerin kerametleri konusuyla ele aldığımız üç hadisin de sahih olduğu görülmektedir. Bu değerlendirmelerin ardından şimdi de *Hadâiku'l-Hakâik*'de yer alan Sûfilerin rüyalarına dair rivayetleri inceleyeceğiz.

2.6. Sûfilerin Rüyaları ile İlgili Rivayetler

156. Hadis

"الرُّؤْيَا مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَالْحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يَكْرَهُهَا، فَلْيَتَفَلَّحْ عَنْ يَسَارِهِ، وَلْيَتَعَوَّذْ فَانْهَاهَا لَمْ تَضُرَّهُ"

"*Salih rüya, Allahu Teâlâ'dandır, hulm (kötü rüya) ise şeytandandır. Biriniz kötü bir rüya gördüğünde, sol tarafına tükürsün ve Allah'a sığınsın; böylece o rüya ona zarar vermez*".¹²⁷⁷

Hadisi Ahmed b. Hanbel,¹²⁷⁸ Buhârî,¹²⁷⁹ Müslim,¹²⁸⁰ Mâlik,¹²⁸¹ İbn Mâce,¹²⁸² Ebû Dâvûd,¹²⁸³ Tirmizî¹²⁸⁴ ve Nesâî¹²⁸⁵ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Sahihayn'da yer almasından bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahih bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

157. Hadis

"مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ، فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي."

"*Kim beni rüyasında görmüş ise, gerçekte görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim şeklimle şekillenemez*".¹²⁸⁶

Bu hadise aynı şekilde Ahmed b. Hanbel,¹²⁸⁷ Buhârî,¹²⁸⁸ Müslim,¹²⁸⁹ İbn Mâce,¹²⁹⁰ Ebû Dâvûd¹²⁹¹ ve Tirmizî¹²⁹² eserlerinde yer vermişlerdir. Müttefekun aleyh olan bu hadisin, Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahih bir rivayettir.

Sûfilerin rüyaları konusuyla ilgili olarak ele aldığımız iki hadisin de sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespitlerden sonra Müridlere tavsiyeler ile ilgili *Hadâiku'l-Hakâik*'te geçen rivayetleri ele almak istiyoruz.

¹²⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 269.

¹²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 286/37.

¹²⁷⁹ Buhârî, *Tıbb*, 38.

¹²⁸⁰ Müslim, *Ruyâ*, 1.

¹²⁸¹ Mâlik, *Muvaftâ*, Câmi', 2013.

¹²⁸² İbn Mâce, *Ta'biru'r-Ruyâ*, 4.

¹²⁸³ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 95.

¹²⁸⁴ Tirmizî, *Ruyâ*, 5.

¹²⁸⁵ Nesâî, *Hulm*, 1.

¹²⁸⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 269.

¹²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/16.

¹²⁸⁸ Buhârî, *Ta'bir*, 10.

¹²⁸⁹ Müslim, *Ruyâ*, 1.

¹²⁹⁰ İbn Mâce, *Ta'biru'r-Ruyâ*, 2.

¹²⁹¹ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 95.

¹²⁹² Tirmizî, *Ruyâ*, 5.

2.7. Müridlere Tavsiyeler ile İlgili Rivayetler

2.7.1. Dünya

158. Hadis

"من كان همه الدنيا شئت الله عليه أمره و جعل فقره بين عينيه و لم يأتها منها ألا ما كتب له و من كان همه الاخرة جمع الله شمله و جعل غناه في قلبه و أنته الدنيا راغمة".

"Kimin kaygısı dünya olursa, Allah onun işlerini dağıtır ve fakirliğini gözünün önüne getirir. Ona kendisi için yazılmış olandan başkasını vermez. Kimin kaygısı da ahiret olursa, Allah onun işlerini bir araya toplar, zenginliği kalbine (gönlüne) yerleştirir ve dünya ona boyun eğer".¹²⁹³

Bu rivayet, benzer anlamla İbn Mâce,¹²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel¹²⁹⁵ ve Dârimî¹²⁹⁶ tarafından tahrir edilmiştir. Muhakkik Muhammed Fuâd Abdalbâki, bu hadisin ravilerini sika, senedini sahih olarak değerlendirmiştir.¹²⁹⁷ Şu'ayb el-Arnaût da rivayete sahih demiştir.¹²⁹⁸ Elbânî de İbn Mâce'nin ravilerin sika olduğunu belirterek rivayete sahih hükmünü vermiştir.¹²⁹⁹ Muhakkiklerin değerlendirmeleri dikkate alındığında, söz konusu hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

159. Hadis

"مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ، أَضَرَ بِأَخْرَجَتِهِ، وَمَنْ أَحَبَّ أَخْرَجَتَهُ، أَضَرَ بِدُنْيَاهُ، فَأَيُّرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى".

"Kim dünyayı severse ahiretine zarar vermiş olur, kim de ahiretini severse dünyasına zarar vermiş olur. Baki olanı fani olana tercih edin".¹³⁰⁰

Rivayeti aynı lafızlarla Ahmed b. Hanbel,¹³⁰¹ İbn Hibbân,¹³⁰² Hâkim¹³⁰³ ve Beyhakî¹³⁰⁴ Ebû Mûsa el-Eş'arî'den merfû olarak zikretmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût rivayet, şahitleriyle hasen li-gayrihidir, ama bu senedi inkıta sebebiyle zayıf demiştir.¹³⁰⁵

İbnü'l-Mulakkın (ö. 804/1401)¹³⁰⁶ ve Hût¹³⁰⁷: "Hâkim'in Şeyhayn şartlarına göre sahih dediğine fakat Zehebî'nin senette inkıta var dediğine işaret etmişlerdir.

¹²⁹³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 53.

¹²⁹⁴ İbn Mâce, *Zühd*, 2.

¹²⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/467.

¹²⁹⁶ Dârimî, *Mukaddime*, 24.

¹²⁹⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 2 (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki'nin değerlendirmesi).

¹²⁹⁸ İbn Mâce, *Zühd*, 2 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹²⁹⁹ Elbânî, *Sahihu't-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/230.

¹³⁰⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 53.

¹³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/472.

¹³⁰² İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 5/371.

¹³⁰³ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 1411/1990, 4/343.

¹³⁰⁴ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, (Beyrut: y.y., 1424/2003), 3/517.

¹³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/472 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹³⁰⁶ İbnü'l-Mulakkın, *Muhtasaru Telhîsi'z-Zehabî*, (Dâru'l-Âsime, Riyâd: y.y., 1411/1990), 6/2963.

Elbânî, bu rivayet hakkında yaptığı değerlendirmede, başlangıçta inkıta sebebiyle hadisi zayıf olarak değerlendirmiş,¹³⁰⁸ ancak daha sonra, rivayetin Ebû Hüreyre'den güçlü bir senedle gelen bir şahidini¹³⁰⁹ tespit ettiğini belirterek nihayetinde hadise sahih li gayrihi hükmünü vermiştir.¹³¹⁰ Sonuç olarak, bu değerlendirmeler ışığında, hadisin şahidi ile sahih li-gayrihi mertebesine yükseldiği anlaşılmaktadır.

160. Hadis

"أَلُو كَانَتْ الدُّنْيَا تَرُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا قَطْرَةَ مَاءٍ."

"Eğer dünya, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar bile değerli olsaydı, O, kâfire ondan bir damla su bile vermezdi".¹³¹¹

Rivayetimiz Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.¹³¹² Tirmizî hadisimiz "bu vechten sahih, gariptir" demiştir.¹³¹³ Muhakkik Şu'ayb el-Arnaût, isnadda yer alan Abdulhamîd b. Süleyman sebebiyle bu senedi zayıf olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçen ve Zekeriyya b. Manzûr'un Abdulhamîd'e mutabaat ettiği rivayete işaret ederek, bu hadisin şahit ve tariklerinin desteğiyle hasen olduğunu ifade etmiştir.¹³¹⁴

Bu rivayetin, İbnü'l-Mübârek'in eserinde Hasen el-Basrî'den mürsel olarak ve ayrıca Peygamber Efendimiz'in bazı sahâbelerinden gelen bazı şahitleri de mevcuttur.¹³¹⁵ Bununla birlikte Kudâî¹³¹⁶ ve Hatîb'in¹³¹⁷ eserlerinde de Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'den gelen şahitleri bulunmaktadır.

Nitekim Elbânî hadisi şahitleriyle "sahih li gayrihi" olduğunu söylemiştir.¹³¹⁸ Dolayısıyla hadisimiz şahitleriyle sahih li gayrihi olduğu anlaşılmaktadır.

161. Hadis

"وَاللَّهُ مَا الدُّنْيَا فِي الْأَجْزَةِ إِلَّا كَمَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ أَصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يَرْجِعُ."

¹³⁰⁷ İbnü'l-Mulakkın, *Muhtasaru Telhîsi 'z-Zehbî*, (Dâru'l-Âsime, Riyâd: y.y., 1411/1990), 6/2963; Hût, *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (1418/1997), 1/258; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 12/338.

¹³⁰⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 12/338.

¹³⁰⁹ İbn Ebî Âşım, *ez-Zühhd*, (Kahire: y.y., 1408), 1/78.

¹³¹⁰ Elbânî, *Sahihu't-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/266.

¹³¹¹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 54.

¹³¹² Tirmizî, *Zühhd*, 11.

¹³¹³ Tirmizî, *Zühhd*, 11.

¹³¹⁴ Tirmizî, *Zühhd*, 11 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹³¹⁵ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühhd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mübârek ve'z-Zühhd li Nu'aym b. Hammâd*, (Beyrut: y.y., ts.), 178, 219.

¹³¹⁶ Kudâî, *Müsnedu's-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 2/316-317.

¹³¹⁷ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 4/313.

¹³¹⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîhe* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422), 2/263.

“Dünya, ahirete karşı bir parmak suya batırduğunuzda parmağınızın ne kadar ıslanıp geri döndüğüne benzer. Ne kadar aldığınıza bir bakın!”¹³¹⁹.

Hadisi, hemen hemen aynı lafızlarla Ahmed b. Hanbel,¹³²⁰ Müslim,¹³²¹ İbn Mâce,¹³²² Tirmizî,¹³²³ Nesâî¹³²⁴ ve İbn Hibbân¹³²⁵ eserlerinde nakletmişlerdir.

Tirmizî hadise sahih hasen demiştir.¹³²⁶ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şu’ayb el-Arnaût, bu rivayetin isnadının Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu, sahâbî olan Müstevred b. Şeddâd dışındaki ravilerin Şeyhayn ravileri olduğunu, Müstevred’in ise Müslim’in ravisi olduğunu belirtmiştir.¹³²⁷ Hadis, Müslim’in *Sahih*’inde geçmesinden hareketle onun şartına göre sahih olduğu anlaşılmaktadır.

162. Hadis

"لو كانت الدنيا ذهباً يفتنى والآخرة خزفاً يبقى لاخترت الآخرة".

“Eğer dünya geçici altın olsa ve ahiret kalıcı bir çamur gibi olsaydı, ben yine de ahireti tercih ederdim”.¹³²⁸

Bu rivayeti incelediğimiz hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

163. Hadis

"حب الدنيا رأس كل خطيئة".

“Dünya sevgisi bütün hataların başıdır”.¹³²⁹

Beyhakî, *Şu’abu’l-İmân*’ında Hasen el-Basrî’den mürsel olarak rivayet etmiştir.¹³³⁰ Aynı senetle İbn Ebi’-d-Dünya, *Zemmü’-d-Dünya*’sında zikretmiştir. *Ez-Zühd* adlı eserinde ise Mâlik b. Dinâr’ın sözü olarak da nakletmiştir.¹³³¹ Ebû Nu’aym, bu söz Hz. İsa’ya ait demiştir.¹³³² Ayrıca bu rivayeti Sagânî, Fettenî mevzuat eserlerinde mevzû olarak zikretmişlerdir.¹³³³ İbn Teymiyye: “Cundub b. Abdillâh el-Beceliye’nin sözü olup, bilinen bir isnadı yoktur” demiştir.¹³³⁴ Elbânî

¹³¹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 54.

¹³²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/541.

¹³²¹ Müslim, *Cennet*, 14.

¹³²² İbn Mâce, *Zühd*, 3.

¹³²³ Tirmizî, *Zühd*, 12.

¹³²⁴ Nesâî, *Rekâik*.

¹³²⁵ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 4/493.

¹³²⁶ Tirmizî, *Zühd*, 12.

¹³²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/541 (Thk. Şu’ayb el-Arnaût’un değerlendirmesi).

¹³²⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 54.

¹³²⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku’l-Hakâik*, 54.

¹³³⁰ Beyhakî, *Şu’abu’l-İmân*, 1423/2003, 13/102.

¹³³¹ İbn Ebü’-d-Dünyâ, *Zemmü’-d-Dunyâ*, (b.y.: y.y., 1414/1993), 1/16, 70; a.m. *ez-Zühd* (Dimaşk: Dâru İbn Keşîr, 1420/1999), 1/212.

¹³³² Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî; Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşri; Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1394/1974), 6/388.

¹³³³ Sagânî, *el-Mevzûât*, (Dimaşk: y.y., 1405), 1/37; Fettenî, *Tezkiratü’l-Mevzûât*, 1/173.

¹³³⁴ İbn Teymiyye, *Ehâdisu’l-Kısâs*, (Beyrut: y.y., 1408/1998), 1/58.

rivayete mevzû demiştir.¹³³⁵ Netice olarak zikrettiğimiz alimlerin değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

2.7.2. Emel

164. Hadis

"يشيب ابن آدم ويثيبُ فيه خصلتان: الحرص و طول أمل".

"İnsanoğlu yaşlanır, ama içinde iki özellik gençleşir: hırs ve uzun emel"¹³³⁶.

Rivayeti benzer anlamla Ahmed b. Hanbel,¹³³⁷ Buhârî,¹³³⁸ Müslim,¹³³⁹ İbn Mâce,¹³⁴⁰ Tirmizî,¹³⁴¹ Nesâî¹³⁴² ve Münâvî¹³⁴³ eserlerinde tahrir etmişlerdir.

Hadisin sahihayn'da yer alan müttefekun aleyh bir hadis olup, Buhârî ve Müslim'in kriterlerine göre sahih bir rivayettir.

165. Hadis

"إن أخوف ما أخاف على أمّتي: الهوا و طول الأمل. أما: الهوى فيصد عن الحق و أما: طول الأمل فينسى الآخرة".

"Ümmetim için en çok korktuğum şey, hevalarının peşinden gitmeleri ve bitmez tükenmez arzulardır. Hevaya tabi olmak haktan alıkoyar. Bitmez tükenmez arzu ise ahireti unutturur"¹³⁴⁴.

166. Hadis

"الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ، وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَمَانِي".

"Akıllı, nefisini hesaba çeken ve ölüm sonrası için hazırlık yapandır. Aciz ise, hevasına tabi olan ve Allah'tan boş hayallerde bulunandır"¹³⁴⁵.

Bu rivayeti ufak lafız farklılığıyla Ahmed b. Hanbel,¹³⁴⁶ İbn Mâce,¹³⁴⁷ Tirmizî,¹³⁴⁸ Taberânî,¹³⁴⁹ Hâkim¹³⁵⁰ ve Kudâî¹³⁵¹ eserlerinde bu hadisi rivayet etmişlerdir.

Tirmizî, bu hadise hasen hadis demiştir.¹³⁵² Tirmizî'nin *Sünen* 'ini tahkik eden Şu'ayb el-Arnaût senetteki Ebû Bekr b. Meryem dışındaki ricalleri sika ve Ebû Bekr b. Meryem'in zayıf

¹³³⁵ Elbânî, *Silsiletü 'l-ehâdisi 'z-za 'ife ve 'l-mevzû 'a ve eseruhe 's-seyyi 'ü fi 'l-ümme*, 3/370.

¹³³⁶ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku 'l-Hakâik*, 55.

¹³³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/189.

¹³³⁸ Buhârî, *Rekâk*, 5.

¹³³⁹ Müslim, *Zekât*, 114.

¹³⁴⁰ İbn Mâce, *Zühd*, 27.

¹³⁴¹ Tirmizî, *Zühd*, 22.

¹³⁴² Nesâî, *Rekâik*, 10.

¹³⁴³ Münâvî, *Keşfu 'l-Menâhic ve 't-Tenâkih fi Tahrirci Ehâdisi 'l-Mesâbih*, (b.y.: y.y., 1425/2004), 4/132.

¹³⁴⁴ Mükerrer rivayet. Krş. No:14. Hadis.

¹³⁴⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku 'l-Hakâik*, 55.

¹³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/350.

¹³⁴⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 31.

¹³⁴⁸ Tirmizî, *Sıfatu 'l-Kıyama*, 20.

¹³⁴⁹ Taberânî, *el-Mu 'cemu 'l-Kebîr- et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), a.mlf. *Müsnedu 'ş-Şâmiyyîn-et-Taberânî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1984), 1/266.

¹³⁵⁰ Hâkim, *el-Müstedrek âle 's-Sahihayn*, 1411/1990, 1/125.

¹³⁵¹ Kudâî, *Müsnedu 'ş-Şihâb el-Kudâî*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986), 1/140.

olması sebebiyle senede zayıf demiştir.¹³⁵³ Zeylâî, İbn Mulakkın, İbn Hacer eserlerinde, Hâkim'in, Buhârî'nin şartlarına göre sahih dediğine, ancak ona Zehebî'nin ikisinden birisinin şartlarına göre öyle değildir, senetteki Ebû Bekr çok zayıf diyerek, onu tenkid ettiğini söylemişlerdir.¹³⁵⁴

İbn Hacer, Ebû Bekr b. Meryem hakkında şu bilgileri vermiştir: “Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Dârekutnî Ebû Bekr b. Meryem hakkında “zayıf, metrûk, leyse bişey”, İbn Sa'd ve Ebû Hâtim “hadisleri zayıf, münker”, Cûrcânî: “güçlü değildir” diyerek cerhte bulunmuşlardır”.¹³⁵⁵

Elbânî de aynı ravi sebebiyle rivayete zayıf hükmünü vermiştir.¹³⁵⁶ Son olarak, rivayetimizdeki Ebû Bekr b. Meryem cerh edilmiş olmasından dolayı hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.7.3. Bela

167. Hadis

أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءَ النَّبِيِّونَ ثُمَّ الصَّالِحُونَ".

“İnsanların en çok belaya uğrayanları, peygamberler sonra da salihlerdir”.¹³⁵⁷

Rivayeti İbn Mâce¹³⁵⁸ ve Hâkim¹³⁵⁹ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Şu'ayb el-Arnaût, bu senedin Hişâm b. Sa'd nedeniyle zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶⁰ Hâkim, hadisin Müslim'in şartıyla sahih, Hişâm b. Sa'd ile ihticâc edilir ve bu hadisin çok şahitleri vardır demiştir ve Zehebî de ona katılmıştır.¹³⁶¹ Bûsîrî (ö. 840/1436) de bu hadis sahih, ricalleri sika ve bu hadisin Tirmizî'de geçen ravisi Mus'ab b. Sa'd o da babasından rivayette bulunan şâhidi var demiş ve Tirmizî'nin o rivayete hasen sahih dediğine de işaret etmiştir.¹³⁶² Elbânî'ye göre de hadisimiz şahitleriyle sahihtir.¹³⁶³

Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl* adlı eserinde Hişâm b. Sa'd hakkında: “Yahyâ el-Kattân, ondan hadis rivayet etmezdi. İbn Ma'in ise şöyle demiştir: “o rivayetinde güçlü biri değildir, fakat

¹³⁵² Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyama*, 20.

¹³⁵³ Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyama*, 20 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹³⁵⁴ Zeylâî, *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, (Riyad: Dâru İbn Hüzeyme, 1414), 3/176; İbnü'l-Mulakkın, *Muhtasarü Telhîsi'z-Zehabî*, (Dâru'l-Âsime, Riyâd: y.y., 1411/1990), 1/18; İbn Hacer, *İhâfû'l-Mehere bi'l-Kavâidi'l-Mubtekire min Etrâfi'l-Aşere*, (b.y.: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1415/1994), 6/177.

¹³⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'âri'î'l-Osmâniyye, 1326/1908), 6/295-296.

¹³⁵⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 11/499.

¹³⁵⁷ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 103.

¹³⁵⁸ İbn Mâce, *Fiten*, 23.

¹³⁵⁹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 1411/1990, 1/99.

¹³⁶⁰ İbn Mâce, *Fiten*, 23 (Thk. Şu'ayb el-Arnaût'un değerlendirmesi).

¹³⁶¹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 1411/1990, 1/99.

¹³⁶² Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zucâce fî Zevâidi İbni Mâce*, (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 1403), 4/188.

¹³⁶³ Süyûtî, Elbânî, *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertibi ehâdisi sahîhi'l-câmi'i es-sagîr*, 1/626.

metrûk da değildir.” Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “o, hâfız değildi.” Ebû Dâvûd ise: “o, Zeyd b. Eslem’den sağlam rivayette bulunan kimsedir” demiştir. Nesâî ise “zayıftır” demiştir. İbn Adî: “zayıf olmakla birlikte hadisi yazılır” demiştir. Hâkim ise: “Müslim, onun rivayetlerini şahit rivayetler arasında almıştır” demiştir.¹³⁶⁴

Sonuç olarak, bu hadisin, şahitleriyle birlikte sahih li-gayrihi derecesine ulaştığı söylenebilir.

168. Hadis

"أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ، ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ".

“İnsanların en çok belaya uğrayanlar peygamberler sonra onlara en yakın olanlar, ardından da onlara en yakın olanlar gelir”.¹³⁶⁵

Hadisi Ahmed b. Hanbel,¹³⁶⁶ Dârimî,¹³⁶⁷ İbn Mâce,¹³⁶⁸ Tirmizî¹³⁶⁹ ve Nesâî¹³⁷⁰ eserlerinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî rivayete hasen sahih demiştir.¹³⁷¹ Elbânî şöyle demiştir: “Alâî b. Müseyyeb ve onun babası Buhârî’nin ravileridir, sikadır, bu hadis ise sahihtir ayrıca rivayetimizin şâhidi de mevcuttur”.¹³⁷² Dolayısıyla hadisimiz, şahitlerle desteklenmesi neticesinde sahih li-gayrihi derecesine yükselmiştir.

169. Hadis

"إِنَّ أَهْلَ الْعَاقِبَةِ يودون يوم القيامة أن جلودهم فُرِضَتْ بِالْمَقَارِيضِ فِي الدُّنْيَا لَمَا يَشَاهِدُونَ مِنْ تَوَابِ أَهْلِ الْبَلَاءِ".

“Şüphesiz ki, (dünya hayatında) afiyet içinde olanlar, kıyamet günü, belaya uğramış olanların mükafatlarını gördüklerinde, dünyada derilerinin makaslarla kesilmiş olmasını arzu ederler”.¹³⁷³

Rivayet, benzer şekilde Tirmizî’nin *Sünen*’inde nakledilmiştir.¹³⁷⁴ Tirmizî şöyle demiştir: “Bu, garip bir hadistir; bu senedle yalnızca bu şekilde meşhûrdur. Bazı raviler, bu hadisi A’meş’ten, o da Talha b. Musarrif’ten, o da Mesrûk’tan bazı kısımlarını rivayet etmiştir”.¹³⁷⁵ Onun *Sünen*’ini tahkik eden Şu’ayb el-Arnaût, senedin zayıf olduğunu belirtmiş ve buna sebep

¹³⁶⁴ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rif, 1382/1963), 4/299.

¹³⁶⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 103.

¹³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/159.

¹³⁶⁷ Dârimî, *Rikâk*, 1179.

¹³⁶⁸ İbn Mâce, *Fiten*, 23.

¹³⁶⁹ Tirmizî, *Zühd*, 48.

¹³⁷⁰ Nesâî, *Tibb*, 4.

¹³⁷¹ Tirmizî, *Zühd*, 48.

¹³⁷² Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîhe*, 1/274.

¹³⁷³ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 104.

¹³⁷⁴ Tirmizî, *Zühd*, 50.

¹³⁷⁵ Tirmizî, *Zühd*, 50.

olarak, Abdurrahman b. Mağra'nın el-A'meş'ten rivayetlerinde zayıf bir ravi olmasını, ayrıca Ebû'z-Zübeyr'in tedlis yapıp rivayetinde an'ane kullanmasını söylemiştir.¹³⁷⁶

İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-Uşûl* adlı eserinde rivayetin şahitleriyle hasen kabul edildiği ifade etmiştir.¹³⁷⁷ Münâvî de bu hükmü desteklemiştir.¹³⁷⁸ Elbânî, bu rivayetin senedinde yer alan Abdurrahman b. Mağra'nın A'meş'ten yaptığı rivayetlerin zayıf kabul edildiğini belirtmiş, ancak İbn Abbas'tan gelen bazı şahitlere işaret ederek, bu destekleyici rivayetler sayesinde hadisin hasen olacağını söylemiştir.¹³⁷⁹

Son olarak, senedde yer alan Abdurrahman b. Mağra'nın el-A'meş'ten rivayetleri zayıf kabul edildiğinden hadis, sened açısından zayıf fakat şahitlerle desteklenmesi sebebiyle hasen mertebesine yükseldiği söylenebilir.

170. Hadis

"إن الله يتعهد عبده المؤمن بالبلاء كما يتعهد الوالد ولده بالغذاء."

"Bir baba çocuğunu beslemesini nasıl üstlenmişse, aynı şekilde Allah mümin kullarına belalarla sınımayı üstlenmiştir".¹³⁸⁰

Rivayetimizi bu kelimelerle incelediğimiz hadis kaynaklarında rastlanamamıştır.

Müridlere tavsiyeler konusuyla ilgili olarak ele aldığımız 13 hadisten 3'inin sahih, 4'sinin sahih li-gayrihi, 1'inin hasen, 1'inin zayıf, 1'inin mevzû ve 1'inin mükerrer olduğu anlaşılmaktadır. 2 rivayetin ise kaynağı tespit edilemediğinden sıhhat değerlendirmesi yapılamamıştır.

Tahric ve değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız bu rivayetlerle ilgili ilim ehlinin kanaat ve tespitlerini bu şekilde arz ettikten sonra, hadis ve rivayetlerin tahric edildiği kaynakları, Kütüb-i Tis'a çerçevesinde tablolar halinde arz etmek istiyoruz. Ondan sonra da rivayetleri, sıhhatlerine, makbûl veya merdûd oluşlarına göre özet bir tablo halinde vereceğiz.

¹³⁷⁶ Tirmizî, Zühhd, 50.

¹³⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Uşûl*, (b.y.: Dâru'l-Hülvânî, 1389/1969-1392/1972), 9/584;

¹³⁷⁸ Münâvî, *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkih fi Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih*, (b.y.: y.y., 1425/2004), 2/23;

¹³⁷⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431), 5/241; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/182; a.mlf., *el-Mu'cemu's-Sağîr = er-Ravdu'd-Dânî*, (Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985), 1/156.

¹³⁸⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Hadâiku'l-Hakâik*, 104.

2.8. Hadislerin Bulunduğu Kaynakların ve Güvenilirlik Derecelerinin Tablolar Halinde Gösterilmesi

Tablo 1: Rivayetlerin Yer Aldığı Kaynaklar ve Sıhhat Durumlarına Göre Dağılımı

Tasavvufa Ait İstılahlar ile İlgili Rivayetler											
Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Müslim	Ebü Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Malik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
1.	☒	☒	☒	☒	☒	☒		☒	☒		Sahih
2.		☒	☒		☒			☒			Sahih
3.						☒					Zayıf
4.								☒			Sahih
5.					☒			☒			Zayıf
6.											Mükerrer (No:2)
7.				☒				☒			Sahih
8.		☒				☒		☒			Sahih
9.										☒	Mevzû
10.		☒		☒		☒		☒			Sahih

Sûfilerin Ahlakı ile İlgili Rivayetler											
Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Müslim	Ebü Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Malik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
11.						☒		☒			Sahih
12.	☒	☒									Sahih
13.								☒			Zayıf
14.										☒	Zayıf

15.										☒	Çok zayıf
16.										☒	Mevzû
17.										☒	Zayıf
18.										☒	Çok zayıf
19.										☒	Zayıf
20.										☒	Sahih li gayrihi
21.										☒	Mevzû
22.											Bulunamadı
23.	☒	☒	☒	☒	☒		☒	☒	☒		Sahih
24.										☒	Hasen
25.				☒				☒	☒		Hasen
26.				☒				☒			Hasen
27.										☒	Mevzû
28.						☒					Sahih
29.		☒	☒	☒	☒			☒			Sahih
30.				☒							Mevzû
31.										☒	Mevzû
32.										☒	Zayıf
33.								☒			Sahih
34.										☒	Hasen
35.			☒								Sahih
36.				☒							Zayıf
37.		☒	☒	☒	☒			☒	☒		Sahih

38.										☒	Çok zayıf
39.				☒		☒		☒			Sahih
40.										☒	Çok zayıf
41.				☒							Hasen li gayrihi
42.										☒	Zayıf
43.				☒	☒	☒					Hasen
44.								☒			Zayıf
45.										☒	Zayıf
46.										☒	Mevzû
47.				☒							Zayıf
48.											Mükerrer (No. 43)
49.				☒							Zayıf
50.										☒	Çok zayıf
51.										☒	Mevzû
52.				☒							Münker

Sûfîlerin Amel ve Hasretleri ile İlgili Rivayetler											
Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Müslim	Ebû Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Malik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
53.											Bulunamadı
54.										☒	Mevzû
55.											56. rivayetin İkinci kısmıdır

56.						☒					Hasen
57.										☒	Çok Zayıf
58.						☒		☒			Sahih
59.			☒	☒	☒	☒		☒			Sahih
60.				☒		☒		☒			Sahih
61.	☒	☒	☒		☒		☒	☒	☒		Sahih
62.										☒	Mevzû
63.										☒	Çok Zayıf
64.	☒	☒									Sahih
65.										☒	Hasen
66.				☒							Çok zayıf
67.										☒	Çok zayıf
68.				☒							Hasen
69.											Bulunamadı
70.				☒	☒			☒			Sahih
71.				☒							Sahih
72.										☒	Sahih
73.								☒			Hasen
74.				☒							Zayıf
75.										☒	Çok zayıf
76.										☒	Mevzû
77.										☒	Zayıf
78.										☒	Zayıf

79.										☒	Zayıf
80.	☒	☒		☒	☒			☒	☒		Sahih
81.				☒				☒	☒		Hasen
82.		☒		☒		☒		☒			Sahih
83.										☒	Zayıf
84.						☒					Zayıf
85.				☒		☒					Çok zayıf
86.						☒					Hasen li gayrihi
87.	☒	☒	☒	☒	☒	☒		☒	☒		Sahih
88.											Mükerrer (No. 87)
89.										☒	Hüküm verilemedi
90.										☒	Zayıf
91.										☒	Zayıf
92.										☒	Mevzû
93.										☒	Zayıf
94.		☒				☒		☒			Sahih
95.										☒	Mevzû
96.	☒					☒					Sahih
97.				☒				☒			Zayıf
98.				☒							Çok Zayıf
99.											Bulunamadı
100.										☒	Zayıf
101.										☒	Mevzû

102.	☒	☒									Sahih
103.				☒	☒			☒	☒		Sahih
104.	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒			Sahih
105.										☒	Mevzû
106.		☒	☒	☒				☒			Sahih
107.		☒		☒		☒		☒	☒		Sahih
108.										☒	Zayıf
109.				☒				☒			Sahih
110.	☒										Zayıf
111.										☒	Sahih
112.	☒	☒		☒		☒		☒			Sahih
113.	☒	☒	☒	☒	☒			☒			Sahih
114.						☒		☒	☒		Sahih
115.				☒							Hasen
116.				☒				☒			Sahih
117.		☒	☒	☒	☒	☒	☒				Sahih
118.										☒	Mevzû
119.	☒										Sahih
120.	☒	☒		☒	☒	☒		☒	☒		Sahih
121.	☒	☒		☒	☒		☒	☒			Sahih
122.				☒							Hasen
123.				☒				☒			Sahih
124.										☒	Zayıf

125.	☒	☒	☒	☒				☒			Sahih
------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	--	--	--	-------------------------------------	--	--	-------

Sûfîlerin Halleri ile İlgili Rivayetler											
Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Muslim	Ebû Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Mâlik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
126.				☒	☒	☒		☒			Sahih
127.										☒	Zayıf
128.										☒	Mevzû
129.										☒	Zayıf
130.										☒	Münker
131.										☒	Hasen
132.	☒	☒									Sahih
133.								☒			Sahih li gayrihi
134.										☒	Zayıf
135.								☒			Sahih
136.	☒	☒									Sahih
137.								☒			Zayıf
138.										☒	Zayıf
139.											Bulunamadı
140.										☒	Zayıf
141.		☒		☒				☒			Sahih
142.								☒			Zayıf

143.		☒		☒		☒		☒		Sahih
144.									☒	Zayıf
145.										Mükerrer (No. 26)
146.										Mükerrer (No. 3)
147.					☒			☒	☒	Sahih li gayrihi
148.									☒	Hasen li gayrihi
149.								☒		Sahih
150.									☒	Zayıf
151.				☒						Zayıf
152.									☒	Hasen

Velilerin Kerametleri ile İlgili Rivayetler

Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Müslim	Ebü Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Malik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
153.	☒	☒						☒			Sahih
154.	☒	☒									Sahih
155.	☒	☒		☒				☒			Sahih

Sûfilerin Rüyaları ile İlgili Rivayetler

Hadis No:	Rivayetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	Buhârî	Müslim	Ebü Dâvûd	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	Malik	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Diğerleri	
156.	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒			Sahih

Tablo 2: Rivayetlerin Kaynaklara Göre Dağılımı

	Muttefekün Aleyh (Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde Geçenler)	Sadece Buhârî'de Geçenler	Sadece Müslim'de Geçenler	Kütüb-i Tis'a'da Geçenler (Sahihayn Hariç)	Kütüb-i Tis'a Dışındaki Kaynaklarda Geçenler	Kaynaklarda Bulunamayan	Genel toplam
Adet	22	3	13	65	60	7	170
Oran %	≈12.9	≈1.76	≈7.6	≈38.2	≈35.2	≈4.1	%100

Tablo 3: Rivayetlerin Sıhhatine Göre Dağılımı

	SAHÎH	HASEN	ZAYIF	ÇOK ZAYIF	MEVZÛ	MÜNKER	HÜKMÜ VERİLEMİYEN	ASLI BULUNAMAYAN
Adet	67	18	38	12	18	2	1	7
Oran %	≈41,1	≈11	≈23.3	≈7.3	≈11	≈1.2	≈0.6	≈4.2
Genel Toplam:163 (Mükerrer hadisler hariç)								(≈99,7)
:100 %								

Tablo 4: Rivayetlerin Makbûl Ve Merdûd Olma Açısından Dağılımı

	MAKBÛL	MERDÛD	GENEL TOPLAM
Adet	92	77	169 (Hükmü verilemeyen hariç)
Oran %	≈54,4	≈45,5	≈99,9

Not: Rivayetlerin makbul veya merdud sayılmasında, Abdullah Aydınlı'nın *Hadis İstılahları Sözlüğü*'ndeki (8. Baskı, İstanbul, 2015 Bk. S. 168, 175) tanımlaması esas alınmıştır.

DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda elde ettiğimiz verileri tabloya döktüğümüz üzere, toplam hadisimiz mükerrerleriyle birlikte 170 adettir. Tekrarsız ise 163'tür.

1. Eserin birinci bölümü olan “Tasavvufa Ait İstılahlar” başlığı altında; Nefs, Ruh ve Kalp Marifetleri ve Hakikat Ehlinin İstılahları konular işlenmiştir. Bu başlıklar altında toplam 10 hadis rivayeti yer almaktadır.

Bu bölümde yer alan rivayetlerin tespit edilebildiği hadis kaynaklarına göre dağılımı şu şekildedir: Buhârî’de 1, Müslim’de 4, Müttefekun aleyh 1, Ebû Dâvûd’da 2, Tirmizî’de 3, Nesâî’de 3, İbn Mâce’de 4, Ahmed b. Hanbel’de 7, Dârimî’de 1 hadis yer almaktadır. Bu kaynaklardan Kütüb-i Tis’a’da harici kaynaklarda 1 rivayet bulunmaktadır.

Rivayetlerin sıhhat durumları açısından değerlendirilmesi şöyledir: 6 rivayet sahih, 2 rivayet zayıf, 1 rivayet mevzû, 1 rivayet ise mükerrerdır.

2. Eserin ikinci bölümünü oluşturan “Sûfîlerin Ahlakı” başlığı altında; Mücahede, Uzlet ve Halvet, Nefse Muhalefet, Haset, Gıybet, Sukût, Tefekkür, Açlık, Fütüvvet, Cömertlik ve Kerem, Edep, Ahlak, Sefer, Zikir, Şükür, Dua, Yaşlılara Saygı ve Hürmet Gösterme ve Onlara Muhalefetten Kaçınma olmak üzere toplam 17 alt başlık yer almaktadır.

Hadislerin tespit edilebildiği kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Buhârî’den 2, Müslim’den 4, Müttefekun aleyh rivayetler ise 2, Ebû Dâvûd’dan 4, Tirmizî’den 13, Nesâî’den 14, İbn Mâce’den 4, Mâlik’ten 1, Ahmed b. Hanbel’den 10, Dârimî’den 3 rivayet yer almaktadır. Kütüb-i Tis’a dışında diğer kaynaklardan ise 20 rivayet nakledilmiştir. Toplamda bu bölümde 42 hadis zikredilmiştir.

Sıhhat durumlarına göre dağılımı ise şu şekildedir: 9 rivayet sahih, 1 rivayet sahih li gayrihi, 5 rivayet hasen, 11 rivayet zayıf, 5 rivayet çok zayıf, 7 rivayet mevzû, 1 rivayet münker, 1 rivayet mükerrer, 1 rivayet ise kaynağı tespit edilemediği için sıhhat değerlendirmesi yapılamamıştır.

3. Eserin üçüncü bölümünü teşkil eden “Sûfîlerin Amel ve Hasletleri” başlığı altında; Tevbe, Fakirlik (Az imkân ile yetinme), Kanaat, Tevekkül, Sabır, Rıza, Teslimiyet, Takvâ, Zühd, Vera’, Yakîn, İhlâs, Ubudiyet, Hürriyet (Dünyalıklara düşkünlükten kurtulma), Sıdk, Haya, Huşu ve Tevâzû’, İrâde, Tevhîd, Murâkabe, İstikâmet, Velayet, Marifet, Muhabbet olmak üzere toplam 24 alt başlık vardır. Toplamda bu bölümde 73 rivayete yer verilmiştir.

Hadislerin tespit edilebildiği kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Buhârî’den 14, Müslim’den 16, Müttefekun aleyh rivayetlerden 11, Ebû Dâvûd’dan 8, Tirmizî’den 28,

Nesâî'den 11, İbn Mâce'den 17, Mâlik'ten 4, Ahmed b. Hanbel'den 25, Dârimî'den 8 rivayet bulunmaktadır. Kütüb-i Tis'a dışında diğer kaynaklardan ise 26 rivayet nakledilmiştir.

Rivayetlerin sıhhat durumlarına göre dağılımı ise şu şekildedir: 30 rivayet sahih, 7 rivayet hasen, 1 rivayet hasen li gayrihi, 14 rivayet zayıf, 7 rivayet çok zayıf, 8 rivayet mevzû, 3 rivayetin kaynak bilgisi tespit edilemediğinden dolayı değerlendirme dışı bırakılmıştır ve 1 rivayetin hükmü verilememiştir, ayrıca 2 rivayet ise mükerrerdir.

4. Eserin dördüncü bölümünü oluşturan “Sûfîlerin Halleri” başlığı altında; Havf, Ümitvar Olmak, Hüzün, Ağlamak, Şevk, Sema, Feraset olmak üzere toplam 7 alt başlık mevcuttur. Bu başlıklar arasında “Ehli Hakikatin Ölüm Esnasındaki Hâli” kısmında herhangi bir hadis rivayetine yer verilmediği tespit edilmiştir. Diğer bölümlerde toplam 27 hadis rivayetine yer verilmiştir.

Hadislerin tespit edilebildiği kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Buhârî'den 2, Müslim'den 4 ve müttefekun aleyh ise 2, Tirmizî'den 4, Nesâî'den 2, İbn Mâce'den 2, Mâlik'ten ise herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Ahmed b. Hanbel'den 8, Dârimî'den 2 ve Kütüb-i Tis'a harici diğer kaynaklardan ise 12 rivayet bulunmaktadır.

Rivayetlerin sıhhat durumlarına göre dağılımı ise şu şekildedir: 7 rivayet sahih, 2 rivayet sahih li gayrihi, 2 rivayet hasen, 1 rivayet hasen li gayrihi, 10 rivayet zayıf, 1 rivayet mevzû, 1 rivayet ise münker olarak değerlendirilmiştir. 2 rivayet mükerrer ve 1 rivayet ise kaynağı tespit edilemediği için sıhhat değerlendirmesi yapılamamıştır.

5. Eserin beşinci bölümünü oluşturan “Velîlerin Kerametleri” başlığı altında toplam 3 hadis verilmiştir.

Hadislerin tespit edilebildiği kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Müttefekun aleyh rivayetlerden 3, Tirmizî'den 1, Ahmed b. Hanbel'den 2 rivayet bulunmaktadır. 3 rivayet de Sahihayn'da yer almıştır. Dolayısıyla 3'ü de sahih hadislerdir.

6. Eserin altıncı bölümünü teşkil eden “Sûfîlerin Rüyalari” başlığı altında 2 hadis zikredilmiştir.

Hadislerin tespit edilebildiği kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Müttefekun aleyh ise 2'dir, Ebû Dâvûd'dan 2, Tirmizî'den 2, İbn Mâce'den 2, Mâlik'ten 2, Ahmed b. Hanbel'den 2 rivayet bulunmaktadır. Dârimî ve Nesâî'den herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Sahihayn'da 2 rivayet de mevcut olmasıyla 2 rivayet de sahihtir.

7. Eserin yedinci bölümünü oluşturan “Müridlere Tavsiyeler” başlığı altında Dünya, Emel, Bela olmak üzere toplam 3 alt başlık verilmiştir. Toplamda bu bölümde 13 hadis rivayetine yer verilmiştir.

Hadislerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir: Buhârî'den 1, Müslim'den 2, Müttefekun aleyh ise 1'dir, Tirmizî'den 5, İbn Mâce'den 6, Ahmed b. Hanbel'den 6, Dârimî'den 2 rivayet kullanılmıştır. Ebû Dâvûd, Nesâî ve Mâlik kaynaklı herhangi bir rivayet yer almamaktadır. Kütüb-i Tis'a harici eserlerden ise 1 rivayet bulunmaktadır.

Rivayetlerin sıhhat durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: 3 rivayet sahih, 4 rivayet sahih li gayrihi, 1 rivayet hasen, 1 rivayet zayıf, 1 rivayet mevzû, 1 rivayet mükerrer ve 2 rivayet ise kaynağı tespit edilemediği için sıhhat değerlendirmesi yapılamamıştır.

Bir rivayetin, birden fazla kaynaktan bulunabilmesi sebebiyle, bir bölümde tespit edilen toplam rivayet sayısı ile onların yer aldığı kaynaklardan tespit edilen rivayetlerin toplamı farklı olmaktadır.

SONUÇ

Zeynuddîn er-Râzî, Rey’de dünyaya gelmiş; ardından Moğol istilalarının etkisiyle Anadolu’ya hicret etmiştir. Bir süre Mısır’da bulunduktan sonra, 651/1253 yılında Şam’a geçmiştir. Buralarda ne kadar süre kaldığı ve ilmî faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, görüştüğü ve adına *Ravzatu’l-Fesâha* adlı eserin kaleme aldığı Artuklu hükümdarı Saîd Necmeddin Gâzî’nin 658/1260 yılında vefat ettiği dikkate alındığında, bu tarihten önce Şam’dan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Saîd Necmeddin Gâzî’nin 637-658/1240-1260 yılları arasında Artuklu tahtında bulunması, Zeynuddîn er-Râzî’nin bu dönemde Mardin’de bulunduğunu göstermektedir.

Buradan Konya’ya geçen Zeynuddîn er-Râzî, dönemin önde gelen sûfi âlimlerinden Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) ile görüşmüş ve onun ilim halkalarına katılmıştır ve onun rehberliğinde İbnü’l-Esîr’e (ö. 606/1209) ait *Câmi’u’l-Uşûl* adlı eserini okumuştur. Bu bağlamda, *Kenzü’l-ḥikme* adlı şerhine 660/1262 yıllarında başlamış olabileceği değerlendirilmektedir. Bu eserini, talebelerin istifadelerini kolaylaştırmak amacıyla kaleme alması, onun Konya’da hadis tedrisiyle meşgul olduğunu ve öğrenci yetiştirdiğini göstermektedir. Konya’dan sonra başka bir yere gittiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamakta olup burada vefat etmiş olması muhtemeldir. Vefat tarihi net olarak bilinmemektedir. Ancak onun vefatının 666/1268’den sonra olduğu anlaşılmaktadır.

Zeynuddîn er-Râzî, h. 7. yüzyılda İslami ilimlerin şekillenmeye başladığı, mezheplerin yerleştiği ve İslam felsefesi ile tasavvufun önemli gelişmeler kaydettiği zengin bir kültürel ortamda hayatını sürdürmüş bir âlimdir. O, farklı ilim alanlarında eserler telif etmiş olmasının yanı sıra, en belirgin özelliklerinden biri de tasavvufî yönüdür.

Bu bağlamda, tasavvufî konu çeşitliliği bakımından oldukça zengin olan ve çok sayıda rivayeti içeren *Hadâiku’l-Hakâik* adlı eseri, ele aldığı meseleler açısından dikkat çekicidir. Söz konusu eserde yer alan 170 rivayet sıhhat yönünden incelenmiş; bu rivayetlerin hangilerinin sahih olduğu belirlenerek genel bir kanaate ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda ele aldığımız *Hadâiku’l-Hakâik* adlı eser, 60 babdan oluşmaktadır. Bazı bab başlıklarında ise hiçbir rivayete yer verilmediği görülmüştür. Mevcut rivayetlerin, başta Kütüb-i Tis’a gibi hadis kaynaklarında yer alıp almadığı ve rivayetlerinin sahih olup olmadığı titizlikle incelenmiştir. 170 rivayetin 7’si mükerrerdir. Tekrarsız 163 adet hadis bulunmaktadır.

Müttefekun aleyh hadis sayısı 22’dir ($\approx 12,9\%$). Sadece Buhârî’de geçen hadis sayısı 3’iken ($\approx 1,76\%$), sadece Müsim’de geçen hadis ise 13’tür ($\approx 7,6\%$). Toplam Kütüb-i Tis’a’da Sahihayn harici 65 ($\approx 38,2\%$) hadis geçmektedir. Diğer hadis kaynaklarında geçen hadis sayısı ise 60’tır ($\approx 35,2\%$).

Sihhat bakımından 1 rivayet ($\approx 0,6\%$) hakkında ise herhangi bir hüküm verilemediği ve 169 rivayetin 92'sinin ($\approx 54,4\%$) makbûl olduğu ve 7 ($\approx 4,2\%$) rivayetin aslının bulunamadığı için merdûd kısmına dahil edilince merdûd rivayetlerin 77 ($\approx 45,5\%$) olduğu tespit edilmiştir. Makbûl rivayetlerin 67'si ($\approx 41,1\%$) sahih, 18'i ($\approx 11\%$) hasen iken, merdûd rivayetlerin 38'i ($\approx 23,3\%$) zayıf, 12'si ($\approx 7,3\%$) çok zayıf, 18'inin ($\approx 11\%$) de mevzû ve 2'sinin de ($\approx 1,2\%$) münker olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Hadâiku'l-Hakâik'te yer alan rivayetlerin çoğunun makbûl olduğu ve bunların önemli bir kısmının Kütüb-i Tis'a gibi güvenilir hadis kaynaklarında bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Zeynuddîn er-Râzî'nin rivayet aktarımında daha çok sahih, makbûl rivayetlere dayandığını göstermektedir.

Nitekim Zeynuddîn er-Râzî'nin *Hadâiku'l-Hakâik*'inde yer alan 170 rivayet ile Kuşeyrî'nin (465/1072) *er-Risâle*'deki 163 rivayet arasında yapılan karşılaştırmada, 79 rivayetin ortak olduğu belirlenmiştir. Bu durum, iki eserin içerik bakımından yüzden elliye yakın bir oranda benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu benzerliğe rağmen, Zeynuddîn er-Râzî'nin *Hadâiku'l-Hakâik* adlı eserinin Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinin aynısı veya özeti olduğu da söylenemez. Yine de *Hadâiku'l-Hakâik* ile *er-Risâle* arasında içerik ve rivayet açısından görülen paralellikler, Zeynuddîn er-Râzî'nin, Kuşeyrî'den kısmen etkilendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, *Hadâiku'l-Hakâik*, hem içeriğindeki rivayetlerin büyük oranda makbûl oluşu hem de önceki tasavvufî literatürle kurduğu güçlü bağlar sayesinde, Zeynuddîn er-Râzî'nin hadislere yaklaşımını, tasavvufa verdiği önemi ve ilmî birikimini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, eserde yer alan 170 rivayetin, 77 ($\approx 45,5\%$) tanesinin merdûd olan rivayetlerden olması, bu eserin ciddi ölçüde bir zaafiyeti olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abd b. Hümejd**, Ebû Muhammed Abdülhamîd b. Hümejd b. Naşr. *el-Muntehab min Musnedi Abdi İbn Hümejd*. thk. Sübhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî. Kahire: y.y., 1408/1988.
- Abdülhâlik b. Esed ed-Dimeşkî**, Ebû Muhammed Abdülhâlik b. Esed b. Sâbit ed-Dimeşkî el-Hanefî. *Kitâbu'l-Mu'cem*. thk. Nebîl Sa'duddîn Cerrâr. b.y.: y.y., 1434/2013.
- Abdullah Aydınli**. *Hadis Istılahları Sözlüğü* İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık (8. baskı), 2015.
- Abdullah Kızılıçık**. *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2000.
- Abdüllatîf el-Hümeym**. *El-Mevsû'atu'l-hadîsiyye*. Irak: Divânu'l-Vakfî es-Sünnî, 1437.
- Abdürrezzâk**, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Müsannef*. thk. Habîburrahmân el-Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Aclûnî**, İsmail b. Muhammed b. Abdu'l-Hâdî el-Cerâhî el-Aclûnî ed-Dimeşkî Ebu'l-Fidâ *Keşfü'l-Hafâ*. Kahire: y.y., 1351.
- Aclûnî**, İsmail b. Muhammed b. Abdu'l-Hâdî el-Cerâhî el-Aclûnî ed-Dimeşkî Ebu'l-Fidâ *Keşfü'l-Hafâ*. thk. Abdu'l-Hamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî. 2 Cilt. b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000.
- Adil Nüveyhid**. *Mu'cemu'l-Müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut; Lübnan: Muessesetu Nüveyhid, 1409.
- Ahmed b. Hanbel**. *El-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.
- Ahmed b. Hanbel**. *Ez-Zühd* - Ahmed b. Hanbel. Beyrut: y.y., 1420/1999.
- Ahmed b. Hanbel**. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. ed. Şu'ayb el-Arnâvût, Âdil Murşid v.d. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Ali el-Kârî**, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed . *el-Esrâru'l-Merfû'ati fî'l-Ahbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'ati'l-Kubrâ*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: y.y., ts.
- Ali el-Kârî**, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed . *el-Masnû fî Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû (el-Mevdû'atu's-Suğrâ)*. thk. Abdülfettâg Ebû Gudde. Beyrut: y.y., 1398.
- Askerî**, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh. Cemheretu'l-Emsâl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı., ts.
- Bedruddîn el-Aynî**, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed . *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Me'âni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006.

- Beğavî**, el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-. *Mesâbîhu's-Sünne*. thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlı vd. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Beğavî**, el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Muhammed Züheyr eş-Şâvîş. 15 Cilt. Dımaşk; Beyrut: el-Mektebi'l-İslâmî, 1403/1983.
- Behîrî**, Ebû Osmân Sa'îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbü'rî. *Es-Sâbi' min Fevâid Ebî Osmân el-Behîrî*. b.y.: y.y., 2004.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî *el-Erba'üne's-suğrâ*. thk. Ebû İshâk el-Hüveynî el-Eserî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1408.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî *es-Sünenu'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2003.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî *es-Sünenu's-Sağîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Karaçi: y.y., 1410/1989.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*. thk. Âmir Ahmed Hâdar. Beyrut: y.y., 1996.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî *Şu'abu'l-Îmân*. thk. Abdul'aliyy Abdülhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî. *El-Âdâb*. Beyhakî. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1408/1988.
- Bezzâr**, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-İtkî *el-Bahru'z-Zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî *el-Edebu'l-Mufred*. thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî. Riyad: y.y., 1419/1998.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî *Halku Ef'âli'l-İbâd*. thk. Abdurrahman Amîre. Riyad: y.y., ts.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muştafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Bûsîrî**, Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâymâz b. Osmân el-Bûsîrî el-Kenânî eş-Şâfi'î *İthâfu'l-Hayrati'l-Mehere bi'Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşere*. thk. Dâru'l-Mişkât li'l-Bahsi'l-İlmî bi İşrâfi Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 9 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999.

- Bûsîrî**, Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâyâmâz b. Osmân el-Bûsîrî el-Kenânî eş-Şâfi'î *Misbâhu'z-Zucâce fi Zevâidi İbni Mâce*. thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kişnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403.
- Cevherî**, Ebû Muhammed el-Hasan b. Alî b. Muhammed el-Cevherî. *Meclisân min Emâlî Ebî Muhammed el-Cevherî*. b.y.: y.y., 2004.
- Dârekutnî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*. thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1403-1404.
- Dârekutnî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-İlelu'l-Vâride fi'l-'Ehâdîsi'n-Nubuvve*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh es-Selefi, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî ed-. *el-Musned*. thk. Merzûk b. Hiyâs ez-Zehrânî. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1436/2015.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî ed-. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Deylemî**, Şîreveyh b. Şehridâr b. Şîreveyh b. Fenâhserû Ebû Şucâ ed-Deylemî el-Hemezânî ed-. *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*. thk. es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Ebû Bekir et-Turaysîsî**, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. el-Hüseyin b. Zekerîyyâ et-Turaysîsî el-Bağdâdî es-Sûfî. *Ehâdis Muselselât*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû Bekr eş-Şâfi'î**, Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdullâh el-Bağdâdî el-Bezzâz. *el-Ğaylâniyyât*. thk. Hilmî Kâmil Es'ad. Riyad: y.y., 1417/1997.
- Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Ez-Zühed*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Ebû Bilâl Ganîm. Hilvan: y.y., 1414/1993.
- Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nu'aym**, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *ed-Du'afâ*. thk. Fârûk Hammâde. b.y.: y.y., 1405/1984.
- Ebû Nu'aym**, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974.
- Ebû Nu'aym**, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Târîhu Isbahân = Ahbâru Isbahân*. thk. Seyyid Kisrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Ya'lâ**, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebû Ya'lâ*. thk. Sa'îd b. Muhammed es-Sennârî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1434.

- Ebû Ya'lâ**, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *Musnedu Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dîmaşk: y.y., 1404/1984.
- Ebû'l-Leys es-Semerkandî**, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed . *Tenbîhu'l-Ğâfilîn bi-Ehâdîsi Seyyidi'l-Enbiyâ'i ve'l-Murselîn*. thk. Yûsûf Ali Bedrî. Dîmaşk; Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1421/2000.
- Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî**, Muhammed b. Alî b. el-Hasan b. Hamza el-Hüseynî. *el-İkmâl fî Zikri men lehû Rivâye fî Musnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-Ricâl sivâ men Zukira fî Tehzîbi'l-Kemâl*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Karaçi: y.y., ts.
- Elbânî**, Nâsırüddin el-. *Muhtasarü Sahîhi'l-İmâm 'i Buhârî*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1422.
- Elbânî**, Nâsırüddin el-. *Sahîhu'l-Câmi'i es-Sagîr ve ziyêdetuhu*. 2 Cilt. el-Mektebu'l-İslâmî, 1431.
- Elbânî**, Nâsırüddin el-. *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1421.
- Elbânî**, Nâsırüddin el-. *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fî'l-ümme*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1431.
- Elbânî**, Nâsırüddin el-. *Zayifu et-Terğîb ve't-Terhîb*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1421.
- Emîr el-Mâlikî**, Muhammed el-Emîr el-Kebîr el-Mâlikî *en-Nuhbetu'l-Behiyye fî'l-Ehâdîsi'l-Mekzûbe alâ Hayri'l-Beriyye*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. b.y.: y.y., 1409/1988.
- Fâsî**, Ebû 't-Tîb Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Fâsî *el-İkdu's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn*. thk. Muhammed Abdulkâdir Aâtâ. 7 Cilt. Beyrut: y.y., 1998.
- Fettenî**, Muhammed Tâhir b. Alî es-Siddikî el-Hindî el-Fettenî *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*. b.y.: y.y., 1343.
- Hakîm et-Tirmizî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî *Nevâdiru'l-Uşûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl*. thk. Abdurrahmân Amîre. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Hâkim**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbüri *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hamza es-Sehmî**, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf el-Cürcânî. *Târîhu Curcân*. thk. Muhammed Abdulmu'îd Hân. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Harâ'itî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl es-Sâmirî *Mekârimu'l-Ahlâk*. thk. Eymen 'Abdulcâbir el-Bahîrî. Kahire: y.y., 1419/1999.
- Hâris b. Ebî Usâme**, Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed el-Bağdâdî *Müsnedü'l-Hâris = Buğyetu'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî. 2 Cilt. Medine: Merkezi Hidmeti's-Sunne, 1413/1992.
- Hatîb**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.

- Hatîb**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Muştafa Abdulkadir Ata. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Hatîf**, Ebû'l-Kâsım İshâk b. İbrâhîm el-Hatîf. *Kitâbu'd-Dîbâc*. thk. İbrâhîm Şâlih. b.y.: y.y., 1994.
- Heysemî**, Ebu'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân *Ğâyetu'l-Maksad fî Zevâidi'l-Müsned*. thk. Hallâf Mahmûd Abdussemeî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Heysemî**, Ebu'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân *Keşfu'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1399/1979.
- Heysemî**, Ebu'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. thk. Hüsameddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1414/1994.
- Heysemî**, Ebu'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân *Mevâridü'z-Zamân ilâ Zevâ'idü İbn Hibbân*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî - Abduh Alî el-Kûşek. 9 Cilt. Dimaşk: y.y., 1411/1990-1412/1992.
- Hüseyin Elmalî**. "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/razi-muhammed-b-ebu-bekir>
- Hüseyin Elmalî**. "Zeynuddîn Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî 'Hayatı, Eserleri ve Tefsir-Garibi'l Kur'ani'l-Azim'i'". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (1995), 31-65.
- Hût**, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Muhammed Dervîş eş-Şâfi'î *Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Aâtâ. b.y.: y.y., 1418/1997.
- İbn Abdülber**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed . *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1413/1992.
- İbn Abdülberr**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstîğâ fî Ma'rifeti'l-Meşhûriyne min Hameleti'l-İlmi bi'l-Kunâ*. thk. Abdullâh Merhûl es-Sevâlime. Riyad: y.y., 1405/1985.
- İbn Adî**, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Alî Muhammed Mu'avviğ. 9 Cilt. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Arâk**, Nûru'd-Dîn Alî b. Muhammed b. Alî b. Abdurrahman b. Arâk el-Kenânî. *Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a ani'l-Ehbâri's-Şeni'ati'l-Mevdû'a*. thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Abdullâh Muhammed es-Sadîk el-Ğamârî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Asâkir**, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *et-Tevbe*. thk. Ebû Abdullâh Meş'al b. Bânî el-Cebrîn el-Matîrîn. b.y.: y.y., 1422/2001.

- İbn Asâkir**, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dimeşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Asâkir**, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Ta'zîyetu'l-Müslim*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Cilde: y.y., 1411/1991.
- İbn Bişrân**, Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullâh b. Bişrân el-Bağdâdî Ebû'l-Kâsım. *el-Emâlî (el-Cuz'ul-Evvel)*. Riyad: y.y., 1418/1997.
- İbn Ebî Âşım**, Ebû Bekr b. Ebî Âşım Ahmed b. Amr eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. thk. Bâsim Fayşal Ahmed el-Cevâbire. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Râye, 1991.
- İbn Ebî Âşım**, Ebû Bekr b. Ebî Âşım Ahmed b. Amr eş-Şeybânî. *el-Cihâd*. thk. Musâ'id b. Suleymân er-Râşid el-Cemîd. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1409.
- İbn Ebî Âşım**, Ebû Bekr b. Ebî Âşım Ahmed b. Amr eş-Şeybânî. *ez-Zühd*. thk. Abdulâlî Abdul-Hamid Hamid. Kahire: y.y., 1408.
- İbn Ebî Hâtım**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Hâtım**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-İlel*. thk. Sa'd b. Abdullâh el-Hamîd ve Hâlid b. Abdurrahman el-Cerîsî. 7 Cilt. b.y.: Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *el-Ferec ba'de's-Şidde*. Mısır: y.y., 1408/1988.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *el-Kanâ'a ve't-Te'affuf*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. Beyrut: y.y., 1413/1993.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *el-Yakîn*. thk. Yâsîn Muhammed es-Sevres. b.y.: y.y., ts.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *ez-Zühd*. Dımaşk: Dâru İbn Keşîr, 1420/1999.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *Kasru'l-Emel*. thk. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *Kitâbu't-Tevbe*. thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm. Mısır: y.y., ts.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *Zemmu'd-Dunyâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. b.y.: y.y., 1414/1993.
- İbn Ebü'd-Dünyâ**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Küreşî el-Bağdâdî. *Zemmu'l-Ğıybe ve'n-Nemîme*. thk. Beşîr Muhammed Uyûn. Dımaşk: y.y., 1413/1992.

- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*. thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri. b.y.: y.y., ts.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Alî Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibu'l-Âliyye bi Zevâ'idi'l-Mesânidi's-Semâniyye*. 19 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1998.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *İthâfu'l-Mehere bi'l-Kavâidi'l-Mubtekire min Etrâfi'l-Aşere*. thk. Merkezü Hidmeti's-Sunne ve's-Sîra. 19 Cilt. b.y.: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1415/1994.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. thk. Abdulfetâh Ebû Ğudde. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. thk. Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390/1971.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tağlîku't-Ta'lik ala Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Sa'îd Abdurrahmân Mûsâ el-Kazakî. 5 Cilt. Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Hâcer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Zehrü'l-Firdevs*. thk. Muhammed Murtadâ Süleyman Yûnus. 8 Cilt. Dubai: Cem'iyetu'd-dâri'l-birr, 1. Basım, 1439.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahîh İbn Hibbân*. thk. Mehmet Ali Sönmez. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1433.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*. thk. Hamdî Abdulmecîd. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Semî'î, 1420/2000.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Ravdatu'l-Ukalâ ve Nüzhetu'l-Fudalâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: y.y., ts.
- İbn Hüzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Hüzeyme en-Nisâbüri. *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu Sifâti'r-Rab Azze ve Celle*. thk. Abdulazîz b. İbrâhîm eş-Şehvân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1414/1994.

- İbn Hüzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Hüzeyme en-Nîsâbü'rî. *Sahihu İbni Hüzeyme*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Sünen el-Hâdî li-Akvami Sünen*. thk. Abdulmelik b. Abdullâh ed-Dehîş. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Hadar li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2. Basım, 1419/1998.
- İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *et-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve M'arifeti's-Sikât ve'd-Du'afâ ve'l-Mecâhil*. 4 Cilt. Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432/2011.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Mende**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya. *el-İmân*. thk. Alî b. Muhammed b. Nâsir el-Fakîhî. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1406/1985.
- İbn Merdeveyh**, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. el-Hâfiz el-Kebîr Ebî Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Merdeveyh b. Fûrek b. Mûsâ el-İsbehânî. *Cuz'un fihî Ehâdîsi İbn Hayyân*. thk. Bedr b. Abdullâh el-Bedr. Riyad: y.y., 1414.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Aâtâ. 8 Cilt. Beyrut: y.y., 1410/1990.
- İbn Şâhîn**, Ebû Hafs Omer b. Ahmed el-Bağdâdî. *et-Terğîb fi Fedâ'ili'l-A'mâl ve Sevâbu Zâlik*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl. Beyrut: y.y., 1424/2004.
- İbn Şâhîn**, Ebû Hafs Omer b. Ahmed el-Bağdâdî. *Târîhu Esmâi'd-Du'afâ ve'l-Kâzibîn*. thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. b.y.: y.y., 1409/1989.
- İbn Teymiyye**, Ebû'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Ehâdîsu'l-Kısâs*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: y.y., 1408/1998.
- İbn Teymiyye**, Ebû'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: y.y., 1416/1995.
- İbn Vehb**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb el-Mısırî el-Küreşî. *el-Câmi' fi'l-Hadîs*. thk. Mustafâ Hasen Hüseyin Muhammed Ebû'l-Hayr. Riyad: y.y., 1416/1995.
- İbni'l-Acemî**, Burhânuddîn el-Halebî Ebû'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî eş-Şâfi'î Sıbtu İbni'l-Acemî. *el-Keşfu'l-Hasîs ammen Rumiye bi Vad'i'l-Hadîs*. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Beyrut: Mektebetu'n-Nehdati'l-Arabiyye; Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.

- İbnü'l-A'râbî**, Ebû Sa'îd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed el-Basrî. *Mü'cemu İbni'l-A'râbî*. thk. Abdulmuhsin b. İbrâhim b. Ahmed el-Hüseynî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-mesânîd*. thk. Alî Hüseyin el-Bevvâb. 8 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1426/2005.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkân*. thk. Abdullâh el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1985.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*. thk. İrşâdu'l-Hakki'l-Eşerî. 2 Cilt. Faysalabad: İdâretu'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevdû'ât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968.
- İbnü'l-Esîr**, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *Câmi'u'l-Usûl*. thk. Abdulkâdir el-Arnaûf. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hulvânî, 1389/1969-1392/1972.
- İbnü'l-Esîr**, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîs ve'l-Eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Fâhir**, Ebû Ahmed Ma'mer b. Abdilvâhid b. Recâ b. Abdilvâhid b. Muhammed b. el-Fâhir el-Küreşî es-Semerkindî el-İsbahânî. *Mûcebâtu'l-Cenne - İbnü'l-Fâhir*. thk. Nâşir b. Ahmed b. en-Neccâr ed-Dimyâfî. b.y.: y.y., 1423/2002.
- İbnü'l-Kâsım el-Gazzî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Kâsım b. Muhammed İbnu'l-Ğarâbilî. *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb fi Şerhi Elfâzi't-Takrîb = el-Kavlu'l-Muhtâr fi Şerhi Ğâyeti'l-İhtisâr*. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 1425/2005.
- İbnü'l-Kayserânî**, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî b. Ahmed el-Makdisî. *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil l'İbni Adî*. thk. Abdurrahman el-Feryevâ'î. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Selef, 1417/1996.
- İbnü'l-Mibred**, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî. *et-Tahrîcu's-Sağîr ve't-Tahrîru'l-Kebîr*. thk. Nûruddîn Tâlib. b.y.: y.y., 1432/2011.
- İbnü'l-Mübârek**, Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Mübârek b. Vâdih et-Türkî. *ez-Zühed ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mübârek ve'z-Zühed li Nu'aym b. Hammâd*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: y.y., ts.

- İbnü'l-Mukîr**, Ebu'l-Hasan Alî b. el-Hüseyin b. Alî b. Mansûr İbnü'l-Mukîr en-Neccâr. *Cuz'un min Ehâdîsi İbn Mukîr an Şuyûhih (Matbû' Dîmni Mecmû bismi'l-Fevâidi libni Mendeh)*. thk. Hallâf Mahmûd Abdusseminî. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- İbnü'l-Mulakkın**, Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *el-Bedru'l-Munîr fî Tahrîci'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'a fî's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Mustafâ Ebu'l-Ğayt vd. 9 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1425/2004.
- İbnü'l-Mulakkın**, Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *Mustasaru Telsîsi'z-Zehebî*. thk. Cilt I-II: Abdullah b. Hamd el-Leheydân Cilt III-VII: Sa'd b. Abdillâh b. Abdulazîz Âl Hamiyyed I-VIII fihrist cildiyle birlikte. Dâru'l-Âsime, Riyâd: y.y., 1411/1990.
- İrâkî**, Ebû'l-Fadl Abdirrahîm b. el-Hüseyin b. Abdurrahmân Zeynuddîn el-. *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ = el-Muğni an Hamli'l-Esfâr*. Beyrut: y.y., 1426/2005.
- İrâkî**, Ebû'l-Fadl Abdirrahîm b. el-Hüseyin b. Abdurrahmân Zeynuddîn el-. *Zeylu Mîzânî'l-İtidâl*. thk. Alî Muhammed Mu'avvad, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: y.y., 1416/1995.
- Ka'bi**, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed el-Belhî *Kabûlu'l-Ahbâr ve Ma'rifetu'r-Ricâl*. thk. Ebû Amr el-Hüseyinî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Kâtib Çelebi**, Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetu'l-Musennâ, 1941.
- Kâtib Çelebi**, Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe. *Süllemu'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*. thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvût. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kâvukcî**, Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm el-Kâvukcî eṭ-Ṭrâblusî el-Hânefî *el-Lu'lu'u'l-Mersû' fî mâ lâ Asle lehu ev bi Aşlihi Mevdu'*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. b.y.: y.y., 1415.
- Kelâbâzî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrâhîm el-Buhârî *Bahru'l-Fevâidi'l-Musemmâ bi Me'âni'l-Ahbâr - Kelâbâzî*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail, Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: y.y., 1420/1999.
- Kilâ'î**, Ebû'r-Rebî Suleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Hassan *el-Müselâlat mine'l-Ehâdis ve'l-Âsâr - Ebû'r-Rebî el-Kulâ'î*. b.y.: y.y., ts.
- Kızılık**, Abdullah. "Muhtâru's-Sihâh Sahibi Ebû Bekir er-Râzî ve Arapça Eserleri". Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi IV/12 (2004), 89-95.
- Kudâî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî el-Mısrî *Müsnedu's-Şihâb el-Kudâ'î*. thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1986.
- Küreşî**, Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphâne, ts.

- Kuşeyrî**, Abdulkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdulhalîm Mahmûd, Mahmûd b. eş-Şerîf. 2 Cilt. Kahire: Daru'l-Me'ârif, ts.
- Makdisî**, Ebû Muhammed Abdulğani b. Abdulvâhid ed-Dimeşkî. *et-Terğîb fî'd-Du'âi*. thk. Fevâz Ahmed Zemirlî. Beyrut: y.y., ts.
- Makdisî**, Ebû Muhammed Abdulğani b. Abdulvâhid ed-Dimeşkî. *Nihâyetu'l-Murâd min Kelâmi Hayri'l'Îbâd*. b.y.: y.y., 2004.
- Makdisî**, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülğani b. Abdilvâhid b. Alî el-Cemmâilî. *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âli Nu'man. 10 Cilt. Kuveyt: el-Hey'etu'l-Âmme, 1. Basım, 1437.
- Makrîzî**, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Hüseynî *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Makrîzî**, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Hüseynî *Muhtasaru'l-Kâmil fî'd-Du'afâ*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî. Kahire: y.y., 1415/1994.
- Mâlik**, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Mâlinî**, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullâh b. Hafs b. Halîl el-Ensârî el-Herevî el-Mâlinî *el-Erba'ûn fî Şuyûhi's-Sûfiyye - el-Mâlinî*. thk. Amir Hasen Sabrî. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- Mehâmilî**, Ebû Abdullâh el-Hüseyn b. İsmâ'il b. Muhammed ed-Dabbî *Emâli'l-Mehâmilî (Rivâyetu İbni Yahyâ)*. thk. İbrâhîm el-Kaysî. b.y.: y.y., 1412.
- Mervezî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Nasr. *Ta'zîmu Kadri's-Salât - Muhammed b. Nasr el-Mervezî*. thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâ'î. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1406.
- Mizzî**, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- Mizzî**, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn. *Tuhfetu'l-eşraf bi ma'rifeti'l-etrâf me'a en-Nuketu'l-ezraf*. thk. Abdüşşamed Şerefuddîn. 14 Cilt. Beyrut; Bombay: el-Mektebetu'l-İslâmî; ed-Dâru'l-Kayyime, 2. Basım, 1403/1983.
- Moğultây**, Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilîc el-Bekcerî. *el-Înâbe ilâ Ma'rifeti'l-Muhtelefi fihim mine's-Sahâbe*. thk. İzzet el-Mursî vd. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, ts.
- Moğultây**, Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilîc el-Bekcerî. *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Muhammed , Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. b.y.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422/2001.

- Münâvî**, Sadruddîn Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. İbrâhîm b. İshâk es-Sülemî el-Münâvî. *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkiḥ fî Tahrîci Ehâdisi'l-Mesâbih*. thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm. 5 Cilt. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Münâvî**, Zeynuddîn Muhammed Abderraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî el-Beydâvî*. thk. Ahmed Muctebâ. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, ts.
- Münzirî**, Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî el-Münzirî. *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf*. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1388/1968.
- Müslim**, Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Müslim**, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Muttakî el-Hindî**, Alâ'u'd-Dîn Alî b. Hisâmî'd-Dîn b. Kâdî Hân el-Kâdirî eş-Şâzelî el-Hindî el-Burhânî *Kenzu'l-Ummâl*. thk. Bekrî Hayyânî. b.y.: y.y., 1401/1981.
- Nâcî**, İbrâhîm b. Muhammed b. Maḥmûd b. Bedr Burhânî'd-Dîn Ebû İshâk el-Halebî eş-Şâfi'î. *Ucâletu'l-İmlâ*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1420/1999.
- Nebîl b. Mansûr**. İbn Ya'kub b. Sultân el-Basâra el-Küveytî. *Enîsu's-Sârî*. Tahrîcu Ehâdisil Fethi'l-Bârî. 11 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1. Basım, 1426.
- Nebîl Cerrâr**. Sa'd ed-Dîn Selîm. *el-Îmâ' ilâ Zevâ'idü'l-Emâlî ve'l-Eczâ- Zevâ'idü'l-Emâlî ve'l-Fevâ'id ve'l-Me'âcim ve'l-Meşâihât 'alâ'l-Kutubi-s-Sitte ve'l-Muvattâ ve Müsnedü'l-Îmâmi Ahmed*. Edvâu's-Selef, 1428.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*. thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed. Halep: y.y., 1396/1976.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *es-Sünenu'l-Kubrâ*. thk. Hasen Abdulmun'îm. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *es-Sünenu'l-Kubrâ*. thk. Hasen Abdulmun'îm. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesâî**. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *Sünen en-Nesâî*. Dâru Risâletu İlmiyye, 1439.
- Rûdânî**, Muhammed b. Muhammed b. Suleymân er-Rûdânî. *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Uşûl ve Mecma'i'z-Zevâid*. 4 Cilt. Kuveyt- Beyrut: Mektebetu İbn Keşîr; Dâru İbn Hâzm, 1998.
- Safedî**, Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh eş-. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvût, Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: y.y., 1420/2000.

- Sağânî**, Rادیو'd-Dîn el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan el-Küreşî eş-. *el-Mevdû'ât*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Dimaşk: y.y., 1405.
- Sa'îd b. Mansûr**, Ebû Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Horâsânî. *et-Tefsîr min Süneni Sa'îd b. Mansûr*. thk. Sa'd b. Abdullâh b. Abdulâzîz Âl-i Hamîd. 5 Cilt. b.y.: Dâru's-Şamî'î, 1417/1997.
- Sehâvî**, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn. *el-Makâsîdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*. thk. Muhammed Osmân el-Haş. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Sehmî**, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf el-Cürcânî. *Suâlâtu Hamza b. Yûsuf es-Sehmî*. thk. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdilkâdir. Riyad: y.y., 1404/1984.
- Şelâhî**. Hâlid b. Zayfullahi eş-. *et-Tibyân fî tahrîci ve tebvîbi ehâdîsi bulûğu'l-merâm*. 12 Cilt. Dâru Risâletu İlmiyye, 1433.
- Sem'ânî**, Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-. *Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ*. thk. Marx Weisweiler. b.y.: y.y., 1401/1981.
- Şevkânî**, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *el-Fevâ'idu'l-Mecmû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*. thk. Abdurrahmân Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî. b.y.: y.y., ts.
- Silefî**, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *et-Tuyûriyyât*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetu Ađvâi's-Selef, 1425/2004.
- Sülemî**, Ebû Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin en-Nîsâbûrî es-. *Âdâbu's-Suhbe*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Tanta: y.y., 1410/1990.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Câmi'u'l-Ehâdîs*. 13 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dureru'l-Muntessira fî'l-Ehâdîsi'l-Muştehirâ*. thk. Dr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Riyad: y.y., ts.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî *el-Leâli'l-Mesnû'atu fî'l-Ehâdîsi'l-Mevzûat*. Beyrut: Dâru Kutubu'l İlmiyye, ts.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*. b.y.: y.y., ts.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ez-Ziyâdât alâ'l-Mevdû'ât*. thk. Râmiz Hâlid Hâc Hasen. 2 Cilt. Riyad: y.y., 1431/2010.
- Süyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, Nâsırüddin el-Elbânî. *es-Sirâcu'l-Münîr fî tertîbi ehâdîsi sahîhi'l-câmi'i es-sağîr*. 1 Cilt. Muessesetu'r-Reyyân, 3. Basım, 1430.

- Süüyûfî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Cem' u'l-cevâmi'*. 25 Cilt. Kahire: El-Ezherü's-Şerif, 1426.
- Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *ed-Du'â*. thk. Muştafâ 'Abdulkâdir 'Aâtâ. Beyrut: y.y., 1413.
- Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu'l-Evsat*. thk. Târik b. İvadullâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*. thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu's-Sağîr = er-Ravdu'd-Dânî*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr. 2 Cilt. Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru Ammâr, 1405/1985.
- Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *Mekârimu'l-Ahlâk*. thk. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: y.y., 1409/1989.
- Tahâvî**, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Şerhu Muşkili'l-âsâr*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. 16 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994.
- Tahâvî**, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdilhak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tayâlisî**, Ebü Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Basrî et-. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Temâm ed-Dimeşkî**, Ebü'l-Kâsım Temâm b. Muhammed el-Becelî ed-Dimeşkî. *el-Fevâid*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu er-Ruşd, 1412.
- Tenûhî**, Ebü Alî el-Mühsin b. Alî b. Muhammed b. Ebî'l-Fehm Dâvûd et-Tenûhî el-Basrî *el-Ferac Ba'de's-Şidde*. thk. Abbûd eş-Şalcî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.
- Teymî**, Ebü'l-Kâsım İsmail b. Muhammed Kıvâmu's-Sünne. *et-Terğîb ve't-Terhib*. thk. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs , 1414/1993.
- Tirmizî**, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *Es-Sünen*. 6 Cilt. b.y. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, 1430.
- Tirmizî**, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tirmizî**, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ et-. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd Abdalbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.

- Ubeydullah Efe.** “Selçuklu Konya’sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî’nin Hadis Faaliyetleri ve Kenzü’l-Hikme İsimli Hadis Şerhi” 54/2 (2024), 365-380.
- Ukaylî,** Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr el-Mekkî *ed-Du’afâu’l-Kebîr.* thk. Abdulmu’tî Emîn Kal’acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mektebeti’l-İlmiyye, 1404/1984.
- Uskurî,** Şihabuddin Ahmed el-Hanbelî. *el - Menhecü’s - Sahih fi’l - Cem’ Beyne Mafî’l - Mukni’ ve’t - Tenkih.* Küveyt, Maktabatu Ehlü’l-Âsar., ts.
- Uysal,** Muhittin. *Tasavvuf kültüründe hadis : tasavvuf kaynaklarındaki tartışmalı rivayetler.* İstanbul : Ensar Neşriyat, 2012.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=259815&tarama=muhittin+uysal>
- Vâhidî,** Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbüri *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd.* thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994.
- Vâhidî,** Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbüri *et-Tefsîru’l-Basît.* b.y.: y.y., 1430.
- Yahya eş-Şecerî,** Yahyâ b. el-Hüseyn b. İsmail el-Cürcânî. *Terîbu’l-’Emâli’l-Hamîsiyye.* thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001.
- Zebîdî,** Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-. *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn.* 7 Cilt. Riyad: y.y., 1408/1987.
- Zehebî,** Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Dîvânu’d-Du’afâ ve’l-Metrûkîn ve Halkun mine’l-Mechûlîn ve Sîkâtun fihim Lîn.* thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: y.y., 1387/1967.
- Zehebî,** Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *el-Muğni fî’d-Du’afâi.* thk. Dr. Nûreddîn Attar. b.y.: y.y., ts.
- Zehebî,** Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Men Tukullime fihî ve huve Muvessak ev Sâlihu’l-Hadîs.* thk. Abdullâh b. Dayfillâh er-Rahîlî. b.y.: y.y., 1426/2005.
- Zehebî,** Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Mîzânu’l-’İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl.* thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382/1963.
- Zehebî,** Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ.* thk. Su’ayb el-Arnâvût. 25 Cilt. b.y.: Mu’essesetu’r-Risâle, 1405/1985.
- Zerkeşî,** Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi’î ez-. *et-Tezkire fî’l-Ehâdîsi’l-Muştehira = el-Mensura fî’l-Ehâdîsi’l-Meşhûra.* thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. Beyrut: y.y., 1406/1986.

- Zeyleî**, Cemâl ed-Dîn, Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyleî ez-. *Tahrîcu'l-Ehâdîs ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*. thk. Abdullâh b. Abdurrahman es-Sa'd. 4 Cilt. Riyad: Dâru İbn Hûzeyme, 1414.
- Zeynuddîn er-Râzî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Hanefî. *Muhtâru's-Sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut; Sayda: ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999.
- Zeynuddîn er-Râzî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Hanefî. *Tühfetu'l-mülûk*. thk. Abdullâh Nezîr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1417/1997.
- Zeynuddîn er-Râzî**. *Hadâiku'l-Hakâik*. thk. Said Abdülfettâh Kahire:Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye., 2001.
- Zeynuddîn er-Râzî**. *Kenzü'l-Hikme*. ed. Muhammed b. Abullah Ahmed. Lübnan: Dâru Kutubu'l'İlmiyye, 1433.
- Zeynuddîn er-Râzî**. *Tefsîru Garibi'l Kur'âni'l-'Azîm'i*. thk. Hüseyin Elmalı. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Zeynuddîn er-Râzî**. *Tefsîru Sûrati'l-En'am*. thk. Muammer Erbaş. İzmir, y.y. 2003.
- Zirikî**, Hayreddin ez-. *El-A'lâm*, b.y. İlmiyye, 1404/1984.

HADIS FİHRİSTİ

1. "أن رجلا جاء إلى النبي صلى الله و السلام فقال له: إني أتصدق بالصدقة فألتمس بها وجه الله و أحب أن يقال في خير". (53. Hadis).
2. "حسنات الأبرار سيئات المقربين". (54. Hadis).
3. "إذا أحب الله عبدا لم يضره ذنب". (55. Hadis).
4. "التائب من الذنب كمن لا ذنب له". (56. Hadis).
5. "ما من شيء أحب إلى الله من شاب تائب". (57. Hadis).
6. "النَّدَمُ تَوْبَةٌ". (58. Hadis).
7. "الحج عرفة". (59. Hadis).
8. "المجاهد من جاهد نفسه في طاعة الله". (11. Hadis).
9. "خير الناس رجل يجاهد في سبيل الله بنفسه و ماله ثم رجل يعبد الله في شعب من الشعوب و يدع الناس من شره". (12. Hadis).
10. "أحب الناس إلى الله الفرارون بدينهم يبعثهم الله مع عيسى ابن مريم يوم القيامة". (13. Hadis).
11. "أخوف ما أخاف على أمتي اتباع الهوى و طول الأمل. أما اتباع الهوى فيصد عن الحق أما طول الأمل فينسى الآخرة". (14. Hadis).
12. "ثلاث هن أصل كل خطيئة فاتقوهن واحذروهن: الكبر: فإنه منع إبليس من السجود لآدم عليه السلام. و الحرص: فإنه حمل آدم على أكل الشجرة. و الحسد: فإنه حمل قابيل على قتل هابيل". (15. Hadis).
13. "إن الله يبغض أهل البيت اللحميين". (16. Hadis).
14. "من ألقى جلباب الحياء فلا غيبة له". (17. Hadis).
15. "أليس للفاسيق غيبة". (18. Hadis).
16. "من كان همه الدنيا شئت الله عليه أمره و جهل فقره بين عينيه و لم يأتها منها إلا ما كتب له و من كان همه الآخرة جمع الله شمله و جعل غناه في قلبه و أتته الدنيا راحة". (158. Hadis).
17. " مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ، أَضْرَّ بِأَخْرَجِيهِ، وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ، أَضْرَّ بِدُنْيَاهُ، فَاتُّرُوا مَا بَيَّغَى عَلَى مَا يَفْنَى". (159. Hadis).
18. "لَوْ كَانَتْ الدُّنْيَا تَرْتُنْ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا قَطْرَةَ مَاءٍ". (160. Hadis).
19. "و الله ما الدنيا في الآخرة إلا كما يجعل أحدكم أصبعه في اليم فليظنر بم يرجع". (161. Hadis).
20. "لو كانت الدنيا ذهبا يفتنى و الآخرة خزفا يبقى لاخترت الآخرة". (162. Hadis).
21. "حب الدنيا رأس كل خطيئة". (163. Hadis).
22. "يشيب ابن آدم ويشيب فيه خصلتان: الحرص و طول أمل". (164. Hadis).
23. "إن أخوف ما أخاف على أمتي: الهوا و طول الأمل. أما: الهوى فيصد عن الحق و أما: طول الأمل فينسى الآخرة". (165. Hadis).
24. "الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَ عَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَ الْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ، وَ تَمَتَّى عَلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَمَانِي". (166. Hadis).
25. "البلاء مؤكل بالمنطق". (19. Hadis).
26. "إن أكثر خطايا ابن آدم في لسانه". (20. Hadis).
27. "من كثر كلامه كثر سقطه، و من كثر سقطه كثر ذنوبه، و من كثر ذنوبه كآنت النار أولى به". (21. Hadis).
28. "ليس شيء أشد من الجسد إلا و هو يشكو حدة اللسان". (22. Hadis).
29. "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْفِ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ". (23. Hadis).
30. "رحم الله امرأ تكلم فغيم أو سكت فسليم". (24. Hadis).
31. "من صمت نجا". (25. Hadis).
32. "احفظ عليك لسانك و ابك علي خطيئتك". (26. Hadis).
33. "تفكر ساعة خير من عبادة سنة". (27. Hadis).
34. "يدخل الفقراء الجنة قبل الأغنياء بخمسمائة عام وفي رواية بأربعين سنة". (60. Hadis).
35. "أليس المسكين الطواف الذي تردده و اللقمة و اللقمتان و التمرة و التمرتان بل هو الذي لا يجد ما يغنيه ويستحي من الله أن يسأل الناس لا يفطن له فيصدق عليه". (61. Hadis).
36. "مفتاح الجنة: حب المساكين و الفقراء الصبر، هم جلساء الله يوم القيامة". (62. Hadis).
37. "اللهم توفني إلبك فقيرا و لا توفني إلبك غنيا واحشرنى في زمرة المساكين يوم القيامة". (63. Hadis).

38. "لَوْ كَانَ لِإِنِّ آدَمَ وَآدِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَأَبْتَعَىٰ إِلَيْهِمَا ثَلَاثًا". (64. Hadis)
39. "الغنى غنى النفس فإذا أراد الله بعد خيرا جعل غناه في نفسه و إذا أراد بعد شرا جعل فقره بين عينيه". (65. Hadis)
40. "إِيَّاكُمْ وَمَجَالِسَةَ الْمَوْتَى فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنَ الْمَوْتَى؟ فَقَالَ: الْأَغْنِيَاءُ". (66. Hadis)
41. " لَا يَدْخُلُ النَّارَ مِنْ بَكِيٍّ مِنْ حَسَنِيَةِ اللَّهِ، حَتَّىٰ يَلِجَ النَّبِيُّ فِي الصَّرْعِ". (126. Hadis)
42. "إذا اقشعر جسد العبد تحانت عنه ذنوبه كما يتحانت عن الشجرة اليابسة ورقها". (127. Hadis)
43. "كَانَ النَّاسُ يَعْوِدُونَ دَاوُدَ وَ يَطُّوْنَ أَنَّهُ مَرِيضٌ وَلَمْ يَكُنْ بِهِ إِلَّا شِدَّةُ الْخَوْفِ مِنْ رَبِّهِ". (128. Hadis)
44. "رأس الحكمة مخافة الله تعالى". (129. Hadis)
45. "من خاف الله خافه كل شيء و من لم يخف الله خاف من كل شيء". (130. Hadis)
46. "لا أجمع على عبدي خوفين، ولا أجمع له أمنين، إن خافني في الدنيا لم يخف في الآخرة، وإن أمنني في الدنيا لم يأمن في الآخرة". (131. Hadis)
- Hadis)
47. "يقول الله تعالى يوم القيامة: أخرجوا من النار من كان في قلبه متقال حبة من شعير من الإيمان". (132. Hadis)
48. " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَخْطَأْتُمْ حَتَّىٰ تَمْلَأُوا خَطَايَاكُمْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، ثُمَّ اسْتَعْفَرْتُمْ اللَّهَ، لَعَفَرَ لَكُمْ. وَ لَوْ لَمْ تُحْطِنُوا، لَجَاءَ اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحْطِنُونَ ثُمَّ يَسْتَعْفِرُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ". (133. Hadis)
49. "إِنَّمَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ يَرْجُوهَا وَإِنَّمَا يَنْجُو مِنَ النَّارِ مَنْ يَخَافُهَا وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ". (134. Hadis)
50. "أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَدِيٍّ، إِنْ ظَنَّ خَيْرًا فَلَهُ، وَإِنْ ظَنَّ شَرًّا فَلِعَلِيٍّ". (135. Hadis)
51. "أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَدِيٍّ بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا دَكَرَنِي، فَإِنْ دَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ دَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ دَكَرَنِي فِي مَلَأٍ دَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شَبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً". (136. Hadis)
52. "لا يموتن أحدكم إلا و هو يحسن الظن بالله فإن قوما أهلكهم سوء الظن بالله". (137. Hadis)
53. "أكبر الكبائر سوء الظن بالله". (138. Hadis)
54. "إن أنين المذنبين أحب إلي من صوت المسبحين". (139. Hadis)
55. "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ كُلَّ قَلْبٍ حَزِينٍ". (140. Hadis)
56. "ما من شيء يصبب المؤمن من نصاب أو صب أو حزن إلا كفر الله عنه من سيئاته". (141. Hadis)
57. "إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ أَقْلَى اللَّهُ عَلَيْهِ الْهَمَّ وَالْحَزْنَ لِيَكْفِرَ بِهَا عَنْهُ". (142. Hadis)
58. "الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ". (143. Hadis)
59. "الدُّنْيَا لَا تَصْفُو لِلْمُؤْمِنِ، هِيَ سِجْنُهُ وَبِلَاؤُهُ". (144. Hadis)
60. "أملك عليك لسانك و ليلعك بيتك و ابك على خطيئتك". (145. Hadis)
61. "أيها الناس ابكوا، فإن لم تبكوا فتباكوا". (146. Hadis)
62. "حرمت النار على ثلاث أعين: عين سهرت في سبيل الله و عين بكت من خشية الله". (147. Hadis)
63. "كان النبي صلى الله عليه و سلم: يبقى أياما لا يأكل شيئا". (28. Hadis)
64. "القناعة كنز لا يفنى". (67. Hadis)
65. "إرض بما قسم الله لك تكن أغنى الناس". (68. Hadis)
66. "التوكل نصف العبادة و الدعاء نصفها". (69. Hadis)
67. "لو توكلتم على الله تعالى حق توكله لرزقكم كما ترزق الطير، تغدو خماساً وتروح بطاناً". (70. Hadis)
68. "جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه و سلم على نافة فقال: يا رسول الله أدعها و أتوكل؟ فقال: لا اعقلها و توكل". (71. Hadis)
69. "أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً النَّبِيُّونَ ثُمَّ الصَّالِحُونَ". (167. Hadis)
70. "أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً الْإِنِّيَاءُ، ثُمَّ الْأُمَّتُ الْقَالِمُتُّ". (168. Hadis)
71. "إِنَّ أَهْلَ الْعَاقِبَةِ يُوَدُّونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ جُلُودُهُمْ فُرِصَتْ بِالْمَقَارِيطِ فِي الدُّنْيَا لَمَّا يَشَاهِدُونَ مِنْ تَوَابِ أَهْلِ الْبَلَاءِ". (169. Hadis)
72. "إن الله يتعهد عبده المؤمن بالبلاء كما يتعهد الوالد ولده بالغذاء". (170. Hadis)
73. "مَا أُعْطِيَ أَحَدٌ شَيْئًا بِأَفْضَلٍ مِنَ الصَّبْرِ". (72. Hadis)
74. "الإيمان: الصبر و السماحة". (73. Hadis)
75. "انتظار الفرج بالصبر عبادة". (74. Hadis)
76. "الصبر من الإيمان بمنزلة الرأس من الجسد". (75. Hadis)

77. "الصبر نصف الايمان". (76. Hadis).
78. "قال الله تعالى لموسى عليه السلام: إنك لن تتقرب إلي بشيء أحب إلي من الرضا بقضائي". (77. Hadis).
79. "من رضى بالقليل من الرزق رضى الله تعالى عنه بالقليل من العمل". (78. Hadis).
80. "من رضى عن الله رضى الله عنه". (79. Hadis).
81. "إِذَا أَخَذَ (أحَدُكُمْ) مَضْجَعَهُ فَلْيَقُلْ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَالْأَجَاتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ مَعَكَ إِلَّا إِلَيْكَ، أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِرَسُولِكَ الَّذِي أُرْسَلْتُ، فَإِنْ مَاتَ، مَاتَ عَلَيَّ الْفُطْرَةَ". (80. Hadis).
82. "اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَاتَّبِعِ السَّبِيلَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَعَاشِرِ النَّاسِ بِخُلُقٍ حَسَنٍ". (81. Hadis).
83. "اللهم! إنني أسألك الهدى والتقى، والعفاف والغنى". (82. Hadis).
84. "عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللَّهِ فَإِنَّهُ جَمَاعٌ كُلُّ خَيْرٍ". (83. Hadis).
85. "إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُوْتِيَ زُهْدًا فِي الدُّنْيَا، وَقَلَّةَ مَنْطِقٍ، فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ، فَإِنَّهُ يَلْقَى الْحِكْمَةَ". (84. Hadis).
86. "من زهد في الدنيا هانت عليه المصائب". (85. Hadis).
87. "جاء رجل إلى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! ذَلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يَحْبِبُنِي اللَّهُ وَيَحْبِبُنِي النَّاسُ، فَقَالَ: "ارْزُدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللَّهُ، وَارْزُدْ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبَّكَ النَّاسُ". (86. Hadis).
88. "الْخَلَالَ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ (فدع ما يريبك إلى ما لا يريبك)". (87=88. Hadis).
89. "الورع سيد العمل". (89. Hadis).
90. "كُلُّ قَرْضٍ جَرٌّ مَنفَعَةٌ فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وَجْهِ الرَّبِّ". (90. Hadis).
91. "كفى بالموت واعظا وكفى باليقين غنى وكفى بالعبادة شغلا". (91. Hadis).
92. "إن من اليقين أن لا ترضين أحدا بسخط الله تعالى، ولا تحمدين أحدا على ما آتاك الله تعالى، ولا تنمن أحدا على ما لم يوتك الله تعالى، فإن رزق الله لا يجره إليك حرص حريص، ولا يرده عنك كراهة كاره، وإن الله تعالى جعل الروح راحة والفرح في الرضا واليقين، وجعل الهم والحزن في الشك والسخط". (92. Hadis).
93. "الإخلاص سرٌّ مِنْ أَسْرَارِي، اسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبٌ مَنْ أَحْبَبْتُمْ مِنْ عِبَادِي". (93. Hadis).
94. "أَنَا أَعْلَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشُّرْكَ، فَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا وَأَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي، فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ". (94. Hadis).
95. "طوبى للمخلصين، أولئك مصابيح الهدى، تنجلي عنهم كل فتنة ظلماء". (95. Hadis).
96. "تَعَسَّ عَبْدُ الدِّينَارِ تَعَسَّ عَبْدُ الزَّرِّهِمْ تَعَسَّ عَبْدُ الخَمِيصَةِ". (96. Hadis).
97. "عَرَضَ عَلَيَّ رَبِّي أَنْ يَجْعَلَ لِي بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَبًا، فَقُلْتُ: لَا يَا رَبِّ، أَشْبِعُ يَوْمًا، وَأَجُوعُ يَوْمًا فَإِذَا جُعْتُ، تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ فَذَكَرْتُكَ، وَإِذَا شَبِعْتُ حَمِيَّتُكَ، وَشَكَرْتُكَ". (97. Hadis).
98. "إِنَّ أَحْسَنَ أَوْلِيَائِي عِنْدِي مَنْزِلَةٌ: رَجُلٌ ذُو حَظٍّ مِنَ الصَّلَاةِ، أَحْسَنَ عِبَادَةِ رَبِّهِ فِي السِّرِّ وَأَطَاعَةً، وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لَا يُسَارُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ". (98. Hadis).
99. "عزفت نفسي عن الدنيا فاستوى عندي حجرها و ذهبها". (99. Hadis).
100. "سيد القوم خادمهم". (100. Hadis).
101. "إنما يكفي أحدكم ما قنعت به نفسه وإنما يصير أحدكم إلى أربعة أذرع وشبر وإنما يرجع الأمر إلى آخره". (101. Hadis).
102. "لا يزال الله تعالى في عون العبد ما دام العبد في عون أخيه". (29. Hadis).
103. "السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ، وَالبَّخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ". (30. Hadis).
104. "و لا يزال العبد يصدق و يتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقًا و لا يزال الرجل يكذب و يتحرى الكذب حتى يكتب عند الله كذابًا". (102. Hadis).
105. "دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ، فَإِنَّ الصَّدَقَ طَمَأْنِينَةٌ، وَإِنَّ الكَذِبَ رَيْبَةٌ". (103. Hadis).
106. "الحياء من الإيمان". (104. Hadis).
107. "لو خشع قلب هذا لخشعت جوارحه". (105. Hadis).
108. "لا يدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من الكبر" فقال رجل: "يا رسول الله ان الرجل يحب أن يكون ثوبه حسنا". إن الله جميلٌ يحبُّ الجمال، الكِبْرُ: من بَطَرَ الحَقَّ، وَغَمَضَ النَّاسَ". (106. Hadis).
109. "مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى". (107. Hadis).

110. "طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنْقَصَةٍ، وَذَلَّ مِنْ غَيْرِ مَنْكَنَةٍ". (108. Hadis).
111. "حق الولد على الوالد أن يحسن اسمه و أدبه". (31. Hadis).
112. "أَدْبَتِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي". (32. Hadis).
113. "إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ". (33. Hadis).
114. "إنكم لن تسعوا الناس بأموالكم ولكن فسعوهم ببسط الوجه والخلق الحسن". (34. Hadis).
115. "أَفْضَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا، أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا". (35. Hadis).
116. "حَصَلْتَانِ لَا تُجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْخُلُوفُ وَسُوءُ الْخُلُقِ". (36. Hadis).
117. "سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا السُّرَّ وَالنَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا". (37. Hadis).
118. "قال الله تعالى: يا ابن آدم! إنك إذا ذكرتني شكرتني، وإذا نسيتني كفرتني". (38. Hadis).
119. "خير الأعمال ذكر الله". (39. Hadis).
120. "الِكُلِّ شَيْءٍ صِبْغٌ، وَصِبْغُ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ". (40. Hadis).
121. "إذا رأيتم رياض الجنة فازرعوا فيها قيل: يا رسول الله، وما رياض الجنة؟ فقال: "مجالس الذكر". (41. Hadis).
122. "مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَعْلَمَ مَنْزِلَتَهُ عِنْدَ اللَّهِ فَلْيَنْظُرْ كَيْفَ مَنْزِلَةُ اللَّهِ عِنْدَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يُنْزِلُ الْعَبْدَ مِنْهُ حَيْثُ أَنْزَلَهُ مِنْ نَفْسِهِ". (42. Hadis).
123. "أَفْضَلُ الذِّكْرِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ". (43. Hadis).
124. " خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ، وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي ". (44. Hadis).
125. "ان أَوْلَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْحَامِدُونَ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ ". "و في رواية أخرى: الحامدون لله على السراء، والضراء". (45. Hadis).
126. "الحمد شكر كل نعمة". (46. Hadis).
127. "الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ". (47. Hadis).
128. "أَفْضَلُ الدُّعَاءِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ". (48. Hadis).
129. "مَنْ سَعَلَ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتْهُ أَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ السَّائِلُونَ". (49. Hadis).
130. "إِنَّ الْعَبْدَ يَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى، وَهُوَ يُجِيبُهُ فَيَقُولُ: يَا جَبْرِيْلُ، أَمْرٌ حَاجَةٌ عِبْدِي فَإِنِّي أُجِبُ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ وَ إِنْ الْعَبْدَ يَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى وَ هُوَ يَبْغِضُهُ فَيَقُولُ: يَا جَبْرِيْلُ اقْضِ حَاجَةَ عِبْدِي فَإِنِّي أُكْرِهُ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ". (50. Hadis).
131. "لقد لفتك الله تعالى الأسماء الحسنى التي إذا دعي بها أجاب، وإذا سئل بها أعطى". (51. Hadis).
132. "إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَسْتَعْمَلُهُ؟ قَالَ: يُؤَفِّقُهُ لِلْعَمَلِ الصَّالِحِ قَبْلَ مَوْتِهِ". (109. Hadis).
133. "لا اله الا الله مفتاح الجنة". (110. Hadis).
134. "مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالصًا مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ". (111. Hadis).
135. "كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ". (112. Hadis).
136. "الإحسان: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تُكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ". (113. Hadis).
137. "اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةُ". (114. Hadis).
138. "شيبنتي سورة هود". (115. Hadis).
139. "إِنَّ فِي عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى عِبَادًا يَغِطُّهُمْ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ". (116. Hadis).
140. "لَا أَحْصِي تَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَتَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ". (117. Hadis).
141. "دعامة الدين المعرفة بالله واليقين والعقل القامع". (118. Hadis).
142. "ما تقرب الي المتقربون بأفضل من أداء ما افترضته عليهم و لا يزال العبد يتقرب ألي بالنوافل حتى أحبه فاذا أحببته كنت له سمعا و بصرا و بدا و مؤيدا". (119. Hadis).
143. "مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ". (120. Hadis).
144. "إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ لِجَبْرِيْلَ: نَادِ: قَدْ أَحَبَّ اللَّهُ فَلَانًا فَاجْبُوهُ، فَيَجِبُهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي أَهْلِ الْأَرْضِ". (121. Hadis).
145. "المرء مع من أحب". (125. Hadis).
146. "من أثار محبة الله على محبة الناس كفاه الله تعالى مؤونة الناس". (122. Hadis).
147. "إذا أحب الله تعالى المؤمن حماه من الدنيا نظرا أو شفقة عليه كما يحمي المريض أهله من الطعام". (123. Hadis).
148. "علامة حبِّ الله تعالى حُبُّ ذِكْرِ اللَّهِ وَ عَلَامَةُ بُغْضِ اللَّهِ بُغْضُ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ". (124. Hadis).

149. "اللَّهُمَّ اني أسألك الرضا بالقضاء، وبزُد العيش بعد الموت، ولذة النظر إلى وجهك، والشوق إلى لقائك في غير ضراء مضرة، ولا فتنة مضلة". (148. Hadis)
150. "حَسِبُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ، فَإِنَّ الصَّوْتِ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا". (149. Hadis)
151. "لكل شيء حلية، وحلية القرآن الصوت الحسن". (150. Hadis)
152. "ألا إن في الجسد مضغة: إذا صلحت صلح الجسد كله، وإذا فسدت فسد الجسد كله، ألا وهي القلب". (1. Hadis)
153. "اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِبُورِ اللَّهِ". (151. Hadis)
154. "إنَّ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عِبَادًا يَعْرِفُونَ النَّاسَ بِالنَّوَسْمِ". (152. Hadis)
155. "لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي الْمُهْدِ إِلَّا ثَلَاثَةً: عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، وَصَبِيٌّ كَانَ فِي زَمَانِ جُرَيْجٍ، وَصَبِيٌّ آخَرٌ". (153. Hadis)
156. "حديث الغار وافتاحه بدعاء الثلاثة". (154. Hadis)
157. "بَيْنَمَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقْرَةً لَهُ فَدَخَلَ عَلَيْهَا النَّقْتُ إِلَيْهِ الْبَقْرَةُ فَقَالَتْ: إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا، وَلِكِنِّي إِنَّمَا خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ! "أمنت بهذا وكذا أبو بكر و عمر". (155. Hadis)
158. "الرُّؤْيَا مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَالْحُلُمُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يَكْرَهُهَا، فَلْيَتَقَلَّ عَنْ يَسَارِهِ، وَلْيَتَعَوَّذْ فَانَهَا لَمْ تَضُرَّهُ". (156. Hadis)
159. "مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ، فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي". (157. Hadis)
160. "مَا أَكْرَمَ شَابٌ شَيْخًا لِسَنَةِ إِلَّا قَبِيضَ اللَّهِ لَهُ مِنْ يُكْرَمُهُ عِنْدَ كِبَرِ سَنِهِ". (52. Hadis)
161. "أن رجلا جاء إلى النبي صلى الله و السلام فقال له: إنى أتصدق بالصدقة فألتمس بها وجه الله و أحب أن يقال في خير". (53. Hadis)
162. "إبكوا ان لم تبكوا فتنابكوا". (3. Hadis)
163. "هُؤْلَاءِ فِي الْجَنَّةِ وَلَا أَبَالِي، وَهُؤْلَاءِ فِي النَّارِ وَلَا أَبَالِي". (4. Hadis)
164. "إِذَا تَجَلَّى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ، خَشَعَ لَهُ". (5. Hadis)
165. "انه ليغان على قلبي حتى أستغفر الله تعالى في اليوم سبعين مرة". (6=2. Hadis)
166. "يا مُعَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّثْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ". (7. Hadis)
167. "ان الله تعالى لو كشف عن وجهه لأحرقت سبحات وجهه ما أدرك بصره". (8 Hadis)
168. "لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل". (9. Hadis)
169. "لو بقيتم على ما كنتم عليه عندي لصافحتكم الملائكة". (10. Hadis)